

אוניברסיטת בר-אילן

**פלגות הלילה המיוחדות (SNS) במרד הערבי – מאפייניה
של היחידה ותורת הלחימה שלה במבחן הפעילות
הצבאית בפאופב אל-הווא, דבוריה וח'רבת ליד-אל
עוואדין
שלומי שטרית**

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
במחלקה ללימודי ארץ-ישראל ע"ש מרטין (זוס), של אוניברסיטת בר-אילן

עבודה זו נעשתה בהדרכתם של פרופ' אברהם פאוסט וד"ר גד קרויזר
מהמחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן

תוכן עניינים

4	תקציר
6	פרק 1 : מבוא
8	1.1 מטרת המחקר
10	1.2 המקורות
14	פרק 2 : רקע
14	2.1 המרד הערבי
16	2.2 האויב : הקבוצות החמושות
20	2.3 תורת הלחימה הבריטית כנגד התקוממות בתקופת המרד הערבי
20	2.3.1 הנחות יסוד
23	2.3.2 עקרונות בלחימה נגד התקוממות
25	2.3.3 עיקרי תורת הלחימה
28	2.3.4 ענישה ותגמול
29	2.3.5 לוחמת לילה
30	2.4 המענה הצבאי הבריטי למרד הערבי עד להקמת הפל"מ
30	2.4.1 השלב הראשון של המרד הערבי (אפריל-אוקטובר 1936)
33	2.4.2 ההפוגה במרד (נובמבר 1936 – אוגוסט 1937)
34	2.4.3 חידוש המרד והתדרדרות הביטחון (ספטמבר 1937 – יולי 1938)
38	2.5 סוגיות טקטיות בהתמודדות עם המרד הערבי
38	2.5.1 לוחמת לילה בצבא הבריטי במהלך המרד הערבי
39	2.5.2 מודיעין
41	2.5.3 שמירה על ביטחון המידע
42	2.5.4 הפעלת כוחות קטנים
43	2.5.5 ענישה ותגמול
44	2.5.6 הגנה על צינור הנפט
47	פרק 3 : ראשית הדרך : הקמת פלגות הלילה המיוחדות
47	3.1 אורד צ'רלס וינגייט
50	3.2 תהליך הקמת פלגות הלילה המיוחדות
1	

53	3.2.1 ההצעה להקמת "קבוצה לתנועה בלילה"
58	פרק 4 : פלגות הלילה המיוחדות : אנטומיה של יחידה
58	4.1 מבנה וארגון
62	4.2 כוח אדם
62	4.2.1 החיילים הבריטיים
63	4.2.2 הנוטרים היהודיים
65	4.2.3 כוחות מתגברים
66	4.3 ציוד
66	4.3.1 אמצעי לחימה
68	4.3.2 קשר ואיתות
69	4.3.3 לבוש וציוד אישי
70	4.3.4 כלי תחבורה
71	4.3.5 השתתפות הסוכנות היהודית במימון היחידה
72	פרק 5 : פלגות הלילה המיוחדות : סקירה היסטורית
72	5.1 פלגות הלילה המיוחדות תחת פיקוד וינגייט
74	5.2 פלגות הלילה המיוחדות תחת פיקוד ברידן
75	5.3 תהליך פירוק פלגות הלילה המיוחדות
80	פרק 6 : הפעילות המבצעית בפלגות הלילה המיוחדות
80	6.1 סיורים
86	6.2 מארבים
86	6.3 מבצעי חיפוש
90	6.4 פשיטות
94	6.5 פעולות ענישה ותגמול
96	6.6 מבצעי תגובה
97	6.7 תפיסת ההפעלה בפלגות הלילה המיוחדות
98	6.7.1 יוזמה והתקפיות
101	6.7.2 מודיעין
104	6.7.3 חשאויות
107	6.7.4 שימוש בתחבולות

109	6.8 לחימת הפלגות הלילה המיוחדות - מקרי מבחן
109	6.8.1 קרב ההיתקלות בכאוכב אל-הווא, 5 ביולי 1938
116	6.8.2 הפשיטה על דבוריה, 10-11 ביולי 1938
126	6.8.3 הפשיטה על חירבת ליד-אל-עוואדין, 3-4 בספטמבר 1938
136	פרק 7: סיכום ודיון: פלגות הלילה המיוחדות במרד הערבי
136	7.1 הערכת ההישגים המבצעיים של פלגות הלילה המיוחדות
136	7.1.1 סיכום הפעילות המבצעית
137	7.1.2 גודלה היחסי של היחידה במהלך המרד הערבי
137	7.1.3 אבדות שנגרמו למתקוממים
139	7.1.4 פגיעה במנהיגי הקבוצות החמושות
141	7.1.5 תפיסת אמצעי לחימה
142	7.1.6 חבלות בצינור הנפט
145	7.2 המערכה הצבאית לדיכוי המרד, נובמבר 1938 – מאי 1939
147	7.3 פלגות הלילה המיוחדות במערכה לדיכוי המרד הערבי
148	7.4 השפעת תפיסת ההפעלה של הפל"מ על הצבא הבריטי בא"י
150	7.4.1 פלגות לילה מיוחדות נוספות
151	7.5 מקוריות תפיסת ההפעלה של פלגות הלילה המיוחדות
155	7.6 סיכום
158	רשימת מקורות
168	נספח 1: גזרת הפעילות של פלגות הלילה המיוחדות
169	נספח 2: תמונות
175	נספח 3: סיכום החבלות בצינור הנפט במהלך המרד הערבי
178	נספח 4: סיכום כתבות העיתונות העוסקות בצינור הנפט, 1936-1939
188	נספח 5: סיכום הפעילות המבצעית בפלגות הלילה המיוחדות
189	נספח 6: פירוט הפעילות המבצעית בפלגות הלילה המיוחדות
192	נספח 7: עיטורים שהוענקו ללוחמים בפלגות הלילה המיוחדות
193	נספח 8: מסמכים נבחרים
200	נספח 9: ראיון עם מר שלמה אופנהיים, 22.5.2009

תקציר

פלגות הלילה המיוחדות (פל"מ) הייתה יחידה בריטית ללוחמה כנגד התקוממות, אשר הוקמה ביוזמתו של קפטן אורד צ'רלס וינגייט בחודש יוני 1938 ואשר פעלה עד לספטמבר 1939. הרקע להקמת הפל"מ היה כישלונם של הצבא הבריטי בצפון ארץ ישראל לשים קץ לפעילות הקבוצות החמושות הערביות, אשר פגעו ביישובים יהודיים ובמתקני תשתית ושלטון בריטיים ברחבי הגליל.

שני מאפיינים, יוצאי דופן לתקופתם, הופכים את הפל"מ ליחידה ייחודית, הראויה למחקר. הראשון הוא תפיסת ההפעלה הייחודית אשר הנחתה את פעילות היחידה במהלך חצי השנה הראשונה לקיומה, אותה גיבש אורד וינגייט. זו היוותה יציאה כנגד תורת הלחימה המקובלת בצבא הבריטי ונועדה לאפשר לכוח קטן ומיומן להכריע את המתקוממים בשטחם, תוך שימוש רב בלוחמת לילה, בתחבולות ובמודיעין מדויק. המאפיין המיוחד השני הוא הרכבה האנושי של היחידה, אשר שילב חיילים בריטיים סדירים עם נוטרים יהודיים, שהיו למעשה חברי ארגון ההגנה.

מחקר זה מבקש לבחון את פלגות הלילה המיוחדות כיחידה צבאית, אשר הוקמה לצורך מבצעי מסוים ואשר פעלה בהקשר הרחב של המערכה הצבאית הבריטית כנגד המרד הערבי. במחקר נבחנים מבנה היחידה, אופן ארגונה, הרכבה האנושי ובמיוחד שיטות פעילותה. לב המחקר הוא בחינת תפיסת ההפעלה של היחידה, כפי שיישומה משתקף בשלושה מבצעים קרביים, יוצאי דופן מבחינת תוצאותיהם: קרב ההיתקלות בכוואב אל-הווא, הפשיטה על דבוריה והפשיטה על ח'רבת ליד-אל-עוואדין. ניתוח הקרבות הללו מסייע לבחון את הדרך שבה פעלה הפל"מ ומדגיש היבטים משמעותיים בתפיסת ההפעלה הייחודית שהנחתה אותה.

במחקר שלהלן ישנם מספר חידושים: למעשה, זו הפעם הראשונה בה נבחנת הפל"מ תוך שימוש במתודות מתחום ההיסטוריה הצבאית, תוך בחינה מפורטת של מבצעים קרביים שנערכו על ידה; המחקר משלב, לראשונה בחקר היחידה, מקורות שמקורם בארכיונים בריטיים וישראליים, אלה לצד אלה, כאשר חלקם מעולם לא נבחנו בהקשר זה; ולבסוף, במחקר נערך סיכום מקיף, ראשון מסוגו, של הפעילות המבצעית בפל"מ במהלך חצי השנה המשמעותית ביותר לקיומה, בין יוני לדצמבר 1938 ושל תוצאותיה. תוצאות הסיכום הושוו לפעילות שאר הצבא והקבוצות החמושות, על מנת לאפשר הערכה, אמינה ככל הניתן, של השפעתה של הפל"מ על המרד הערבי בגזרתה.

תוצאות המחקר מצביעות על כך שלפל"מ היה תפקיד משמעותי ביותר במערכה לדיכוי המרד הערבי, בזכות יישום תפיסת ההפעלה שגיבש עבורה וינגייט. כן מצביע המחקר על היותה של תפיסה זו חדשנית ופורצת דרך, לעומת תורת הלחימה הרשמית של הצבא הבריטי בעת ההיא. הצלחתה של היחידה הובילה לאימוץ חלק מתפיסת ההפעלה של וינגייט על ידי יתר יחידות הצבא הבריטי בארץ ישראל, ולאחר מכן גם מחוץ לה וכן בצבאות אחרים.

פרק 1: מבוא

"פלגות הלילה המיוחדות" (להלן פל"מ),¹ (SNS) Special Night Squads, הוא שמה של יחידה צבאית בריטית ללוחמה נגד התקוממות מתקופת המרד הערבי. הפל"מ הוקמה ביוני 1938 ביוזמתו של אורד צ'רלס וינגייט (Orde Charles Wingate), שהיה אז קצין מודיעין זוטרי במפקדת הצבא הבריטי בארץ ישראל. היחידה התקיימה עד לספטמבר 1939, אך למעשה פעלה במתכונת שהתווה וינגייט רק עד לינואר באותה השנה. פרט להקמת הפל"מ ולפיקוד עליה במשך ארבעת החודשים הראשונים לקיומה, גיבש וינגייט גם תפיסת הפעלה מבצעית, אשר נועדה לאפשר ליחידה לפעול כנגד המתקוממים ביעילות רבה יותר לעומת שאר יחידות הצבא הבריטי. תפיסה זו נשענה, כפי שנראה, על ניתוחו של וינגייט את תורת הלחימה הבריטית הקיימת מחד ואת התנאים בארץ ישראל במהלך המרד מאידך. הפל"מ היוותה את הפרק המשמעותי הראשון בקריירה הצבאית של וינגייט, אשר התקדם במהלך מלחמת העולם השנייה עד לדרגת מייג'ור-ג'נרל (Major-General)² ואשר נודע בזכות חשיבתו היצירתית והפתרונות הלא-שגרתיים שיוזם לבעיות צבאיות מורכבות. בעקבות פיקודו על "כוח גדעון" במהלך שחרור אתיופיה (בשנת 1941) ועל יחידות ה"צינדיטים" בבורמה (בשנת 1944), כוחות שגם עבורם ניסח תפיסות הפעלה השונות מאלה שהיו קיימות לפני כן, נודע וינגייט כהוגה צבאי חשוב בתחום הלוחמה הבלתי-סדירה.

פרט לפעילותה על פי תפיסה שנוסחה במיוחד עבורה, התייחדה הפל"מ גם בשילוב שבין חיילים בריטיים לנוטרים יהודיים, שגויסו מבין אנשי ארגון ההגנה. למעשה הייתה הפל"מ למסגרת הצבאית הממוסדת הראשונה, מאז הגדודים העבריים, בה שולבו לוחמים יהודים בפעילות התקפית בארץ ישראל. דמותו של וינגייט, "הידיד", הפכה בישראל לדמות מופת, נביא "היציאה מן הגדר" שלימד את היהודים להכות באויביהם.

בשל סיבות אלה, זכתה הפל"מ למקום של כבוד בכתיבה העוסקת בלוחמה כנגד התקוממות ובהתפתחות הכוח המגן העברי. עם זאת, טרם נערך מחקר מקיף, הבוחן את היחידה ואת

¹ הערה בנוגע לשם היחידה: מאחר וזה מהווה צורת ריבוי של שם יחידה בעלת סדר גודל מסוים ("פלגה", ראה להלן), נוצר קושי בהבחנה בין מקרה שבו משמש המונח "פלגות הלילה המיוחדות" כשם היחידה כולה, ובין מקרה שבו הוא מתייחס למספר יחידות משנה טקטיות (לדוגמה, "שתי פלגות"). על מנת לפתור את הבעיה, אימצתי את צורת המינוח המקובלת לגבי הפלמ"ח, שגם שמו מכיל צורת ריבוי דומה ("פלגות מחץ"). אל הפלמ"ח נהוג להתייחס בספרות כאל "ארגון", בלשון יחיד זכר, תוך התעלמות מהיות השם מורכב מראשי תיבות או מכך כי הוא כולל בתוכו ריבוי. כך, לדוגמה, כתב יצחק שדה "מה חידש הפלמ"ח" ולא "מה חידשו הפלמ"ח". באופן דומה, אתייחס לפלגות הלילה המיוחדות כאל "יחידה צבאית", קרי בלשון יחיד נקבה, לדוגמה "הפל"מ פעלה", "הפל"מ הוקמה" וכיוצא בזה. במקרים שבהם נעשה שימוש במונחים "פלגה" או "פלגות", הכוונה היא ליחידות המשנה, צוותי הקרב שביצעו את הפעילות המבצעית (ראה להלן).

² דרגה המקבילה לאלוף בצה"ל.

פעילותה תוך שימוש בשיטות מתחום ההיסטוריה הצבאית ותוך פירוט מרבי לגבי השיטות שנקטו בה ותוצאותיהן. המחקר הקיים כולל בעיקר התייחסויות כלליות לפעילות הפל"מ, כגון קביעה כי הקמת היחידה הייתה "שינוי מהפכני",³ כי הישגיה "הצביעו על חוסר היעילות היחסית שבפרישת כוחות גדולים במהלך שלוש שנות המרד",⁴ או כי "מבחינה צבאית, רעיונותיו של וינגייט עבדו".⁵

את העיסוק המעמיק ביותר בפל"מ עד כה ניתן למצוא במחקריו של ההיסטוריון הבריטי סיימון אנגליס (Simon Anglim), המתמחה בחקר חשיבתו הצבאית של וינגייט ופועלו. בספרו של אנגליס מוקדש פרק לפל"מ, להתפתחות היחידה ולפעילותה.⁶ כן פרסם אנגליס שני מאמרים, העוסקים בתפיסתו של וינגייט בנושא הלוחמה בטרור, כפי שבאה לידי ביטוי בארגון הפל"מ ובפעילותו.⁷ טענתו של אנגליס היא כי וינגייט לא חידש דבר במחשבה הצבאית הבריטית כנגד התקוממות, וכי ניתן לראות בו, לכל היותר, מיישם מצליח של ההמלצות הכלולות בתורת הלחימה בת זמנו. כמו כן יוצא אנגליס נגד הטענה בדבר היות הפל"מ חריגה מבחינת הצלחתה במרד הערבי.

אין ספק שמחקרו של אנגליס מרשים בהיקפו, אך בחינה מעמיקה שלו מעלה מספר בעיות. ראשית, על אף שהוא מרחיב על אודות היחידה יותר מחוקרים אחרים, נותר תיאור הפל"מ אצל אנגליס כללי יחסית, ללא עיסוק בפרטי פרטים. כך, למשל, נעדר דיון באופן ארגונה של היחידה, הציוד בו נעשה שימוש, ניתוח שיטות פעילותה או תיאור מדויק של הפעולות בהן השתתפה. ללא התייחסות לכל אלה, קשה לקבוע האם היחידה חרגה משיטות הפעולה שהיו נהוגות בתקופתה.

כמו כן, יש מקום לבחון את מסקנתו של אנגליס, כי הפל"מ אינה חריגה מבחינת הצלחתה במרד הערבי. על אף תיאוריו, קשה להבין כיצד גרמה הצלחתו, כביכול, של הצבא הבריטי במאבק כנגד המרד הערבי עד להקמת הפל"מ למצב שבו, לפי מקורות בני הזמן ואף לפי אנגליס עצמו, עושים

³ יגאל אייל, האינתיפאדה הראשונה: דיכוי המרד הערבי על-ידי הצבא הבריטי בארץ ישראל 1936-1939 (תל-אביב: מערכות, 1998), עמ' 366; ראה גם: יגאל אייל, "המרד הערבי בשנים 1936-1939: נקודת מפנה במאבק על ארץ ישראל", בתוך: ניר מן (עורך), עלי זית וחרב, כרד ט': והאנגלי אז בארץ: עיונים בפן הביטחוני של תקופת המנדט הבריטי בארץ ישראל (ירושלים: כרמל, 2009), עמ' 67.

⁴ Charles Townshend, "The Defence of Palestine: Insurrection and Public Security, 1936-1939", The English Historical Review, Vol. 103, No. 409 (October 1988), pp. 937-938.

⁵ Simon Anglim, Orde Wingate and the British Army, 1922-1944 (London: Pickering & Chatto, 2010), p. 43.

⁶ Anglim, pp.57-100.

⁷ Simon Anglim, "Orde Wingate and Anglo-Jewish Cooperation in the Arab Revolt of 1936-1939 – Myth Versus Reality", <http://kcl.academia.edu/SimonAnglim/Papers>; Simon Anglim, "Orde Wingate and the Special Night Squads: A Feasible Policy for Counter-Terrorism?", Contemporary Security Policy, Vol. 28, No.1 (April 2007).

המורדים בשטחי הארץ כבתוך שלהם. מה גם שאנגלים אינו מציין כל נתונים על מנת להוכיח את טענתו.

בנוסף, כולל מחקרו של אנגלים טעויות, הנובעות מאי-היכרותו את המקורות בני הזמן של היישוב העברי ומהתבססותו הבלעדית על מקורות בריטיים, בדומה לאלה המופיעות בספרות הביורפית אודות וינגייט (ראה להלן).

1.1 מטרת המחקר

במחקר שלהלן תערך, לראשונה, בחינה מעמיקה של פלגות הלילה המיוחדות כיחידה צבאית, בעלת תפקיד ומבנה מוגדרים, הפועלת בהתאם לתפיסת הפעלה שגובשה עבורה. זאת, באמצעות הבאת סיפורה של היחידה "מלמטה", ברמת הפירוט המרבית אליה מאפשרים המקורות להגיע. לשם כך, מבקש המחקר לענות על מספר שאלות, העולות בכל ניסיון להבין את אופי פעילות היחידה, את משמעותה במערכה או את תפיסתו הצבאית של וינגייט.

ראשית, יש לברר מה הייתה תפיסת ההפעלה לפיה פעלה היחידה, והאם תפיסה זו תוכננה בודיעין. שנית, יש לבדוק האם כללה תפיסת ההפעלה שגיבש וינגייט חידושים, לעומת המקובל בתורת הלחימה הבריטית בת הזמן כנגד התקוממות. אם יתברר כי אכן כללה התפיסה חידושים, יש לברר מה היו.

לאחר בירור תפיסת ההפעלה, יש לשאול האם יישומה הביא לתוצאות המקוות. לשם כך ייבחנו הישגיה המבצעיים של היחידה ויתברר עד כמה ניתן, אם בכלל, לייחס אותם ליישומה של תפיסת ההפעלה.

לבסוף, יש לשאול מה היה תפקידה של הפל"מ במסגרת המערכה הצבאית למיגור המרד הערבי, האם הייתה פעילות היחידה חלק מובנה ממבצעי הצבא, ועד כמה השפיעה תפיסת ההפעלה שגובשה על ידי וינגייט על שאר יחידות הצבא.

המענה לשאלות אלה יתבסס על מספר נדבכים. ראשית, יש להבין את התנאים ששררו במהלך המרד הערבי ואת האתגרים המבצעיים שעמדו בפני הצבא הבריטי, בפרט בתקופה שקדמה להקמת הפל"מ ובמהלך תקופת פעילותה. בעיקר חשובה הכרת "הצד השני של הגבעה", כלומר הקבוצות החמושות שנגדן לחם הצבא הבריטי, ובכלל זה הרכבן האנושי והארגוני של הקבוצות החמושות, הציוד אשר שימש אותן ושיטות הלחימה בהן נקטו.

שנית, יש להכיר את תורת הלחימה הבריטית כנגד התקוממות, כפי שנוסחה עד למרד הערבי ובמהלכו, את עקרונותיה ואת שיטות הפעולה העיקריות עליהן המליצה. הכרת תורת הלחימה מהווה מסד לנדבך הבא, שהוא בחינת המערכה הצבאית כנגד המרד הערבי, למן פריצתו ועד למועד הקמת הפל"מ בקיץ 1938. המענה הצבאי למרד ייבחן לאור תורת הלחימה, תוך התמקדות בלקחים שהופקו במערכה ותוך בחינתן של סוגיות מרכזיות הרלוונטיות לפל"מ, שהן לוחמת לילה, מודיעין, אבטחת מידע, הפעלת כוחות קטנים, ואבטחת צינור הנפט.

לאחר הכרת תנאי היסוד של המערכה והרקע ההיסטורי והמבצעי שהביאו להקמת פלגות הלילה המיוחדות, יש להתמקד ביחידה עצמה. ראשית, יש להכיר את תהליך הקמתה של היחידה, מאחר ובו החל וינגייט בניסוח תפיסת ההפעלה הייחודית שלו. שנית, יש לשרטט תמונה, מפורטת ככל הניתן, של הפל"מ במהלך קיומה, תוך הצגת מבנה היחידה, כוח האדם שעמד לרשותה והציוד אשר שימש את אנשיה. לאחר מכן תוצג פעילות היחידה במהלך קיומה, עד לפירוקה הסופי בשנת 1939.

עיקר המחקר יעסוק בפעילות המבצעית של הפל"מ ובתפיסת ההפעלה אשר הנחתה אותה. בחינה זו תתבסס על ניתוח כללי של סוגי הפעילות שבוצעו, על כתביו של וינגייט ועל ניתוח מפורט של שלושה מבצעים קרביים שנבחרו כמקרי מבחן: קרב ההתקלות ליד כאוכב אל-הווא (5.7.1938), הפשיטה על דבוריה (10.7.1938) והפשיטה על ח'ירבת ליד אל-עוואדין (3.9.1938).

הבחירה בקרבות אלה נובעת ממספר סיבות. ראשית, כפי שנראה, קרבות אלה מייצגים נאמנה את סוגי הפעילות המבצעית שבוצעה על ידי הפל"מ. שנית, בחינה דקדקנית של מקרים אלה מדגימה את אופן יישומה של תפיסת ההפעלה שגיבש וינגייט בשעת לחימה. כן מהווים מקרים אלה, באופן עריכתם ובתוצאותיהם, דוגמאות קיצוניות להצלחה או לכישלון של היחידה בפעילותה: בפעולות אלה נפגעו יותר מתקוממים ונלכדו יותר כלי נשק מאשר בפעולות אחרות. מאידך, באחד הקרבות ספגה היחידה את עיקר הנפגעים שנגרמו במהלך כל תקופת פעילותה, ובכלל זה שני ההרוגים היחידים מבין אנשיה.

לבסוף, הבחירה בקרבות הללו נעשתה מאחר ואלה נחשבים לשיאי פעילותה המבצעית של היחידה. שלושת הקרבות זכו להתייחסות חריגה, מיד לאחר התרחשותם, מצד המשתתפים בהם ומצד הפיקוד הצבאי. התייחסות זו, אשר כללה גם הענקת עיטורים למשתתפים בקרבות אלה, מעידה על החשיבות שיוחסה להם כבר אז. כתוצאה מכך, קרבות אלה מתועדים היטב, במספר

מקורות ראשוניים שאינם תלויים זה בזה ולמעשה מהווים את המבצעים שלגביהם יש בידינו את התיעוד המקיף ביותר.

לאחר כל אלה, יש להעריך את ההישגים שהיו לפעילות היחידה ואת השפעתה על המרד הערבי. דבר זה יתבצע, לראשונה בחקר הפל"מ, על ידי ניתוח כמותי של תוצאות כל המבצעים הקרביים לגביהם קיים מידע אמין. כך ניתן יהיה לעמת את תפיסת ההפעלה של היחידה אל מול תוצאותיה, ולבחון את הללו אל מול התוצאות שהשיגו יחידות הצבא האחרות באותה העת. לבסוף, תיבחן מידת ההשפעה שהייתה, אם בכלל, לתפיסת ההפעלה שגובשה בפל"מ על שיטות הפעולה ששימשו את הצבא הבריטי במרד הערבי.

התהליך שפורט לעיל יאפשר להבין, לראשונה באופן מדויק ומבוסס, כיצד הורכבה הפל"מ וכיצד פעלה, מה היה חלקה בדיכוי המרד הערבי, עד כמה, אם בכלל, היוותה חידוש בתולדות הלוחמה בהתקוממות והאם השפיעה על הכוחות שפעלו במקביל לה.

1.2 המקורות

לראשונה בחקר הפל"מ, כולל המחקר שלהלן שימוש במגוון המקורות העוסקים ביחידה, בריטיים ושל היישוב בארץ ישראל, תוך שילובם של מקורות "רשמיים" עם התרשמויות אישיות של המשתתפים בפעולות.

מאחר והיחידה, באופן מפתיע, טרם נחקרה בהיבט צבאי, מסתמך המחקר בעיקר על מקורות ראשוניים, השמורים בארכיונים שונים בבריטניה ובישראל. המקורות הבריטיים המרכזיים אשר שימשו במחקר זה הם כתביו של וינגייט עצמו, בהם ניסח את תפיסת ההפעלה של הפל"מ, את הלקחים שהפיק מפעולות היחידה ואת תכניותיו לעתיד; יומני מבצעים, דו"חות מודיעין ופעולה של הצבא הבריטי ושל משטרת המנדט, המתארים את פעילות הצבא במרד הערבי בכלל ואת הפל"מ בפרט; קובצי לקחים צבאיים שהופקו במהלך המרד וכן מסמכים נוספים, העוסקים בדיכוי המרד הערבי, בתורת הלחימה הבריטית כנגד התקוממות ובשיתוף הפעולה הביטחוני עם היישוב היהודי בתקופת המרד. מסמכים אלה שמורים בעיקר בארכיון הלאומי הבריטי (TNA), לשעבר PRO) ובארכיון קולג' סנט אנתוני באוקספורד (MECA). מקורות בריטיים נוספים, הראויים לציון מיוחד, הם יומנו האישי של רוברט קינג-קלארק, אחד מהקצינים בפל"מ, אשר נכתב במהלך שירותו ביחידה (שמור בארכיון מוזיאון המלחמה האימפריאלי, IWM) וביטאונות

שניים מהרגימנטים אשר חייליהם שירתו בפל"מ ואשר תיארו את פעילות היחידה ושאר הגדוד מיד לאחר התרחשותה. ביטאונות אלה שמורים בארכיונים של רגימנט מנצ'סטר (נמצא במרכז ללימודים וארכיונים טיימסייד) ובארכיון של רגימנט קנט המערבי (השמור במוזאון הרגימנט במידסטרן שבקנט). כמו כן, עיינתי במסמכים של חברת הנפט העיראקית, הקשורים בחבלות בצינור במהלך המרד, ואשר שמורים בארכיון חברת British Petroleum. מכלול מקורות זה, שחלקו מעולם לא נכלל במחקר על תולדות היחידה, מאפשר לקבל תמונה מהימנה, לדעתי, של הפן הבריטי בפעילותה.

עיקר המקורות של היישוב העברי, העוסקים בפל"מ, שמורים בארכיון לתולדות ההגנה, בארכיון הציוני המרכזי ובארכיון עין-חרוד. המקורות שנכתבו במהלך ההתרחשויות כוללים דו"חות פעולה שחוברו מיד לאחר מבצעי הפל"מ, יומני מבצעים של הפל"מ, יומנים ומכתבים אישיים שחיברו הלוחמים במהלך שירותם והתכתבויות רשמיות שונות בנוגע ליחידה ולפעילותה. סוג נוסף של מקור הראוי לציון, הוא עדויות הלוחמים אשר השתתפו במבצעי הפל"מ. עדויות אלה הועלו על הכתב לאורך תקופה ארוכה, החל משנת 1946, בה נערך כנס של ותיקי היחידה אשר סיפרו את הקורות אותם.⁸

מקור ראשוני נוסף בו נעשה שימוש במחקר זה הוא העיתונות היומית בת הזמן. במהלך העבודה, סקרתי את כל האזכורים לחבלות בצינור הנפט בעיתונים "דבר" ו-"The Palestine Post", מתוך אמונה כי אלה יאפשרו לי לאמת את הנתונים המופיעים במסמכים הרשמיים, צבאיים ואחרים. עלי לצייין, כי בכל מקרה שבו נתגלתה סתירה בין העיתונות למקורות הרשמיים בחרתי באפשרות המחמירה, קרי במספר החבלות הגבוה.⁹

מטבע הדברים, עוסקת הספרות הביוגרפית שנכתבה על אודות וינגייט בהרחבה בשהותו בארץ ישראל בכלל ובפיקודו על הפל"מ בפרט. הביוגרפיה הראשונה, "אורד וינגייט", מאת כריסטופר סייקס, מהווה עד היום את הספר המקיף ביותר על תולדות חייו, והוא מבוסס על ארכיונו האישי של וינגייט ועל ראיונות שערך המחבר עם אישים שפעלו לצדו.¹⁰ ספרים נוספים הראויים לציון

⁸ לא מצאתי עדות ישירה למועד עריכת הכנס. אבל, מאחר והעדויות שנרשמו במהלכו מצוטטות באסופת "הנוטר העברי" שיצאה לאור באוקטובר 1946, מאחר ומצוין בהן בפירוש כי וינגייט כבר אינו בין החיים ומאחר וחלק נכבד מהעדים שירת בצבא הבריטי במהלך מלח"ע השנייה ולא היה בארץ לפחות עד לסיומה במאי 1945, הערכתי לגבי מועד עריכת הכנס מתקבלת על הדעת. ראה: אצ"מ, S25/10685.
⁹ לרשימת הכתבות, ראה נספח מס' 4.

¹⁰ Christopher Sykes, *Orde Wingate* (London: Collins, 1959).

הם הביוגרפיות שחברו על ידי ג'ון בירמן וקולין סמית,¹¹ וכן הביוגרפיה מאת טרור רייל.¹² על אף היותם חומר קריאה מרתק, ועל אף המידע הרב הכלול בהם, לא ניתן להסתמך על ספרים אלה לקבלת תמונה ממצה ומקיפה של הפל"מ כיחידה צבאית. מאחר והספרים מבקשים לתאר את דמותו של וינגייט כאדם, ואינם מתמקדים בפל"מ, לוקה תיאור היחידה ופעולותיה בחסר. יתרה מזאת, בשל ההתבססות הבלעדית, כמעט, על מקורות בריטיים, נפלו בספרו של סייקס מספר שגיאות, עליהן חוזרים המחברים שבאו אחריו.¹³ גם הפרקים העוסקים בפל"מ בספרו של אברהם עקביה על וינגייט מבוססים על הכתוב בספרו של סייקס ובמקורות משניים אחרים.¹⁴ קושי נוסף נגרם מתפישתו של וינגייט כדמות שנויה במחלוקת, הן בבריטניה (בעיקר על רקע פעולתו במזרח הרחוק במלחמת העולם השנייה) והן בישראל. כתוצאה מכך, נתקל הקורא לא אחת בהטיות הנובעות מעמדתו האישית של החוקר, בעד וינגייט או נגדו.¹⁵

נוסף על הביוגרפיות של וינגייט, נכתבו בישראל ספרים על לוחמים ששירתו בפל"מ, כגון ישראל כרמי, צבי ברנר, אברהם יפה ויהודה בן-דוד. ספרים אלה מכילים מידע בעל ערך, אך מאחר והם מציגים, ככלל, את זווית הראייה של "חייל פשוט" ביחידה, קשה להבין את התמונה הכוללת ללא הסתמכות על מקורות נוספים.

מקור נוסף העוסק בפל"מ הוא ספר תולדות ההגנה, אשר מקדיש פרק שלם ליחידה ולפעולתו של וינגייט בארץ ישראל.¹⁶ בספר מופיעה סקירה היסטורית קצרה של הפל"מ, עקרונות תפיסתו של וינגייט ומספר מבצעים קרביים בולטים. יחד עם זאת, נעדר מהספר ניתוח מעמיק של תפיסת ההפעלה שניסח וינגייט, של תוצאותיה ושל המקום שתפסה היחידה במערכה הכללית. כמו כן,

¹¹ John Bierman & Colin Smith, *Fire in the Night: Wingate of Burma, Ethiopia and Zion* (New York: Random House, 1999).

¹² Trevor Royle, *Orde Wingate: A Man of Genius 1903-1944* (London: Frontline, 2010).

¹³ הדוגמה הבולטת ביותר היא לשגיאה שכזו היא מארב שהציב כוח של הפל"מ, יחד עם נוטרים מכפר תבור, לפורעי "ליל טבריה", ב-3.10.1938. סייקס מציין כי וינגייט פיקד על המארב, בו נהרגו ארבעים ערבים. בירמן וסמית טוענים "לארבעים עד חמישים הרוגים". רייל, המונה אחד-עשר הרוגים, מציין גם כן כי וינגייט פיקד על הכוח. למעשה, המארב הוצב ביוזמתו של יגאל פייקוביץ' (אלון), מפקד הנוטרים מכפר תבור, ונהרגו בו שישה מתקוממים בלבד. וינגייט כלל לא שהה באזור המארב. שגיאה זו מצאה את דרכה גם למחקרו של אנגליס. ראה:

Sykes, p. 180; Bierman & Smith, pp. 116-117; Royle, p. 143; Anglim, *Orde Wingate....* p. 91.

¹⁴ אברהם עקביה, *אורד וינגייט חייו ופעולתו* (תל-אביב: מערכות, 1993).

¹⁵ לסיכום המחלוקת בישראל סביב דמותו של וינגייט, ראה: מיכאל אורן, "אורד וינגייט: ידידות במבחן", *תכלת*, 10 (ירושלים, 2001), ע"מ 27-39.

לסיכום של המחלוקת הבריטית סביב וינגייט, ראה:

Peter Mead, "Orde Wingate and the Official Historians", *Journal of Contemporary History*, Vol. 14, 1 (London, 1979), pp. 55-82.

¹⁶ בן-ציון דינור (עורך), *ספר תולדות ההגנה*, כרך שני: מהגנה למאבק (תל-אביב: מערכות, 1963), עמ' 911-938.

מאחר והספר מתבסס על מקורות בני היישוב, נעדרת מהסקירה לחלוטין התייחסות למרכיב הבריטי ביחידה, פרט לציון עובדת קיומו, ולתפיסת הלוחמה בהתקוממות על פיה פעל הצבא.

לכן, ההתייחסות למקורות המשניים מחייבת זהירות רבה. כמעט בכל המקרים שנעשה שימוש במקורות שכאלה, מדובר בקטעים המצטטים באופן ישיר מסמך או עדות מוקדמים יותר, או במידה והכתוב מאומת על ידי מקורות נוספים. כמו כן, כל הנתונים לגבי הפעילות המבצעית של הפל"מ המובאים במחקר, נלקחו ממסמכים שנכתבו זמן קצר לאחר התרחשות האירועים המתוארים בהם ואשר נועדו לתעדם או לדווח עליהם. בשום מקרה לא נרשם אירוע, שתאורו מבוסס רק על עדות שנמסרה זמן רב לאחר מעשה. במידת האפשר, נערכה הצלבה בין תיאור האירועים במקורות השונים ובעיתונות.

במקרים שבהן גיליתי סתירות מהותיות בין הגרסאות, מובאות אלה לעיון הקורא תוך ציון המחלוקת. בהסתמך על ניסיוני האישי כלוחם וכמפקד ביחידות חיל-רגלים ועל היכרותי עם גזרות הפעולה, ניסיתי להכריע במחלוקות מסוימות, בהתאם לאופן שבו ניסיוני מלמדני כי סביר שחיילים יפעלו. במקרים אלה, מצוין במפורש כי מדובר בדעתי האישית.

פרק 2: רקע

2.1 המרד הערבי

נהוג לראות את ראשיתו של "המרד הערבי הגדול" בארץ ישראל ("מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט") בפי היישוב היהודי באירועים האלימים שהחלו באמצע חודש אפריל 1936 והתפתחויות הפוליטיות שבאו בעקבותיהם. בסופו של גל אירועים אלימים, שהחל ברצח שני יהודים על ידי ערבים בחמישה עשר באפריל, פרצו מהומות והפרות סדר קשות ברחבי ארץ ישראל. אלה לוו בהתקפות אלימות כנגד יהודים, אשר גבו עד לתשעה עשר בחודש את חייהם של שישים ואחד קורבנות.¹⁷

בניגוד למקרים קודמים שבהם נערכו התקפות נרחבות על ידי הערבים בארץ ישראל, שהחמורים בהם אירעו בשנת 1929 ("מאורעות תרפ"ט"), נבדל המרד מראשיתו בארגונו וביעדיו. ב-25 באפריל הוקם ה"ועד הערבי העליון" (וע"ע), בניסיון להפוך את המהומות למאמץ מרוכז ומאורגן כנגד השלטונות. בראשות הוע"ע, שכלל את חמשת מנהיגי המפלגות הערביות החשובות, הוצב המופתי חאג' אמין אל-חוסייני. מטרתו הרשמית של הוע"ע הייתה לייצג את ערביי הארץ, מוסלמים ונוצרים כאחד, בפני השלטון, אך במקביל עסק בהכוונת הפעילות האלימה כנגד השלטונות והיישוב היהודי.¹⁸ מיד לאחר הקמתו הציב הוע"ע דרישות כתנאי לסיום השביתה. דרישות אלה, שנהנו מהסכמה כללית בקרב הערבים, כללו איסור על הגירת יהודית לארץ ישראל, איסור על מכירת קרקעות ליהודים וכינון ממשלה לאומית, האחראית בפני מועצה מחוקקת ייצוגית.¹⁹ משמעותן המעשית של דרישות אלה הייתה הפסקת התמיכה הבריטית בהקמת "בית לאומי" יהודי והעברת השלטון בארץ ישראל, בסופו של דבר, לידי הערבים.

פרט להפרת הסדר הציבורי ולפרעות כנגד יהודים, התאפיין המרד, מראשיתו, בביצוע פעולות חבלה וטרור רבות כנגד יעדים בריטיים ויהודים. עד לאמצע מאי הפכו מעשי הצתה, חבלות במסילות הברזל, עקירת פרדסים ומטעים השייכים ליהודים והתקפות על התנועה בדרכים ועל תחנות משטרה לתופעות נפוצות מאוד.²⁰

¹⁷ יגאל אייל, "המרד הערבי בשנים 1936-1939: נקודת מפנה במאבק על ארץ ישראל", בתוך: ניר מן (עורך), עלי זית וחרב, כרד ט': והאנגלי אז בארץ: עיונים בפן הביטחוני של תקופת המנדט הבריטי בארץ ישראל (ירושלים: כרמל, 2009), עמ' 47.

¹⁸ יהושע פורת, ממהומות למרידה התנועה הלאומית הערבית-פלסטינית 1929-1939 (תל-אביב: עם עובד, 1978), עמ' 199.

¹⁹ שם, שם.

²⁰ פורת, עמ' 212-213; ראה גם:

"Palestinian Disturbances 1936: Report by GOC, British Forces in Palestine & Transjordan", 30.10.1936, p. 2.

מאמצע חודש יוני דיווחו השלטונות כי קבוצות חמושות ערביות, אשר החלו לפעול כבר במאי, פועלות בכל רחבי הארץ ובמיוחד באזורים הכפריים וההרריים.²¹ במהלך החודשים הראשונים לפעילותן, הצליחו הקבוצות החמושות לפגוע בתשתיות חיוניות ולתקוף יישובים יהודים. מדיניותו של הנציב העליון, שביקש להימנע מדיכוי הערבים בכוח, לצד מגבלות הכוח הצבאי הקטן ששהה בארץ (ראה להן), הביאו לכך שקבוצות אלה פעלו כמעט באין-מפריע.²²

בעשרים ושניים באוגוסט 1936 חל שינוי בארגון הפן הצבאי של המרד הערבי. פאוזי אל-קאוקגי, קצין לשעבר בצבא העות'מני והעיראקי, הגיע לארץ ישראל בראש מאתיים מתנדבים. לאחר הגיעו ארצה, הוכר קאוקגי על ידי מנהיגי המתקוממים הבולטים כמפקד הראשי של המרד בארץ ישראל.²³ קאוקגי ביקש לארגן את המתקוממים לכדי כוח צבאי יעיל ומלוכד, על ידי הקמת מפקדות אזוריות וחלוקה לפלוגות קבועות. כן ייסד קאוקגי מערכת משפטית, שנועדה להוות תחליף למערכת המשפט הממלכתית ולהעניש את מי שנתפסו בעיני המתקוממים כבוגדים.²⁴

עקב תגובת השלטונות הבריטיים החל מספטמבר 1936 (ראה להלן) ובשל השפעותיה החמורות של השביתה הכללית על האוכלוסייה הערבית, הודיע ב-11 לספטמבר 1936 הווע"ע על הפסקת השביתה הכללית, לכאורה כמענה לפנייה מצד מלכי ארצות ערב.²⁵ קאוקגי ואנשיו עזבו את הארץ, מחשש כי יילכדו על ידי הצבא.²⁶

במקביל לפעילות הצבאית, ביקשה ממשלת בריטניה לעמוד על הסיבות שהביאו לפרוץ המרד ולגבש מדיניות אשר תמנע הישנות אירועים שכאלה בעתיד. לשם כך מונתה ועדת חקירה מלכותית, בראשות הלורד וויליאם רוברט לסלי פיל (William Robert Wellesley Peel). הועדה, שכונתה בשם "ועדת פיל", הגיעה לארץ ישראל בנובמבר 1936 וגבתה עדויות מפי נציגי ממשלת המנדט, היישוב היהודי והאוכלוסייה הערבית. מסקנות הועדה, שהוגשו ב-7 ביולי 1937, כללו המלצות לסיום המנדט הבריטי על ארץ ישראל ולהקמתן של שתי מדינות, אחת יהודית ואחת ערבית, במקומו.²⁷

²¹ "Palestinian Disturbances...", ibid.

²² פורת, עמ' 219-220.

²³ פורת, עמ' 226.

²⁴ אייל, עמ' 52; ראה גם: פורת, עמ' 227-228.

²⁵ בני מוריס, קורבנות: תולדות הסכסוך הציוני-ערבי 1881-2001 (תל-אביב: עם עובד, 2003), עמ' 131-132.

²⁶ אייל, עמ' 55.

²⁷ אייל, האינתיפאדה הראשונה, עמ' 270-273, עמ' 293.

לאחר כשנה של רגיעה יחסית, אשר גררה פינוי כוחות בריטיים רבים מא"י (ראה להלן), התחדש המרד במלוא עוזו בעשרים ושישה בספטמבר 1937, עם רציחתם בנצרת של מושל הגליל בפועל, לואיס אנדריוז (Louis Andrews) ושומר ראשו. על אף תגובה נחרצת יותר של שלטונות המנדט כלפי המרד (ראה להלן), שכללה את הדחת המופתי מתפקידו ואשר גרמה לצאתו לגלות, התפשט המרד, ובשיאו, בקיץ 1938, הקיף את המרחבים הכפריים כמעט בארץ ישראל כולה ואף חלחל לערים הגדולות. שלב זה של המרד התאפיין בלוחמת גרילה מפוזרת במרחבים הכפריים, כאשר מספר רב של קבוצות חמושות פועלות בו זמנית כנגד מטרות בריטיות ויהודיות וכנגד ערבים שנחשבו כמשתפי פעולה עם השלטונות.²⁸ בשלב זה, אשר נמשך כשנתיים, עד לדעיכת המרד במהלך 1939, נוסדה יחידת פלגות הלילה המיוחדות ובמהלכו פעלה.

2.2 האויב: הקבוצות החמושות

משלב מוקדם מאוד של המרד ועד לסופו, ביצעו קבוצות חמושות של מתקוממים את עיקר הפעילות כנגד מתקני השלטון הבריטי וכוחותיו וכנגד היישוב היהודי.²⁹ בתחילה היה הרכבן האנושי של קבוצות המתקוממים מגוון יחסית, ואלה כללו עירונים וכפריים, בני עדות ושכבות כלכליות וחברתיות שונות. אליהם הצטרפו מתנדבים מחוץ לארץ ישראל, בעיקר סורים ועיראקים. בתחילה הייתה הנהגת הקבוצות בידי עירונים, נכבדים כפריים או אנשי אמונו של קאוקג'י.³⁰ עם הזמן, ובעיקר לאחר עזיבת קאוקג'י את הארץ, הפך הרכבן של הקבוצות החמושות לאחיד יותר והן התבססו בעיקר על פלאחים ובדווים מוסלמים, מבני המעמד הנמוך. הדבר נכון במיוחד לגבי חלקו השני של המרד, בשנים 1938 ו-1939.³¹

בשלב הראשון של המרד התארגנו קבוצות חמושות גדולות יחסית, אשר מנו כמה עשרות לוחמים. בתחילה הורכבו הקבוצות לצורך פעולה מסוימת ואנשיה התפזרו בגמר הלחימה. תוך זמן קצר יחסית מתחילת המרד החלו להיווצר קבוצות קבועות, אשר אנשיהם התפרנסו מהמסים שגבה

²⁸ אייל, "המרד הערבי...", עמ' 66-72.

²⁹ על מנת להימנע ממונחים טעונים, כגון "לוחמי קודש" (מג'אדהון) או "אנשי כנופיות", אשר אומצו על ידי הצדדים השונים במהלך המרד הערבי, בחרתי להשתמש במונח "מתקוממים" (insurgents), המקובל בספרות הצבאית ככינוי ללוחמים בלתי-סדירים הפועלים במסגרת של התקוממות (insurgency). קבוצות המתקוממים יכונן בפשטות "קבוצות חמושות", משום שאינן עונות להגדרה המקובלת של "יחידות לוחמות" מחד, אך גם אינן פועלות ממניעים פוליטיים "רגילים", מאידך. במקרים שבהם מופיע המונח "כנופיה" במחקר זה, מהווה המילה חלק מציטוט של מקור בן הזמן.

³⁰ יובל ארנון-אוחנה, "היבטים חברתיים ופוליטיים בתנועת המרד הערבי, 1936-1939", בתוך: עזרא דנין, תעודות ודמויות מגנזי הכנופיות הערביות במאורעות 1936-1939 (ירושלים: מאגנס, 1981), עמ' כ"ז.

³¹ יובל ארנון-אוחנה, פלאחים במרד הערבי בארץ ישראל 1936-1939 (תל-אביב: פפירוס, 1982), עמ' 89-90.

הוע"ע, או מכספים ותוצרת חקלאית שסחטו בעצמם מהיישובים הערביים.³² בשלב השני של המרד ובמיוחד מאפריל 1938 ואילך, חל שינוי מהותי בארגון הקבוצות ואלה הפכו לקטנות יותר (ראה להלן).³³ ירידה זו בגודלן של הקבוצות לא נבע מהיעדר מתנדבים, אלא מהניסיון שצברו המתקוממים בשלביו הראשונים של המרד.³⁴

ניסיונות מצד המנהיגות הפוליטית של המרד לארגן מערכת שליטה היררכית, אשר תפקד על המתקוממים בארץ ישראל ותכוין את פעילותם, לא צלחו. עם זאת, התפתחה עם הזמן מערכת היררכית פנימית, כאשר קבוצות גדולות התפצלו למספר קבוצות משנה, הסרות למרותו של מנהיג אחד. לרוב הייתה "קבוצת האם" יחידה קבועה, שנדדה עם מנהיגה, בעוד ש"קבוצות הבת", הסרות למרותה, הורכבו בעיקר מכפריים שלא עזבו את יישוביהם.³⁵ על אף שמנהיגי הגדולות שבקבוצות הללו, שהם עבד אל-רחים חגי' מחמד (צפון השומרון), עארף עבד אל-ראזק (אזור טירה-טייבה), יוסף סעיד אבו-דורה (אזור הכרמל) וחסן סלמה (השרון והשפלה), טענו לתואר "המפקד העליון" של המרד, לא הצליח איש מהם לכפות את מרותו על השאר. למרד הערבי, אם כן, לא היו "מפקד עליון" או "מפקדה כללית" שלמרותם סרו המתקוממים.³⁶

המתקוממים היו חמושים בעיקר ברובים, ובמיוחד ברובי ציד וברובה השירות התורכי מתקופת מלחמת העולם הראשונה, מאוזר דגם 1890 (Mauser M1890).³⁷ רובים מדגם זה, כמו גם תחמושת עבורם, נמצאו בארץ ישראל בשפע יחסי,³⁸ אך לעתים קרובות היו במצב אחזקתי ירוד, שגרם לתקלות בשעת לחימה.³⁹ עם התקדמות המרד השיגו המתקוממים רובים בריטיים חדישים, אשר נשדדו מתחנות המשטרה, נגנבו על ידי משתפי פעולה או נלקחו שלל.⁴⁰

³² פורת, עמ' 222; ראה גם: ארנון-אוחנה, עמ' 115-116.

³³ ארנון-אוחנה, פלאחים במרד הערבי, עמ' 90-91.

³⁴ "העתק חוברת שנמצא בבגדי אנשי כנופיה שנפלו לידי הצבא", אצ"מ S25/22430, עמ' 1.

³⁵ ארנון-אוחנה, "היבטים חברתיים ופוליטיים...", עמ' כ"ח.

³⁶ ארנון-אוחנה, פלאחים במרד הערבי, שם.

³⁷ ראה לדוגמה את תמונת מצבור הנשק שנלכד בפעילות מבצעית במהלך נובמבר 1938:

The Queen's Own Royal West Kent Regiment Gazette, December 1938, p. 262.

³⁸ יצחק שדה, "לאופי" ההמלחמה הקטנה" מאורעות 1936-1939, מערכות, פ"ז-פ"ח (דצמבר 1954), עמ' 165; ראה גם:

"Some Notes on Rebel Armament & Tactical Methods", CZA S25/22788, p. 1; Also see: King-Clark, p. 152.

³⁹ "Some Notes on Rebel Armament & Tactical Methods", *ibid*; Also see:

יהודה בן-דוד, פלוגות-האש נעות בלילה (הקיבוץ המאוחד: 1984), עמ' 31.

⁴⁰ פורת, עמ' 223; ראה גם:

"Some Notes on Rebel Armament & Tactical Methods", *ibid*.

פרט לרובה, היה מטען החבלה לנשקם העיקרי של המתקוממים במהלך המרד הערבי. מטעני החבלה יוצרו על ידי ערבים בסדנאות שונות ברחבי הארץ.⁴¹ המקור העיקרי לחומר הנפץ היה מצבורי פגזים של הצבא התורכי, שנותרו קבורים לאחר כיבוש הארץ על ידי הבריטים, וחומרי נפץ ששימשו לצרכים אזרחיים, כגון מחצבות. המטענים הופעלו על ידי מנגנונים מסוגים שונים, החל בפתיל שהיה צריך להצית ידנית וכלה במנגנוני הפעלה מכניים או חשמליים.⁴² באזורי הכפר, הוטמנו מטעני הנפץ בדרכים שבהם נעו כלי רכב יהודים או צבאיים, או בתוך מחסומי אבנים שהוצבו על כבישים. כמו כן נהגו המתקוממים למלכד את מסילות הרכבת.⁴³

עיקר הפעילות ההתקפית שבוצעה על ידי המתקוממים היו מעשי חבלה ברכוש וירי אל עבר יעדים בריטיים ויהודיים. מעשי החבלה כוונו בעיקר כנגד שלוש מטרות מרכזיות: קווי החשמל, מסילות הרכבת וצינור הנפט. כמו כן חיבלו המתקוממים בגשרים, בצינורות מים וברכוש יהודי כדוגמת שדות, פרדסים, בקר וכדומה.⁴⁴ לאחר הקמת גדר הצפון בקיץ 1938 (ראה להלן), הפכה גם זו ליעד מועדף לחבלה.⁴⁵ מעשי החבלה הרבים הביאו לפגיעה ביוקרת השלטון, לנזק כלכלי ובחלק מהמקרים (במיוחד כאשר החבלות כוונו אל מסילות הרכבת) גם לאבדן חיי אדם.

התקפות הירי, שכוונו אל יעדי שלטון, מוצבי צבא ומשטרה וישובים יהודיים, בוצעו בדרך כלל בלילה. היריות נורו ממרחק גדול יחסית ובדרך כלל לא גרמו לקרבנות.

נראה כי תכליתן של החבלות והתקפות הירי אלה הייתה כפולה: מצד אחד, להטריד את הצד המותקף ולאלץ אותו להשקיע משאבים רבים בהגנה על נכסיו ואנשיו ומצד שני לאפשר למתקוממים לזקוף לזכותם הצלחות ולפגוע ביוקרת השלטון. כל זאת, מבלי שהמתקוממים מסכנים את עצמם באופן משמעותי.⁴⁶

שיטת פעולה אחרת ששימשה את המתקוממים, הייתה הצבת מארבים לאזרחים ולכוחות צבא ומשטרה קטנים, לרוב בעת תנועתם בדרכים. אלה בוצעו על ידי ירי מטווחים קרובים יחסית, על

⁴¹ דו"ח מודיעין של ההגנה, 28.9.1938 את"ה 26/1, עמ' 4.

⁴² שדה, עמ' 167; ראה גם: הרצאה מקורס חבלה ב-CID, יוני 1938, MECA GB 165-0281.

⁴³ הרצאה מקורס חבלה ב-CID.

⁴⁴ שדה, עמ' 167.

⁴⁵ גד קרויזר, "הקמת גדר הצפון במרד הערבי ושאלת כשלונה: בחינה מחודשת", קתדרה, 120 (יוני 2006), עמ' 223-224.

⁴⁶ שדה, עמ' 166.

ידי הטמנת מטעני חבלה על הדרכים או בשילוב של שתי השיטות. בניגוד לירי מרחוק, גבתה שיטת פעולה זו קרבנות כבדים מקרב כוחות הביטחון והיישוב היהודי.⁴⁷

לעתים נדירות, יזמו המתקוממים פעילות התקפית מורכבת יותר. כדוגמה לכך ניתן להביא את ההתקפה על טירת צבי שנערכה ב-28 בפברואר 1938, את הפשיטה על מתקני הממשלה בנצרת, בשביעי ביולי, או את התקפת הדמים על שכונת קריית שמואל בטבריה, בשני באוקטובר באותה שנה.

⁴⁷ שם, שם; ראה גם:

"Some Notes on Rebel Armament & Tactical Methods", pp. 2-3.

2.3 תורת הלחימה הבריטית כנגד התקוממות בתקופת המרד הערבי

בפרוץ המרד הערבי הייתה לצבא הבריטי תורה סדורה ומגובשת ללחימה כנגד התקוממות.⁴⁸

תורה זו נוסחה בכתבים תורתיים וניזונה מהניסיון הרב שצבר הצבא הבריטי במספר רב של מלחמות כיבוש, דיכוי מרידות ומסעות-עונשין ברחבי הקיסרות הבריטית במהלך המאה התשע-עשרה וראשית המאה העשרים ומניסיון של אומות נוספות במערכות שכאלה. תורת הלחימה נוסחה במספר פרסומים, אשר הוצאו לאור על ידי משרד המלחמה הבריטי, בהם נותחו מערכות שונות כנגד התקוממות והוצגו הלקחים שהופקו מהן. החשובים ביותר מבין אלה הם הספר "מלחמות קטנות: עקרונותיהן ויישומם", שחובר על ידי הקולונל (לימים מייג'ור-ג'נרל) צ'רלס א. קאלוול (C.E. Callwell) ופורסם בשנת 1896⁴⁹ והספר "שיטור אימפריאלי", מאת מייג'ור-ג'נרל

צ'רלס ו. גווין (C. W. Gwynn), שפורסם בשנת 1934.⁵⁰

בנוסף לספרים הללו, שעסקו בניסוח עקרונות ללוחמה נגד התקוממות, הונחו מפקדי הצבא על ידי "תקנות השירות הקרבי" (Field Service Regulations, להלן "תקנות השירות"), מדריך העוסק בהגדרה מחייבת של אופן הפעלת כוחות צבא בלחימה. המהדורה של "תקנות השירות" משנת 1935, שהייתה בתוקף במהלך המרד הערבי, כללה פרק קצר שיוחד ל"סוגים מיוחדים של מלחמה", ובהם "לוחמה לא-תרבותית" (Uncivilized Warfare), הגדרה שמשמעותה לחימה של הצבא הבריטי כנגד אויב לא סדיר ובארצות לא מפותחות.⁵¹

2.3.1 הנחות יסוד

למצביאים הבריטיים היה ברור כי התמודדות כנגד התקוממות היא אחת מצורות הלוחמה המורכבות והמאתגרות ביותר העומדות בפני צבא סדיר. למרות ההערכה הנמוכה, והאופיינית לתקופתה, שניתנת לרמתו התרבותית של היריב (המכונה לרוב כ"בלתי-תרבותי" או אף כ"פרא"),

⁴⁸ "התקוממות" (Insurgency) מוגדרת כ"התמודדות המיועדת להשגת יעד מדיני כלשהו מידי אויב בעל עדיפות צבאית מכרעת ובעל שליטה בשטח לגבי מבוקש היעד האמור." בשל נחיתותו הצבאית, אין מטרת הגורם הנוקט בהתקוממות להכריע את האויב על ידי הבסתו בשדה הקרב. במקום זאת, שואף המתקומם לפגוע ביכולת האויב לשלוט בשטח, להשיג שליטה פוליטית על האוכלוסייה המקומית, להתיש את כוחות האויב ולכרסם בנחישותו להילחם עד להשגת היעדים המדיניים המוגדרים על ידו. יעדים אופייניים להתקוממות כוללים, בין היתר, השגת עצמאות מדינית, גירוש כובש זר, החלפת השלטון או אילוצו לבצע רפורמות.

"לוחמה נגד התקוממות" (Counterinsurgency Warfare) הינה צורת לחימה של צבא סדיר, השולט בשטח נתון, כנגד אויב החלש ממנו באופן מהותי אשר נוקט בהתקוממות. מטרתה של הלוחמה כנגד התקוממות הינה בדרך כלל חזרה למצב שהיה קיים טרם תחילת המערכה ושימור השליטה, המדינית או הצבאית, בשטח הנתון במחלוקת. ראה: צה"ל, אג"מ-תוה"ד, מילון למונחי תו"ל (תל-אביב: מטכ"ל, 1996), עמ' 119 (להלן: "מילון למונחי תו"ל"); וגם: צבא בריטניה, מדריך שדה של כוחות היבשה: מבצעים נגד התקוממות (האגף הכללי לדוקטרינה ופיתוח הכוח של כוחות היבשה, 1995), עמ' 495 (להלן: "מבצעים נגד התקוממות").

⁴⁹ C.E. Callwell, *Small Wars: Their Principles and Practice* (London: War Office, 1906).

⁵⁰ Charles W. Gwynn, *Imperial Policing* (London: MacMillan, 1939).

⁵¹ *Field Service Regulations, Volume 2: Operations – General* (London: War office, 1935).

הרי שאין למצוא בספרות הבריטית זלזול ביתרונותיו היחסיים, ביכולתו לפגוע בכוחות הסדירים, או בקשיים האחרים הניצבים בפני המצביא הנערך לדכא התקוממות. קאלוול, לדוגמה, מציין כי "[התמודדות נגד] לוחמת גרילה היא המערכה הכי פחות נוחה לכוחות סדירים"⁵² וכי "קשה מאוד להביא מערכות שכאלה לסיום משביע רצון, והן תמיד מעמידות את הכוחות במבחן קשה."⁵³ בדומה לו, קבע גווין כי לחימה כנגד התקוממות הינה "עניין איטי, הדורש לרוב הפעלת כוחות מעל ומעבר לכוחם הלוחם של המורדים, בשל פיזור הכוח הבלתי-נמנע והיעדרו של יעד ברור."⁵⁴

לגבי האויב, מניחים הבריטים כי הכוח המתקומם ינקוט בלוחמת גרילה, כלומר יפזר את כוחותיו ליחידות קטנות מאוד, הפועלות בצורה סמויה, בשטח נרחב ככל הניתן, ויפעל נגד מטרות מבודדות וחלשות יחסית. המתקומם צפוי לנקוט בצורות לחימה של פשיטה ומארב וכן לבצע חבלות בתשתיות בעלות חשיבות לשלטון. ככלל, מעריכים הבריטים כי המתקוממים ישאפו להימנע ככל יכולתם מלחימה בתנאים שאינם מבטיחים את הצלחתם וימנעו ממגע עם כוחות סדירים.⁵⁵

הנחה נוספת המופיעה בתורת הלחימה הבריטית, היא כי קיים חוסר איזון מובנה בין הצדדים הלוחמים, כאשר לכל מתמודד יתרונות וחסרונות לעומת יריבו.

שני היתרונות העיקריים שיש, לדעת הבריטים, לכוח המתקומם על פני יריבו הסדיר הם בתחום הניידות ובתחום המודיעין. מאחר והצד המתקומם לוחם בשטח המוכר לו היטב, בקרב אוכלוסייה אוהדת (או אדישה) ובכוחות קטנים מאוד, אין הוא מוגבל כמעט ביכולתו לנוע ברחבי זירת העימות. יתר על כן, במספר רב של מערכות התמודדו הבריטים כנגד אויב ילידי המסוגל לנוע במהירות רבה בשטחים המגבילים מאוד את תנועתו של צבא סדיר כגון מדבריות, רכסי הרים, יערות עד וכיוצא בזה. פועל יוצא של הניידות הוא יכולתו של המתקומם לרכז את כוחותיו הלוחמים במהירות בנקודה מסוימת לצורך התקפה ולפזרם במהירות דומה לפני הגעת תגבורת המסוגלת להביסם.⁵⁶ זאת לעומת הצבא הסדיר, הזקוק לנתיבים נוחים לתנועה ולמערכת לוגיסטית מורכבת לצורך אספקת ציוד לכוחותיו, גורמים המגבילים את יכולתו לנוע בחופשיות.⁵⁷

⁵² Callwell, p. 99.

⁵³ Ibid, p.26.

⁵⁴ Gwynn, p. 11.

⁵⁵ Ibid, ibid; also see: Field Service Regulations, p. 177; Callwell, pp. 99-100.

⁵⁶ Callwell, pp. 86-89; also see: Field Service Regulations, ibid.; Andrew Skeen, Lessons in Imperial Rule (London: Frontline Books, 2009), p. 2.

⁵⁷ Callwell, pp. 85-86; also see: Skeen, pp. 19-20.

בתחום המודיעין, מניחה התורה הבריטית כי היריב נהנה מהכרה טובה של אזור הפעולה ובמקרים רבים גם מתמיכה מצד האוכלוסייה המקומית. דבר זה מאפשר לו לרוב לקבל מידע מדויק לגבי הרכב הכוחות הפועלים כנגדו, תנועותיהם ומטרותיהם. לעומת זאת, פועל הכוח הסדיר בארץ שאינה מוכרת לו (או לכל הפחות לרובו, מאחר ודיכוי התקוממות מחייב הבאת תגבורות מחוץ לאזור הלחימה). כן מתקשה הכוח הסדיר לקבל מידע אמין על הכוחות הפועלים נגדו ולעתים אף לזהות אותם בקרב האוכלוסייה האזרחית.⁵⁸ בנוסף, אופן פעילותו של המתקומם, שלא על פי עקרונות הלחימה המקובלים בעימות בין צבאות סדירים, מקשה על היכולת לחזות את פעולותיו מראש.⁵⁹

מנגד, מניחה התורה הבריטית כי לצבא הסדיר עדיפות מכרעת בעת לחימה בפועל. יתרון זה נובע מכמות אמצעי הלחימה שברשות הצבא ומאיכותם, משיטות הפיקוד והשליטה שבהן משתמש הצבא ומהמשמעת הגבוהה של חייליו. במיוחד יש לציין את העדיפות הטכנולוגית שבידי צבא סדיר במערכה שכזו, המאפשרת לו להפעיל אמצעים שאינם נמצאים כלל בידי יריבו, כגון קשר אלחוטי, ארטילריה, מטוסים ורכב קרבי משוריין.⁶⁰ מסיבות אלה, מניחה התורה הבריטית כי על אף שהמתקומם ה"פראי" הינו לוחם עז ומיומן, המשתווה בכוחו לחייל הסדיר או אף עולה עליו, הרי שהוא יובס על ידי הכוח הסדיר בלחימה עצמה, גם בתנאים שבהם לכוח המתקומם עדיפות מספרית מקומית. כפי שניסח זאת קאלוול: "אדם מול אדם, הקנאי, הרוצח, הנווד הקשוח או הפרא חסר הפחד, עשוי להוות יריב שקול או אף יותר מכך לחייל האירופי; בקבוצות הלוחמים הבלתי סדירים נכשלים."⁶¹

הנחת היסוד המרכזית האחרונה בתורת הלחימה הבריטית כנגד התקוממות, היא כי הצבא נדרש לפעול בתוך מסגרת החוק הקיים ובכפיפות לסמכות האזרחית. הנחה זו נובעת מהתפיסה הבריטית המסורתית, הרואה בנציגי השלטון אזרחים בראש ובראשונה, שלהם סמכויות המוקנות לצורך מילוי תפקידם. סמכויות אלה אינן מקנות לנושאים אותן חסינות מפני ענישה במקרה של עבירה על החוק.⁶² גם הלוחמים בצד השני, במקרה שכזה, הם אזרחי (או תושבי) האימפריה, המוגנים על ידי החוק. מלבד זאת, יש לזכור כי מטרתו של הצבא בעימות שכזה היא השבת הסדר

⁵⁸ Callwell, pp. 43-45, 49-51, 53-54.

⁵⁹ Ibid, pp. 51-53.

⁶⁰ Field Service Regulations, p. 178.

⁶¹ Callwell, p. 91; also see: Skeen, pp. 2-4.

⁶² Charles Townshend, *Britain's Civil Wars: Counterinsurgency in the Twentieth Century* (London: Faber & Faber, 1986), pp. 18-19.

על כנו ויצירת מצב שבו בריטניה מסוגלת להמשיך ולשלוט באוכלוסייה המקומית בהסכמתה או, לכל הפחות, ללא התנגדות נוספת.⁶³

2.3.2 עקרונות בלחימה נגד התקוממות

על מנת להצליח בדיכוי התקוממות, מוגדרים בתורה הבריטית חמישה עקרונות כלליים, המיועדים להנחות את מפקדי הכוחות הצבאיים במהלך העימות. יישומם של עקרונות אלה, המנוסחים בספרות ככללי "עשה" ו"אל תעשה", נועד לנצל באופן מרבי את יתרונות הכוח הסדיר ולמזער את החסרונות מהם הוא סובל. עקרונות אלה הם:

1. יוזמה והתקפיות

2. הגנה

3. מודיעין

4. כוח מזערי

5. אחדות הפיקוד

העיקרון הראשון והמרכזי הוא כי יש להביא לידי ביטוי את יתרוננו המכריע של הצבא הסדיר בלחימה. לכן, מטרתו של המפקד במערכה כנגד התקוממות היא למצוא את האויב ולהשמידו בקרב בכל הזדמנות אפשרית. על הכוחות הסדירים לנקוט ביוזמה ולפעול בהתקפיות, על מנת להפעיל לחץ מתמיד על המתקומם.⁶⁴ מטרתו של הצבא במתקפה אינה כיבוש יעדים, שהם לרוב חסרי ערך לאויב במערכה שכזו, אלא לגרום למתקומם אבדות כבדות ככל הניתן. זאת לא רק על מנת להכריע את ההתקוממות הנוכחית, אלא גם כדי להרתיע מפני הישנותה בעתיד. כדברי קאלוול: "מה שרצוי הוא רשימת נפגעים ארוכה בצד היריב – הם הובאו למצב של לחימה, הם חייבים ללמוד את משמעותה כנגד צבא סדיר".⁶⁵

במקביל לגישה ההתקפית שיש לאמץ כנגד המתקומם, קובעת תורת הלחימה הבריטית כי יש להקצות משאבים להגנה מפני התקפותיו. מעבר לרצון הברור למנוע פגיעה בכוחות הממשלה, במנגנוני השלטון ובאוכלוסייה הנאמנה, תכלית ההגנה במערכה שכזו היא למנוע הישגים

⁶³ Gwynn, p. 14.

⁶⁴ Callwell, p. 91, p. 195; also see: Field Service Regulations, pp. 178-179.

⁶⁵ Callwell, pp. 151-152.

מהמתקומם, אשר ישמשו אותו לחיזוק מעמדו בקרב האוכלוסייה המקומית, בין אם על ידי הצגתו כבעל יכולת לפגוע בשלטון ובין אם על ידי הטלת מורא עליה.⁶⁶

ניתן לראות כי קיים מתח מובנה בין שני העקרונות שהוצגו לעיל. ככל שיותר כוחות יופעלו בפעילות התקפית, כך יוותרו אזורים רבים יותר ללא הגנה מספקת ותינתן למתקוממים הזדמנות לפגוע בהם. מצד שני, ככל שהצבא ינסה להגן על שטחים נרחבים יותר, כך תפחת יכולתו לרכז כוחות לצורך פעילות התקפית, שרק היא, על פי התורה הבריטית, תכריע את ההתקוממות. הבריטים הכירו היטב את המתח הזה וניתן למצוא בספרות עיסוק בסוגיה זו והצעות לפתרונה, כפי שנראה בהמשך.

עיקרון נוסף, אולי השני בחשיבותו לאחר היוזמה וההתקפיות, הוא הקמתו של מערך מודיעין יעיל, בעל תכלית כפולה. הראשונה היא, כמובן, איסוף מידע על זירת הפעילות ועל הכוח המתקומם, לצורך איתור האויב והבאתו לקרב. השנייה היא אבטחת המידע על כוחות הממשלה, על מנת למנוע מהמתקומם לפעול כנגדם או להתחמק מהפעולות המכוונות נגדו. לבריטים היה ברור כי בלחימה כנגד התקוממות מהווה המודיעין תנאי הכרחי להצלחה במערכה וכי בלעדיו יתקשה מאוד הצבא להגיע לידי התנגשות עם המתקוממים בתנאים הרצויים לו.⁶⁷

עיקרון מרכזי נוסף בגישה הבריטית ללחימה בהתקוממות הוא עיקרון ה"כוח המזערי" (Minimum force). על פי עיקרון זה, יופעל הכוח שבידי הממשלה באופן ששיג את מטרתו מחד, אך תוך שהוא גורם לנזק מועט ככל הניתן לאוכלוסייה מאידך. הכוונה אינה ללחימה בפועל, מרגע שאותרו כוחות לוחמים של האויב (שאז יש לפעול במהירות ובנחישות להשמדתם), אלא בעיקר לפעולות מנע וענישה המכוונות כנגד האוכלוסייה הכללית, כגון חיפושים, הטלת עוצר וכדומה, ואשר מהוות חלק משמעותי מהמבצעים בלחימה מסוג זה (בשל הקושי שתואר לעיל בהשגת מודיעין מדויק על מיקומו של האויב). הבריטים הניחו כי פגיעה חסרת הבחנה באוכלוסייה שאינה מעורבת ישירות בהתקוממות משרתת את המתקומם, מאחר והיא הופכת את האוכלוסייה הזו לאויב.⁶⁸ כמו כן, פגיעה קשה מדי באוכלוסייה מקשה על השגת המטרה המרכזית של הכוחות, שהיא השבת הסדר על כנו ויצירת התנאים להמשך השלטון הבריטי בדרכי שלום.⁶⁹

⁶⁶ Gwynn, pp. 19-21; also see: Field Service Regulations, p. 177.

⁶⁷ Gwynn, 21-24; also see: Callwell, pp. 143-144; Field Service Regulations, p. 177.

⁶⁸ Gwynn, pp. 14-15, pp. 23-24; also see: Townshend, pp. 19-20.

⁶⁹ Gwynn, ibid; also see: Callwell, p. 41.

על מנת לממש את כל העקרונות הללו ולדכא את ההתקוממות באופן יעיל, נדרשים כלל הכוחות הפועלים כנגדה לפעול תוך שיתוף פעולה מלא ותחת הכוונה אחידה של הדרג המדיני. לבריטים ברור כי דיכוי התקוממות אינה משימה צבאית גרידא וכי, על מנת לעמוד בה בהצלחה, יש צורך בפעולה משותפת ומתואמת של זרועות השלטון השונות ובהן הממשלה, מערכת המשפט, המשטרה וכמובן הצבא.⁷⁰ הללו צריכות לפעול תחת מנהיגות אחידה, בין אם צבאית (במידה ומוחלט על החלת ממשל צבאי במהלך ההתקוממות) או אזרחית, אך בכל מקרה הסמכות לקביעת המדיניות נותרת בידי הדרג המדיני.⁷¹

2.3.3 עיקרי תורת הלחימה

תורת הלחימה הבריטית כנגד התקוממות, שהייתה נהוגה במהלך המרד הערבי, התבססה על חלוקת זירת המערכה למרחבים, שבכל אחד מהם מוצבים וכוחות ניידים, הנמצאים תחת פיקודו של מפקד יחיד. יישום שיטה זו נועד לבודד את כוחות האויב באזורים מוגדרים, עד לאיתורם והשמדתם. במקביל, נשמרת למפקד העליון האפשרות להעביר כוחות ממרחב אחד למשנהו על פי צרכי המערכה.⁷²

הרכיב ההגנתי של תורת הלחימה מתבטא בעיקר בהקמתם של מוצבים (piquets או posts) בכל אחד מהמרחבים. מוצבים אלה מיועדים לשמש לשם הגנה על הכוחות הנמצאים בהם ועל נכסים במרחב, כבסיס לכוחות הניידים בגזרה (ראה להלן), כמרכזי אספקה וכאמצעי למניעת תנועתם של כוחות אויב במרחב ואל מחוצה לו. על המוצבים להיות מבוצרים ומאוישים במידה הנדרשת, בהתאם לעוצמתו הצפויה של האויב במרחב ולמיקום המוצב המסוים (לדוגמה, מוצב מבודד יכיל חיל מצב גדול יותר מכזה הנמצא במרחק קצר ממוצבים שכנים). הכוונה היא להפעיל במשימות ההגנה על המוצבים כוחות מעטים ככל הניתן, על מנת לאפשר ריכוז מאמץ בפעולות התקפיות, הנתפסות, כפי שראינו, כאמצעי המכריע במערכה מסוג זה.⁷³ אפשרות נוספת היא למקם מוצבים בתוך יישובים מקומיים או בסמוך להם. דבר זה נועד למנוע מהאויב לפעול מהיישובים שבהם הצבא נפרש ומהאוכלוסייה המקומית לסייע למתקוממים.⁷⁴

⁷⁰ Gwynn, p.13, 15; Also see: H. J. Simson, British Rule, and Rebellion (London: William Blackwood & Sons, 1937), pp. 119-120.

⁷¹ Gwynn, *ibid.*

⁷² Callwell, pp. 133-134.

⁷³ *Ibid.*, pp. 134-135; also see: Gwynn, p. 19, p. 308.

⁷⁴ Callwell, p. 474.

הרכיב ההתקפי של השיטה מבוסס על הפעלת כוחות ניידים, המאורגנים ב"טורים ניידים" (Flying columns) – הכוונה במילה "Flying" למהירות התנועה של הכוחות, ולא להיותם מוטסים), הנעים במרחב מוגדר ומטרתם להשמיד את האויב בכל מקום שבו יימצא. מרגע שכוח אויב מתגלה בגזרת פעילות הטור (לרוב בעקבות התקפה מצדו של האויב), פותחים הטורים הנמצאים בקרבת מקום במרדף אחריו. מאחר והאויב ישאף להיעלם במהירות, בין אם על ידי נסיגה למקום מסתור ובין אם על ידי היטמעות באוכלוסייה המקומית, התכונה החשובה ביותר לטור נייד שכזה היא יכולתו לנוע במהירות דומה. לכן, טור נייד שכזה אמור להיות קטן ככל האפשר, לשאת ציוד קל בלבד ולהיות בעל עצמאות לוגיסטית (כלומר, לשאת בעצמו מים, מזון, תחמושת וחלקי חילוף חיוניים למשך כל זמן פעילותו). הרכבו המעשי של כל טור, מבחינת סוג הכוחות שיכללו בו וגודלם, נקבע בהתאם לסדר הכוחות שלרשות הצבא, לעוצמתו של האויב הצפוי ולאופי השטח שבו מתנהלת המערכה.⁷⁵ על אף האמור לגבי היותם של הטורים הניידים "קטנים ככל האפשר", קשה למצוא בתורה הבריטית המלצה להפעלה שיטתית של כוחות קטנים ממחלקה במשימות התקפיות. קאלוול אף מזהיר מפני הפעלת טורים "קטנים מדי", העשויים להיות מושמדים על ידי האויב באם יופתעו על ידו.⁷⁶

ניתן לראות כי תורת הלחימה מבקשת לפתור את המתח שבין עיקרון היוזמה וההתקפיות ובין עיקרון ההגנה, בכך שהיא נותנת מענה לשניהם, תוך הסטת הדגש מאחד לשני בהתאם להשתנות תנאי המערכה. לדוגמה, גווין מצביע על כך שבשלב הראשון למעורבות הצבא במערכה יידרשו כוחותיו לעסוק בעיקר בהגנה על נכסים החיוניים לתפקוד הממשלה. יחד עם זאת, גווין ממליץ לעבור למתקפה בעיתוי המוקדם ביותר האפשרי, גם אם אין בנמצא כוחות מספיקים לנקיטתה בכל גזרת המערכה. במקרה שכזה, מציע גווין לפעול באופן מדורג, על ידי ריכוז המאמץ ל"השכנת שלום" במרחבים בזה אחר זה, במקום במקביל.⁷⁷ בנוסף, יש לשים לב לכך ששני המרכיבים בשיטה זו הם בעלי "תכלית כפולה", התקפית והגנתית, מעבר לייעודם ה"טבעי". הטורים הניידים משרתים את ההגנה בהיותם גם כוח עתודה המגיב להתקפות האויב, ואילו פרישת המוצבים משרתת את ההתקפה בכך שהיא מגבילה את ניידות המתקוממים ושוללת מהם את תמיכת האוכלוסייה המקומית.

⁷⁵ Ibid, pp. 135-136.

⁷⁶ Ibid, pp. 140-141.

⁷⁷ Gwynn, pp. 19- 20.

מאחר והטכנולוגיה היא אחד היתרונות החשובים העומדים לרשות הצבא הסדיר במערכה נגד התקוממות, אין להתפלא על כך שתורת הלחימה הבריטית מיהרה לכלול חידושים בתחום החימוש. תחבורה ממוכנת נתפסה כ"מכפיל כוח", המאפשרת לטורים הניידים להגביר את מהירות תנועתם ולשאת נשק מסייע, כגון תותחים קלים או מרגמות. רכב קרבי משוריין, ובמיוחד שריוניות (Armored cars), נתפס כבעל ערך רב במתן סיוע לכוחות רגליים ולסיור. אלה, יחד עם פיתוחים נוספים כגון קשר אלחוטי, מקלעים קלים ומרגמות בעלות קוטר קטן, נתפסו כמאפשרים להקטין את היקף הכוחות המופעלים במערכה נגד התקוממות ובכך לסייע לריכוז המאמץ ההתקפי מצד אחד (על ידי הקטנת הכוחות הנמצאים במשימות הגנה) ולהגביר את יעילותו מצד שני (על ידי הגברת ניידותם של הטורים ושיפור יכולת השליטה בהם).⁷⁸

במיוחד ראוי לציין את המקום המוקדש בתורה הבריטית לשימוש במטוסים כנגד התקוממות. לאחר מלחמת העולם הראשונה פיתחו הבריטים את תפיסת ה"שליטה האווירית" (Air control) או ה"שיטור האווירי" (Air policing), שעיקרה שליטה בשטחי האימפריה תוך התבססות על כוח אווירי. השליטה האווירית נועדה להקטין באופן משמעותי את חילות המצב הנחוצים במושבות ובשטחי המנדט השונים (במיוחד במזרח התיכון ובאפריקה) ולצמצם את עלות אחזקתם, על ידי ניצול יתרונות המטוס במהירות, בטווח פעולה, ביכולתו לעקוף מכשולים קרקעיים וביכולת תקיפה.⁷⁹ כמו כן, שימשה שיטה זו כאמצעי בידי מפקדי חיל האוויר המלכותי להצדקת המשך קיומו של החיל כזרוע נפרדת מצבא היבשה.⁸⁰ המטוסים, שיהוו את עיקר חיל המצב, יסתייעו בכוח רגלי מצומצם, במכוניות משוריניות (השייכות גם הן לחיל האוויר) ובמנגנון מודיעין.

על פי תפיסת השליטה האווירית, במקרים שבהם פורצת התקוממות יתקוף חיל האוויר את האוכלוסייה המתקוממת על מנת להענישה על הנזק שנגרם ולהרתיעה מפני המשך ההתקוממות. מפקדי חיל האוויר המלכותי הניחו, כי יכולתם של המטוסים לפעול ללא מענה מצד המתקוממים תגרום להשלמתם של אלה עם עליונותו של השלטון הבריטי ולסיום הסכסוך האלים.⁸¹ סיכויי הצלחתה של שיטה זו הועמדו בספק כבר במהלך שנות העשרים והשלושים של המאה העשרים,

⁷⁸ Gwynn, pp. 28-30.

⁷⁹ David E. Omissi, *Air Power and Colonial Control: The Royal Air Force, 1919-1939* (Manchester: Manchester University Press, 1990), pp. 11-17.

⁸⁰ Ibid, pp. 43-46.

⁸¹ "The Methods of Air Action Against Undeveloped Peoples", January 1930, TNA AIR75/27.

ומחלוקת התעוררה בדבר החריגה מעיקרון ה"כוח המזערי" שבישומה.⁸² עם זאת, למטוסים נועד גם תפקיד "רגיל" יותר בלחימה כנגד התקוממות, במתן סיוע לכוחות הקרקע. תקנות השירות מדגישות את החשיבות שיש לכוח אווירי בלחימה נגד התקוממות ומגדירות את תפקידיו כסיוור וכסיוע ישיר לטורים הניידים, על ידי ריתוק כוחות אויב שאותרו למקומם עד להגעת כוחות הקרקע למקום.⁸³

2.3.4 ענישה ותגמול

על אף העיקרון הקובע כי יש לעשות שימוש ב"כוח מזערי" כלפי האוכלוסייה המקומית, אין התורה הבריטית נמנעת מלהמליץ על פעולות ענישה ותגמול כנגדה במקרים מסוימים. ענישה קולקטיבית נועדה לגרום לאוכלוסייה לספק מידע לצבא ולהרתיע אותה מלסייע למתקוממים, באמצעות גביית מחיר ממנה על פעילות האויב בקרבתה. צעדי ענישה מקובלים, על פי גווין, כוללים הטלת קנסות על תושבי יישוב שבקרבתו בוצעה חבלה, חיוב התושבים לתקן את הנזק שנגרם ומעצר מנהלי של חשודים.⁸⁴ פעולות ענישה בקנה מידה נרחב, הכוללות השמדת רכוש או החרמתו על ידי הצבא, עשויות להתבצע במקרים שבהם מתקשים הכוחות הסדירים לאתר את המתקוממים על מנת להשמידם, בין אם כתכסיס על מנת לאלצם להילחם ובין אם כאמצעי לפגוע בתמיכת האוכלוסייה בהתקוממות.⁸⁵

ב"פעולות תגמול" (Reprisals) הכוונה למעשים שמטרתם לפגוע באופן קשה, לעתים אף קטלני, באוכלוסייה המקומית, בדרך כלל בתגובה ישירה לפגיעה בכוחות הצבא. כדוגמה לפעולת תגמול, מביא גווין מקרה שבו הורה קצין בריטי במצרים, בשנת 1919, להלקות את כל תושביו הגברים של כפר מסוים כנקמה על הריגת אחד מחייליו. על אף שגווין מתנגד עקרונית לפעולות שכאלה וטוען כי הן מזיקות להשגת מטרותיה של בריטניה, הוא מתרץ אותן בכך שאם לא תתבצענה ברשות המפקדים ותוך הגבלתן על ידם, עלולים החיילים לקחת את החוק לידיהם, ולגרום לתוצאות גרועות בהרבה.⁸⁶

⁸² John Cotesworth Slessor, "Air Control. The Other Point of View", May 1931, TNA AIR75/27; also see: Rod Thorntom, "Countering Arab Insurgencies: British Experience", *Contemporary Security Policy* (No. 28, 2007), pp. 15-18.

⁸³ Field Service Regulations, pp. 179-181.

⁸⁴ Gwynn, pp. 23-24.

⁸⁵ Callwell, pp.145-146; also see: Field Service Regulations, pp. 178-179.

⁸⁶ Gwynn, pp. 80-81.

2.3.5 לוחמת לילה

התורה הבריטית ללחימה בהתקוממות מביעה רתיעה כללית מפני לחימה בלילה. גישה זו נובעת מכך, שהבריטים מניחים כי בחשיכה מאבד הצבא הסדיר את היתרונות המוקנים לו על פני יריבו. בלילה, גורסים הבריטים, אין אפשרות להביא את העדיפות של הצבא הסדיר בארגון ובכוח אש לידי ביטוי, בעוד שיתרונותיו של המתקומם לא רק שאינם נפגמים, אלא אף מתחזקים.⁸⁷ הסיבות העיקריות המובאות לחיזוק עמדה זו הן יתרונו של הלוחם ה"פראי" בקרב פנים-אל-פנים, הקושי בפיקוד ובשליטה על הכוחות, במיוחד אם הם מפוצלים, החשש מפני ירי שגוי של הכוחות הסדירים זה על זה ("אש ידידותית") ויכולתו של האויב לסגת במהירות ובהיחבא מיד עם תחילת ההתקפה עליו. תקנות השירות, אשר בדרך כלל קובעות כללים ברורים לאופן ניהול מבצעים, מסתפקות בנושא זה באמירה כי "השאלה האם לנהל מבצעים בלילה כנגד אויב לא-תרבותי או לא אינה יכולה להיקבע ככלל".⁸⁸ קאלוול מרחיק עד כדי קביעה כי "במלחמה רגילה יש הצדקות בשפע להתקפות לילות, אבל ברוב המלחמות הקטנות אין בכלל".⁸⁹

עם זאת, למרות העמדה הכללית כנגד לוחמת לילה, ניתן למצוא הנחיות לאופן ניהול מבצעים בשעות החשיכה, בין אם במקרים שבהם אין מנוס מפעילות שכזו (לדוגמה, כמענה לפעילות לילית של האויב, או בשל לחימה במקום ובזמן שבו הלילות ארוכים במיוחד) ובין אם במקרים שבהם נתגלה יתרון מיוחד ללחימה בלילה (כגון אפשרות להפתיע את האויב בבסיסו). הכלל הראשון והחשוב ביותר לצבא סדיר המבקש לפעול בלילה, הוא הפעלתם של כוחות מיומנים ומאומנים במיוחד למשימות שכאלה, לאחר הכנות מדוקדקות וסיוור בגזרת הפעילות המיועדת.⁹⁰ כמו כן, מומלץ למפקד המבקש לפעול בלילה להפעיל כוחות קטנים ככל האפשר ולנוע במרוכז, על מנת להימנע מקשיים בפיקוד ובשליטה.⁹¹ כן מומלץ לכוחות התוקפים להתבסס על הכידון כנשק העיקרי בלחימת לילה, גם בגלל הסיכוי הנמוך לדייק בירי וגם בגלל החשש מפני "אש ידידותית".⁹²

⁸⁷ Callwell, p. 493; also see: Field Service Regulations, p. 179.

⁸⁸ Field Service Regulations, p. 179.

⁸⁹ Callwell, p. 481-482.

⁹⁰ Field Service Regulations, ibid; also see: Skeen, pp. 119-120.

⁹¹ Callwell, pp. 485-486.

⁹² Ibid, p. 487.

2.4 המענה הצבאי הבריטי למרד הערבי עד להקמת הפל"מ

2.4.1 השלב הראשון של המרד הערבי (אפריל-אוקטובר 1936)

ניתן לחלק את המענה הצבאי לשלב הראשון של המרד הערבי לשניים. במהלך התקופה הראשונה, בין אפריל לספטמבר, נמנעו הכוחות מלפעול בהתאם לתורת הלחימה המקובלת וכשלו בדיכוי המרד. בשלב השני, בין אמצע ספטמבר לסוף אוקטובר, יישמו הבריטים את תורת הלחימה שלהם כנגד התקוממות בארץ ישראל, הכריעו במהירות את המתקוממים ותרמו בכך להשגת הפוגה במרד הערבי.

ערב פרוץ המרד הערבי נמצא בארץ ישראל חיל מצב קטן, שמנה כ-3,000 חיילים בסך הכל. חיל המצב כלל יחידות צבא וחיל אוויר וכן את חיל-הספר העבר-ירדני (Trans-Jordan Frontier Force), יחידת ז'נדרמריה שהורכבה בעיקר מערבים מקומיים תחת פיקוד בריטי.⁹³ מאחר והארץ נכללה בשטחים עליהם הוחלה תפיסת ה"שליטה האווירית", פיקד על הכוחות קצין חיל-אוויר, תת-מרשל אוויר ריצ'רד פיירס (Air Vice-Marshal Richard Peirse)⁹⁴ ולא קצין מצבא היבשה. בנוסף לכוחות הצבא ולחיל-הספר, פעלה בארץ גם משטרת ארץ ישראל (Palestine Police Force), שהייתה האחראית לאכיפת החוק ולשמירה על הסדר הציבורי. באפריל 1936 שירתו במשטרה 2,883 קצינים ושוטרים, מהם 1,752 ערבים. הפיקוד הבכיר של המשטרה, כמו גם רובו המכריע של הפיקוד הזוטא, היה בידי קצינים ומש"קים בריטיים.⁹⁵

כאמור, במהלך החודשים הראשונים של המרד, לא פעלו הכוחות הבריטיים בארץ ישראל בהתאם לתורת הלחימה כנגד התקוממות. במקום לרכז מאמץ ולפעול באופן התקפי, פוזרו הכוחות ליחידות משנה קטנות, לעתים בסדר גודל של מחלקות ואף כיתות, אשר הועברו ממקום למקום בהתאם להתפתחויות. עיקר פעילותם של הכוחות הייתה הגנתית באופייה, וכללה מתן מענה להפרות סדר, הגנה על מתקני ממשלה ועל יישובים יהודיים וליווי שיירות של כלי רכב אזרחיים בדרכים.⁹⁶ נראה כי הסיבה העיקרית לאי-מימושה של תורת הלחימה בשלב זה הייתה מדיניותו של הנציב העליון, סר ארתור גרנפל וקופ (Arthur Grenfell Wauchope), אשר ביקש להרגיע את

⁹³ באפריל 1936 כלל חיל המצב בארץ ישראל טייסת אחת (שרק גף אחד שלה נמצא בארץ, בעוד שניים נוספים נמצאים באיסמעיליה שבמצרים), פלוגת מכוניות משוריניות מוקטנת (השייכות לחיל האוויר) ושני גדודי חיל רגלים. חיל-הספר הורכב משלוש פלוגות פרשים ושתי פלוגות ממונעות. ראה:

"Military Lessons of the Arab Rebellion in Palestine", 1936, TNA WO 191/70, pp. 5-6.

⁹⁴ דרגת תת-מרשל אוויר בחיל האוויר המלכותי הינה מקבילתה של דרגת בריגדיר בצבא היבשה ושוות ערך לדרגת תת-אלוף בצה"ל.

⁹⁵ "Military Lessons...", ibid.

⁹⁶ Ibid, pp. 8-10.

הרוחות בארץ על ידי הפגנת איפוק והימנעות מ"צעדי דיכוי חריפים". לדוגמה, התנגד ווקופ לדרישותיו של פירס להפציץ יישובים ערביים (כנדרש על פי תפיסת ה"שליטה האווירית")⁹⁷, הטיל מגבלות על אופן עריכתם של מבצעים בכפרים ונמנע מלפעול כנגד הווע"ע.⁹⁸ לכן, גם תגבור נרחב של חיל המצב בחודשיים הראשונים של המרד, שהעמיד את סדר הכוחות על שתי בריגדות (חטיבות), לא הביא לשיפור במצב הביטחון בארץ.⁹⁹ נראה כי התוצאות שהיו לאופן הפעלת הכוחות בשלב זה מאמתות את תקפות אזהרתו של קאלוול, מפני תוצאותיה של "לחימה לא-שיטתית" כנגד התקוממות.¹⁰⁰ למרות האמור לעיל, הצליחו הכוחות הבריטים להשיג מספר ניצחונות טקטיים על המתקוממים, אך אלה נבעו בעיקר מכך שאלה פעלו בקבוצות גדולות ונטו להילחם כנגד הצבא הסדיר, עד להכרעתם באמצעות כוח אש עדיף.¹⁰¹

ההתדרדרות במצב הביטחון בארץ ישראל וכישלונה הנראה לעין של מדיניות הנציב העליון להביא לרגיעה, שכנעו את ממשלת בריטניה כי יש צורך בנקיטת צעדים חריפים לדיכוי המרד. בהחלטה שנתקבלה ב-2 בספטמבר נכתב כי "חובה להשיב את החוק והסדר בפלשתינה על כנם ולמסד מחדש את הסמכות הבריטית" וכי לצורך זה יש "לנקוט באמצעים נחרצים, המיועדים למחוץ את ההתנגדות".¹⁰² בעקבות ההחלטה תוגבר חיל המצב ואורגן במסגרת "כוח החירום ארץ ישראל" (Palestine Emergency Force, PEF) שכלל שתי מפקדות דיוויזיה (אוגדה), הראשונה והחמישית, ובהן שש בריגדות. האחריות לביטחון בארץ הועברה מידי משרד האווירייה למשרד המלחמה ולוטננט-ג'נרל¹⁰³ סר ג'ון דיל (Dill) מונה למפקד כוח החירום.¹⁰⁴

הגעתו של דיל לארץ סימנה שינוי בדרכי הפעולה של הצבא הבריטי, ותחילת יישומן של השיטות הנהוגות בתורת הלחימה כנגד התקוממות. הצעד ההתקפי העיקרי היה הפעלתן של טורים ניידים, שנעו באופן רגלי או ממונע בגזרות שהוגדרו מראש, בכוונה לאתר מורדים ולהביאם לידי קרב. טור אפייני הורכב מיחידה בסדר גודל של פלוגה מוקטנת (מפקדה ושתי מחלקות) וכלל כשישים

⁹⁷ Omissi, p. 46.

⁹⁸ דו"ח מאת דיל על המרד הערבי, TNA WO 32/9401, עמ' 3; וגם:

"Military Lessons...", pp. 12-13.

⁹⁹ הכוחות שנשלחו ארצה בין אפריל ליולי 1936 כללו תשעה גדודי חיל רגלים, פלוגת טנקים קלים, שתי מחלקות של שריוניות, ארבע טייסות קרב, גדוד תותחים נגד מטוסים (שהורכבו על גבי משאיות ושימשו בעיקר לליווי שיירות), וכן כוחות הנדסה, לוגיסטיקה וקשר. ראה: דו"ח מאת דיל על המרד הערבי, עמ' 2.

¹⁰⁰ Calwell, p. 99.

¹⁰¹ Gwynn, pp.376-377.

¹⁰² סיכום ישיבת הקבינט מ-2.9.1936, TNA CAB/23/85, עמ' 38-39.

¹⁰³ דרגה המקבילה לדרגת רב-אלוף בצה"ל.

¹⁰⁴ "Military Lessons...", pp.23-24.

לוחמים, נשק מסייע (מרגמה ומקלעים), ומכשיר קשר. לעתים הופעלו גם טורים קטנים יותר, בסדר גודל מחלקתי, או גדולים יותר, שהורכבו ממפקדת גדוד ומספר פלוגות. כל טור נועד לפעול ברציפות במשך 48 שעות והכוח נשא עמו ציוד ואספקה המספיקים לזמן זה.¹⁰⁵ כאשר טור שכזה איתר מתקוממים, הוא פעל על מנת לרתקם למקום והזעיק סיוע. מטוסי קרב, טורים שכנים וכוחות כוננות קרקעיים חשו לזירת הקרב, במטרה להקיף את האויב ולהשמידו.¹⁰⁶

כמו כן, נמשכו מבצעי חיפוש בכפרים וסריקות בשטחים הפתוחים, שנועדו ללכוד מתקוממים ואמצעי לחימה ולהוות אמצעי ענישה כנגד תושבים התומכים בהתקוממות.¹⁰⁷ מבצעי החיפוש נוהלו בשיטה שכונתה בשם "כיתור וחיפוש" (cordon & search), לפיה כותר הכפר על ידי הכוחות בטרם נכנסו אליו החיילים והשוטרים שערכו את החיפוש.¹⁰⁸ על פי הוראות הפתיחה באש שנתנו לחיילים, הותר לירות בכל אדם המנסה להימלט מהכוחות שבכפר.¹⁰⁹

במקביל, החרף הצבא את פעולות עונשין שכוונו כנגד כפרים ועיירות שתושביהם נחשדו בהשתתפות במרד. אלה כללו בעיקר הרס בתי חשודים, על ידי פיצוצם והטלת קנסות קולקטיביים על התושבים.¹¹⁰

על אף נקיטת יוזמה התקפית כנגד המתקוממים, נותרו המבצעים ההגנתיים עיקרה של הפעילות המבצעית הבריטית בארץ ישראל. הגדלת חיל המצב אפשרה להקצות כוחות רבים יותר לשמירה על מתקני ממשלה ועל דרכי התחבורה וכן להקים מוצבים, קבועים וארעיים, בשטחים שבהם פעלו המתקוממים.¹¹¹ על מנת להקל את נטל המשימות ההגנתיות, גייסה ממשלת המנדט במהלך 1936 כ-4,000 שוטרים מוספים זמניים ("נוטרים" או "גאפירים"), כ-3,000 מתוכם יהודים, למשימות שמירה ואבטחה.¹¹² בכך החל שיתוף הפעולה הביטחוני בין הממשלה הבריטית למוסדות היישוב העברי.

לפעולות הצבא תחת פיקודו של דיל, שגרמו לאבדות כבדות בקרב המתקוממים ולנזקים בישובים הערביים, הייתה השפעה מהירה על המרד. ב-11 באוקטובר קרא הועד הערבי העליון, לכאורה

¹⁰⁵ Ibid, pp. 161-162.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Ibid, p. 146.

¹⁰⁸ "Search and Check of a Village", CZA S25/22788.

¹⁰⁹ "Extracts From the Emergency Regulations, 1936", CZA S25/22788, p. 2.

¹¹⁰ "Military Lessons...", pp.150-151, 155-156.

¹¹¹ Ibid, p. 123; Also see: ¹¹¹ "Palestine: Information...", p. 4.

¹¹² "Military Lessons...", pp. 120, 124.

כהיענות לבקשת מלכי ארצות ערב, לסיום השביתה, להפסקת האלימות בארץ ישראל ולחזרה לחיי שגרה. למחרת, לאחר כשישה חודשים של התקוממות אלימה, הסתיימה השביתה הכללית והודעות נשלחו למתקוממים בדבר הפסקת האש.¹¹³ מאחר וקבוצות חמושות של מתקוממים, במיוחד כאלה שהגיעו מחוץ לארץ ישראל ובראשם קאוקג'י, נותרו בשטחי המנדט ואף המשיכו בפעילות, פתח הצבא ב-22 באוקטובר במבצע שתכליתו כיתור המתקוממים ולכידתם או השמדתם.¹¹⁴ כתוצאה מאיום הועד הערבי בחידוש השביתה הכללית, הורה הנציב העליון ב-25 לחודש על ביטול המבצע ואפשר את יציאתם של קאוקג'י ולוחמיו מארץ ישראל ללא פגע.¹¹⁵ בזאת בא לסיומו השלב הראשון במרד הערבי.

"כוח החירום ארץ ישראל", תחת פיקודו של דיל, פעל בהתאם לעקרונותיה של תורת הלחימה הבריטית כנגד התקוממות. דבר זה ברור מניתוח דרכי הפעולה שננקטו, קרי נטילת היוזמה, הפעלת לחץ רציף על המתקוממים, איזון בין ההגנה להתקפה, שימוש בטורים ניידיים, נקיטת פעולות עונשין וכיוצא בזה. הדבר אף נאמר מפורשות: קובץ לקחים ראשוני של הצבא הבריטי, שפורסם בפברואר 1937, נפתח בהערה כי הניסיון שנרכש במרד מאשר את תוקפן של ההנחיות המופיעות במדריך "הערות על שיטור אימפריאלי" משנת 1934.¹¹⁶ אין ספק כי יישום תורת הלחימה הבריטית הביאה להכרעתם של המתקוממים ותרמה, יחד עם כישלונה של השביתה הכללית וגורמים מדיניים נוספים, להסכמת הועד הערבי לקרוא להפסקת האלימות. העובדה היא, שבכל קרב בין הצבא הבריטי למתקוממים זכה הראשון בהישגים, אשר הביאו לאכיפת רצונה של ממשלת בריטניה על המנהיגות הערבית בארץ ישראל.

2.4.2 ההפוגה במרד (נובמבר 1936 – אוגוסט 1937)

הרגיעה היחסית ששררה בארץ ישראל לאחר תום השביתה הכללית, הביאה לצמצום ניכר ומהיר בהיקף כוח החירום. עד לתחילת שנת 1937 עזבו רוב היחידות, ובכלל זה מפקדות הדיוויזיה, את הארץ, ונותרו בה שתי בריגדות בלבד, ה-14 וה-16.¹¹⁷ על אף העובדה שכוח החירום צומצם בצורה משמעותית כל כך, נותר הפיקוד עליו בידי דיל, בשל הניסיון שרכש במהלך הלחימה והעובדה שהחל בהכנות לקראת אפשרות של חידוש המרד.¹¹⁸

¹¹³ Simmons, pp. 280-283.

¹¹⁴ יומן הבריגדה ה-16, 22.10.1936, TNA WO 191/67.

¹¹⁵ אייל, עמ' 211-215.

¹¹⁶ "Preliminary Notes on the Lessons of the Palestine Rebellion, 1936", TNA WO 191/75, p. 1.

¹¹⁷ אייל, עמ' 263.

¹¹⁸ שם, עמ' 253-256.

במהלך תקופה זו, עסק הצבא הבריטי בהיערכות לקראת הסבב הבא, אשר מפקדיו העריכו כי יפרוץ בתוך זמן קצר. מפקדי הצבא חקרו את מאורעות 1936 במטרה להפיק מהם לקחים מבצעיים, אשר יאפשרו להביס התקוממות עתידית במהירות. קובץ לקחים ראשוני פורסם ב-5 בפברואר 1937 ובו סיכום תמציתי של לקחים והנחיות טקטיות העוסקים בדרכים להפעלת הכוחות, שיתוף הפעולה עם חיל האוויר, פיקוד ושליטה, מודיעין וניהול מבצעים.¹¹⁹ כשנה אחר כך, בפברואר 1938, פורסם סיכום הלקחים המלא והרשמי מהשלב הראשון של המרד. מסמך זה, בן 212 עמודים, כלל ניתוח מעמיק של התנאים בארץ, של המרד ושל דרכי ההתמודדות עמו.¹²⁰ על אף שהמסמך פורסם לאחר תום ההפוגה, ניתן להניח כי הלקחים המרכזיים המופיעים בו היוו את הבסיס לאימון הכוחות ולהכנתם במהלכה.

יחידות הצבא התאמנו לקראת חידוש המבצעים ההתקפיים, במתכונת שבוצעה במהלך ספטמבר ואוקטובר 1936. מרכיב מרכזי באימונים היה שיתוף הפעולה עם מטוסי חיל האוויר ועם שריון ופעילות כוחות ניידים בשטח הררי. בוצע אף תרגיל ארצי, שנועד לבחון את התכנית להגנת נתיבי התחבורה.¹²¹

על מנת להגביר את יעילותו של חיל המצב המצומצם שנותר בארץ, תמכו ווקופ, דיל והמפק"ל ספייסר (Spicer) בגיוסם של נוטרים יהודים נוספים. אלה נועדו לאפשר לצבא ולמשטרה להתרכז במילוי משימותיהם הייעודיות, בהתאם לתורת הלחימה, על ידי ביצוע מרבית משימות ההגנה בארץ.¹²² המשימות שהוטלו על הנוטרים הורחבו והן כללו מעתה גם שמירה מחוץ ליישובים, סיורים ממונעים (בין היתר גם בכלי רכב ממוגנים, שנבנו במימון הסוכנות היהודית) והיתר לרדוף אחר מתקוממים במקרה של היתקלות.¹²³

2.4.3 חידוש המרד והתדרדרות הביטחון (ספטמבר 1937 – יולי 1938)

כאשר החל השלב השני של המרד הערבי, עם רציחתם של מושל הגליל ושומר ראשו בנצרת ב-26 בספטמבר 1937, היה הפיקוד על כוח החירום בידי לוטננט-ג'נרל סר ארצ'יבלד וייול (Archibald Wavell), שהחליף את דיל ב-12 בספטמבר 1937. תחת פיקודו נמצאו הבריגדה ה-14, האחראית על מרכז הארץ ודרומה, והבריגדה ה-16, האחראית על השומרון והגליל.

¹¹⁹ "Preliminary Notes...".

¹²⁰ "Military Lessons...".

¹²¹ אייל, עמ' 271-272.

¹²² שם, עמ' 259-261.

¹²³ גרשון ריבלין, (עורד). לאש ולמגן: תולדות הנוטרים העברית (תל-אביב: מערכות, 1962), עמ' 27, 38-39.

וייוול הפעיל את כוחותיו בהתאם לתורת הלחימה ולניסיון שנצבר בשנת 1936. שיטת הטורים הניידים שוכללה, ונקבע כי יפעלו בדרך קבע אחד עשר טורים, כל אחד בן כמאה לוחמים (כלומר, סדר גודל של פלוגת חיל-רגלים).¹²⁴ הטורים סיירו בשטח וערכו חיפושים אחר חשודים ונשק בכפרים הערביים במטרה לאלץ את המורדים לצאת מהיישובים לשטח הפתוח ועל מנת להפגין נוכחות באזורים שנשמטו למעשה משלטון המנדט.

עם זאת, שינויים שחלו בדפוסי הפעילה של המתקוממים גררו שינוי בתוצאות שהיו למבצעי הצבא. נראה היה כי המתקוממים הפיקו את לקחי שנת 1936, נמנעו מלתקוף את כוחות הצבא (למעט מארבים לחיילים בודדים או לקבוצות קטנות) והתמקדו בחבלות, בהצבת מארבים לנוסעים בדרכים ובהתקפות על יישובים יהודיים ועל מתקני ממשלה מבודדים.¹²⁵ בחינת דיווחי הפעילות הבריטיים מתקופה זו מעלה כי עם חלוף הזמן הפכה ההיתקלות בקבוצות חמושות גדולות, בנות יותר מעשרים איש, לנדירה. כמו כן, בניגוד למנהגם קודם לכן, שאפו המתקוממים לסגת מיד לאחר חילופי האש הראשונים.¹²⁶

כתוצאה משינוי זה בדפוס פעילותם של המורדים, הפיקו הבריטים תוצאות פחותות ממאמציהם. במהלך אפריל, לדוגמה, הוצאו לפועל מספר מבצעי סריקה נרחבים, שכללו עד עשרה טורים ניידים (כלומר, כוח בסדר גודל חטיבתי) אך אלה נכשלו בניסיון למשוך את האויב לקרב, או לרתק אותו במידה ונוצר מגע אש.¹²⁷ בשלב זה זיהה וינגייט, כפי שנראה בהמשך, את האתגר המבצעי שהעמידו שיטות הפעולה של הקבוצות החמושות בפני הצבא, ופנה לוייוול בהצעה להקים יחידה ייעודית, שתפעל כנגד האויב.

במרס ואפריל 1938 הוחלפו שני בעלי התפקידים הבכירים בארץ ישראל. ווקופ סיים את כהונתו כנציב העליון והוחלף על ידי הרלוד מקמייקל (Harold MacMichael). ב-9 באפריל סיים וייוול את שירותו בארץ ישראל. מחליפו היה לוטננט-ג'נרל רוברט היינינג (Robert H. Haining). את

¹²⁴ "Report on Operations Carried Out by the British Forces in Palestine and Trans-Jordan in Aid of the Civil Power From 12th September, 1937 to 31st March, 1938", TNA WO 32/9401, p. 6.

¹²⁵ "Notes on Operations in Palestine Between November 1937 and December 1939", TNA WO 191/88, p. 2.

¹²⁶ "Report on Operations Carried Out by the British Forces in Palestine and Trans-Jordan From 1st April to 18th May, 1938", TNA WO 32/9496, pp. 10-11; Also see: "Notes on Operations...", p. 4.

¹²⁷ "Report on Operations... 1.4-18.5.1938", p. 11.

תפקידו בדיכוי המרד הערבי סיכם וייול באכזבה, בטענו כי כוחותיו עשו ככל יכולתם, אך ללא הצלחה מספקת, עדות לאי-התאמתן של שיטות הפעולה שנקט לנסיבות.¹²⁸

המסקנה שהשינוי בפעילות האויב מחייב שינוי בשיטות הצבא אומצה על ידי הייננג עם הגיעו ארצה. המרכיב המרכזי בתכניתו היה "כיבוש כפרים" (village occupation), קרי הקמת מוצבי צבא ומשטרה ביישובים ערביים שזוהו כמוקד לפעילות הקבוצות החמושות. ב-20 במאי נתפסו מוצבים בעשרים וחמישה כפרים בגליל ובשומרון, שנחשדו כי שימשו כבסיסים למתקוממים.¹²⁹ מוצב טיפוסי כלל בין עשרים לארבעים לוחמים (כלומר, כמחלקת חיל רגלים) ונועד לפקח על הנעשה בכפר, למנוע פעילות עוינת מתוכו, לסייע לשיקום מרות השלטון ולהגן על תושבי הכפר מפני המתקוממים ובכך לזכות באמונם.¹³⁰ הציפייה מהמוצבים הייתה כי עם הזמן ירחיבו את תחום השפעתם מסביב לכפר, על ידי מתן הגנה לתושבים, עריכת סיורים באזור וגיוס המקומיים (בכפייה) לכבישת דרכים שיאפשרו תנועת כוחות ממונעים באזור.¹³¹ בנוסף למוצבים, הוקצו לכל מרחב טורים ניידים, אשר ערכו סיורים קבועים בין המוצבים ונועדו לשמש כעתודה ניידת במקרה של איתור כוחות אויב.¹³² את מקורותיה של טקטיקה זו ניתן למצוא בנקל בתורת הלחימה הבריטית, ובפרט בהמלצותיהם של קאלוול ושל גווין לגבי אופן ניהול המערכה.

ככל הנראה, סייעה תפיסת הכפרים במידת מה בהרחקת המתקוממים מהאזורים בהם יושמה. עם זאת, כפי שהייננג בעצמו הודה, גרמה הצבתם של כוחות רבים במשימות נייחות לעלייה משמעותית בפעילות המתקוממים באזורים שבהם לא הוקמו מוצבים, ובמקביל הטילה עומס כבד מאוד על הצבא, שהתקשה להגן על היעדים החדשים להתקפות וליזום פעילות התקפית כנגד המתקוממים.¹³³ לדוגמה, בין מאי ליולי נדרש אחד הגדודים להחזיק בשבעה מוצבים, להגן על מסילת הרכבת בין חיפה ללוד, להפעיל שני טורים ניידים ולסייע למשטרה בעיר חיפה.¹³⁴ כתוצאה מכך, התרבו התקפות הטרור כנגד יישובים יהודיים ומקרי החבלה במתקני תשתית, בפרט בצינור

¹²⁸ אייל, "המרד הערבי...", עמ' 66-67.

¹²⁹ "Force Order No. 1", MECA Tegart Papers, Box 2, File 3, p. 1. הבריטים החלו להקים מוצבים בכפרים ערביים בסוף שנת 1937, כחלק מהתמודדותם עם העלייה במספר ההתקפות על מסילות הרכבת.

¹³⁰ "Combined Military/Police Dispositions in Haifa, Samaria and Galilee Districts", 20.5.1938, MECA Tegart Papers, Box 2, File 3; Also see: "Notes on Operations...", pp. 5-6.

¹³¹ "Report on Operations Carried Out by the British Forces in Palestine & Trans-Jordan Period 20th May to 31st July, 1938", TNA WO32/9497, p. 2.

¹³² "Combined Military/Police Dispositions..."

¹³³ "Report on Operations Carried Out by the British Forces in Palestine and Trans-Jordan Period 20th May to 31st July, 1938", TNA WO 32/9497, p. 6.

¹³⁴ The Queen's Own Royal West Kent Regiment Gazette, 1938, pp. 157, 176, 201.

הנפט וברשת החשמל.¹³⁵ כן החלו המורדים להעתיק את מאמציהם לחלקיה הדרומיים יותר של הארץ, אשר נותרו שלווים יחסית עד אז, ואף חידשו את פעילותם בערים.¹³⁶ המצב הביטחוני החמיר במידה כזו, שבבוא הקיץ נשמטו רוב שטחי הארץ, למעשה, משליטת ממשלת המנדט.

מצב זה, כמו ההכרה בכך שהמצב המדיני באירופה מונע הבאת תגבורות לארץ ישראל, הביא להכרה מצד הנציב העליון ומפקדי הצבא בצורך בפתרונות יצירתיים, שישמשו כ"מכפילי כוח" ויאפשרו להשיג תוצאות טובות יותר ללא הגדלת חיל המצב. פתרון אחד שכזה היה הקמתה של מערכת מכשול לאורך הגבול עם לבנון, עליה המליץ המומחה האימפריאלי סר צ'רלס טגארט (Charles Tegart), שביקר בארץ ישראל במהלך 1937 ו-1938. הגדר, יחד עם מצודות המשטרה ושרשרת המצודות (blockhouse) שלאורכה, נועדה להשלים את פעילות הטורים הניידים באמצעות יצירת מחסום, אליו יידחפו המתקוממים במהלך מרדף, מה שיאפשר את השמדתם. בכך ביקש טגארט ליישם בארץ ישראל טכניקה ללוחמה בהתקוממות שראשיתה בניסיון הבריטי ממלחמת הבורים.¹³⁷ הגדר, שהוקמה בין החודשים מאי ליולי, סייעה להפחית את מעבר המתקוממים ואמצעי הלחימה מלבנון לארץ ישראל.¹³⁸ עם זאת, השינוי בדפוסי הלחימה של המורדים הביא לכך שייעודה המקורי, לשמש כ"סדן" שיסייע להשמיד קבוצות חמושות בקרב, לא התממש. במקביל, הפכה הגדר עצמה ליעד מרכזי עבור המתקוממים, אשר פעלו על מנת לחבל בה.

פתרון נוסף שאומץ היה הרחבתו של השיתוף הפעולה הביטחוני עם היישוב. מכסות הגיוס לנוטרים הורחבו באופן משמעותי והוקמו מסגרות נוטרים ייעודיות, שתכליתן לשחרר את כוחות הצבא למשימות שנתפסו כחשובות יותר. אלה כללו נוטרים שסופחו לגדודי הצבא על מנת לבצע תפקידי שמירה וליווי ואת יחידת משמר הרכבת, שהגנה על מסילות הברזל.¹³⁹

אין זה מפתיע, אם כן, כי בשלב זה הביעו מפקדי הצבא נכונות לאמץ את הצעתו של וינגייט ולהקים את פלגות הלילה המיוחדות.

¹³⁵ "Report on Operations... 20.5-31.7.1938", ibid.

¹³⁶ "Notes on Operations...", pp. 5-6.

¹³⁷ קרויזר, עמ' 211-212.

¹³⁸ שם, עמ' 229-230.

¹³⁹ "The Development of the Palestine Police Force Under Military Control", TNA WO 201/831, pp. 16-19.

2.5 סוגיות טקטיות בהתמודדות עם המרד הערבי

2.5.1 לוחמת לילה בצבא הבריטי במהלך המרד הערבי

תורת הלחימה הבריטית כנגד התקוממות מביעה רתיעה מפני ניהול מבצעים בשעות החשכה. גם קאלוול וגם "תקנות השירות" משנת 1935 חוזרים ומזהירים כי בלילה מצטמצמים יתרונותיו של החייל הבריטי, ומתגברים יתרונות המתקומם ה"פראי".¹⁴⁰ תפיסה זו מהדהדת בקובץ לקחי הלחימה של שנת 1936, בהם נאמר כי "ניהול מבצעים התקפיים בלילה, בכל קנה מידה, פירושו להזמין אבדות מיריב המרגיש בחושך כמו בבית, ... [בניגוד ל]חייל הבריטי, ממנו נוטל הלילה את כל יתרונות חימושו העדיף." כסיבות לגישה זו מובאים היכרותו הטובה של המתקומם את השטח, המאפשרת לו לנוע במהירות גם במהלך החשכה ויכולתו לארוב לכוחות הצבא באין רואה.¹⁴¹ כן טענו מפקדי הצבא בארץ ישראל כי החיילים הבריטיים אינם מתורגלים מספיק בתנועה בלילה, כי זו מעייפת אותם במידה ניכרת וכי היא אף בעלת "השפעה מדכאת על הכוחות".¹⁴² סיכום נוסף של לקחי המרד, מאוקטובר 1938, ממשיך עם גישה זו ומציין כי צעדות ליליות ומארבים אינם מביאים כל תועלת.¹⁴³

את הפעילות הלילית אשר בכל זאת בוצעה על ידי הבריטים ניתן לחלק לשני סוגים. הראשון הוא פעילות הגנתית, הכוללת סיורים שגרתיים ומארבים בכוחות קטנים. כמו כן נערכו סיורים ממונעים ליליים לאורך הדרכים הראשיות, על ידי שיירות קטנות של כלי רכב משוריינים, בליווי משאית נושאת זרקור. סיורים אלה נועדו למנוע את חסימת הדרכים על ידי המתקוממים והפקודות שניתנו להם למקרה של היתקלות באויב היו ירי לעברו עד לנסיגתו.¹⁴⁴ פיירס ציין כי "המאמץ שנדרש היה ללא כל יחס לתוצאות שהושגו", ולכן הורה על הפסקת סיורי שריוניות בלילה.¹⁴⁵ המארבים בהם מדובר הנם כאלה שהונחו בקרבת יישובים או אתרים המועדים להתקפה, כחלק ממערך ההגנה סביבם. מעניין לציין, כי ההנחיה שניתנה לכוחות הייתה כי אין

¹⁴⁰ Callwell, p. 493; also see: Field Service Regulations, p. 179.

¹⁴¹ "Military Lessons..." p. 147.

¹⁴² "Preliminary Notes..." p.18.

¹⁴³ "Military Aspects of the Arab Rebellion", CZA S25\22788, p. 56; Also see: "Military Lessons...", p. 131-132.

¹⁴⁴ "Palestine: Information..." p. 4.

¹⁴⁵ "Notes on Tactical Lessons of the Palestine Rebellion, 1936", AIR 2/2066, p. 14.

להתיר לכוח המניח את המארב לנוע בלילה!¹⁴⁶ ככלל, מציינים המקורות כי מארבים שכאלה הביאו לתוצאות חלקיות, במקרה הטוב.¹⁴⁷

סוג נוסף של פעילות לילית, שבוצע על ידי הצבא הבריטי, היה צעידה לכיתור מקום החשוד כי שוהים בו מתקוממים, כהכנה לעריכת חיפוש לאחר עלות היום. ההמלצה שניתנה לכוחות הייתה לבצע תנועה שכזו בלילות שבהם ישנו אור ירח, לאחר הכנה מדוקדקת ותוך התבססות על הכרת שטח הפעולה.¹⁴⁸ על אף שהמבצעים הבודדים שבוצעו בשיטה זו הביאו להצלחות צנועות,¹⁴⁹ ההוראה למפקדים הייתה כי יש להשתמש בה "לעתים נדירות בלבד". ההמלצה הגורפת הייתה להימנע מכל פעילות לילית שאינה מארב או סיור פשוט.¹⁵⁰

המלצה חריגה בנושא זה מופיעה בנספח לחוברת שחולקה למפקדי יחידות התגבורת, שנשלחו לארץ ישראל בספטמבר 1936. במסמך זה מצוין כי המענה לצליפות ליליות צריך להיות על ידי ירי אש מרוכזת ממקלעים ותותחים קלים אל עבר הצלף, או, במידה ואמצעים אלה אינם בנמצא, על ידי "פעילות התקפית בסיורים קטנים, המורכבים ממספר קטן של אנשים הנושאים את מעט הציוד ההכרחי ואם אפשר נועלים נעליים עם סוליות גומי, [אשר יפעלו] בין אם במארבים או תוך איגוף עמדות הצלפים".¹⁵¹ למרות הכתוב, נראה כי פעילות מסוג זה לא בוצעה בפועל, או שלא הניבה תוצאות מבצעיות המצדיקות את אזכורה.

2.5.2 מודיעין

האחריות לאיסוף המודיעין, לעיבודו, להערכתו ולהפצתו חולקה במהלך המרד הערבי בין שלושה גורמים: ענף המודיעין במפקדה הכללית ("I" Branch), קציני המודיעין ביחידות הצבא ומחלקת החקירות הפליליות של משטרת המנדט (Criminal Investigation Department, להלן CID).¹⁵² המקורות העיקריים למידע היו סוכנים, שהופעלו על ידי שישה "קציני שירות מיוחד" של חיל האוויר המלכותי (Special Service Officers, להלן SSO), אשר פעלו בכפוף לענף המודיעין.¹⁵³

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ "Military Lessons...", p.126; Also see: "Preliminary Notes...", p. 17.

¹⁴⁸ "Military Lessons...", p. 147.

¹⁴⁹ "Report on Operations... 1.4-18.5.1938", pp. 6-7.

¹⁵⁰ "Military Lessons...", p. 148; Also see: "Preliminary Notes...", p. 18.

¹⁵¹ "Palestine: Notes on the Country and the Present Situation, Appendix F.", WO 33/1437, p.2.

¹⁵² אלדד חרובי, הבולשת חוקרת: ה-C.I.D. בארץ ישראל, 1920-1948 (כוכב יאיר: פורת, 2011), עמ' 79-80.

¹⁵³ "Palestine: Information...", p. IV.

ועל ידי ה-CID. קציני המודיעין ששירתו במפקדות היחידות המבצעיות עסקו בעיקר בעיבוד המידע שנאסף על ידי הכוחות ובניתוח מודיעין לקראת מבצעים. על קצינים אלה נאסר להפעיל סוכנים, על מנת למנוע תחרות בינם לבין ה-SSO.¹⁵⁴

הפיצול בין ארגוני המודיעין פגע באיסופו. העובדה שלא הוגדרו תחומי אחריות ברורים ונפרדים למודיעין הצבאי והמשטרה, כמו גם העובדה ששני הארגונים גייסו והפעילו סוכנים, גרמה לתחרות ביניהם ולבעיות בהפצת המידע ליחידות הזקוקות לו.¹⁵⁵ כן נפגע המודיעין מחולשתה של המשטרה, שהערבים ששירתו בה היו מטרה למערכת טרור אישית שיטתית, וכן מהזדהותם הטבעית של שוטרים אלה עם בני עמם.¹⁵⁶

בחודש מאי 1938 אורגן מחדש מערך המודיעין הבריטי בארץ ישראל. ביוזמתו של מפקד-כנף אלן ריצ'י (Alan Ritchie),¹⁵⁷ ראש ענף המודיעין, הוקמו מרכזי מודיעין צבאי בשכם, בחיפה ובנצרת. מרכזים אלה נועדו לרכז את המידע שנאסף על ידי כלל הגורמים הפועלים במרחב אחריותם, ובכלל זה מודיעין צבאי, משטרה ו"אזרחי" (ככל הנראה הכוונה למידע שהועבר על ידי נציגי היישוב היהודי, ראה להלן). מטרותיו של צעד זה היו לשפר את שיתוף הפעולה בתחום המודיעין בין הארגונים השונים, כך ש"יפעלו כאיש אחד" ולהקל מהעומס המוטל על ענף המודיעין בירושלים, על ידי עיבוד המידע במרכזים האזוריים.¹⁵⁸

שיתוף הפעולה בין שירות המודיעין של הסוכנות היהודית (אשר הפך, לקראת סוף המרד, ל"שירות הידיעות" – ש"י) לבין הבריטים החל באופן לא רשמי, כאשר אנשי היישוב שימשו כמודיעים עבור קציני המודיעין הצבאי.¹⁵⁹ לאחר שהתברר לבריטים כי בידי היישוב יש "מחלקת מודיעין טובה לפחות כמו זו של הממשלה, אם לא הרבה יותר", כדברי הנציב מקמייקל,¹⁶⁰ הודקו הקשרים ואנשי היישוב החלו לסייע ישירות ליחידות בריטיות. דוגמה טובה לשיתוף הפעולה שנוצר בין היישוב לצבא היא מעורבותו של עמנואל וילנסקי (לימים ילן) בארגון פעילות מבצעית

חשוב לציין כי למרות העברת האחריות לביטחון הפנים בארץ ישראל מחיל האוויר המלכותי לצבא בספטמבר 1936, נותר מנגנון המודיעין של חיל האוויר על כנו והמשיך לשמש את מפקדת חיל המצב, כשהוא מתוגבר בקציני מודיעין מצבא היבשה, ביניהם אורד וינגייט.

¹⁵⁴ חרובי, עמ' 129-130.

¹⁵⁵ "Military Lessons...", pp. 45-46.

¹⁵⁶ "The Development of the Palestine Police...", pp. 3-6; Also see:

חרובי, עמ' 134-135.

¹⁵⁷ דרגת "מפקד כנף" (Wing Commander) בחיל האוויר המלכותי מקבילה לדרגת לוטננט-קולונל בצבא היבשה ושוות ערך לדרגת סגן-אלוף בצה"ל.

¹⁵⁸ Royle, p. 120.

¹⁵⁹ Hagga Eshed, Reuven Shiloah: The Man Behind the Mossad (London: Frank Cass, 1997), p. 24.

¹⁶⁰ סיכום פגישה בין דוד בן-גוריון ומשה שרת עם הנציב העליון, 26.7.1938, אצ"מ S25/46, עמ' 85.

בריטית באזור חיפה. במקרה מסוים ואופייני יזם וילנסקי, איש הש"י בחיפה, חיפוש בכפר ערבי ותיאם עם מפקד הגדוד הבריטי את פעילות הכוחות ואת הרכבם, ובכלל זה את זהותו של הקצין שיפקד על הכוח.¹⁶¹

אם כן, נראה כי במהלך המרד הערבי היווה המודיעין את ה"חולייה החלשה" במענה הבריטי. גודלם המצומצם של גורמי האיסוף במודיעין הצבאי מחד ואבדן כושר הפעולה של המשטרה מאידך פגעו קשות ביכולת לאסוף מידע אמין ומדויק לגבי מיקומן של קבוצות המתקוממים. למרות שלעתים הצליח המודיעין הבריטי להשיג מידע רלוונטי, שאפשר להכווין את הפעילות המבצעית,¹⁶² נאלץ הצבא על פי רוב לפעול בצורה לא ממוקדת, תוך התבססות על היתקלויות מקריות או על הפעלת כוחות רבים במבצעי סריקה נרחבים, אשר כמעט ולא הניבו פרי. העדות הטובה ביותר למצבו של המודיעין הבריטי בארץ ישראל נמצאת בדו"ח תקופתי של ענף המודיעין, בו מודה ראש הענף ריצ'י כי "בתחום המודיעין כל הסיכויים הם לטובת המורד".¹⁶³

2.5.3 שמירה על ביטחון המידע

ככלל, נכשלו הכוחות הבריטיים במרד הערבי בהסתרת פעילותם מפני המתקוממים. הנחת המוצא של המפקדים הייתה כי אין לסמוך על הערבים שבשירות הממשלה, המשטרה או חיל הספר, כי כל שיחת טלפון מועדת להאזנה וכי משרדי הממשלה, בסיסי הצבא ותחנות המשטרה מהווים יעד לאיסוף מודיעין פעיל ומוצלח על ידי המתקוממים.¹⁶⁴ יתר על כן, מפקדי הצבא הניחו כי אין למעשה כל אפשרות להניע כוחות ברחבי הארץ באופן חשאי, ביום או בלילה, מאחר והערבים עוקבים באופן פעיל אחר התנועה בדרכים. ניסיונות להטעות את האויב באמצעות הפצת מידע שקרי, ביצוע תנועות שווא, הסוואת חיילים כמתיישבים יהודים או פריקה מכלי רכב בעודם בנסיעה נכשלו כמעט תמיד, בשל המידע שהיה בידי הערבים על מהותם של צעדים אלה.¹⁶⁵

¹⁶¹ דו"ח מאת נוח סונין, 28.11.1938, ארכיון עין חרוד.

¹⁶² דוגמא טובה להצלחת המודיעין הבריטי לאסוף מידע לגבי מיקום המתקוממים ועוצמתם הצפויה ניתן למצוא במבצע שנועד להביא ללכידת קאוקג'י, בסוף אוקטובר 1936. ראה: פקודת מבצע מס' 3, הבריגדה ה-16, 23.10.1936, TNA WO191/62.

¹⁶³ "Summary of Intelligence Palestine & Transjordan", 9.9.1938, TNA CO 732/81/9, p. 7.

¹⁶⁴ "Preliminary Notes...", p.7, 10.

¹⁶⁵ "Military Lessons...", pp. 51-52.

2.5.4 הפעלת כוחות קטנים

לוחמה נגד התקוממות מכונה בספרות הבריטית כ"מלחמתו של הקצין הזוטר", מפקד המחלקה ("The Subaltern's War"),¹⁶⁶ מאחר וריבוי המשימות העצמאיות, בפרט בהגנה, מחייב פיזור הכוח ליחידות משנה קטנות והאצלת סמכויות על הפיקוד בשטח.¹⁶⁷ עם זאת, נראה כי לפחות בכל האמור במבצעים התקפיים, היה המרד הגדול "מלחמתו של המייג'ור", מפקד הפלוגה. במהלך המרד, המבנה המזערי המומלץ לטור נייד כלל מפקדת פלוגה, שתי מחלקות רגלים, כיתת מקלע וכיתת מרגמה (כשישים לוחמים בסה"כ).¹⁶⁸ בחינת המבצעים ההתקפיים מראה כי בדרך כלל היו הטורים הניידים גדולים אף יותר וכללו כמאה חיילים כל אחד.¹⁶⁹

על מפקדים זוטרים רבים, בדרג מפקד המחלקה ומטה, הוטלו משימות עצמאיות במהלך המרד, אך אלה היו ככלל הגנתיות בטבען, כגון אחזקת מוצב, ליווי שיירה, סיור ממונע וכיוצא בזה.¹⁷⁰ הציפייה הייתה כי מחלקת רובאים בריטית תהיה מסוגלת להגן על עצמה כנגד כוחות עדיפים, אך לא להכריעם ללא סיוע.¹⁷¹

הסיבה להימנעות הבריטית הגורפת מהפעלת כוחות קטנים במבצעים התקפיים, בסדר גודל של כיתה עד מחלקה, נבעה מדבקות המפקדים בתורת הלחימה. על פי עקרונותיה, על הטורים הניידים להיות "קטנים, אך לא קטנים מדי", כך שיוכלו לפעול ללא חשש מפני השמדתם על ידי האויב.¹⁷² הד לקביעה זו ניתן למצוא באחד מלקחי ההתמודדות עם המרד הערבי, לפיו על הטורים להיות "קטנים ככל שהבטיחות מורה".¹⁷³

¹⁶⁶ Subaltern הוא הכינוי הבריטי לדרגות הקצונה הזוטרות, שמתחת לדרגת קפטן (סרן בצה"ל). בתקופת המרד הערבי היו הדרגות הללו בצבא הבריטי: לוטננט-שני (סגן משנה) ולוטננט (סגן).

¹⁶⁷ "Military Lessons...", p. 167; Also see: "Preliminary Notes...", p. 4.

¹⁶⁸ "Preliminary Notes...", p. 15.

הכוונה לטורים שנעו רגלית. טורים ממונעים כללו לרוב, בנוסף לכוח שפורט לעיל, גם שתי שריוניות, משאית נושאת תותח, רכב קשר ומשאיות חמושות להובלת החיילים.

¹⁶⁹ "Report on Operations... 12.9.1937-31.3.1938", p. 6.

¹⁷⁰ תאור של שגרת החיים במחלקת רובאים בריטית במוצב במהלך המרד הערבי ניתן למצוא בספרו של רוברט "רקס" קינג-קלארק, "Free For a Blast".

¹⁷¹ "Preliminary Notes...", ibid.

¹⁷² Callwell, pp. 140-141

¹⁷³ "Preliminary Notes...", ibid..

2.5.5 ענישה ותגמול

במהלך המרד הערבי, נהגו יחידות הצבא הבריטי ומשטרת המנדט לנקוט בפעולות עונשין כנגד אזרחים, אשר נתפשו על ידם כמשתפים פעולה עם המתקוממים. תכליתן של פעולות אלה הייתה להרתיע את תושבי הכפרים הערביים מלתמוך בקבוצות החמושות שפעלו בסביבתם. פעולות מסוג זה היו נפוצות מאוד על אף עיקרון ה"כוח המזערי" שבתורת הלחימה הבריטית כנגד התקוממות. ברובם המכריע של המקרים, בוצעו פעולות העונשין באופן מאורגן, על פי פקודה ובהתאם לתקנות לשעת חירום, שנקבעו במהלך המרד.¹⁷⁴

פעולות עונשין מקובלות כללו הטלת קנסות קיבוציים על כפרים, הטלת עוצר ופיצוץ בתים.¹⁷⁵ כמו כן, נהגו הבריטים להסיע בני ערובה ערבים בראש שיירה צבאית, או בקרונית לפני רכבת נוסעת, על מנת להרתיע את המתקוממים ממיקוש הדרכים ומסילות הברזל.¹⁷⁶ פרט לאלה, ננקטו גם פעולות ענישה "לא רשמיות", כגון הלקאת תושבים והשחתת רכוש, במיוחד במהלך מבצעי חיפוש שנערכו בכפרים.¹⁷⁷

במקרים אחרים, יזמו כוחות הצבא והמשטרה בארץ ישראל פעולות תגמול, שנועדו, בדרך כלל, לנקום פגיעה באנשיהם, שאירעה בקרבת מקום. לדוגמה, ב-27 במאי 1938 הרגו ארבעה שוטרים בריטיים שבעה ערבים בכפר מיספה שבשרון (סמוך לקיבוץ רמת הכובש), בעקבות הריגתו של חברם במקום על ידי מתקוממים, יום קודם לכן.¹⁷⁸ במקרה אחר, שאירע ב-7 בספטמבר 1938 בכפר אל-בצה שבגליל (כיום העיירה שלומי), הרגו חיילים בריטיים כעשרים ערבים, בתגובה לפיצוץ מוקש, שגרם למותם של ארבעה מחבריהם. פעולת התגמול, בה נטלו חלק פלוגת חיל רגלים ומחלקת שריוניות, בוצעה, ככל הנראה, בהוראת מפקד הגדוד האחראי לגזרה.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Matthew Hughes, "The Banality of Brutality: British Armed Forces and the Repression of the Arab Revolt in Palestine, 1936-39", *English Historical Review*, Vol. 124, No. 507 (Apr., 2009), p. 353.

¹⁷⁵ Lieutenant-General Robert H. Haining, "Hostile Propaganda in Palestine. Its Origin. And Progress in 1938", TNA WO 32/4562, p. 10.

¹⁷⁶ Hughes, p. 329.

¹⁷⁷ Ibid, pp. 321-322.

¹⁷⁸ "Conduct of Police – Miska Case", TNA CO 733/371/1.

¹⁷⁹ Hughes, pp. 336-339.

על אף שפעולות מסוג זה היו, ככל הנראה, נפוצות למדי, הקפידו הרשויות הבריטיות להכחיש את דבר קיומן ולהציג את המידע אודותיהן, כאשר התפרסם בעיתונות, כפרי תעמולה איטלקית או גרמנית, שמטרתה ליבוי המרד הערבי והשחרת פניה של בריטניה בעולם.¹⁸⁰

2.5.6 הגנה על צינור הנפט

צינור הנפט של חברת הנפט העיראקית (Iraqi Petroleum Company, להלן IPC), שהוביל נפט גולמי מאזור כירכוך שבעיראק לנמל חיפה, נחשב לנכס אסטרטגי עבור האימפריה הבריטית החל מהנחתו, בשנת 1935. קטע הצינור העובר בארץ ישראל הוא באורך של כשישים קילומטרים, והוא חוצה את הארץ לרוחבה, מהירדן לים התיכון. הצינור חוצה את נהר הירדן כ-3.5 ק"מ דרומית לתחנת הרכבת בג'סר א-מג'מע (כיום קיבוץ גשר), עובר בבקעת הירדן ובעמק בית-שאן ומשם מטפס במעלה תלול עד לפסגת כווכאב אל-הווא (כיום כוכב הירדן). משם יורד הצינור לעמק יזרעאל וממשיך מערבה, בקו המקביל מדרום לוואדי בירה (נחל תבור) עד לאזור משמר העמק ומשם, לאורך נחל הקישון, עד למסוף שנמצא על חוף הים התיכון צפונית לחיפה.¹⁸¹ ברוב האזור לא היו דרכים סלולות, למעט דרך העפר שנכבשה לאורך תוואי הצינור במהלך העבודות להנחתו. הצינור הונח באדמה, בעומק של מטר בערך. כן היו לאורך הקו שסתומים ותחנות שאיבה, שנמצאו מעל לפני הקרקע.¹⁸²

החבלות בצינור הנפט החלו ביולי 1936, זמן לא רב לאחר פרוץ המרד הערבי. חשיבותו הרבה של הצינור לבריטים, אורכו, היותו קבור בעומק לא רב והעובדה שקטעים ארוכים ממנו (כעשרים קילומטרים) הונחו בסמוך לכפרים ערביים, הפכו אותו למטרה מושכת עבור המתקוממים. גם העובדה שהחבלות גרמו לתוצאה מרשימה, עמוד עשן סמיך ביום או להבה גדולה בלילה, הנראית למרחקים, תרמה לרצון לפגוע בו. שיטת החבלה האופיינית כללה חפירה באדמה עד לחשיפת קטע מהצינור, ניקובו באמצעות ירי רובה מטווח קרוב או באמצעות מכוש והצתת הנפט שנשפך דרך החור שנוצר. עיקר החבלות בוצעו באזורים הסמוכים ליישובים ערביים ורחוקים מיישובים יהודיים, כלומר בעיקר באזור עמק בית-שאן ועמק יזרעאל המזרחי. חבלות בעמק המערבי

¹⁸⁰ "Hostile Propaganda...", pp. 1-2; Also see: Stuart Emeny, "Don't Blame the Palestine Police, But –", The News Chronicle, 10.12.1938, TNA CO 733/371/2.

¹⁸¹ "הצעה לסדור שמירה על צינור הנפט של חברת הנפט העיראקית i.p.c בארץ ישראל המערבית", אצ"מ S25/8787.

¹⁸² "Military Lessons...", p. 131.

ולאורך הקישון, אזורים בהם הייתה קיימת התיישבות יהודית צפופה יותר, היו פחותות במספרן.¹⁸³

במהלך השלב הראשון של המרד, בין יולי לנובמבר 1936, חובל הצינור שלושים וחמש פעמים. בעקבות ההפוגה חדלו החבלות, עד להתחדשותן באוקטובר 1937. עד לחודש מרץ 1938 בוצעו מעט חבלות יחסית (ממוצע של כשלוש בחודש), אך באפריל התגברה התופעה בצורה משמעותית, עד לשיא של עשרים חבלות במהלך יוני.¹⁸⁴

הבריטים ניסו מספר שיטות כדי להגן על צינור הנפט. הניסיונות הראשונים כללו נסיעה של שריוניות או רכבי סיור לאורך הצינור, אך תוואי השטח המשובש הקשה מאוד על הנסיעה, בעוד שהרעש שהשמיעו כלי הרכב אפשרו למחבלים להימלט מבעוד מועד. ניסיונות בעריכת סיורים רגליים או רכובים על גבי סוסים נכשלו גם כן, ואף תוארו כבעלי השפעה "מתישה ומדכאת" על הכוחות שביצעו אותם. שיטת הגנה נוספת שנוסתה, ואשר נמצאה כיעילה יותר משיטת הסיורים, הייתה הצבת עמדות מקלע וזרקורים רבי עוצמה, מסוללות נגד-מטוסים, לאורך הצינור. אלה נועדו להרתיע את המחבלים מפני התקרבות לצינור עצמו.¹⁸⁵ בנוסף, לאחר התגברות החבלות, הטילו השלטונות קנסות על תושבי הכפרים הסמוכים למקום והחילו "מצב מיוחד" על השטח שנמצא 200 מטר מכל צד של הצינור בשעות הלילה. משמעות צעד זה הייתה שלצבא ניתנה רשות לפתוח באש על אנשים המתקרבים לצינור.¹⁸⁶

בסיכומו של דבר, הניחו מפקדי הצבא הבריטי כי אין דרך למנוע לחלוטין פגיעה בצינור והמליצו להתמקד בהגנה רק על האזורים שבהם פיצוץ הצינור יגרום להפסקה משמעותית בזרימה. שיטת ההגנה, שהוצעה על ידי מנסחי קובץ לקחי המרד, כללה הקמת מוצבים על בסיס תחנות השאיבה שלאורך הצינור והגנה על האזורים הסמוכים להם על ידי שימוש בזרקורים, מקלעים ובמארבים וסיורים רגליים שיוצאו מתוכם.¹⁸⁷ מעניין לציין כי אחד מהלקחים הבריטיים היה כי על מנת

¹⁸³ "הצעה לסדור שמירה..." ; ראה גם : "דו"ח על התנגשות עם מחבלים על קו הנפט i.p.c. בליל 25.5.1938", ארכיון עין חרוד.

¹⁸⁴ לסיכום החבלות בצינור הנפט לאורך המרד הערבי, ראה נספח מס' 3.

¹⁸⁵ "Military Lessons...", p. 131-132.

¹⁸⁶ "הודעות הממשלה", דבר, 1.8.1936, עמ' 1 ; ראה גם :

"Official Curfew Notice", *The Palestine Post*, 4.8.1936, p. 5.

¹⁸⁷ "Military Lessons...", p. 132.

להצליח במשימה זו, יש להפתיע את האויב על ידי שימוש בתחבולות ובעורמה וכי כדאי להוציא כוחות רגליים לסוירים ליליים קבועים לאורך הצינור.¹⁸⁸

גם היישוב היהודי נטל חלק באבטחת הצינור, עוד לפני הקמת הפל"מ. מאחר וכשני שליש מהצינור עברו בשטח הסמוך ליישובים יהודיים, נתקלו מדי פעם הנוטרים שפעלו באזור בניסיונות חבלה. ברוב המקרים אירעה ההיתקלות במקרה, כאשר סוירים ששמרו על השדות פגשו במחבלים סמוך לצינור.¹⁸⁹ במקרים אחרים יזמו הנוטרים מארבים שנועדו להגן על הצינור, בעיקר לאחר החרפה זמנית בחבלות. אחד המארבים הללו התבצע ב-21 באפריל 1938, על ידי אנשי המשמרות הנעים של גוש נהלל וגוש עפולה. המארב, שכלל עשרים נוטרים, הצליח לסכל ניסיון לחבל בצינור, באופן חריג באמצעות מטען חבלה.¹⁹⁰ מקרים אלה, בנוסף למצוקת כוח האדם ממנה סבל חיל המצב בארץ בחלקה הראשון של שנת 1938, הביאו לפניה מצד שלטונות המנדט לסוכנות היהודית, על מנת שזו תארגן את השמירה על הצינור באמצעות נוטרים, בדומה להגנה על מסילת הרכבת.¹⁹¹ ההגנה ניסחה הצעה, הדומה במתכונתה להמלצת הצבא הבריטי בדבר שיטת האבטחה הרצויה התכנית כללה הקמה של שתים עשרה מצדיות, שיצוידו במקלעים, בכלי רכב משוריינים ובזקורים. המצדיות תאושנה על ידי מאתיים נוטרים, שיסיירו בשטחים שסביבן ויציבו מארבים למחבלים. כן המליצה התכנית על מיגון הצינור בואדיות, על מנת לתעל את המחבלים אל מחוץ לשטחים נסתרים.¹⁹² הסוכנות גם פנתה אל חברת הנפט העיראקית, בבקשה כי זו תסייע בגיוסם ובמימון שכרם של נוטרים לצורך ההגנה על הצינור.¹⁹³ הנחת מחבר ההצעה, יעקב דוסטורובסקי (לימים דורי), הייתה כי מימושה יקשה על פעילות המתקוממים באופן כללי ולכן יש לצפות להתקפות מצדם על המוצבים ו"להיות מוכנים להתנקשויות ולקרבות".¹⁹⁴

¹⁸⁸ Ibid, p. 132.

¹⁸⁹ "דו"ח על התנגשות עם מחבלים..."

¹⁹⁰ "דו"ח על סדור המארב על קו הנפט בין שריד לגניגר בליל 21.4.1938", ארכיון עין-חרוד.

¹⁹¹ רבלין, עמ' 282-283.

¹⁹² "הצעה לסדור שמירה..."

¹⁹³ "Minute of Interview with Mr. Dunkley, Head of Iraqi Petroleum Company, Ltd. Haifa", 2.5.1938, CZA S25/8787.

¹⁹⁴ "הצעה לסדור שמירה..."

פרק 3: ראשית הדרך: הקמת פלגות הלילה המיוחדות

3.1 אורד צ'רלס וינגייט

קפטן אורד צ'רלס וינגייט (Orde Charles Wingate), יליד שנת 1903, הגיע לארץ ישראל בספטמבר 1936 ומונה לקצין מודיעין במפקדת הדיוויזיה החמישית. אף שהוכשר במקור כקצין תותחנים, מונה וינגייט לתפקיד בשל שליטתו בשפה הערבית, אותה רכש במהלך חמש שנות שירות ב"כוח ההגנה הסודאני" (Sudan Defense Force, להלן SDF).¹⁹⁵

ה-SDF היה כוח צבאי שהורכב מחיילים מקומיים וקצינים בריטיים, אשר להלכה "הושאלו" לצבא זה לצורך העניין, מאחר ולהלכה היה הכוח כפוף למלך מצרים.¹⁹⁶ משימותיו העיקריות של ה-SDF היו שמירה על ביטחון הפנים, במיוחד לנוכח החשש ממרד חדש של תנועת המהדיה, אכיפת מרות השלטון המרכזי על השבטים בדרום סודאן והתמודדות עם חדירת כנופיות שודדים מאתיופיה.¹⁹⁷ במהלך שירותו ב-SDF, בין השנים 1928 ל-1933, פיקד וינגייט על "אידרה", פלוגת רגלים בת כ-300 חיילים מקומיים. פלוגתו של וינגייט הוצבה בסמוך לגבול עם אתיופיה ועסקה בעיקר בסיורים באזור הגבול, אשר הפכו למרדפים עם גילוי מסתננים. שירותו של וינגייט ב-SDF הקנו לו ניסיון פיקודי עשיר, ואת ניסיונו הראשון בהתמודדות עם אויב לא-סדיר.¹⁹⁸

כאמור, הוצב וינגייט עם הגיעו ארצה במטה הדיוויזיה החמישית בחיפה. לאחר ארבעה חודשים, עם חזרת מטה הדיוויזיה לבריטניה, הועבר וינגייט אל ענף המודיעין של המפקדה הכללית הבריטית בירושלים.¹⁹⁹ מאחר והחל ללמוד גם עברית, פיקח וינגייט על תרגום עיתונות עברית וערבית לצורך איסוף מודיעין גלוי וחיבר תיקים אישיים על מנהיגים ודמויות בולטות מקרב יושבי הארץ, ערבים ויהודים.²⁰⁰

זמן קצר לאחר שהגיע לארץ ישראל, החל וינגייט לקשור קשרים עם נציגי היישוב היהודי, בפרט עם אנשים אשר פעלו במסגרת מערך המודיעין של היישוב, כגון ראובן זסלני (לימים שילוח) ועמנואל וילנסקי (ילן).²⁰¹ ניתן להניח כי בתחילה נוצרו הקשרים במסגרת תפקידו של וינגייט

¹⁹⁵ Simon Anglim, *Orde Wingate*, p. 43.

¹⁹⁶ Bierman & Smith, p.53, pp. 55-56.

¹⁹⁷ Anglim, p. 45.

¹⁹⁸ Royle, p. 71.

¹⁹⁹ Ibid, pp. 93-94.

²⁰⁰ Bierman & Smith, pp. 70-71; also see: Royle, pp. 110-111.

²⁰¹ Eshed, pp. 26-27.

בענף המודיעין וכחלק משיתוף הפעולה שנוצר בין ארגוני הביון של הצבא ושל היישוב. בהמשך, יצר וינגייט גם קשרים אישיים עם אישים מרכזיים ביישוב ובהם דוד הכהן, משה שרתוק (שרת), אליהו גולומב, יוחנן רטנר, חיים ויצמן ואחרים. בפגישות עמם, הציג וינגייט את עצמו בגלוי כ"ציוני" והביע השקפת עולם נחרצת בזכות היישוב היהודי בארץ ונגד גישת שלטונות המנדט.²⁰²

למרות שוינגייט לא היה הבריטי היחיד שתמך ביהודים,²⁰³ אין ספק כי דעותיו בעד היישוב והדרך הנחרצת בה הציג אותן היו חריגות בקרב הקצונה הבריטית. הביוגרפים של וינגייט סיפקו מספר סיבות לאהדה שרכש לציונות, החל בחינוך הדתי שניתן לו על ידי הוריו, דרך חוויותיו כנער חלש בבית הספר וכלה ברצון להבליט את עצמו על רקע העמדות המקובלות.²⁰⁴ וינגייט עצמו הקפיד לציין סיבות מעשיות ותועלתניות לכך. לדעתו, תמיכה בריטית בערבים בארץ ישראל לא תשיג דבר, מאחר והללו ימשיכו להתנגד לשליטה בהם. מנגד, טען וינגייט כי הסיוע ליהודים הוא אינטרס בריטי חיוני, אשר יחזק את השליטה האימפריאלית במזרח התיכון. כוח צבאי יהודי בארץ ישראל, אשר יאומן ע"י הבריטים, יכול לדעתו להקל באופן משמעותי את נטל ההגנה על המזרח התיכון במקרה של מלחמה עולמית, אשר וינגייט חזה כי תפרוץ.²⁰⁵ ראוי לציין כי גישה זו, שראתה בחימוש היהודים בארץ אינטרס בריטי לאור התגברות המתיחות הבין-לאומית, הובעה גם על ידי דמויות בולטות נוספות בממסד הצבאי הבריטי, שהחשובה שבהן לענייננו היא הגנרל היינג.²⁰⁶

תהא הסיבה אשר תהא, וינגייט אימץ את הציונות בלהט וראה בעצמו כלי להגשמת שאיפותיהם הלאומיות של היהודים.²⁰⁷ דבר זה בא לידי ביטוי במקרים רבים, בהם ניסוח הצעה עבור חיים ויצמן, בסוף שנת 1937, למבנה הצבא של המדינה העברית שהייתה אמורה לקום עם אימוץ מסקנות ועדת פיל. כמו כן הציע וינגייט לויצמן כי הוא עצמו, יחד עם חברו לענף המודיעין אנתוני סימונדס (Simmonds) ישרתו בצבא העברי לכשיוקם. משה שרתוק (שרת) סיפר כי וינגייט הנחה אותו לקראת ראיון מתוכנן עם הגנרל וייוול, בכוונה לסייע בהשגת מטרותיה של הסוכנות

²⁰² Bierman & Smith, pp.67-68.

²⁰³ לפחות שני קצינים נוספים בסביבתו הקרובה של וינגייט נחשבו לתומכי היהודים בארץ ישראל: רוברט סטריינג', שצוין לעיל, ואנתוני סימונדס, ששירת כקצין הערכה בענף המודיעין והיה לידידו הטוב של וינגייט; ראה: Eshed, ibid.

²⁰⁴ Bierman & Smith, pp. 63-68.

²⁰⁵ Orde Charles Wingate. Letter to Sir Reginald Wingate, 12.1.1937, in: Sykes, pp. 121-124.

²⁰⁶ סיכום שיחה בין ב.ה. לידל-הרט להיינג, 24.3.1938, LHCMA, LH II, 1938. השיחה נערכה לאחר שפורסם מינויו של היינג למפקד "כוח החירום ארץ ישראל", אך כשבועיים לפני שהחליף את וייוול בתפקיד. לידל-הרט כתב כי היינג "הסכים גם כי הקמת מדינה יהודית וחימושה, כמוצב של האימפריה הבריטית במזרח התיכון, היא המדיניות הטובה ביותר." ככל הנראה, שינה היינג את דעתו במהלך שירותו בארץ ישראל.

²⁰⁷ מכתב מוסלני לשרת, 26.6.1938, אצ"מ S25/4935.

בפגישה. ישנם סיפורים לפיהם וינגייט אף הרחיק לכת מעבר לכך, והעביר מידע מודיעיני בריטי לאנשי הסוכנות.²⁰⁸ לאמונה זו בצדקתם של היהודים במאבק ולהזדהות הרגשית העמוקה של וינגייט עמם, הייתה השפעה רבה על היוזמה להקים הפל"מ ועל הרכב היחידה.

בעקבות רגשותיו של וינגייט כלפי הציונות ופעולותיו להקמת הפל"מ ובפיקוד עליה, הפך כינוי הסתרים אשר ניתן על ידי וילנסקי וזסלני לוינגייט בשיחותיהם הטלפוניות, "הידיד" (קיצור של "הידיד של וילנסקי"), לשם בו נודע וינגייט ביישוב.²⁰⁹

כאדם, נודע וינגייט כמי שאינו נוהג להתחשב בנוהג המקובל. דוגמא בולטת לכך היא הרגלו של וינגייט לפנות ישירות לדרגי הפיקוד הבכירים על מנת להשיג את מבוקשו, תוך עקיפת הממונים עליו. כך, למשל, שובץ לתפקידו כקצין מודיעין בדיוויזיה החמישית לאחר שפנה אישית אל ראש המטה הכללי הקיסרי, בעקבות כישלונו להתקבל לבית הספר למטה.²¹⁰ כן נודע וינגייט כעקשן, שאינו מוכן להתייחס לדעות עמן לא הסכים.²¹¹ במהלך שהותו בארץ אימץ מספר דפוסי התנהגות החורגים מהמצופה מקצין בריטי בן הזמן. אלה כללו לבוש מרושל ומלוכלך, גירוד עורו במברשת סוסים כתחליף לרחצה, אכילת בצל נא וקבלת אורחים בעודו בעירום.²¹² כל אלה, יחד עם מנהגו שלא לציית לפקודות עליהן חלק וראייתו בידי מפקדיו כמי שפועל למען אינטרסים זרים, הביאו אותו להתנגשויות עם הממונים עליו ואף לאזהרתו על ידם כי יודח באם לא ישנה את דרכיו.²¹³

מצד שני, זכה וינגייט להערכה רבה כקצין מקצועי וכאדם מיוחד במינו, בעל יכולות אינטלקטואליות גבוהות וכוח רצון יוצא דופן. פקודיו העריצו אותו כמפקד, גם אם לא חיבבוהו כאדם.²¹⁴ תיאור אופייני וממצה של וינגייט, המציג את האופן בו נתפס על ידי פקודיו היהודים, ניתן למצוא במכתבו של אמציה כהן, ששירת במחלקה שבחנייתה: "קפטן זה הוא פרשה בפני עצמה. אדם בעל פנים לא רגילים ובעל יכולת לא אנושית. מכוער, פרוטה וחצי לא היתה נותנת

²⁰⁸ Royle, pp. 106-109; also see: Bierman & Smith, p. 72.

²⁰⁹ עמנואל וילנסקי, אצ"מ S25/10685, עמ' 7.

²¹⁰ Sykes, pp. 101-102.

²¹¹ T. R. Fyvel, "Wingate in Palestine", BBC Radio Broadcast, 16.4.1984; also see: David Hacohen, "The Story of a Historic Friendship", Jewish Observer and Middle East Review, October 1969, pp. 15-16.

²¹² עקביה, עמ' 58.

²¹³ Sykes, p. 185. Also: Anglim, p.103.

²¹⁴ Robert King-Clark, Free For a Blast (London: Greenhill, 1988), pp. 162-164; also see: Royle, pp. 111-113.

בחורה עברו: עיניים מציצות תמיד למטה ולצדדים. כח הליכה ללא לאות. פחד ידוע לו כנראה רק מלקסיקון...".²¹⁵

3.2 תהליך הקמת פלגות הלילה המיוחדות

ייסוד פלגות הלילה המיוחדות החל, ככל הנראה, בחודש פברואר 1938.²¹⁶ בחודש זה, על פי סייקס, שהתבסס על ראיונות שערך עם אווטס, פנה וינגייט למפקד הבריגדה ה-16 והציע לו לבחון אפשרות להקים רשת מודיעין, שתתבסס על היישובים היהודיים שבאזור שתחת אחריות יחידתו.²¹⁷

בעקבות המפגש עם אווטס וככל הנראה גם בהוראת מפקדיו בענף המודיעין, יצא וינגייט לסדרת סיורים בצפונה ובצפון מזרחה של הארץ. מטרתם של הסיורים הייתה ללמוד על נתיבי חדירתם של מתקוממים והברחת אמצעי לחימה לארץ ישראל מלבנון, מסוריה ומעבר הירדן, תוך ניצול קשריו של וינגייט ביישוב העברי לצורך זה.²¹⁸ במהלך משימה זו ביקר וינגייט גם בדמשק, אשר שימשה כבסיס הן למנהיגי המרד שנמלטו מהארץ והן למבריחים. לדמשק הגיע וינגייט יחד עם שניים מאנשי "המחלקה הערבית" שבסוכנות היהודית, אליהו ששון וראובן זסלני, דוגמא נוספת לשיתוף הפעולה המודיעיני שבין היישוב לצבא בעת ההיא.²¹⁹

את עיקר עבודת המחקר ביצע וינגייט בשטח עצמו. לצורך איתור נתיבי ההסתננות, סייר וינגייט באזורי הספר בצפונה ובצפון-מזרחה של הארץ, כשהוא מבקר ביישובים היהודיים הפזורים בהם. וינגייט נהג לנוע לבדו, כשהוא נוהג במכוניתו הפרטית ולבוש בבגדים אזרחיים. הופעתו זו עוררה בתחילה חשד ביישובים בהם ביקר, מאחר והתנועה בדרכי הצפון היוותה יעד קבוע למארבים.²²⁰

לביקוריו ביישובים היהודיים הגיע וינגייט כשהוא מצויד במכתבי המלצה מאת חיים ויצמן ואליהו גולומב, ובהם ההנחיה כי יש לתת בו אמון מלא וכי יש להעניק לו כל סיוע שיבקש.²²¹ וינגייט דרש כי אנשי היישובים יתלוו אליו בסיורים ובמארבים שביצע לאורך הגבול. בקשה זו

²¹⁵ מכתב מאת אמציה כהן, 19.6.1938, את"ה 14/סנס/19, עמ' 1.

²¹⁶ תהליך הקמתן של פלגות הלילה המיוחדות לוט בערפל ואין, ככל הנראה, מסמכים המתעדים את רצף האירועים מגיבוש הרעיון הראשוני לתחילת יישומו. בפרק שלהלן אסקור את רצף האירועים שהביא להקמת היחידה, תוך ניסיון לשרטט תמונה שתתקבל על הדעת, למרות מיעוטם של המקורות העוסקים בנושא. ראה: הערה מס' 2 אצל סייקס, עמ' 141-142.

²¹⁷ Sykes, pp. 139-140; Also see:

לאונרד מוסלי, גדעון יוצא למלחמה (תל-אביב: מל"ן, 1956), עמ' 38.

²¹⁸ Ibid, p. 140.

²¹⁹ דינור, עמ' 913-915.

²²⁰ יוסף אשכול, איש השורה: סיפורו של צבי ברנר (תל-אביב: משרד הביטחון, 1990), עמ' 70; ראה גם: עקביה, עמ' 31.

²²¹ יוסף אשכול, עמ' 60-61.

העמידה את ראשי היישובים בפני דילמה, מכמה סיבות. ראשית, בעת ההיא קראה מדיניותה של הסוכנות להבלגה ולהימנעות מפעילות מחוץ ליישובים עצמם, גם לצרכי הגנה. חוסר ניסיונם של המתיישבים בפעילות מבצעית התבטא גם בחשש, שהיה קיים בתחילה, לפעול בשטח הפתוח בקבוצות קטנות, במיוחד בלילה. יש לזכור כי אנשי היישובים לא היו מורגלים בפעילות מבצעית מאומצת וארוכה והתקשו להתמודד עם הדרישות המחמירות שוינגייט הציב. כמו כן, חששו בתחילה אנשי היישובים לחשוף בפני וינגייט, קצין מודיעין בריטי, את הנשק הבלתי-חוקי שבידיהם.²²² בנוסף, מנהיגי היישובים לא ראו נחת מכך שהנשק החוקי, שנועד להגנת היישוב, הוצא מתוכם בשעות המועדות לפורענות. גם העובדה שהפעילות הלילית הפחיתה את מספר הפועלים ביום, הקשתה על וינגייט לקבל סיוע מראשי היישובים. לבסוף, התעורר החשש אצל חלק מהמנהיגות המקומית, כי פעילותו של וינגייט עלולה לגרום להסלמה באזור ולפגיעה ביחסי השכנות שהתקיימו בין היישובים היהודיים לכפרים הערביים שבסביבתם.²²³ יש לציין כי עד כמה שידוע, לא הובילו הסיורים או המארכים שהוביל וינגייט בשלב זה להתנגשות עם מתקוממים או לפגיעה כלשהי בערבים.²²⁴

את עיקר הפעילות לאיתור נתיבי החדירה ביצע וינגייט בעמק בית שאן, כשהוא פועל מטירת צבי, בעמק יזרעאל (עין חרוד), בעמק החולה (איילת השחר) ובאזור חניתה. לאחר שפגה ההתנגדות הראשונית לפעילותו, יצא וינגייט למספר רב של סיורים ומארכים כשהוא מלווה באנשי היישובים. במהלך פעילות זו נחשפו המתיישבים לוינגייט ולמדו להכירו ולהעריך אותו כקצין מקצועי, אמיץ, תומך בציונות ו"משוגע".²²⁵ כפי שנראה בהמשך, הקשרים שיצר וינגייט בתקופה זו שימשו אותו גם בהמשך פעילותו, כאשר נעזר במנהיגות המקומית לאיסוף מודיעין. כמו כן, שירתו חלק מהמתיישבים אשר ליוו את וינגייט בסיוריו בפלגות הלילה לאחר הקמתן.

בשלב כלשהו במהלך תקופה זו, כנראה בתחילת מארס 1938, הרחיב וינגייט את יעדיו, מחיפוש אחר פתרון להסתננויות מעבר לגבול לעיסוק בלחימה כנגד התקוממות בצפון הארץ. וינגייט נפגש שוב עם אווטס והציע לו לארגן יחידה ללחימה בהתקוממות, שתתמחה בפעילות לילית ושתורכב

²²² שם, עמ' 63-64; ראה גם: מוסלי, עמ' 43-44.

²²³ מכתב מראובן זסלני למשה שרת, 26.6.1938, אצ"מ S25/4935; ראה גם: שמעון קושניר, אנשי הבזלת: השטורמנים (תל-אביב, עם עובד, 1975), עמ' 143-144; וגם: עמנואל ילן, את"ה, 115.16.

²²⁴ מוסלי (עמ' 47-53) טוען כי וינגייט הוביל "בראשית 1938" סיור בן שבעה לוחמים מחניתה, ביניהם צבי ברנר, להתקפה על כפר ערבי לא ידוע בגבול הלבנון, כי התקפה זו כמעט וגרמה להדחתו על ידי וייוול וכי בעקבותיה ניתן האישור להקמת הפל"מ. מאחר ומקרה זה אינו נזכר במקורות אחרים ומאחר והפרטים המובאים על ידי מוסלי דומים מאוד לפרטי ההתקפה על הכפר ג'ורדיה שנערכה ב-17 ביוני 1938, אני מעריך כי מדובר בטעות מצדו של מוסלי בתיארוך הקרב.

²²⁵ ריבלין, עמ' 283-284; ראה גם:

א. ש. שטיין (עורך), הנוטר העברי: סיכומים וסיכויים (תל-אביב: הועד הארצי למען החייל היהודי, 1946), עמ' 89.

מפלגות של חיילים בריטיים, בתגבור נוטרים יהודיים. אווטס וקצין האג"ם של הבריגדה, מייג'ור ארתור דאב (Arthur Dove), עיבדו את ההצעה יחד עם וינגייט וגיבשו תכנית ראשונית למבנה היחידה המוצעת. בניגוד לגישה תומכת זו מצד מפקדת הבריגדה, התנגדו קציני המטה במפקדה הכללית בירושלים לתכנית המוצעת, מאחר והמדיניות הבריטית הרשמית גרסה כי אין לאפשר לבני עדה אחת לפעול כנגד בני האחרת תחת חסות בריטית. ייתכן גם כי יחסיו האישיים הרעועים של וינגייט עם עמיתיו למטה, בין היתר על רקע עמדותיו הפרו-ציוניות, תרמו להתנגדות זו.²²⁶ מסופר כי וינגייט עקף את ההתנגדות על ידי פנייה ישירה לוייוול, מפקד כוחות הצבא בארץ. לאחר שהתרשם מהתכנית שגובשה על ידי וינגייט ואוטס, נתן וייוול את אישורו העקרוני.²²⁷

לא ידוע מתי פנה וינגייט לסוכנות היהודית בהצעה לגייס לוחמים יהודים ליחידה שרצה להקים. סייקס מספר כי לאחר קבלת אישורו של וייוול, פנה וינגייט אל וילנסקי וביקש כי ההגנה תעמיד לרשותו מאנשה.²²⁸ שרתוק סיפר כי הצעתו המקורית של וינגייט הייתה לגייס עשרים וחמישה נוטרים, שתפקידם יהיה להגן על צינור הנפט.²²⁹ לאכזבתו של וינגייט, התשובה שקיבל הייתה שלילית, מאחר ומפקדי ההגנה טרם נתנו בו אמון מלא וחששו מפני העברת שמות אנשים השייכים למחתרת לידי השלטונות.²³⁰ כן הייתה, כאמור, התנגדות לפעילותו של וינגייט בקרב חלק ממנהיגי היישובים בצפון, כדוגמת טירת צבי ועין חרוד. על מנת להתגבר על התנגדות זו, נפגש וינגייט עם שרתוק, הטיח בפניו את המלים "שרתוק, מדוע אתה מבזבז זמן רב כל כך בחיזורים אחר אויבך, בעת שאתה מתעלם מידידיך?" ויצא בהפגנתיות מהחדר. לאחר עימות זה, ניתנה הסכמת הסוכנות היהודית לשיתוף יהודים ביחידה החדשה.²³¹

בינתיים סיים וייוול את כהונתו בארץ ישראל והוחלף על ידי היינג. החמרת המצב הביטחוני והיעדר השליטה בשעות הלילה הביאו את היינג לאשר בשנית את תכניתו של וינגייט ולהורות על

²²⁶ Sykes, pp. 141-142.

לעניין המדיניות הבריטית לגבי הפעלת יהודים במשימות התקפיות, ראה:

Simon Anglim, "Orde Wingate and Anglo-Jewish Cooperation in the Arab Revolt of 1936-1939 – Myth Versus Reality", <http://kcl.academia.edu/SimonAnglim/Papers>, pp. 7-9.

²²⁷ Sykes, pp.141-143.

ראוי לציין כי וייוול הפך עם הזמן ל"פטרון" של וינגייט בצבא הבריטי. במהלך מלחמת העולם השנייה היה זה וייוול, כמפקד הזירה במזרח ואח"כ במזרח הרחוק, אשר מינה את וינגייט לתפקידי הפיקוד הבכירים באתיופיה ובבורמה. את הערכתו הרבה לוינגייט הביע וייוול בספרו, "החייל הטוב", בו מתואר וינגייט כדמות מופת צבאית.

²²⁸ Sykes, p. 143.

²²⁹ משה שרתוק, נאום ב"יום השליחים" של קרן היסוד, 13.10.1938, אצ"מ S25/46, עמ' 11.

שרתוק ציטט את וינגייט, שאמר כי משכורות הנוטרים הללו תשולמנה ע"י חברת הנפט העיראקית, כפי שאכן היה. דבר זה מעיד על כך שוינגייט, או גורם צבאי אחר, באו בדברים עם נציגי חברת הנפט וסיכמו על תמיכת החברה ביחידה, אך לא נמצאו מסמכים המעידים על כך.

²³⁰ Royle, pp. 117-118.

²³¹ Sykes, pp.141-143.

הקמת שלוש פלגות לילה מיוחדות (Special Night Squads), בהתאם לשם שנבחר על ידי אווטס.²³² את ההסכמה החריגה לסטות מהמדיניות הקבועה לגבי גיוס יהודים למשימות התקפיות, ניתן ככל הנראה לתלות במצוקת כוח האדם הקשה ממנה סבל הצבא הבריטי בארץ בשלב זה של המרד הערבי, שגרמה להפסקת הפעילות ההתקפית הצבאית, ואולי גם בדעותיו האישיות של הייננג, שהביע לפני הגעתו לארץ ישראל תמיכה בחימושם של היהודים.²³³ בכל מקרה, עניין זה הובא לאישורו של הנציב העליון מקמייקל, אשר ביקש בהמשך, בתחילת חודש יולי, את אישורו של שר המושבות להפעלת הפל"מ.²³⁴

בסוף חודש מאי התמקם וינגייט, אשר מונה רשמית למפקד מרכז המודיעין הצבאי בנצרת, בעין חרוד. למקום זה הגיעו 24 היהודים הראשונים שנועדו ליחידה וכן כיתת חיילים בריטיים. ככל הנראה החלה הפלגה הראשונה בפעילות מבצעית בתחילת חודש יוני 1938. שתי הפלגות הנוספות אורגנו במהרה, בחניתה ובאיילת השחר, ובאמצע החודש כבר פעלה היחידה באופן סדיר.²³⁵ ב-22 ביוני התבשר וינגייט על ידי אווטס כי פעילות היחידה מאושרת על ידי הפיקוד. ייתכן כי הכוונה היא לכך שהתקבל אישורו של הנציב העליון לפעילות היחידה, או לכך שתמה בהצלחה "תקופת ניסיון" שהוגדרה ליחידה וכי היא נחשבה מרגע זה למבצעית.²³⁶

3.2.1 ההצעה להקמת "קבוצה לתנועה בלילה"

כחלק מעבודת ההכנה להקמת היחידה חיבר וינגייט מזכר, בו פירט את הפעילות שביצע בצפון הארץ, את הלקחים שהפיק ממנה ואת המסקנות המבצעיות המתבקשות מהם, לדעתו. מסמך זה, שמטרתו המוצהרת היא הערכת האפשרויות לתנועות ליליות על ידי כוחות הצבא, מהווה את אבן היסוד להקמת פלגות הלילה המיוחדות ובו מנוסחים, לראשונה, העקרונות שעל פיהם תופעל היחידה. שמה של היחידה המופיע במזכר הוא "קבוצה לתנועה בלילה" (Night Movement Group).²³⁷

המזכר נושא את התאריך 5 ביוני, 1938. כפי שראינו, עד אז החלה כבר הפלגה הראשונה להתארגן, ואין זה סביר שמסמך זה היווה את תחילת תהליך הקמתה של היחידה. לכן, יש להניח

²³² "Report on Operations... 20.5-31.7.1938".

²³³ סיכום שיחה בין ב.ה. לידל-הרט להייננג, 24.3.1938, LHCMA, LH II, 1938.

²³⁴ מכתב מהנציב העליון לשר המושבות, 2.7.1938, TNA WO 32/4176.

²³⁵ מזכר של וינגייט מה-10.6.1938, ארכיון ההגנה 80/69פ/26 (להלן "וינגייט 10.6.1938").

הערה: על אף שהמסמך נושא את התאריך 10.6.1938, נכללת בו התייחסות לפעילות שבוצעה ב-14 לחודש. לכן, יש להניח כי התאריך המופיע על המסמך שגוי וכי זה חובר מאוחר יותר, ככל הנראה בין ה-15 ל-20 ביוני.

²³⁶ יומנו של רוברט "רקס" קינג-קלארק, 22.6.1938, מוזיאון המלחמה האימפריאלי.

²³⁷ מזכר של וינגייט מה-5.6.1938, ארכיון ההגנה, 80/69פ/26. (להלן "וינגייט 5.6.1938").

כי אין זה הנוסח הראשון של המסמך, או שהמידע שבמזכר הועלה על הכתב עם התקדמות ההכנות המעשיות להקמת היחידה, מסיבות בירוקרטיות. עם זאת, אין ספק שתוכן המזכר, ובפרט ההמלצות הכלולות בו, הובאו לעיון המפקדים הרלוונטיים ולאישורם עוד לפני כן.

במזכר משנה וינגייט את מטרותיו. על אף שסיוריו בצפון נערכו במטרה למצוא דרך למגר את תופעות ההסתננות והברחת אמצעי הלחימה לארץ, מגדיר עתה וינגייט את המטרה כ"ארגון שיטה לתנועה שיטתית וחשאית של כוחות צבא ומשטרה בלילה... תוך כדי הפתעת כנופיות, השבת הביטחון לחקלאים והשבת שלטון הממשלה באזורים הכפריים." בכותרת עצמה מופיע הביטוי "חיסול הטרור בצפון ארץ ישראל" ("...putting an end to terrorism in Northern Palestine") כיעודה של היחידה.²³⁸ ייתכן כי שינוי זה נבע מהערכתו של וינגייט בדבר הסיכויים הנמוכים להצלחת מאבק בהסתננות, או מדעתו של אוטס לגבי הדרך הנכונה להפעלת הכוח שיוקם.²³⁹

המזכר נפתח בסקירת המצב הקיים. על פי וינגייט, עם רדת החשיכה מאבדת הממשלה כל שליטה העשויה להיות לה בשטח, וזו עוברת לידי המתקוממים. וינגייט טוען כי הצבא והמשטרה אינם פועלים בלילה בדרך כלל וכי כמעט כל פעילות לילית שמבוצעת מוגבלת לכבישים או לדרכים ראשיות. במקרה של מארב המוצב לכוחות, בהם ההפתעה והיוזמה תמיד בצד המתקוממים, נוהגים החיילים להשיב בירי לא יעיל אל עבר הבזקי הרובים ולנתק מגע מבלי לרדוף אחר התוקפים. במקרים הנדירים שבהם פועלים כוחות הצבא רגלית בשעות החשכה, טוען וינגייט כי לרוב נבחר הנתיב הקצר והקל ביותר אל עבר הכפר המשמש כיעד, וכי זה ידוע לערבים הפועלים בשירות הממשלה ונמסר על ידם דרכם למתקוממים מבעוד מועד. כתוצאה מכך, מאבדים מבצעים ליליים נדירים אלה את יעילותם. כתוצאה ממצב עניינים זה, מנצלים המתקוממים, "הנהנים ממיטה חמה כמו כל אחד אחר", את הלילות על מנת לפשוט על הכפרים הערביים ולסחוט מהם סיוע ומחסה על ידי הטלת אימה.²⁴⁰

כפי שראינו, תיאור זה נכון עקרונית, אם כי לא לגמרי מדויק. הצבא הבריטי אכן נמנע כמעט לחלוטין ובאופן מכוון מפעילות התקפית בלילה. נכון גם כי עיקר הפעילות בשעות החשיכה כללה סיורים רכובים שגרתיים, אשר הונחו להסתפק בירי אל עבר מקורות האש במקרה ויותקפו. עם זאת, וינגייט אינו מדייק בהתייחסותו למקרים הנדירים בהם פעלו כוחות הצבא בלילה. בשני

²³⁸ שם, עמ' 1.

²³⁹ Anglim, pp. 76-77.

²⁴⁰ וינגייט 1938, 5.6, עמ' 1.

מקרים לפחות בין רצח אנדריוס לתאריך חיבור המזכר, הצליח הצבא להפתיע מתקוממים בבסיסהם על ידי תנועה רגלית בשעות החשכה.²⁴¹

בהמשך, יוצא וינגייט במפורש נגד הגישה הקבועה בתורת הלחימה הבריטית, לפיה בלילה נמצא החייל הסדיר בנחיתות לעומת המתקומם. מצד אחד, לוינגייט הערכה נמוכה מאוד ליכולותיו של המתקומם הערבי כלוחם. המצב היחיד בו מסוגלים המתקוממים לעמוד אל מול כוחות סדירים, על פי וינגייט, הוא כאשר הללו ערוכים בעמדות מוגנות, שהוכנו מבעוד מועד בשטחים שולטים, וכל עוד הקרב מוגבל לחילופי אש בטווחים ארוכים יחסית. הפתעתם של המתקוממים בשטח פתוח או הסתערות חיילים עליהם גורמת, כמעט ללא יוצא מן הכלל, לנטישתם את הלחימה ולהימלטותם. מצד שני, גורס וינגייט כי הכוח הסדיר נהנה מיתרון מכריע על פני המתקוממים גם בלילה. החייל הבריטי ממושמע, מאומן היטב ומצויד טוב יותר מהמתקומם ואינו צפוי לנוס מפני האויב בשעת קרב. כמו כן, יכול הצבא לנהל מערכה נרחבת, תוך הפעלת המתואמת של מספר יחידות בשטח גדול. אין ספק, כתב, כי קבוצה קטנה של חיילים או שוטרים מסוגלת לתקוף בלילה ולהכריע כוח מתקוממים הגדול ממנה באופן משמעותי, ללא סיכון רב עבורה.²⁴²

על סמך הנחות יסוד אלה, בדבר הפקרת השטח לידי המתקוממים בשעות החשכה מחד ועליונות הצבא בלוחמת לילה מאידך, מציע וינגייט את פתרונו. לדבריו, הדרך היחידה להפסיק את שלטון הטרור הלילי של המתקוממים היא על ידי ארגון יחידות קטנות ומאומנות במיוחד (וינגייט מציין כאן לראשונה את המונח "פֶּלְגָה" – squad – בהקשר זה), אשר תפעלנה במהלך הלילה, בעומק השטח ובכפרים. יחידות אלה ישמידו קבוצות מתקוממים בכל מקום בו אלה תמצאנה, "גם בשביל הנידח ביותר", באמצעות שימוש בהפתעה ולחימה בטווחים קצרים. על מנת להצליח בכך, על הכוחות לעמוד בשלושה תנאים הכרחיים. הראשון הוא הכרות טובה של המפקדים את אזור הפעולה, שתאפשר להעריך את תנועות המתקוממים ויעדיהם. התנאי השני הוא שמירה על סודיות מוחלטת ומניעת הגעתו של מידע על פעילות היחידה לידי המתקוממים, מערבים המועסקים על ידי השלטונות ובפרט במשטרה. התנאי השלישי והאחרון הוא הטעיית המתקוממים לגבי יעדי הפעילות המבצעית.²⁴³

²⁴¹ הכוונה היא לפשיטה הלילית על הכפר מזאר שבשומרון, אשר הביאה ללכידת אחד ממנהיגי המתקוממים, השייח' פרחאן א-סעדי, בלילה שבין ה-22 ל-23 בנובמבר 1937 ולפשיטה על הכפר טמרה, שנערכה ב-14 במאי לאחר תנועה לילית.

²⁴² וינגייט 5.6.1938, עמ' 2.

²⁴³ שם, עמ' 1.

מעניין לציין, כי וינגייט נוקט בכוני "כנופיה ממשלתית" (government gang) לתיאור היחידה שהוא מציע להקים. בכך הכוונה, ככל הנראה, לשימוש שייעשה בשיטות הלחימה של המתקוממים, קרי מארבים ופשיטות, כנגדם.²⁴⁴

לאחר קביעת היעד והמתווה הכללי להשגתו, עובר וינגייט לתיאור פעילותו בצפון ארץ ישראל, בין אפריל לתחילת יוני 1938, והלקחים שהפיק ממנה. פעילות זו כללה, כאמור, סיורים רכובים ורגליים ומארבים, ביום ובלילה, בעמק בית שאן, לאורך נהר הירדן, בעמק יזרעאל, בעמק החולה ובאזור חניתה. ניסיונותיו של וינגייט אוששו את הנחתו, לפיה יחידות קטנות מסוגלות לנוע בלילה מבלי להתגלות על ידי הערבים. וינגייט מתאר מספר מקרים בהם הגיע, יחד עם קבוצות המתיישבים שהוביל, למרחק קצר מאוד מקבוצת ערבים שנעה בלילה מבלי שהללו הבחינו בדבר.²⁴⁵ מצד שני, הסיק וינגייט כי המארב, כצורת קרב, אינו יעיל בדרך כלל ואינו יכול לשמש כשיטה העיקרית ללחימה במתקוממים. זאת מאחר והסיכוי להיתקל באויב באופן אקראי הינו נמוך יחסית ומאחר וישנם אזורים, כגון העיור (הסבך שלאורך נהר הירדן), בהם מקשים תנאי הסביבה על זיהוי תנועת האויב, אפילו בטווחים קרובים.²⁴⁶

לעומת זאת, גילה וינגייט כי לסיור הרגלי החשאי, אותו כינה בשם "מארב נייד" (moving ambush), סיכוי טוב יחסית להגיע למגע עם האויב, במיוחד כאשר הוא מלווה בפעילות הונאה ובמידע מודיעיני לגבי המתקוממים. וינגייט מתאר שני מקרים, ב-1 וב-3 ביוני, בהם סיור שהוביל לאורך צינור הנפט, בהתאם להערכה מודיעינית לגבי מקום החבלה, הצליח להתקרב אל המחבלים ולרדוף אחריהם (בשני המקרים, יש לציין, לא סוכלה החבלה בצינור ולא נתפסו המתקוממים).²⁴⁷

בחלקו האחרון של המזכר פונה וינגייט לתיאור המבנה הרצוי ליחידה המוצעת ואופן פעולתה. וינגייט מציע לארגן את ה"קבוצה לתנועה בלילה" כיחידה הכפופה ישירות למפקד הבריגדה ה-16. המבנה ההתחלתי המוצע ליחידה כולל מפקדה ושלוש "פלגות מארב" (ambush squads). במפקדת היחידה יוצבו המפקד, קצין מסופח נוסף ופקיד לענייני מנהלה ולוגיסטיקה. משימותיה

²⁴⁴ שם, שם; ראה גם:

Anglim, "Orde Wingate and Anglo-Jewish...", pp. 10-11.

²⁴⁵ וינגייט 5.6.1938, עמ' 3-5.

²⁴⁶ שם, עמ' 5-6.

²⁴⁷ שם, עמ' 4-5; מסייקס (עמ' 150) ניתן להבין כי הסיור של ה-3.6.1938 בוצע על ידי פלגת עין חרוד, לאחר תחילת פעילות הפל"מ כיחידה צבאית.

העיקריות יהיו פיקוד על הפלגות, תכנון הפעילות המבצעית ופיקוח על הוצאתה לפועל, אימון הכוחות, תיאום עם יחידות צבא, משטרה וגורמי שלטון, ארגון המידע המודיעיני שייאסף והעברתו הלאה. כל פלגת מארב תורכב מקצין, מש"ק ועשרה חיילים. הפלגות תוצבנה ביישובים יהודיים, משום שמהם ניתן לפעול בצורה חשאית, מבלי שמידע על הפעילות יגיע לידי המתקוממים. בשלב הראשון, ביקש וינגייט להציב את הפלגות בחניתה, בעין חרוד ובטירת צבי.²⁴⁸

מעניין לציין כי על אף שוינגייט מעריך את הנוטרים היהודים כ"אידיאליים למשימה זו", ועל אף שהוא מציע להשתמש במתיישבים כמורי דרך וכמקור למודיעין, אין בהצעה למבנה היחידה אזכור מפורש להכללתם בה. בהמשך, טוען וינגייט, ניתן יהיה להרחיב את היחידה על ידי צירוף חיילים נוספים, או נוטרים, אל הפלגות או על ידי הקמת פלגות נוספות, אך הוא אינו מתנה את תחילת פעילות היחידה בהצבת יהודים בה.²⁴⁹

מבחינת היקף הפעילות, וינגייט קובע כי היעד צריך להיות הפעלה מתמדת של סיורים ברחבי האזור, לצורך הפעלת לחץ מתמיד על המתקוממים. להערכתו, תוכל היחידה להגיע ליעד זה בתוך כשלושה חודשים, בהנחה כי תתרחב במשך זמן זה.²⁵⁰

²⁴⁸ שם, עמ' 7-8.

²⁴⁹ שם, עמ' 6.

²⁵⁰ שם, שם.

פרק 4: פלגות הלילה המיוחדות: אנטומיה של יחידה

4.1 מבנה וארגון

"פְּלָגָה" הינה מונח צבאי שמשמעו "קבוצת של חיילים שהוצאו מתוך יחידתם ונשלחו למקום אחר, למלא שם תפקיד זמני".²⁵¹ המונח האנגלי squad מתורגם כ"כינוי לקבוצת חיילים בערך בגודל כיתה (מספר אנשים אינו קבוע) שקובצו לשם ביצוע משימה מסוימת".²⁵² מכאן ששם היחידה נובע מאופן הפעלת הכוח ומבנייתו על בסיס כוחות שהוקצו לצורך זה מיחידות אחרות. חשוב שלא לבלבל (כפי שקורה במקורות רבים) את המונח "פלגה" עם המונח הדומה "פְּלָגָה" (ייתכן להלן כ"פלוגה"), שהיא המקבילה העברית ל-company, יחידה טקטית ומנהלית בעלת גודל קבוע.²⁵³ בלבול נוסף נובע מהשימוש במונח "פלגה", ביטוי בעל משמעות עמומה, שאינו מתייחס ליחידה בעל גודל או מבנה מסוים. ניתן למצוא במקורות את המילה "פלגה" כשמה של אחת משלוש יחידות המשנה של היחידה (למשל, "פלגת עין-חרוד"), כהתייחסות למרכיב הבריטי ביחידה (מאחר והללו אכן היוו "פלגה", כהגדרתה המילונית) או ככינוי לצוות המסוים, שהורכב אד-הוק לצורך פעילות מבצעית. על מנת לצמצם את הסיכוי לטעות, אגדיר להלן את המונחים אשר ישמשו אותי לתיאור הדרגים השונים.

היחידה כולה הייתה בעלת גודל, מבנה וארגון הדומים לנהוג בפלוגת חיל רגלים בצבא הבריטי בן הזמן. בהתאם לתכנונו של וינגייט, הורכבה היחידה ממפקדה ומשלוש יחידות משנה מבצעיות, אשר יכוננו להלן בשם "מחלקות", למען הבהירות. כל מחלקה שכזו הורכבה מפלגה של חיילים בריטיים, כולם מגדוד רגלים מסוים, ומקבוצת נוטרים יהודים. בדרך כלל מנתה מחלקה שכזו בין 12 ל-16 חיילים בריטיים, ובכללם קצין ומפקד שאינו קצין (מש"ק), ומספר כפול מזה של נוטרים.

לצורך פעילות מבצעית חולקה המחלקה לכיתות (sections), עליהן פיקד מש"ק. ככל הנראה, לא התקיימה במחלקה חלוקת משנה קבועה לכיתות, והרכבן נקבע לפני יציאה לפעילות. כיתה שכזו הייתה עשויה להיות בעלת הרכב לאומי אחיד (כלומר, מורכבת מחיילים או מנוטרים בלבד), או מעורב. על פי התקן שקבע וינגייט, פלגה היוצאת למשימה אמורה להיות מורכבת משתי כיתות

²⁵¹ סא"ל יאיר בורלא (עורך). לקסיקון מונחים צבאיים (תל-אביב: שוקן, 1988), עמ' 375.

²⁵² שם, עמ' 207.

²⁵³ שם, עמ' 376.

בנות חמישה לוחמים, פרט למפקד, סייר ושני רמנים, אך לא תמיד הקפידו על הרכב זה בדיוק (ראה להלן).²⁵⁴

פלגות הלילה המיוחדות הוגדרה כיחידה עצמאית, הכפופה ישירות למפקדת הבריגדה ה-16, ללא כל גורם פיקודי בין אוטס לוינגייט.²⁵⁵ דבר זה היווה חריגה מצורת הארגון הנהוגה בצבא הבריטי בן הזמן. ליחידה ניתנה עצמאות בארגון הפעילות השוטפת בגזרתה, כאשר אישורו של אוטס נדרש לפעולות החורגות מהרגיל.²⁵⁶

הפיקוד על היחידה כולה היה בידי וינגייט, שהיה בתחילה בעל דרגת קפטן ובהמשך (מאמצע יולי 1938) בעל דרגה זמנית של מייג'ור. מפקד היחידה היה אחראי לתכנון המבצעים ולפיקוד עליהם, לאימון הכוחות, למשמעת ולקשר עם מרכזי המודיעין ועם המשטרה הבריטית.²⁵⁷ וינגייט עצמו עסק גם בשני תפקידים נוספים, שלא הוגדרו אך היו בעלי חשיבות רבה להצלחת היחידה. הראשון היה פיתוח תורת ההפעלה של היחידה והתאמתה לצרכים המבצעיים, לאור הניסיון שנצבר. התפקיד השני היה איסוף מודיעין עבור פעילות היחידה, על ידי קשר בלתי-אמצעי עם סוכנים ערבים בכפרים שבגזרת אחריותו. חשוב לציין כי וינגייט מעולם לא מונה באופן רשמי ל"מפקד פלגות הלילה המיוחדות". להלכה היה תפקידו, במהלך תקופת פיקודו על היחידה, מפקד מרכז המודיעין הצבאי בנצרת.²⁵⁸

סגן מפקד היחידה היה לוטננט האמפרי אדגר ניקולסון (Humphrey Edgar Nicholson Bredin), אשר פיקד במקביל על מחלקת עין חרוד (ראה להלן). מאמצע אוקטובר 1938 מילא ברידן בפועל את מקומו של וינגייט כמפקד הפל"מ. בנוסף, הוכפף לוינגייט קצין ממפקדת הבריגדה ה-16, אשר לא עסק ישירות בפעילות היחידה, אלא מילא את מקומו של וינגייט במרכז המודיעין בנצרת.²⁵⁹

בעל תפקיד נוסף ביחידה, שהיה בעל חשיבות רבה על אף שלא השתייך אליה באופן רשמי, הוא "קצין הקישור" שמונה מטעם הסוכנות היהודית. תפקידו של אדם זה היה לנהל את המגעים שבין הסוכנות היהודית לצבא, למשטרה ובמיוחד לוינגייט עצמו, בכל עניין הקשור לפל"מ. קצין

²⁵⁴ Orde Charles Wingate, "Organization and Minor Tactics of the Night Squads", 3.8.1938, LHCMA LH 15/5/300, p. 1.

²⁵⁵ שם, שם.

²⁵⁶ עמנואל ילן, ארכיון ההגנה 69פ/080 0012/.

²⁵⁷ וינגייט 5.6.1938, עמ' 15.

²⁵⁸ Sykes, p. 148.

²⁵⁹ Ibid, p.149.

הקישור היה האחראי לניהול כוח האדם היהודי ביחידה, לטיפול בו ולתיאום מול הסוכנות בכל הקשור בו. כן סייע קצין הקישור לוינגייט באיסוף מודיעין, בין אם ישירות ובין אם על ידי העברת מידע שנאסף על ידי מנגנון המודיעין של היישוב. בנוסף, שימש אדם זה כאיש הקשר בין היחידה ליישובים היהודיים שבגזרת פעילותה. עם זאת, עיקר עבודתו של קצין הקישור היהודי הייתה בתחום הלוגיסטיקה ובדאגה למילוי דרישותיו של וינגייט בעניין זה. מאחר וחלק נכבד מהאמצעים שהועמדו לרשות היחידה מומנו על ידי הסוכנות היהודית (ראה להלן), אין כל הפתעה בחשיבותו של תפקיד זה עבור וינגייט. תחילה, מילא את התפקיד יצחק לנדוברג (שדה), אך זמן קצר לאחר תחילת הפעילות המבצעית של היחידה הוחלף על ידי אפרים קרסנר (דקל), שבתורו הוחלף על ידי נוח סונין.²⁶⁰

בראש כל אחת משלוש המחלקות עמד קצין בריטי זוטר, בדרגת לוטננט שני או לוטננט. מפקד המחלקה היה אחראי לאימון החיילים והנוטרים ולפיקוד בפועל על הפעילות המבצעית של אנשיו. תחתיו שירתו מפקד שאינו קצין (מש"ק) בריטי, בדרגת סרג'נט (סמל) או קורפורל (רב-טוראי) ו"סגן" יהודי, שהוגדר כמפקד על כוח הנוטרים שבמחלקה. פיקוד זוטר יותר התבסס על מפקדי כיתות בריטיים בדרגת לנס-קורפורל (מקבילה לטוראי ראשון בצה"ל) ויהודים, שמונו על ידי הקצינים הבריטיים ואף קודמו, באופן לא רשמי, לדרגה המקבילה של עמיתיהם.²⁶¹

המחלקה הראשונה שהוקמה בסוף מאי, כללה שמונה עשר חיילים מהגדוד הראשון של רגימנט רובאי אלסטר המלכותיים (Royal Ulster Rifles, להלן RUR) ועשרים וארבעה נוטרים. מפקד המחלקה, ששימש כאמור גם כסגנו של וינגייט, היה לוטננט ברידן. על היהודים במחלקה פיקד בתחילה ישראל כרמי, ולאחר מכן חיים לבקוב. מחלקה זו פעלה בעיקר מעין חרוד, למעט תקופה בה שהתה בעמק החולה.²⁶²

המחלקה השנייה הורכבה מחיילים מהגדוד השני של רגימנט קנט המערבי המלכותי של המלכה (The Queen's Own Royal West Kent, להלן RWK), בפיקוד לוטננט שני מייקל ריצ'רד לסלי גרוב (Michael Richard Leslie Grove). על היהודים במחלקה פיקד אברהם יופה (לימים האלוף

²⁶⁰ לפירוט התפקידים השונים שמילא "קצין הקישור" מול וינגייט, ראה: משה שרת, יומן מדיני, תרצ"ח 1938 (תל-אביב: עם עובד, 1972), עמ' 143; וגם: אפרים דקל, את"ה 16.00017; וגם: נוח סונין, את"ה 159.00017.

²⁶¹ יומן קינג-קלרק, עמ' 4.

²⁶² עקביה, עמ' 43-44.

אברהם יפה), שהוחלף בהמשך על ידי לואיס קרמהר. המחלקה החלה את פעילותה באמצע יוני בחניתה, משם עברה לתל-עמל, אחר כך לגבע ולבסוף לעין חרוד.²⁶³

המחלקה השלישית, שהחלה לפעול ב-16 ביוני 1938, כללה שלושה עשר חיילים מהגדוד הראשון של רגימנט מנצ'סטר בפיקוד לוטננט רוברט "רקס" קינג-קלארק (Robert "Rex" King-Clark). תחילה פיקד על הנוטרים שמעון קוך (אבידן) ובהמשך, עם מעבר היחידה לאפיקים, צבי ברנר. המחלקה החלה את פעילותה באיילת השחר, משם עברה כעבור זמן קצר לאפיקים, אחר כך לקבוצת כנרת ולבסוף לעין-חרוד.²⁶⁴

יש לציין כי מיקום המחלקות שהובא לעיל נכון לפעילות היחידה מהקמתה ועד לנובמבר 1938, אז הועברה היחידה לביה"ס כדורי ומשם לבסיסים נוספים (ראה להלן).

יש לציין כי באוגוסט 1938 הוקמה מחלקה נוספת במתכונת הפל"מ, תחת פיקוד הבריגדה ה-14. משימתה הוגדרה כאבטחת קו המתח הגבוה באזור השרון, מזיכרון יעקב לראש העין. היחידה מנתה כחמישים נוטרים בפיקוד קצין בריטי, לוטננט ברוס (Bruce) מהרגימנט הסקוטי המלכותי (Royal Scot Regiment) וסמל יהודי (ישראל כרמי, אשר עזב את הפל"מ לצורך זה ואח"כ מיכאל צ'יזין). פעילות יחידה זו חורגת מתחום המחקר הנוכחי.²⁶⁵

²⁶³ Royle, p. 120. Also see:

King-Clark, pp. 159-160.

עקביה, שם. וגם: יומן הפלגה השנייה, את"ה 2/סנס/19.
²⁶⁴ יומן קינג-קלארק, עמ' 1; ראה גם: עקביה, שם. וגם:

²⁶⁵ דינור, עמ' 291-295.

4.2 כוח אדם

בשיא פעילות היחידה, מנו פלגות הלילה המיוחדות כארבעים חיילים וקצינים בריטיים וכשמונים ושישה נוטרים יהודיים, אשר גויסו למשטרת ארץ ישראל במיוחד לצורך פעילותם ביחידה.

4.2.1 החיילים הבריטיים

על פי פקודתו של אווטס, העביר כל אחד משלושת הגדודים שהיו תחת פיקוד הבריגדה ה-16 בעת ההיא פלגה לפיקודו של וינגייט. כל פלגה שכזו כללה, כאמור, קצין בדרגת לוטננט או לוטננט שני, מש"ק (סרג'נט או קורפורל) ובין עשרה לארבעה עשר חיילים (40 איש בסה"כ).²⁶⁶

החיילים הבריטיים אשר שירתו בפל"מ נחשבו למתנדבים, ושולמה להם תוספת שכר בת שילינג ליום עבור שירות ב"תפקיד מיוחד", שנחשבה למשמעותית באותה העת.²⁶⁷ נראה כי מפקדת הבריגדה לא קבעה שיטה מסוימת לבחירת החיילים שיוצבו בפל"מ, וכל מפקד גדוד פעל כראות עיניו בעניין זה. כך קרה שהפלגה מה-RUR נבחרה אישית על ידי ברידן,²⁶⁸ פלגת ה-RWK הורכבה בעיקר משחקני נבחרת הכדורגל הגדודית (אשר גרוב שימש כקפטן שלה)²⁶⁹ ואילו הפלגה מרגימנט מנצ'סטר הורכבה באופן "שוויוני", משני חיילים שנשלחו על ידי כל מפקד פלוגה.²⁷⁰

הקצינים בפל"מ התאפיינו ביכולות מקצועיות טובות. במהלך שירותם ביחידה, הפגינו הקצינים כושר גופני גבוה, יכולת ניווט טובה מאוד וכישורי מנהיגות, שאפשרו להם לאמן את חייליהם ואת הנוטרים שתחת פיקודם ולגבש אותם ליחידה קרבית בזמן קצר יחסית. על איכותם הגבוהה של הקצינים שהוצבו תחת וינגייט מעידה העובדה כי שלושתם זכו בעיטור "הצלב הצבאי" (Military Cross) בשל פעולות שביצעו במהלך שירותם בפל"מ.²⁷¹

²⁶⁶ Royle, p. 122.

²⁶⁷ Ibid, ibid.

²⁶⁸ מכתב מאת ה.א.נ. ברידן, ארכיון ההגנה 80/69פ/26.

²⁶⁹ Bierman & Smith, p. 90.

²⁷⁰ יומן קינג-קלרק, עמ' 1.

²⁷¹ כן מעיד על כך המשך שירותם הצבאי של הקצינים. ברידן סיים את שירותו כראש אגף האפסנאות של הצבא, בדרגת מייג'ור-גנרל, לאחר קריירה צבאית מרשימה במהלכה עוטר פעמיים ב"מסדר השירות המצטיין" (DSO). קינג-קלרק וגרוב השתחררו בדרגת לוטננט-קולנל (סגן-אלוף), לאחר שפיקדו על גדודי חי"ר וצנחנים במהלך מלחמת העולם השנייה.

איכותם הגבוהה של הקצינים והחיילים הבריטיים בפל"מ מעידה על כך שאוטוס ראה ביחידה גורם משמעותי. סביר להניח כי התקיים פיקוח על כוח האדם שהוצב בה, על מנת למנוע ממפקדי הגדודים להיפטר בכך מחיילים לא רצויים, כפי שעשוי לקרות במצבים שכאלה.²⁷²

4.2.2 הנוטרים היהודיים

הנוטרים היהודים בפל"מ נבחרו מבין שורות ההגנה ובפרט מבין אנשי פלוגות השדה (פוי"ש), היחידות אשר היוו את המרכיב הלוחם הנייד והאיכותי של הארגון בעת ההיא.²⁷³ מעדויותיהם של אנשי הפל"מ עולה, כי הנוטרים לעתיד נבחרו לשירות ביחידה על ידי מפקדי הגושים מטעם ההגנה ועל ידי יצחק שדה, מפקד הפוי"ש, ללא מעורבות בריטית כלשהי, פרט לזו של וינגייט.²⁷⁴ בעת גיוס ה"סבב השני", של חמישים הנוטרים (ראה להלן), נבחנו המועמדים על ידי וועדה ונערכו להם בדיקות רפואיות. נוח סונין מספר כי "וינגייט היה קיצוני הוא דרש חומר אנשים המורכב מגוף ונפש ודם בעורקים, ולא הבין סנטימנטים".²⁷⁵

מעמדם הרשמי של הנוטרים בפל"מ נקבע בעת השבעתם למשטרת ארץ ישראל. חלק מהנוטרים גויסו ע"י השלטונות במעמד של "שוטרים מוספים זמניים" (temporary additional police), המקבלים את שכרם מהממשלה, וחלק במעמד של "שוטרים על-תקניים" (supernumerary police), אשר שכרם משולם ע"י חברות וארגונים פרטיים, במקרה זה חברת IPC.²⁷⁶ למרות שלהלכה יש הבדל בין סמכויותיהם של שני המעמדות (שוטרים על-תקניים מוגבלים להגנה על מתקני הארגון אשר משלם את שכרם),²⁷⁷ למעשה לא היה כל שוני בין הנוטרים השונים בפל"מ.

בדיון בין הצבא למשטרה נקבעה חלוקת האחריות על הנוטרים היהודים בפל"מ בין הגופים. נקבע כי נוטרים אלה יקבלו את שכרם ואת מדיהם מהמשטרה, אך מלבד זאת יהיו כפופים לחלוטין

²⁷² Bierman & Smith, ibid.

²⁷³ ישראל כרמי, ארכיון ההגנה 51.4. וגם: שאול גיטלמן, ארכיון ההגנה 13.00013.

²⁷⁴ שאול דגן, הפוי"ש: פלוגות השדה של ארגון ה"הגנה" (תל-אביב: משרד הביטחון, 1995), עמ' 220-221. וגם:

רזיאל ממט, שלום על הרובים: סיפורם של חיימ"קה לבקוב וחבריו (תל-אביב: משרד הביטחון, 1986), עמ' 177.

²⁷⁵ נוח סונין.

²⁷⁶ מזכר מפכ"ל משטרת פלסטינה מה-22.5.1939, אצ"מ S25/8768.

²⁷⁷ דו"ח שנתי לשנת 1938 של משטרת פלסטינה, עמ' 15.

למפקדיהם הצבאיים (קרי וינגייט והקצינים בפל"מ) ויסופחו לבריגדה ה-16.²⁷⁸ לנוטרים בפל"מ לא ניתנה כל הכשרה משטרתית ונראה כי הם לא ראו את עצמם כאנשי משטרה, אלא כחיילים.

למעשה, החלה פעילות היהודים במסגרת הפל"מ ללא כסות רשמית או חוקית. עשרים וארבעת הלוחמים היהודים הראשונים, אשר היוו את המרכיב היהודי במחלקת עין חרוד החל מסוף חודש מאי, לא הושבעו על ידי המשטרה עד ל-13 ביולי, אז ניתן להם מעמד של שוטרים על-תקניים.²⁷⁹ משמעות הדבר, לה היו ערים הלוחמים וראשי הסוכנות, הייתה שבמשך החודש הראשון לפעילות היחידה פעלו הללו ללא כסות חוקית, גם אם במסגרת הצבא.²⁸⁰ הסיבה לאיחור בהשבעתם כנוטרים הייתה התנגדותה של המשטרה לגיוס האנשים ולתשלום משכורותיהם.²⁸¹ כתוצאה ממצב זה, קרה שיוסף בן-משה, אשר נהרג בקרב בדבוריה ב-10 ביולי, "גויס" למשטרת המנדט לאחר מותו, על מנת שמשפחתו תוכל לקבל כספי פיצויים מהממשלה, שאכן שולמו.²⁸²

חוץ מאותם עשרים וארבעה נוטרים, הופעלו במהלך השבועות הראשונים לקיום היחידה נוטרים מהיישובים איילת השחר וחניתה ומצוותי המשמרות הנעים (מ"ן) שבגזרותיהם. אלה השתתפו בפעילות המבצעית ובאימונים יחד עם החיילים הבריטיים, עד למעבר המחלקות ליישובים אחרים, בראשית חודש יולי, אז הוחלפו בנוטרים שגויסו במיוחד לשירות היחידה.²⁸³

ב-22 בספטמבר 1938 הושבעו חמישים נוטרים נוספים, במעמד של שוטרים מוספים ובחווה לשישה חודשים בלבד.²⁸⁴ גם נוטרים אלה החלו לפעול במסגרת הפל"מ עוד בטרם גויסו רשמית. בנוסף, כללה הפל"מ עוד אחד עשר נוטרים בתפקידי מנהלה שונים.²⁸⁵ על פי שרתוק, פעלו במסגרת הפל"מ באורח קבע עשרים וחמישה נוטרים נוספים, שנלקחו ממכסת הנוטרים של היישובים השונים.²⁸⁶

משכורותיהם של הנוטרים בפל"מ שולמו בחלקן על ידי המשטרה (לשוטרים המוספים), בחלקן על ידי חברת IPC, אשר מימנה את המחלקה בעין חרוד שהופקדה על צינור הנפט, ובחלקן על ידי

²⁷⁸ שם, שם.

²⁷⁹ שטיין, עמ' 82.

²⁸⁰ "כתות לילה (night squads)", 23.6.1938, אצ"מ S25/22548.

²⁸¹ "התפתחות ה-S.N.S.", אצ"מ S25/254.

²⁸² אפרים דקל, ארכיון ההגנה 16.00017.

²⁸³ יומן קינג-קלרק, עמ' 20.

²⁸⁴ שטיין, עמ' 83. וגם: "התפתחות ה-S.N.S."

²⁸⁵ שם, שם.

²⁸⁶ נאום ב"יום השליחים", עמ' 12.

הסוכנות היהודית, אשר שילמה את שכר אנשי המנהלה וכן תוספת שכר למפקדים היהודיים במחלקות.²⁸⁷

על אף היות הנוטרים שייכים רשמית למשטרת ארץ ישראל, והיותם כפופים מעשית ליחידה צבאית, הקפידה ההגנה לשמור את הפיקוח עליהם בידה. מפקדי הכיתות היהודיים בפל"מ הונחו על ידי ההגנה לראות במפקדי הגושים את הממונים עליהם ולפנות אליהם בלבד בענייניהם האישיים של אנשיהם "ובשום פנים באופן לא למפקדים הבריטיים".²⁸⁸

4.2.3 כוחות מתגברים

במספר מקרים, כפי שנראה בהמשך, ביצעה הפל"מ פעילות שדרשה כוחות גדולים יותר מאלה ששירתו בה באופן קבוע. במבצעים שכאלה השתמש וינגייט בנוטרים אשר פעלו בגזרתו, בין אם במשמרות הנעים או באבטחת היישובים. במקרים שכאלה הוכפפו הנוטרים, על נשיהם וכלי רכבם, לפיקודו של וינגייט ופעלו תוך שיתוף פעולה עם הפל"מ.²⁸⁹ התיאומים להפעלת יחידות אלה, אשר נועדו להלכה רק למשימות הגנה על היישובים ועל דרכי התחבורה, נעשו על ידי וינגייט או קצין הקישור מטעם הסוכנות מול המפקדים ביישובים הרלוונטיים, ללא יידוע מפקדת המשטרה האחראית על הנוטרים הללו וללא קבלת רשות מראש.²⁹⁰ ייתכן כי הדבר נעשה באופן זה בשל רצונו של וינגייט לשמור על חשאיות הפעולות, מאחר וראה במשטרה מקור לדליפת מידע למתקוממים. בדרך זו עלה בידי וינגייט להגדיל את הכוח העומד לפקודתו, בפעולות מסוימות, כך שכלל עד כמאתיים לוחמים בסך הכל.²⁹¹

הקורס לסמלים עבריים, אשר נפתח בעין חרוד ב-13 בספטמבר 1938 ביוזמתו ובפיקודו של וינגייט, שימש כמקור לכוח אדם נוסף. במסגרת הקורס, שנועד לצורך הרחבתה המתוכננת של מסגרת הפל"מ, השתתפו החניכים בסיורי הפל"מ בעמק יזרעאל. החניכים, כמאה במספר,²⁹² אף נטלו חלק בלחימה בכפר דבוריה ב-4 באוקטובר 1938.²⁹³ חלק קטן מחניכי הקורס עברו, עם סיום הכשרתם, לשירות בפל"מ.

²⁸⁷ נוח סונין; ראה גם: "התפתחות ה-S.N.S."

²⁸⁸ סיכום ישיבה בנושא "פלוגות ו" מאת אברהם איכר, 14.7.38, אצ"מ S25/8768.

²⁸⁹ ריבלין, עמ' 287; וגם: נאום ב"יום השליחים", שם.

²⁹⁰ "פלוגות מעורבות", אצ"מ S25/8768. וגם: "קרב עם הכנופיה ע"י חרבית ליד" בתאריך 3-4.9.38, S25/8768.

²⁹¹ נאום ב"יום השליחים", שם.

²⁹² Sykes, p.174.

²⁹³ יהודה בן-דוד. פלוגות האש נעות בלילה (תל-אביב: חידקל, 1984), עמ' 51-16. וגם: ראיון עם אברהם עקביה, 22.7.2009.

4.3 ציוד

לוחמי הפל"מ השתמשו בציוד משלושה מקורות עיקריים. הצבא, מטבע הדברים, סיפק את ציודם של החיילים וכן אמצעי תחבורה, נשק מסייע, ציוד קשר ותחמושת. המשטרה סיפקה את מדי הנוטרים ואת כלי הנשק האישיים. מקור שלישי לציוד, משמעותי במיוחד, הייתה הסוכנות היהודית. אמצעים רבים נרכשו על ידה, בהתאם לדרישותיו של וינגייט, אם בשל סירוב הצבא או המשטרה לספקם ואם בשל איחור באספקתם (ראה להן). מקור נוסף, חריג, לציוד ששימש בפעילות מבצעית היו הקצינים עצמם. אלה עשו שימוש ברכושם הפרטי בפעילות מבצעית, החל במצלמות וכלה במטוס (ראה להלן).

4.3.1 אמצעי לחימה

בפלגות הלילה המיוחדות נעשה, בדרך כלל, שימוש בכלי נשק תקיניים של הצבא הבריטי. אלה כללו רובים, אקדחים, מקלעים קלים, רימונים וכידונים.

הנשק התקני של לוחם בפל"מ היה רובה השירות הבריטי, מדגם לי-אנפילד סימן 3 (Short Magazine Lee Enfield, Mk. 3). נשק זה ירה כדור בקוטר 0.303 אינץ' (7.7 מ"מ) וצויד במחסנית, שאפשרה טעינה וירי מהיר, יחסית לרובה בריחי, של עשר הכדורים שהכילה. הרובה נחשב לאמין מאוד ולמדויק, גם לטווחים ארוכים.²⁹⁴ עם זאת, הרובה נחשב כלא מתאים במיוחד ללוחמת לילה ולמסעות ממושכים, בשל משקלו (כארבעה ק"ג), היותו מסורבל לנשיאה, העובדה שחלקים בו נטו להרעיש ובמיוחד חוסר היכולת לדייק בירי בו בעת חשיכה.²⁹⁵

וינגייט ראה בכידון, ולא ברובה, את הנשק האישי העיקרי בשעות החשכה. לכן, במהלך פעילות נישא כל רובה כאשר הכידון מורכב עליו. הכידון התקני, שכונה "דגם 1907" (1907 pattern) היה בעל להב באורך 22 אינץ' (כ-56 סנטימטרים).²⁹⁶ על מנת למנוע החזר אור מהלהב הארוך, העלול לחשוף את הכוח בפעילות לילית, כוסה הכידון בשרוול מבד שחור, שנרכש במיוחד לצורך זה.²⁹⁷ פרט לרובה ולכידון, נדרש כל חייל לשאת חגורת תחמושת ("בנדולרה") מבד ובה חמישים כדורים.²⁹⁸

²⁹⁴ Martin Pelger & Mark Chappell, *The British Tommy 1914-1918* (London: Osprey, 1996), p. 16.

²⁹⁵ King-Clark, pp.174, 177.

²⁹⁶ Pelger & Chappell, *ibid.*

²⁹⁷ King-Clark, *ibid.*

²⁹⁸ Orde Charles Wingate, "Organization and Training of Secret Night Squads", LHCMA LH 15/5/300, p. 5.

בתקופת הפעילות הראשונה, צוידו חלק מהנוטרים ברובי הציד ("גרינר") שנפקו ליישובים על ידי המשטרה. רובים אלה נחשבו לנשק נחות לעומת הלי-אנפילד, מאחר והיה צורך לטעון אותם לאחר כל יריה ובשל הטווח המוגבל שהיה להם.²⁹⁹

הקצינים בפל"מ, וכן המש"קים וה"פצצים" (רמנים) צוידו באקדחים. האקדח התקני בצבא הבריטי בעת ההיא היה וובלי וסקוט סימן 6 (Webley & Scott Mk. VI), אקדח תופי בקוטר 0.455 אינטש (כ-11.55 מ"מ). ברידן וגרוב נהגו לשאת עמם גם רובה, בנוסף לאקדח.³⁰⁰

לאחר הצבתו בפל"מ, רכש קינג-קלרק באופן פרטי אקדח אוטומטי מסוג מאוזר דגם 1932 (Mauser MP1932), שירה קליע בקוטר 9 מ"מ. על אף הגדרתו כ"אקדח", היה נשק זה למעשה תת-מקלע, בעל יכולת לירות את עשרים הכדורים שבמחסנית במהירות רבה מאוד. על פי קינג-קלרק, נשק זה התאים במיוחד ללוחמת לילה, בשל קצב האש המהיר שלו ועובדת היותו קל משקל באופן יחסי.³⁰¹

פרט לכידון, העריך וינגייט את רימון היד כנשק יעיל ללוחמת לילה. בכל פלגה שיצאה למשימה הוגדרו שני "פצצים", לוחמים שנשאו עמם רימוני יד ואקדח, במקום רובה. מלבדם, נשא מפקד הצוות (קצין או מש"ק), ולעתים גם לוחמים נוספים, רימון יד.³⁰² רימוני היד היו לרוב מדגם "מילס" ("Mills" bomb), הרימון התקני בצבא הבריטי מאז מלחמת העולם הראשונה. עם זאת, מתוארים מקרים בהם נשאו הנוטרים רימונים "פולניים" שסופקו על ידי ההגנה, בידיעתו של וינגייט ובאישורו.³⁰³

כל פלגה בריטית צוידה במקלע קל מדגם "לואיס" (Lewis gun), שירה תחמושת זהה לזו של רובה השירות, ממחסנית בת 47 כדורים (שכונתה על ידי הנוטרים "צלחת", בשל צורתה העגולה). מקלע זה, שנכנס לשימוש במהלך מלחמת העולם הראשונה, שקל כשלושה עשר קילוגרמים.³⁰⁴ בנוסף, נופקו לפל"מ ארבעה מקלעים נוספים מדגם זה, שחולקו לפלגות היהודיות (שניים

²⁹⁹ שטיין, עמ' 83.

³⁰⁰ King Clark, p. 174.

³⁰¹ Ibid, pp. 174-176.

³⁰² Ibid.

גם יצחק שדה נשא עמו נשק מסוג זה בתקופה זו, ואף השתמש בו בפשיטה על ג'ורדיה.

³⁰³ שאול גיטלמן, את"ה 13.00013; ראה גם: יוסקה, אצ"מ S25/10685, עמ' 2.

³⁰⁴ Pelger & Chappell, p. 18.

למחלקה בעין חרוד ואחד עבור כל מחלקה נוספת). חלק מהמקלעים הורכבו על גבי כלי הרכב הצבאיים.³⁰⁵

4.3.2 קשר ואיתות

שיטת הפעילות בפל"מ, אשר תפורט בהמשך, דרשה יכולת ליצור קשר בשלוש רמות שונות. הראשונה היא קשר בין מפקד הפלגה לאנשיו, השנייה היא בין פלגות שונות הנעות בשטח והשלישית היא בין מפקד היחידה למפקדה הממונה עליו.

כפי שנראה להלן, ציפה וינגייט כי מפקדים בפל"מ יצטרכו לתת פקודות לחייליהם בדממה, במרחק קצר מאויב שאינו מודע לנוכחותם. לשם כך, נשאו המפקדים והסיירים פנסים, בהם השתמשו לצורכי איתות לאנשיהם. וינגייט עצמו נשא לצורך זה התקן ייחודי, שכלל פנס המורכב בקצה מקל, אשר ניתן להפעלה בלחיצה על מתג בקצהו השני. פרט לאיתות, השתמש וינגייט במתקן זה על מנת לגרום לאויב לירות לעברו, ובכך להיחשף.³⁰⁶ ככל הנראה, ביקש וינגייט לצייד את כל המפקדים בהתקן שכזה, אך הדבר לא התבצע.³⁰⁷

התקשורת בין הפלגות השונות, אשר פעלו במרחק זו מזו, התבצעה באמצעות ירי זיקוקים. הזיקוקים, שנופקו בצבעים ירוק, אדום ולבן, נורו מאקדח ייעודי מדגם וירי (Verrey), אשר נישא על ידי מפקד הפלגה. נקבעו, כמובן, משמעותות שונות לכל צבע. לדוגמה, ירי שני זיקוקים אדומים ברצף נועד להזהיק סיוע, בעוד שירי זוג זיקוקים ירוקים הזעיקו את כלי הרכב לנקודת מפגש שנקבעה מראש.³⁰⁸ הזיקוקים שנורו מאקדח זה שימשו גם לצורך תאורה במהלך לחימה לילית.

לצורך תקשורת עם מפקדת הבריגדה, סופקה לפל"מ "תחנת אלחוט ניידת", רכב משא שעליו הותקן מכשיר קשר רדיו. רכב זה, שכונה "רודקס" (Rodex), אפשר יצירת קשר עם מטה הבריגדה או להזעיק סיוע אווירי בעת הצורך.³⁰⁹ במקורות העוסקים בפל"מ נמצא אזכור אחד בלבד לשימוש באמצעי זה בפעילות מבצעית: ברידן סיפר כי בתום הקרב בח'רבת ליד, עדכן וינגייט את מפקדת הבריגדה באמצעות מכשיר הקשר שהיה ברשותו.³¹⁰ בארכיון ההגנה שמורה קריקטורה שצייר אחד מאנשי הפל"מ, ובה מופיע מכשיר קשר המורכב על גבי חמור. הצבא

³⁰⁵ שטיין, שם.

³⁰⁶ יעקב דורי, "הרהורים על מפעלות וינגייט בארץ", מערכות, פ"ז-פ"ח (דצמבר 1954), עמ' 173.

³⁰⁷ "Organization and Training of Night Squads", p. 4.

³⁰⁸ Ibid, p.5.

³⁰⁹ נוח סונין, עמ' 3; ראה גם:

"Lessons of the Arab Rebellion...", p. 55.

³¹⁰ את"ה 69/80פ/26, "The Action at Khibet Lidd".

הבריטי אכן פיתח והפעיל מנשא שכזה, שנועד לאפשר לטורים ניידים הנעים רגלית ליצור קשר עם טורים אחרים, עם סיוע אווירי ועם המפקדה הממונה עליהם. ייתכן, לכן, כי בשלב כלשהו ניתן לפל"מ אמצעי זה, אך לא מצאתי כל אזכור שלו במקורות.³¹¹

4.3.3 לבוש וציוד אישי

וינגייט הגדיר את הלבוש הנחוץ כ"חולצת עבודה (Bush shirt) ומכנסיים קצרים. ללא כובע". בדרך כלל, לבשו החיילים הבריטיים את מדי הצבא שלהם, בצבע חאקי, בעוד שהנוטרים לבשו מדי משטרה או בגדי עבודה (בעיקר לפני שהושבעו וסופקה להם התלבושת). עם זאת, בניסיון להסוות את פעילות היחידה, היו מקרים שבהם הולבשו כל הלוחמים בבגדי עבודה אזרחיים (ראה להלן).³¹²

מאחר והנוטרים שגויסו לפל"מ החלו את שירותם בקיץ, לא נופקו להם בגדים המתאימים למזג אוויר חורפי. דבר זה הקשה על הלוחמים, אשר מצאו את עצמם במהלך אוקטובר ונובמבר יוצאים למבצעים ארוכים, שנמשכו לעתים אף יומיים, ללא ביגוד חם. רק באמצע נובמבר ניתנו בגדים חמים לאנשי הפל"מ, כאשר מעילים נאספו לצורך זה מנוטרים ששירתו ביישובים.³¹³

על מנת למזער את הרעש במהלך צעדה לילית, שבחלקו נבע מהנעליים המסומרות והכבדות שנופקו על ידי הצבא הבריטי, קבע וינגייט כי על הלוחמים לנעול נעליים בעלות סולית גומי.³¹⁴ פתרון זמני שאולתר בפל"מ היה הוספת סוליה מצמיג משומש לנעלי הצבא. בהמשך, נעלו הנוטרים והחיילים נעלי התעמלות מבד קנבס, בעלות סולית גומי, שהושחרו בעזרת משחת נעליים.³¹⁵ נעליים אלה נרכשו עבור הנוטרים על ידי הסוכנות, בעוד שהחיילים השתמשו בנעלי הספורט הצבאיות שלהם.³¹⁶

ציוד נוסף שנישא על ידי לוחמי הפלגות כלל מימיה (שככל הנראה לא נישאה באופן גורף), סכין (אשר לא שימש ללחימה, אלא ככלי עבודה) ותיק עזרה ראשונה (אחד בפלגה).³¹⁷ ארבעת הקצינים

³¹¹ Ibid, p. 86.

King-Clark, p. 176.

³¹⁴ "Organization and Training of Secret Night Squads", ibid.

³¹⁵ King-Clark, ibid.

³¹⁶ "דו"ח מהחלק הארגוני והמשקי בפעולות הקפטן וינגט לתקופה 4 לאוגוסט – 28 לספטמבר 1938", אצ"מ S25/10685, עמ' 5.

³¹⁷ King-Clark, 174, 176.

בפל"מ נשאו עמם משקפות 7X50 מתוצרת חברת "צייס", אשר הוענקו להם במתנה על ידי חיים ויצמן.³¹⁸

וינגייט קבע כי "גופות תצלומנה במידת האפשר", לשם זיהוי ההרוגים ותיעודם.³¹⁹ ככל הנראה, לא סופקו לפל"מ מצלמות על ידי הצבא או על ידי הסוכנות, אך לפחות שניים מהקצינים ביחידה, ברידן וקינג-קלארק, נהגו לשאת עמם את מצלמותיהם הפרטיות במהלך פעילות. למעשה, התיעוד המצולם היחיד של מבצעי הפל"מ מקורו במצלמותיהם של השניים.³²⁰

4.3.4 כלי תחבורה

כל אחת מהפלגות הבריטיות הגיעה לפל"מ יחד עם כלי רכב צבאיים, שתי משאיות קלות מדגם מוריס (Morris Commercial 15-cwt). על מנת שניתן יהיה להסיע את הנוטרים וכן על מנת להסוות את הכוחות, שכרה הסוכנות היהודית כלי רכב לשימוש הפל"מ. משאיות אלה נשכרו בהתאם לדרישות שהעלה וינגייט.³²¹ כמו כן, עשו הפלגות בעת הצורך שימוש במשאיות של היישובים שבהן התאכסנו.³²² בנוסף למשאיות, השתמש וינגייט במכוניתו הפרטית, מדגם סטודבייקר, לצורך נסיעות מנהליות ולעריכת סיורים בגזרת הפעילות.

אמצעי תחבורה נוסף, אשר שימש בפל"מ במשך תקופה קצרה, היו סוסים. לבקשתו של וינגייט, נשכרו על ידי הסוכנות עשרים סוסים, אשר הוחזקו באורווה בעין חרוד.³²³ וינגייט, שהיה פרש מצטיין, ביקש להקים פלגה רכובה במסגרת הפל"מ, אשר תשמש לרדיפה אחר מתקוממים, למקרה שיצליחו להימלט מכפר מכותר. לאחר שנערכו אימונים על גבי הסוסים, נתגלה כי הם אינם מתאימים ללחימה והרעיון נזנח.³²⁴ פרט לסיור שנערך על גבי הסוסים, ב-29 בספטמבר 1938, אין עדות לכך שנעשה בסוסים שימוש בפעילות מבצעית.³²⁵ במהלך דצמבר 1938 הוחזרו הסוסים ליישובים מהם נשכרו.³²⁶

³¹⁸ King-Clark, p. 177.

קינג-קלארק מספר כי המשקפות הוענקו להם מאחר והיו אמורות לשפר את ראיית הלילה של הצופה. לטענתו, וינגייט חייב את הקצינים לשאת אותן בכל עת, לא בשל ערכן המבצעי כמו מתוך כבוד לד"ר ויצמן, אותו העריך (שם).

³¹⁹ "Standing Orders for S.N.S", p. 3.

³²⁰

³²¹ "על עבודתי עם וינגייט", את"ה, 16.00017 עמ' 1; ראה גם: נוח סונין, עמ' 1.

³²² King-Clark, p. 172.

³²³ "הצעת תקציב לפעילות הידיד", 15.8.1938, אצ"מ S25/8768

³²⁴ עקביה, עמ' 55.

³²⁵ דו"ח פעולה מה-29.9.1938, אצ"מ S25/22548.

³²⁶ "יומן הפלוגה השנייה", 12.12.1938.

לציון מיוחד ראוייה "הזרוע האווירית" של הפל"מ, בדמות מטוסו הפרטי(!) של קינג-קלארק, שהיה בן למשפחה בריטית עשירה וחובב ריגושים (בין היתר, נהג להשתתף במרוצי מכוניות). בפברואר 1937, לקראת הצבתו במצרים רכש קינג-קלארק מטוס קל, דו-מושבי, מדגם מיילס וויטני סטרייט (Miles Whitney Straight) ועמו התייצב באיסמעיליה.³²⁷ בחמישי באוגוסט 1938, לאחר קבלת רשותו של וינגייט, הטיס קינג-קלארק את מטוסו למנחת שבצמח. קינג-קלארק מספר כי ביצע לבקשת מפקדו טיסות סיור בגזרת הפעולה של הפל"מ, בדרך כלל כשאחד הנוטרים ממחלקתו מתלווה אליו.³²⁸

4.3.5 השתתפות הסוכנות היהודית במימון היחידה

מיום הקמתה, נשאה הסוכנות היהודית בחלק ממחיר אחזקתה של היחידה. עיקר ההוצאות היו כרוכות באכסון הכוחות וכלכלתם, ובכלל זה הקמתו של המאהל בעין חרוד. כמו כן רכשה הסוכנות את הציוד שנדרש על יד וינגייט, כגון נעליים בעלות סוליות גומי, או תיקי עזרה ראשונה ושילמה עבור הרכבים האזרחיים ששכר לביצוע הפעילות. בהצעת תקציב לפל"מ, מה-15 באוגוסט 1938, מוערכת העלות החודשית לסוכנות ב-450 לא"י, מלבד הוצאות חד-פעמיות בגובה 790 לא"י.³²⁹ שרתוק (שרת) התלונן על כך ביומנו, בכתבו כי "כל צורה חדשה של השתתפות בפעולות הצבא או המשטרה... עולה לנו הון".³³⁰

³²⁷ King-Clark, pp. 29-30.

³²⁸ Ibid, p. 202; also see: Extracts From G-AERS Visitors Book, 18.7-5.9.1938, Tameside Local Studies & Archives, MR4/17/307/1/15.

³²⁹ "הצעת תקציב לפעילות הידיד".

³³⁰ שרת, עמ' 143.

פרק 5: פלגות הלילה המיוחדות: סקירה היסטורית

5.1 פלגות הלילה המיוחדות תחת פיקוד וינגייט

אורד וינגייט פיקד על פלגות הלילה המיוחדות מיום הקמת היחידה, בתחילת יוני 1938, ועד לצאתו לחופשת מולדת, באוקטובר של אותה השנה. בתקופה זו התגבשה היחידה והתעצבה כגוף לוחם, כשוינגייט, במקביל, מפתח ומשכלל את תפיסת ההפעלה. בפרק זמן זה ביצעה היחידה את מרבית פעולותיה ובו השיגה את עיקר הצלחותיה המבצעיות. תקופת פיקודו של וינגייט מתאפיינת ביציבות רבה, כאשר לאורך רובה משרת ביחידה צוות קבוע כמעט לחלוטין של קצינים, חיילים ונוטרים. דבר זה אפשר יצירת "אחוות לוחמים", "רוח יחידה" וגאווה מקצועית, אשר שיפרו את תפקוד היחידה.³³¹

כפי שנראה, כאשר החלה היחידה לפעול התדרדר מצב הביטחון בארץ ישראל והמרד הערבי החרף, לקראת הגעתו לשיא בחודשים ספטמבר ואוקטובר 1938. עד לתחילת חודש יולי פעלה היחידה בשלושה מוקדים במקביל: לאורך צינור הנפט בעמק יזרעאל, לאורך גדר הצפון ובאזור ראש-פינה.³³² בתחילת יולי, כאמור, עברו המחלקות מהגליל לאזור העמק, שהפך ל"שדה הציד" של הפל"מ. ככל הנראה, נבע המעבר מהתנגדות מצד ראשי היישובים היהודים בגליל העליון ומצד השלטון הבריטי במקום לפעילות היחידה.³³³

לאחר פציעתם של וינגייט בדבוריה ב-10 ביולי 1938 (ראה להלן) ושל ברידן, מספר ימים אחר כך, חלה הפוגה מסוימת בפעילות היחידה. על פי הנחייתו של וינגייט לקינג-קלארק (שמונה על ידו כממלא מקומו), עסקו המחלקות בעיקר באימונים בפעילות מבצעית "פשוטה" וברמת סיכון נמוכה יחסית, כגון סיורים לאורך צינור הנפט באזורים שבקרבת יישובים יהודיים, ממחנה ישראל ומערבה.³³⁴

לאחר שובו של וינגייט לפעילות, ב-31 ביולי, חזרה היחידה להוציא לפועל מבצעים, שרמת המורכבות שבהם הלכה וגברה (ראה להלן). המבצע האחרון עליו פיקד וינגייט נערך ב-4 באוקטובר 1938, כאשר הוביל את היחידה לפעולת תגמול כנגד הכפר דבוריה, בעקבות התקפת

³³¹ "דו"ח מהחלק הארגוני והמשקי בפעולות הקפטן וינגט לתקופת 4 לאוגוסט – 28 לספטמבר 1938", אצ"מ S25/10685, עמ' 8.

³³² "כתות לילה (Night Squads)", 23.6.1938, אצ"מ S25/22548.

³³³ שם; ראה גם: מכתב מראובן זסלני למשה שרת, 26.6.1938.

³³⁴ דו"ח מקינג-קלארק למפקדת הבריגדה ה-16, 29.7.1938, Tameside Local Studies & Archive, MR4/17/357/1/6; ראה גם: יומן קינג-קלאק, מכתב מוינגייט לקינג-קלאק, 17.7.1938.

הטרור על טבריה שנערכה לילה קודם לכן.³³⁵ עיקר הפעילות המבצעית שנערכה בתקופה זו, ובמיוחד המבצעים המשמעותיים ביותר, ייסקרו להלן, בפרקים הבאים.

ההצלחות המבצעיות, יחד עם התדרדרות החמורה מצב הביטחון בארץ ישראל, הביאה להסכמת מפקדת הצבא להצעתו של וינגייט להרחיב את היחידה. ביוזמתו, אורגן ה"קורס לסמלים עבריים" בעין חרוד, שבו הוכשרו מאה חניכים, מאנשי ההגנה, לפקד על יחידות רגלים קטנות. לקראת סיום הקורס הובהר, כי הצבא נסוג מהתחייבותו להקים יחידות יהודיות נוספות וכי בוגרי הקורס ישרתו כנוטרים המסופחים ליחידות הצבא.³³⁶

בתחילת חודש אוקטובר 1938 יצא וינגייט לחופשת מולדת באנגליה. במהלך החופשה נטל חלק במאבק הפוליטי הציוני כנגד המלצות ועדת וודהד, אשר פורסמו ב-9 בנובמבר. בין היתר, נפגש וינגייט עם דמויות בכירות בפוליטיקה האנגלית ובהם שר המושבות מלקולם מקדונלד (Malcolm MacDonald), איל העיתונות הלורד ביוורברוק (Beaverbrook) וחברי הפרלמנט הלורד לוייד (Lloyd) (ביחד עם דויד בן גוריון) ווינסטון צ'רצ'יל (Winston Churchill). מפגשים שכאלה, בין קצין זוטרי לדרגים פוליטיים בכירים, לא יכלו שלא לעורר את כעסם של הממונים עליו.³³⁷ במהלך דצמבר 1938 קיבל וינגייט הוראה לשוב לארץ ישראל, תוך הצבתו מחדש במפקדה הכללית ומניעת חזרתו לפל"מ.³³⁸ למעשה, הביאה הפרתו של וינגייט את הנוהג המקובל, כמו גם תפיסתו על ידי מפקדיו כמי שנאמנותו לכתר נתונה בספק, להדחתו מהפיקוד על היחידה שהקים.³³⁹

לאחר תקופה קצרה במפקדת הצבא בירושלים, הוצב וינגייט ביחידת תותחים נגד מטוסים באנגליה. לפני צאתו, במאי 1939, ביקר בפעם האחרונה במחנה הפל"מ בכדורי ונפרד מלוחמי הפל"מ שהיו שם. ב-26 במאי עזב אורד צ'רלס וינגייט, יחד עם אשתו לורנה, את ארץ ישראל, אליה לא שב עוד.³⁴⁰

³³⁵ שטיין, עמ' 94.

³³⁶ רבלין, עמ' 295-296.

³³⁷ Sykes, pp.188-193.

³³⁸ Bierman & Smith, p. 122-123

³⁴⁰ Bierman & Smith, pp. 126-129.

³³⁹ עקביה, עמ' 66.

5.2 פלגות הלילה המיוחדות תחת פיקוד ברידן

לאחר עזיבתו של וינגייט עבר הפיקוד על הפל"מ לידי ברידן, אשר שימש כסגנו. במהלך החודשיים הראשונים לפיקודו על היחידה, נמשכה הפעילות המבצעית השגרתית כסדרה, אך לא בוצעו פעולות מורכבות, כדוגמת פשיטות.³⁴¹ לעומת זאת, נראה כי היחידה המשיכה ליהנות מהערכתו של אווטס, אשר הוסיף להפעיל אותה כיחידה עצמאית. בפיקודתו, שולבה היחידה במבצעים העיקריים שערכה הבריגדה ה-16 ובהם המבצע לטיהור ה"משולש הצפוני" בין ה-25 ל-26 באוקטובר ו"מבצע כרמל" לטיהור חוף הכרמל בין ה-23 ל-26 בנובמבר (ראה להלן).³⁴²

עם הגעת תגבורות לארץ ישראל, החלו שינויים בהרכב היחידה. הפלגה מרגימנט מנצ'סטר, אשר עזבה במהלך ספטמבר, הוחלפה בפלגה מהגדוד הראשון של רגימנט המפשייר המלכותי (1st Royal Hampshire Regiment) בפיקוד קצין בשם ביי (לא נמצא מסמך באנגלית ובו אזכור שמו). ככל הנראה הוחלפה בדצמבר גם פלגת RWK בפלגה מגדוד המפשייר, בפיקוד קצין בשם בריידי (כנ"ל).³⁴³

בסוף נובמבר 1938 הועברה מחלקת עין חרוד, בפיקוד ברידן, לחצר תל-חי והוטל עליה לטהר את עמק החולה ממתקוממים ולסייע לנכבד מקומי תומך הממשלה ששב מלבנון, בשם כאמל חסיין אפנדי,³⁴⁴ לשקם את השפעתו בסביבה. הסיבה למעבר הייתה התייצבות המצב בעמק יזרעאל, בעקבות פעולות הפל"מ והצבא והשאפה להשיב את השלטון על עמק החולה לידי הממשלה. ברידן הפעיל פלגות בסיוורים רגליים וממונעים, בחיפושים בכפרים ובמארבים. המודיעין לפעולות, כמו גם הנחיות מבצעיות, ניתנו על ידי הלל לנדסמן, ראש ועד יישובי הגליל ורכז המודיעין האזורי.³⁴⁵ למעט היתקלות בודדת, בה נהרגו שלושה אנשי כנופיות, עברה תקופת שהות הפל"מ בעמק החולה ללא אירועים מבצעיים ראויים לציון.³⁴⁶ עם זאת, מדיווחיהם של אנשי המודיעין של

³⁴¹ ראה פירוט הפעילות המבצעית בנספח 6.

³⁴² יומן פלגות הלילה המיוחדות. וגם: עמנואל ילן; מכתב מנוח סונין.

³⁴³ מכתב מסונין אל זסלני 14.12.1938, ארכיון עין חרוד.

³⁴⁴ כאמל חוסיין זה הוא האיש שהנהיג את התקפת הערבים על חצר תל-חי ב"א באדר התר"פ (1.3.1920), במהלכה נהרגו שמונה מהמתיישבים במקום, ובהם יוסף טרומפלדור. בהמשך "חצה את הקווים" ועבר לסייע לשלטונות המנדט וליישוב היהודי. ראה: מכתב מזסלני אל שרתוק.

³⁴⁵ מכתב מה. לנדסמן לר. זסלני, 19.1.1939, את"ה 14/ציוני/87.

³⁴⁶ מכתב מסונין אל זסלני 7.12.1938, ארכיון עין חרוד; ראה גם: "התפתחותן של פלגות הלילה המיוחדות", מכתב מסונין אל זסלני, 25.7.1939, S25/254, עמ' 3.

היישוב עולה כי עצם נוכחות הפל"מ באזור הביא להפסקת פעילותם של המתקוממים ולבריחתם לסוריה.³⁴⁷

ב-19 בדצמבר 1938 הועברה מחלקה אחת, בפיקוד לואיס קרמהר, ו"מפקדת" הפל"מ (הכוונה כנראה לנוח סונין ולנוטרים שמלאו תפקידי מנהלה) למבנה בית הספר החקלאי בכדורי (אשר שימש כבסיס צבאי וכמחנה מעצר). ב-6 בינואר 1939 עברה מחלקה זו לתל-חי, והחליפה את מחלקת הנוטרים שתחת פיקוד לבקוב, אשר עברה לנהריה.³⁴⁸ המחלקה השלישית, בפיקוד צבי ברנר, הועברה גם היא לנהריה, בשל אי התאמתו של המחנה בעין חרוד למגורים בתקופת החורף.³⁴⁹

5.3 תהליך פירוק פלגות הלילה המיוחדות

במהלך דצמבר 1938 חל שינוי מהותי במעמד הפל"מ. נקבע כי המחלקה שבתל-חי (שבפיקוד ברידן) תוכפף לפיקוד גדוד ה-RUR ואילו המחלקה שבכדורי תוכפף לגדוד הראשון מרגימנט דרום-סטפורדשייר (1st South Staffordshire Regiment). בכך ניטלה העצמאות המבצעית מהפל"מ, ממנה נהנתה עד אז, כיחידה הכפופה ישירות למפקדת הבריגדה.³⁵⁰ ב-6 בינואר 1939 חל שינוי נוסף ומהותי בהרכב הפל"מ, עם עזיבת חיילי ה-RUR, ובראשם ברידן, את היחידה, לקראת יציאת הגדוד מארץ ישראל. את מקומם בחצר תל-חי תפסו פלגת חיילים מהגדוד השני של רגימנט הרובאים האיריים (2nd Irish Fusiliers Regiment) ומחלקת הנוטרים שעברה מעין חרוד, בפיקוד קרמהר. בזאת עזבו אחרוני החיילים הבריטיים, אשר שירתו תחת פיקודו של וינגייט, את היחידה.

במקביל לתהליך זה, פחתה גם תמיכתה של הסוכנות היהודית ביחידה. זו קיצצה בהוצאותיה, ובין היתר נמנעה מלהקים מבני קבע במחנה עין חרוד ומרכישת בגדי חורף עבור הנוטרים.³⁵¹ הוויכוחים שפרצו בין נציגי הסוכנות למפקדי הצבא והמשטרה, סביב שאלת מימון פעילות היחידה, תרמו, מן הסתם, ליחס המסתייג של השלטונות כלפיה.³⁵²

³⁴⁷ מכתב מע. וילנסקי לר. זסלני, 21.1.1939, את"ה 14/ציוני, עמ' 2; ראה גם: מכתב מה. לנדסמן לר. זסלני.

³⁴⁸ שם, עמ' 4.

³⁴⁹ סונין אל זסלני 14.12.1938. וגם: יומן הפלוגה השנייה, 19.12.1938.

³⁵⁰ שם, שם.

³⁵¹ "יומן הפלוגה השנייה", 14.11.1938.

³⁵² סונין לזסלני, 14.12.1938.

במהלך תקופה זו מדווחים המקורות על ירידה בכושר היחידה ועל פגיעה ביחסים שבין החיילים לנוטרים. נראה כי חלה ירידה בהיקף הפעילות המבצעית, בין היתר בשל הקושי לפעול בחורף ללא לבוש מתאים.³⁵³ האימונים, אשר נערכו בתקופתו של וינגייט באופן סדיר, הפכו לנדירים בשל חוסר עניין מצד המפקדים הבריטים בעריכתם. לדוגמה, מדווח יומן היחידה על "רגש בטלה שהולכת ומשתרשת לאט לאט בין חלק די ניכר של החברה".³⁵⁴

ב-24 בנובמבר דיווח סונין על תקרית חריגה, בה התפרעו חיילי ה-RWK וצעקו כי "דמנו נוזל למען היהודים".³⁵⁵ תקרית זו, המנוגדת בתכלית לתיאור היחסים בין החיילים לנוטרים בשאר המקורות, מעידה כנראה גם על השינוי שחל בגישת השלטונות והצבא כלפי הפל"מ.

מסוף 1938, נראה היה כי חל שינוי ביחס הפיקוד הבריטי כלפי הפל"מ, מתמיכה בפעילות היחידה ומהכרה בערכה, להסתייגות ולהתנגדות לפעילותה. לשינוי זה גרמו מספר סיבות עיקריות.

ראשית, מנהיגותו של וינגייט, אישיותו המיוחדת ויכולותיו האישיות הם שאפשרו במידה רבה את פעילות היחידה במתכונת בה בוצעה ולאחר עזיבתו לא נמצא לו מחליף ראוי. יש לזכור כי בנוסף להיותו מפקד היחידה, שימש וינגייט גם כ"מטה של איש אחד" ומילא בעצמו תפקידים המקבילים לקצין מבצעים, קצין מודיעין וקצין הדרכה. כן נהנה וינגייט מאמון נדיר מצד מפקדיו (אם כי אותו הלך ואיבד עם הזמן) וממערכת יחסים קרובה עם ראשי היישוב, שאפשרה לו לפתור בעיות לוגיסטיות ומנהליות במהירות. מעבר לאלה, היה וינגייט איש חזון, בעל יכולת חריגה לחשיבה יצירתית ונחישות עצומה לראות בהגשמת רעיונותיו. גם נטייתו, להתעלם מכל מגבלה שדרגתו ומעמדו הרשמיים היו אמורים להטיל עליו, סייעה לו להוביל בהצלחה את הפל"מ.

אין פלא, אם כך, שמילוי מקומו של וינגייט היה למעלה ממידותיו של ברידן בן ה-22. על אף שהוכיח את כשרונו הרב ואת אומץ לבו כמנהיג קרבי, הרי שחסר ברידן, ככל הנראה, את הניסיון ואת הכישורים שאפשרו לווינגייט להצליח. נוח סונין דיווח, כי גם לדעת גורמים בצבא הבריטי היו נמנעות, או נפתרות, בעיות שנגרמו בקשר שבין השלטונות לפל"מ, אילו המשיך וינגייט (או "מיוור מבוגר ובעל רצון חזק" אחר) לפקד על היחידה.³⁵⁶

³⁵³ "יומן הפלוגה השנייה", 8.11.1938.

³⁵⁴ יומן הפלוגה השנייה, 4.11.1938.

³⁵⁵ "פלוגות לילה מיוחדות", 28.11.1938.

³⁵⁶ מכתב מסונין לזסלני, 14.12.1928.

שנית, הגדודים אשר חייליהם שירתו בפל"מ החלו לעזוב את ארץ ישראל ובמקומם הגיעו חדשים, אשר לא עברו את "טבילת האש" לצד עמיתיהם היהודים ואשר כמובן לא הוכשרו על ידי וינגייט ובהתאם לתפיסותיו. יחסם של הקצינים והחיילים החדשים לנוטרים תואר "כחס לנייטיבס הגרוע ביותר".³⁵⁷ ניתן להניח כי התחלופה התכופה בין הכוחות והקצינים השונים לא הקלה על יצירת קשרים בין הבריטים ליהודים.

שלישית, עם פרסום דו"ח ועדת וודהד החל להסתמן שינוי לרעה במדיניות הבריטית כלפי היישוב היהודי. שינוי זה בוצע במחשבה תחילה ונועד להעניק לערבים תמריץ לסיום המרד, במקביל לפעולות הדיכוי בהן נקט הצבא. במאי 1939, עם פרסום ה"ספר הלבן", הגיעה מגמה חדשה זו לשיא. האות הבולט ביותר לשינוי במדיניות הממשלה ניתן ב-28 באוגוסט 1939. ביום זה עצר כוח של חיל הספר בואדי בירה (נחל תבור) 43 חניכי קורס מפקדים בהגנה, שהיו בדרכם לגיוערה. העצורים, אשר רובם שירתו גם כנוטרים, נשפטו בבית דין צבאי ונדונו לעונשי מאסר ארוכים. בין העצורים היו לפחות ארבעה מלוחמי הפל"מ, ובהם גם צבי ברנר.³⁵⁸

גורם נוסף, ומשמעותי, היה השינוי האישי שחל בפיקוד הבריטי הבכיר האחראי לפל"מ. בסוף חודש מרס 1939 עזב הבריגדיר אווטס, בתום שלוש וחצי שנות שירות בארץ ישראל.³⁵⁹ כפי שראינו, תמך אווטס בפל"מ מרגע שוינגייט הציע את הקמת היחידה, ותמיכה זו נמשכה גם לאחר עזיבת וינגייט את הארץ. בסוף ינואר 1939 דיווח נוח סוננן כי אווטס, ש"יחסו ורצונו הטוב הם כה חזקים" מעוניין בהגדלת היחידה.³⁶⁰ עם עזיבת אווטס, הסתלק מליץ היושר העיקרי של הפל"מ בפיקוד הבריטי.

לעומתו, התנגד מייג'ור-ג'נרל ברנרד לאו מונטגומרי (Bernard Law Montgomery), מפקד הדיוויזיה השמינית האחראית על צפון הארץ, להפעלת יהודים בתפקידי לחימה. בהוראתו, החלו מפקדי הצבא להגביל את שיתוף נוטרי הפל"מ בפעולות מבצעיות. בינואר 1939 פרסמו קציני המודיעין של הדיוויזיה השמינית המלצה בדבר הפסקת שילובם של יהודים בפעולות הצבא

³⁵⁷ שלמה, עמ' 4.

³⁵⁸ "משפט ה-43", דבר, 27.10.1939, עמ' 1; ראה גם:

"42 Sentenced to Ten Years in Acre Trial", *Palestine Post*, 31.10.1939, p. 1.

האסירים, שכוננו ביישוב ה"מ"ג, שוחררו במהלך שנת 1941, בעקבות שינוי חוזר במדיניות השלטון כלפי היהודים בא"י שנגרם בשל מלחמת העולם.

³⁵⁹ "Brigadier J.F. Evetts Leaving Tomorrow", *Palestine Post*, 21.3.1939, p. 1.

³⁶⁰ מכתב מע. וילנסקי לר. זסלני, עמ' 3.

ובמיוחד בפל"מ, בכוונה מוצהרת לפייס בכך את הערבים.³⁶¹ המלצה זו נוסחה בהמשך כלקח מבצעי מחייב, לפיו ישנה חשיבות עליונה ל"חוסר-פניות" (impartiality) מצד כוחות הצבא.³⁶² לטענת מפקדת הדיוויזיה, "נתגלה כי כל פעילות התקפית, על ידי יהודים חמושים מכל סוג, בין אם הם שוטרים מוספים זמניים (פל"מ)...[או אחרים] היא פרובוקטיבית מאוד ונוטה להוביל לתגמול, פחד ושבתות בקרב האוכלוסייה הערבית."³⁶³ בתחילה נאסר על הנוטרים המשתתפים בפעולות להיכנס לכפרים וניתנו להם תפקידי אבטחה וחסימה מחוץ להם. בהמשך הופסקה כליל השתתפות יהודים במבצעי חיפוש, פשיטה ומארב והוטלו עליהם תפקידים של חיל מצב, שמירה במחנות צבא, אבטחת בתי מעצר, הובלת מים וליווי שיירות.³⁶⁴

במאי 1939 הורה המפקח הכללי של המשטרה, אלן סונדרס (Saunders), על הפסקת שירותם של הנוטרים בפל"מ ועל העברתם למעמד "שוטרים מיוחדים" (Special Constables, כונו ביישוב גם "מושבעים").³⁶⁵ משמעות הדבר הייתה כי נוטרים אלה שוחררו משירות קבע, והפכו ל"אנשי מילואים", אשר אינם מקבלים שכר או מדים מהמשטרה (בדומה למתנדבי המשמר האזרחי בימינו).³⁶⁶ האחריות לתשלום המשכורות הוטלה במלואה על הסוכנות היהודית (באמצעות נוח סונין, שהמשיך בתפקידו כקצין הקישור לפל"מ). תפקידיהם של נוטרים אלה הוגדרו רשמית כזהים לאלה של הנוטרים המסופחים ליחידות הצבא.³⁶⁷ להנחיה זו קדמה סדרה של החלטות, שנועדו להשוות את מעמד אנשי הפל"מ לאלה של הנוטרים המסופחים לצבא. מבין שורות המסמכים העוסקים באנשי הפל"מ נושבת רוח קטנונית ועוינת, כגון חיוב הנוטרים לרכוש בכספם את הכובע האוסטרלי אותו חבשו עד אז כחלק ממדיהם, בשל סירוב המשטרה לשלם את ההפרש שבין מחירו לבין מחיר ה"קולפאק" (כובע הצמר הקווקזי שנחבש על ידי רוב הנוטרים) הזול יותר.³⁶⁸

³⁶¹ בן-ציון דינור (עורך), ספר תולדות ההגנה (תל-אביב: מערכות, 1964), עמ' 936-937. וגם:

Sykes, p. 195.

³⁶² "Notes on Lessons of Arab Rebellion, 1938-1939", WO 201/326, p. 20.

³⁶³ Ibid, p. 21.

³⁶⁴ שם, וגם: שלמה, שם.

³⁶⁵ "Subject: Irregular Auxiliary Police – Ain Harod", 22.5.1939, CZA S25/8786.

³⁶⁶ רבלין, עמ' 86.

³⁶⁷ "Subject: Irregular Auxiliary Police – Ain Harod".

³⁶⁸ "Administration of Attached Infantry & S.N.S. Police", 22.4.1939, CZA S25/8786.

בסוף יולי 1939 פוטרו הנוטרים, אשר משכורתם שולמה על ידי חברת IPC. הרקע לפיטורי הנוטרים היה סירובה של החברה להמשיך ולשלם את משכורותיהם.³⁶⁹ בכך פורקה המחלקה הראשונה שהוקמה בפל"מ, היא "משמר צינור הנפט". ראוי לציין כי פיטורי הנוטרים באו לאחר החודשיים הראשונים ברציפות, מאז ספטמבר 1937, שבהם לא בוצעה אף חבלה בצינור הנפט.³⁷⁰

יתר נוטרי היחידה המשיכו לפעול במעמדם החדש ככוח עזר לצבא וללא שיתופם בפעולות מבצעיות. במהלך המחצית השנייה של שנת 1939 פורקו סופית המחלקות היהודיות בפל"מ. בכך הקיץ הקץ על פלגות הלילה המיוחדות.³⁷¹

³⁶⁹ "התפתחותן של פלוגות הלילה המיוחדות", עמ' 4.

³⁷⁰ ראה נספח 3.

³⁷¹ "מספרי הנוטרים המוספים", דו"ח משנת 1943, יחידת ההיסטוריה של משטרת ישראל.

פרק 6: הפעילות המבצעית בפלגות הלילה המיוחדות

בפל"מ נעשה שימוש בשתי שיטות פעולה עיקריות: הסיור והחיפוש בכפרים ערביים. שתי אלה, כפי שנראה, לא התקיימו לרוב בנפרד, אלא שולבו זו בזו במהלך מבצעים. כמו כן, היוו הטכניקות הללו את הבסיס לפעילות מורכבת יותר, שהיא הפשיטה על בסיסי מתקוממים. חוץ מאלה, יושמו בפל"מ גם שיטות פעולה "משניות", הכוללות מארבים ופעולות עונשין ותגמול. שיטת פעילות אחרונה ששימשה בפל"מ, היא התגובה להתקפות מתקוממים שהתרחשו בגזרתה.

6.1 סיורים

הטכניקה הקרבית הבסיסית, בה נעשה שימוש בפלגות הלילה המיוחדות, הייתה הסיור הרגלי, שנערך לרוב בשעות הלילה. סיורים אלה, אשר כונו על ידי וינגייט בשם "מארבים נעים",³⁷² היוו את חלק הארי של הפעילות המבצעית שבוצעה על ידי הפל"מ ושימשו כבסיס לטכניקות הלחימה האחרות בהן נעשה שימוש, כפי שנראה להלן.

על פי השפה הצבאית הנהוגה, מוגדר "מארב נע" שכזה כמשימת פטרול (Patrol): "כוח קטן יחסית, מעין כוח סיור (רגלי או ממונע), שנועד לאסוף מידע על האויב בעת מגע עימו ולהשיג שליטה בשטח, שאין שולט בו שום יריב".³⁷³ הגדרתו של וינגייט את משימת הסיורים, קרי פגיעה במתקוממים, תוך הפתעתם בעת פעילותם הלילית ובמקומות מנוחתם, נועדה כמובן להרתיעם מהמשך הפעילות ולהשיג שליטה בשטח בשעות החשיכה. וינגייט אף משתמש, לעתים, במונח "פטרול" בעצמו לתיאור משימת הסיור.³⁷⁴

הסיור הבודד נועד להתבצע על ידי צוות שהוגדר כ"פלגה" (squad), המורכבת ממפקד, סייר, שני רמנים (שכונו בעת ההיא "פצצים", תרגום המונח הבריטי "Bomber" לחייל החמוש בעיקר ברימוני יד) ומשתי כיתות (sections). כל כיתה הורכבה בתורה ממפקד ומארבעה לוחמים. בסך הכל, נועד צוות הסיור למנות ארבעה עשר לוחמים.³⁷⁵ עם זאת, לעתים התבצעו הסיורים בהרכב שונה, בכפוף לצרכים או לאילוצים זמניים. סיורים שבוצעו על ידי מחלקת עין-חרוד יכולים להוות לכך דוגמה. ב-13 ביוני 1938 ביצעה המחלקה שני סיורים, אחד הכולל תשעה לוחמים

³⁷² וינגייט 5.6.1938, עמ' 1.

³⁷³ המילון למונחי צה"ל, עמ' 494; ראה גם:

Field Service Regulations, p. 94.

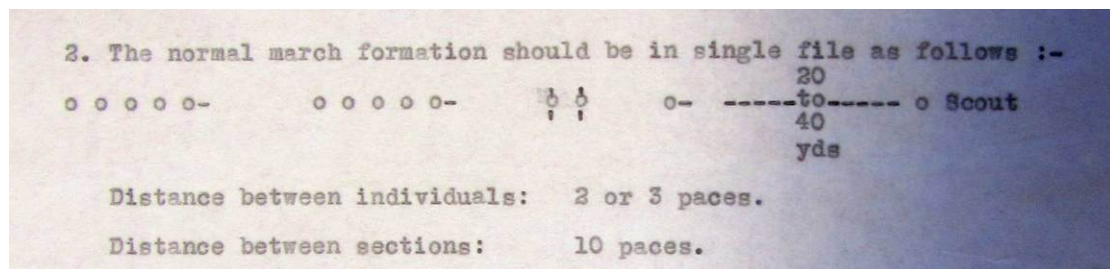
³⁷⁴ וינגייט 5.6.1938, עמ' 12.

³⁷⁵ "Organization and Minor Tactics of the Night Squads", p. 1.

(ארבעה חיילים בריטיים וחמישה נוטרים) והשני עשרה (ארבעה חיילים ושישה נוטרים).³⁷⁶ בסיוור
אחר, שנערך ב-27 ביוני, השתתפו עשרה לוחמים, מהם שישה חיילים וארבעה נוטרים.³⁷⁷

המבנה שקבע וינגייט נועד לאפשר לסיוור להגיב בגמישות לכל מפגש עם האויב, כולל במקרים
(שוינגייט הניח כי יהיו נדירים) בהם מופתעת הפלגה על ידי האויב. כמו כן, אפשרה החלוקה לשתי
כיתות שילוב של "תנועה ואש", כלומר ריתוק האויב בידי כיתה אחת, תוך איגופו על ידי
השנייה.³⁷⁸

לכוח הסיוור הוגדרו מספר מבנים בסיסים. הראשון, שנועד להתקדמות בשטח כאשר לא צפוי מגע
מידי עם האויב, הוא הטור העורפי. על פי המבנה שקבע וינגייט, נע בראש הכוח סייר, ואחריו,
במרחק של עשרים עד ארבעים מטרים, מפקד הסיוור.³⁷⁹ אחרי המפקד נעים שני הרמנים, בטור,
ואחריהם, גם כן בטור עורפי, שתי הכיתות, בזו אחר זו (ראה איור).³⁸⁰ על פי קינג-קלארק, מבנה
זה היה היחיד שבו ניתן היה לנוע בשטח הטרשי והקשה.³⁸¹

איור 1 : מבנה טור עורפי

(מתוך : "Organization and Minor Tactics of the Night Squads", LHMCA LH 15/5/300).

במקרה של זיהוי אויב על ידי הכוח, או של היתקלות בו, עובר הסיוור למבנה קרבי (battle formation). במבנה זה, נצמדים הרמנים והסייר אל המפקד, ושתי הכיתות מתפרשות משני צדדיו, בצורת "ראש חץ", כאשר מפקדיהן בקצה הקרוב למרכז (ראה איור). מבנה זה מהווה בסיס עבור המפקד לניהול המגע עם האויב. במידה והאויב הבחין בכוח לפני שזה נערך למארב,

³⁷⁶ "פעולת הפטרולים המורכבים מאנגלים ויהודים 13.6.1938 גוש חרוד", את"ה 26/1.
³⁷⁷ "פעולת משמר קו הנפט בעין-חרוד ביום 27.6.1938", את"ה 26/1.

³⁷⁸ Ibid, p.2. also see:

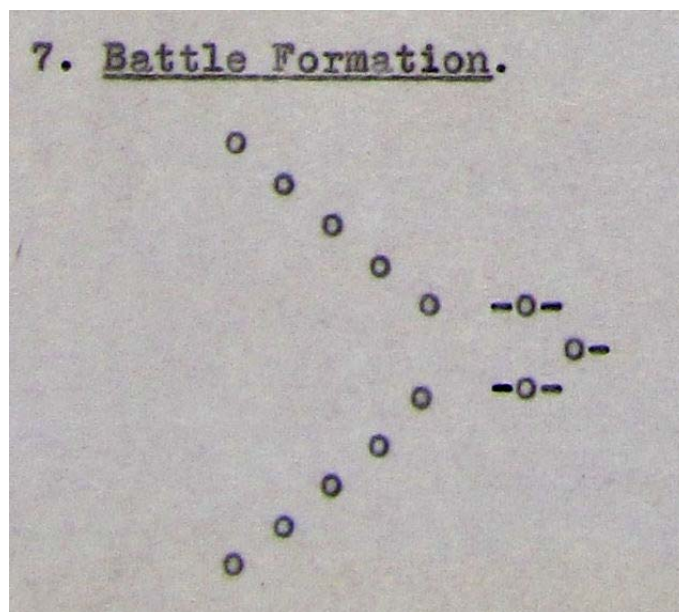
וינגייט 5.6.1938, עמ' 17.

³⁷⁹ במסמכים המקוריים רשומים כל המרחקים ביארדים (yards). מאחר ויארד אחד שווה ל-0.9144 מטר, ומאחר ומדובר במרחקים מוערכים ולא מדויקים, תרגמתי אותם ישירות למטרים.

³⁸⁰ "Organization and Minor Tactics of the Night Squads", p. 1.

³⁸¹ King-Clark, p.171.

משמש המבנה ללחימה. הרמנים משליכים רימונים אל האויב, לפקודת מפקד הסיור, ואחר כך מבצע הכוח כולו הסתערות כידונים אל עבר האויב.³⁸²

איור 2: מבנה קרבי (שם, שם)

במידה והסיור עבר למבנה קרבי, אך לא זוהה על ידי האויב, מעריך המפקד את המצב ופורש את כוחותיו למארב, בהתאם למיקום האויב יחסית לכוח. התגובה המיטבית במקרה שכזה, על פי וינגייט, כוללת מיקום שתי הכיתות מאחורי מחסה, זו לצד זו, ואחר כך, במידת האפשר, שליחת הרמנים בחשאי לכיוון האויב, כך שיתמקמו בעורפו, במרחק של כמאה מטרים ממקום המארב. המארב אמור להמתין במרחק קצר ככל האפשר מתוואי הליכתו הצפוי של האויב (וינגייט נוקב במרחק של חמישה מטרים), ולהמתין להגעתו. כאשר עיקר כוח האויב נמצא אל מול המארב, מסתער עליו הכוח בכידונים שלופים. לפי אות מהמפקד, הניתן באמצעות ירייה בודדה, מטילים הרמנים את רימוני היד שלהם לכיוון האויב, על מנת לפגוע באויב נסוג ולגרום לבלבול נוסף בקרב.³⁸³

במידה והאויב הצליח להפתיע את הסיור ולפתח ראשון באש (אפשרות שוינגייט מעריך כלא סבירה), מורות הפקודות לכיתה המכילה את חלק הכוח שהותקף לשכב במקום ולהשיב בירי אל עבר האויב, בעוד שהמפקד, יחד עם הכיתה השנייה, יאגפו את האויב ויסתערו עליו על מנת

³⁸² "Organization and Minor Tactics of the Night Squads", p. 2.

³⁸³ Ibid, ibid.

להכריעו. תרגולת זו מתאפשרת בשל תנועת הכוח בטור ארוך יחסית (בין 75 ל-100 מטרים, על פי המבנה המוגדר על ידי וינגייט), שלא סביר כי יותקף בו זמנית לכל ארכו.³⁸⁴

מטבע הדברים, הדגיש וינגייט את השמירה על השקט במהלך פעילות מבצעית. כל תקשורת בין הלוחמים בסיור נועדה להתבצע באמצעות סדרה קבועה של איתותי פנס, אשר המפקדים והסייר נשאו, או בלחישות.³⁸⁵

וינגייט חיבר תכנית אימונים מקיפה, שנועדה להכשיר כוח חדש לסיור בלילה בתוך שלושה ימים. מעבר להכשרה בסיסית זו, ציפה וינגייט ממפקדי המחלקות כי יתרגלו את אנשיהם שוב ושוב, עד שישלטו במבנים השונים ובמעבר ביניהם.³⁸⁶

כיום, נראות פקודות כאלה, או דומות להן, מובנות מאליהן לכל חייל קרבי. המונח המקובל להן הוא "תרגולת", המוגדרת כ"סדרת פעולות קבועה שלומדים ומתרגלים מראש כדי לבצען אוטומטית",³⁸⁷ והשליטה בהן היא חלק משמעותי מהכשרתו הבסיסית של לוחם. עם זאת, בצבא הבריטי לא היו נהוגות תרגולות לחימה והשימוש בהן החל רק בשנת 1940, במהלך מלחמת העולם השנייה. לפחות בעניין זה, נראה כי וינגייט חידש לעומת המקובל בצבא הבריטי בן הזמן.³⁸⁸

לגבי סיורים המתבצעים באור היום (לרוב כהמשך של סיור שהחל בלילה), הנחה וינגייט את הכוחות לפעול בהתאם לפקודות הנהוגות בצבא, המגדירות את אופן התנועה והלחימה של מחלקת חיל רגלים.³⁸⁹

במזכרים שחיבר הגדיר וינגייט גם את אופן עריכת הסיור ואת יעדיו. נאסר על הכוחות לנוע על גבי דרכים קיימות, מאחר ותנועה שכזו מאפשרת לאויב לחזות את נתיב התנועה הצפוי ולארום להם. בכל מקרה, קבע וינגייט, יש לנוע בשטח הפתוח (off tracks). לדבריו, אין בגזרת הפעילות של הפל"מ שטחים שאינם עבירים לכוח רגלי מצומצם ולראייה הוא מציין את הסיורים שנערכו בשטח הסבוך של העיור ובהרי הגליל העליון לאורך גבול הלבנון, תנאי שטח המוגדרים על ידו

³⁸⁴ Ibid, ibid.

³⁸⁵ Ibid, p. 3; also see:

³⁸⁶ Orde Charles Wingate, "Principles Governing the Deployment of Special Night Squads", 10.6.1938, LHMCA LH 15/5/300, pp. 2-3; also see: King-Clark, pp. 170-171.

על אף שהמסמך נושא את התאריך 10.6.1938, מתואר בו סיור שנערך ב-14 לחודש. מכאן שהתאריך שגוי, וניתן לשער כי המסמך חובר בין ה-15 ל-20 בחודש (באם מדובר בשגיאת כתיב).

³⁸⁷ מילון מונחי צה"ל, עמ' 666.

³⁸⁸ Anglim, p. 81.

³⁸⁹ "Organization and Minor Tactics of the Night Squads", p. 3.

כ"קיצוניים" בארץ ישראל.³⁹⁰ במידה והסיור נועד לאתר מתקוממים הצפויים לנוע על תוואי מסוים, למשל צינור הנפט או גבול הצפון, הנחה וינגייט את אנשיו לנוע במסלול עקלתוני, הנפגש עם הדרך אחת לקילומטר בערך. בדרך זו, טען וינגייט, לא יוכל האויב להציב מארבים לסיור, בעוד שהסיכויים להפתיעו גוברים.³⁹¹ אמצעי זהירות נוסף שננקט, בעת מעבר סמוך לכפר ערבי (או במהלך התקדמות אליו), היה תנועה כנגד כיוון הרוח, כך שריחם של אנשי הסיור לא יגיע אל הכלבים שבישוב.³⁹²

וינגייט טען, כי "פלגה אשר אינה צועדת חמש עשרה מייל בלילה, אינה ממלאת את תפקידה". מכאן, שהמרחק המינימאלי אותו נדרשה פלגה לצעוד במהלך סיור היה כ-24 ק"מ. קינג-קלארק תיאר ביומנו סיור שנערך בין ה-6 ל-7 ביולי, במהלכו צעד הכוח שבפיקודו מרחק של כ-35 ק"מ במהלך אחת עשרה וחצי שעות.³⁹³

במהלך סיור שגרת, אם כן, נדרשו לוחמי הפל"מ לנוע מרחקים ארוכים בתנאי שטח קשים אשר כללו גבעות טרשיות, ואדיות תלולים, צמחיה צפופה, ביצות ונחלים. אין פלא שתיאורים רבים של סיורים, מפי אנשי היחידה, מתארים את הקושי הפיזי הרב שאלה הציבו. לדוגמה, קינג-קלארק מספר על "האבנים האינסופיות, גדולות וקטנות, שנראה כי כיסו כל אינטש מאדמת הגליל והפכו את התנועה לכה מעייפת ומתסכלת", על "הגבל האיום" ועל "שדות קוצים עצומים בגובה המותן, לעתים באורך של כמה מאות מטרים" אותם חצה עם אנשיו.³⁹⁴ ביומנו, כתב אחד הנוטרים במחלקתו של קינג-קלארק: "קוצים, קוצים, קמה, מים – אין זה מעצור בדרך. יש קו אדום על מפת הקצין ולפיהו יש לצעוד. עוברים את הכל."³⁹⁵

תנועת הכוח התבצעה כאשר הנשקים מכודנים, טעונים ודרכים, כך שניתן יהיה להיכנס לקרב בהתרעה של רגע. כמו כן, ברגע שהכוח התכוון למגע עם מתקוממים, נהגו הרמנים לשלוף את הנצרה מרימון היד ולנוע עמו כשהוא מוכן להטלה.³⁹⁶ מעניין לציין, כי ככל הידוע לא נפגע איש במהלך הפעילות המבצעית, מפליטת כדור או מרימון שנשמט.

³⁹⁰ "Principles Governing the Deployment of Special Night Squads", p. 3.

³⁹¹ Ibid, p. 5.

³⁹² בן-דוד, עמ' 19-20.

³⁹³ יומן קינג-קלארק, עמ' 24; ראה גם:

"Principles Governing the Deployment of Special Night Squads", p. 1.

³⁹⁴ King-Clark, p. 171.

³⁹⁵ "מיומני", יומן מאת נחום באום, את"ה, 26/1.

³⁹⁶ בן-דוד, עמ' 18.

הסיורים הליליים הניבו מספר רב של היתקלויות במתקוממים. ב-3 ביוני, 1938, אירעה ההיתקלות הראשונה בין סיור של הפל"מ לערבים אשר חיבלו בצינור הנפט.³⁹⁷ במשך השבוע שלאחר מכן אירעו לפחות ארבע היתקלויות נוספות, במהלכן נהרגו ארבעה מתקוממים, נפצעו שלושה ונשבו שישה.³⁹⁸

דוגמה טובה לסיור הממלא את ייעודו ניתן למצוא בפעילות מחלקת אפיקים (רגימנט מנצ'סטר) בקרני חטין, בלילה שבין ה-10 ל-11 באוגוסט 1938. הסיור, שהחל את דרכו מכביש טבריה-נצרת, החל לטפס על קרני חטין מכיוון דרום. מעט לאחר שנכנס לכרם זיתים, סמוך לכפר חטין, זיהה הכוח אדם חמוש ממרחק של כעשרים מטרים. מפקד הסיור, קינג-קלארק, פתח בירי מאקדח המאוזר שלו והכיתה הסתערה. בהיתקלות נהרגו שני ערבים, זה שזוהה על ידי הכוח ואחד נוסף שהיה במקום, שנורה על ידי סמל המחלקה. הכוח זיהה שני אנשים נוספים המתקדמים לעברו במהירות. לפקודת הקצין, המתינו הלוחמים מאחורי מחסה עד להגעת האויב אליהם ואז הסתערו עליהם מטווח קצר. שני הערבים נהרגו מיד, ככל הנראה כתוצאה מדקירות כידון.³⁹⁹

ישנן שתי היתקלויות נוספות, שאירעו במהלך סיורים שגרתיים ואשר ראויות לציון. ב-13 ביולי 1938 נתקל סיור בפיקודו של ברידן בקבוצה חמושה גדולה בסמוך לכפר בירה (כקילומטר וחצי צפון-מערבית לכוכב הירדן). בקרב שהתפתח נהרגו ארבעה עשר מהמתקוממים, בעוד שברידן עצמו נפצע קל.⁴⁰⁰ מקרה אחר התרחש ב-23 בספטמבר 1938. ביום זה נפל סיור שהורכב משתי פלגות, ממחלקות עין חרוד וכנרת, בפיקודו של ברידן, למארב של קבוצה חמושה בת כחמישים איש, סמוך לכפר דנה. בקרב שהתפתח נהרגו שישה מהמתקוממים, ביניהם חוסיין עלי אל-דיאב, מנהיג הקבוצה ומי שהטמין את המוקש שהביא למותם של חיים שטורמן, אהרון אטקין ודוד מוסנזון תשעה ימים קודם לכן (14.9.1938).⁴⁰¹ על הקרב שהתפתח כתוצאה מסיור באזור כאוכב אל-הווא, בחמישי ביולי 1938, ראה להן בפרק "מקרי מבחן".

³⁹⁷ Sykes, p. 150.

³⁹⁸ "Principles Governing the Deployment of Special Night Squads", p. 1.

³⁹⁹ "מיומני"; וגם:

King-Clark, p. 171, pp. 193-194; Also see: "Eight Arabs Killed in Four Engagements", *Palestine Post*, 14.8.1938, p. 1.

מטבע הדברים, ישנן אי-התאמות בין המתואר בשני המקורות (שהועלו על הכתב בהפרש של חמישים שנה זה מזה), אך הדמיון הרב בתיאור הכללי של האירוע, בסדר ההתרחשויות ובתיאור המקום, מאפשרים לדעתי לשחזר את השתלשלות האירועים, ככתוב לעיל.

⁴⁰⁰ Sykes, p. 167. Also see: "After Midnight", *Palestine Post*, 13.7.1938, p.1.

⁴⁰¹ דו"ח מודיעין של ההגנה, את"ה 26/1. וגם: "התנגשות עם כנופיה ע"י כפר דנה", שם; וגם: אורי ברנר, בבקעה: היום בו נפלו השלושה (בית שאן: אקספרס, 1989), עמ' 10.

6.2 מארבים

הניסיון שרכש וינגייט במהלך סיוריו בצפון ארץ ישראל הביאו אותו להסתייג ממארבים נייחים, הנמצאים לאורך הלילה באותו המקום, מאחר ואלה "יכולים לכסות נקודה מסוימת אחת" בלבד.⁴⁰² המארב שימש בפלגות הלילה המיוחדות כשלב ביניים שבין זיהוי האויב להסתערות עליו, כפי שפורט לעיל, או כחלק ממשימת הסיורים, אשר ארבו למשך פרקי זמן קצרים יחסית בנקודות שבהן חשדו כי יעברו מתקוממים.⁴⁰³ ככל הנראה, תרם לסלידתו של וינגייט ממארבים נייחים מקרה שאירע בסוף יוני 1938. כוח גדול בפיקודו של וינגייט, שמנה כשישים לוחמים, הציב מארב לקבוצת מתקוממים שהיה צפוי כי תחבל בגדר הצפון. המארב נכשל, מאחר וכל אנשיו נרדמו, והמתקוממים עברו בקרבתו ללא פגע.⁴⁰⁴

ביומן המבצעים של אחת המחלקות מתואר ביצוע נדיר, לפל"מ, של מארב נייח. היה זה ב-30 בספטמבר 1938, לאחר שנתקבל מידע לפיו יוסף אבו-דורה, מהחשובים שמנהיגי הקבוצות החמושות, אמור לעבור במקום מסוים על כביש עפולה-גינין. המארב נמשך כשלוש שעות, בין עשר וחצי בלילה לאחת וחצי, והסתיים ללא תוצאות.⁴⁰⁵

6.3 מבצעי חיפוש

כפי שראינו, היו מבצעי חיפוש ביישובים הערביים אחד הכלים החשובים בהם השתמשו הבריטים בהתמודדותם עם המרד הערבי. וינגייט ראה בעריכת בכניסה ליישובים ערביים, ובכלל זה עריכת חיפוש בהם, אמצעי יעיל וחשוב במניעת פעילות המתקוממים בכפרים הערביים ובמאהלי הבדווים.⁴⁰⁶

חיפוש בכפר נערך על פי תכנית שהותוותה מראש על ידי מפקד הפל"מ, לאור מודיעין עדכני שהיה בידיו לגבי נוכחות מתקוממים במקום. במבצעים שכאלה השתתפו לרוב שתיים או שלוש פלגות ולעתים אף כוחות נוספים, כדוגמת נוטרי המ"ן של גושי נהלל, עפולה וטבריה.

בפל"מ יושמה שיטת ה"כיתור וחיפוש", שהייתה נהוגה בשאר יחידות הצבא הבריטי. החיפוש נפתח בתנועה לילית נסתרת אל הכפר, שהתבצעה בדרך כלל כחלק מסיור שגרתי. הפלגות נעו בדרך כלל בנפרד, אך חברו זו לזו בקרבת הכפר. הכפר הוקף מכל עבריו לפנות בוקר, ואחת

⁴⁰² "Principles Governing the Deployment of Special Night Squads", p. 2.

⁴⁰³ בן-דוד, עמ' 21-22.

⁴⁰⁴ יוסקה, אצ"מ S25/10685. ככל הנראה מדובר בעדותו של יוסף המבורגר (הראל).

⁴⁰⁵ יומן הפלגה השנייה, 30.9.1938.

⁴⁰⁶ וינגייט 5.6.1938, עמ' 4-6.

הפלגות נכנסה לערוך את החיפוש עם עלות השחר. בצורה שכזו הופתעו תושבי הכפר לגלות את הפל"מ בקרבם, כאשר כל ניסיון להימלט מהכפר סוכל על ידי הכוחות המקיפים אותו.⁴⁰⁷

חשוב לציין מספר הבדלים בולטים באופן עריכת החיפוש בפל"מ, לעומת הנהוג ביתר יחידות הצבא הבריטי במהלך המרד הערבי. ראשית, סדר הכוחות המעורב במבצעי הפל"מ היה קטן באופן משמעותי מזה ששימש את גדודי הצבא. באופן רגיל בוצע חיפוש בכפר על ידי כוח שמנה לפחות שתי פלוגות רגלים (כ-200 חיילים), בנוסף לכוח משטרה.⁴⁰⁸ לעומת זאת, נערכו מבצעי החיפוש של הפל"מ על ידי כוח שגודלו המרבי, במקרים חריגים, הגיע למקובל במבצעי הצבא ואשר לרוב מנה כמות לוחמים קטנה בהרבה.

כמו כן, על אף שמפקדי הצבא הכירו ביעילות הרבה שיש לכיתור כפר המיועד לחיפוש במהלך שעות החשכה, הרי שדבר זה בוצע (לפחות עד לקיץ 1938) במקרים נדירים בלבד.⁴⁰⁹ בניגוד לכך, נערכו כל מבצעי החיפוש שנערכו על ידי הפל"מ במתכונת זו, למעט חריגים בולטים.

הבדל נוסף הוא, שבניגוד לקבוע בפקודות הצבא, לפיהן "חיפוש באופן לא יסודי או לא זהיר בכפר הוא גרוע מחסר-תועלת",⁴¹⁰ בוצעו החיפושים על ידי הפל"מ מבלי שנסרקו כל הבתים ומקומות המסתור האפשריים. הסיבה לכך לא הייתה חוסר מקצועיות או רצינות מצד הכוחות, כמו גודל הכוח שבמקום, גודלם של הכפרים והרצון לסיים את הפעולה במהירות.⁴¹¹ סיבה נוספת הייתה תפיסתם של החיפושים כאמצעי ענישה על תמיכה בהתקוממות, יותר מניסיון לתפוס בפועל חשודים או אמצעי לחימה (ראה להלן).

לאחר הכניסה לכפר, היו הכוחות מרכזים את הגברים ומנסים לאתר בקרבם אנשים שאינם בני המקום, או שהיו מוכרים כמתקוממים. לצורך איתור חשודים נשאל כל אדם לשמו, כאשר במקביל נשאל המוכתר, במרחק מה ממנו, לשמו של אותו האדם. אם לא הייתה התאמה בין שני השמות, האדם נעצר.⁴¹² שיטה זו הייתה הנוהל המקובל בעת חיפוש, ואינה ייחודית לפל"מ.⁴¹³ לעומת זאת, מסופר כי וינגייט נהג להתבונן בעיניהם של הגברים בכפר, על מנת לקבוע מי מהם

⁴⁰⁷ חיים ל., אצ"מ S25/10685, עמ' 6. וגם:

Orde Charles Wingate, "Additions to Standing Orders for S.N.S.", 3.8.1938, LHMCA LH 15/5/300, p. 8.

⁴⁰⁸ "Military Lessons...", p. 150.

⁴⁰⁹ "Report on Operations... 1.4-18.5.1938", pp. 6-7.

⁴¹⁰ "Search and Check of a Village", 13.6.1939, CZA S25/22788, p. 3.

⁴¹¹ "דין וחשבון על פעולה משותפת עם הידיד", אצ"מ S25/8768. וגם: "פלוגות מעורבות".

⁴¹² "קרבות פלוגות הלילה של וינגייט", ארכיון עין חרוד, עמ' 6. וגם: אברמוצקי אריה, ארכיון ההגנה 94.30, עמ' 5.

⁴¹³ "Search and Check of a Village", pp. 4-5.

רגיל לצאת בלילות ולכן חשוד בהשתתפות בהתקוממות.⁴¹⁴ פרט זה נשמע אמנם כ"ציזבט", אך ישראל כרמי מספר כי וינגייט בילה שעות ארוכות בהתבוננות באלבומים שהכילו תמונות של חשודים, על מנת לשנן את מראם.⁴¹⁵ לעתים, שולבו בפעולות היחידה גם נוטרים מהסביבה, אשר דיברו ערבית והכירו את הכפריים ולכן יכלו לסייע באיתור אנשים שאינם בני המקום.⁴¹⁶

מלבד חיפוש אחר מתקוממים ואמצעי לחימה, שימשו פעולות אלה לשם הרתעת הכפריים והבדווים מפני מתן מחסה למתקוממים ומפני פגיעה בצינור הנפט. וינגייט נהג להרצות לכפריים בערבית ולהזהיר אותם מפני שיתוף פעולה עם הכנופיות.⁴¹⁷ במקרים אחרים, נוצלו מבצעי החיפוש גם לפעולות עונשין כנגד יישובים שמהם פעלו מתקוממים (ראה להלן).

דוגמה אופיינית למבצע חיפוש, שנערך בכפר נעורה ב-26 בנובמבר 1938, מתוארת ביומן המבצעים של אחת הפלגות: "ע"י הכפר מתחלקים לשני חלקים. אחד מקיף את הכפר מצד שמאל ואלו מהווים את ההבטחה, ה"לואיסגנרים" ועוד פלוגה בפיקוד הקורפורל וה-2, מתקדמת ואחרי עלות השחר כשנהיה בהיר לגמרי, נכנסת לכפר".⁴¹⁸

בנוסף לחיפושים שנערכו בסדר כוחות גדול יחסית, נערכו גם חיפושים "מזדמנים", שכונו גם "ביקורים" (visits), על ידי פלגות בודדות. וינגייט טען כי פעילות היחידה בקרבת כפר מסוים אינה יכולה להישמר בסוד לאחר מעשה, בשל מיומנותם של הערבים בזיהוי עקבות. לכן, כדאי להיכנס לכפר בתום הסיור, להעיר את המוכתר, לרכז כמה מהגברים ולהזהירם מפני ההשלכות של מתן מחסה למתקוממים.⁴¹⁹ כדבריו, "יש להשיג רווח מהעובדה שנכנסנו לאזור מבלי שנפש יודעת על כך, ושאו שם כנציגי כוחות החוק". במילים אחרות, ה"ביקור" נועד, להרתיע את המתקוממים מפני פעילות, על ידי חשיפת העובדה שכוחות צבא נעים בלילה בסביבה וכי ביכולתם להגיע לכל נקודה שיבחרו מבלי להתגלות.⁴²⁰ בשפה הצבאית המודרנית מכונה שיטת פעילות שכזו "שילוב חתימות", קרי עירוב פעולה חשאית, ב"חתימה נמוכה", עם פעולה גלויה, ב"חתימה גבוהה", שנועדה להדגיש את האיום שבראשונה.

⁴¹⁴ חיים ל. שם. וגם: עקביה, עמ' 49.

⁴¹⁵ ישראל כרמי.

⁴¹⁶ מזכר מאת יגאל פייקוביץ' מתאריך 26.10.1938, אצ"מ S25/8768.

⁴¹⁷ יוסף אסא, אצ"מ S25/10685, עמ' 2; ראה גם: "מיומני", עמ' 28.

⁴¹⁸ "יומן הפלוגה השנייה", 26.11.1938.

⁴¹⁹ וינגייט 5.6.1938, עמ' 6.

⁴²⁰ וינגייט, 10.6.1938, עמ' 5.

דו"ח על פעולת הפל"מ מה-13 ביוני 1938 נותן דוגמה ל"ביקור" שכזה. כוח סיור בן תשעה אנשים, בפיקודו של ברידן, נכנס במהלך סיור לילי לכפר סמוך לצינור הנפט (ככל הנראה כפר מסר). בבית המוכתר, אליו נכנסו ברידן וישראל כרמי, נמצאו שני סורים שנעצרו על ידי הכוח.⁴²¹ קינג-קלארק תיאר "ביקורים" שכאלה, בכפרים בגליל העליון אשר בקרבתם הוצתו שדות השייכים ליהודים, כך: "צעדות מאומצות לאתרי שריפה רבים... ואחריהן מה שקיוונו כי היו פשיטות-בזק על הכפר הערבי הסמוך והסביר ביותר – אשר נראה כי תמיד היה על פסגת הגבעה הגבוהה ביותר בסביבה – שם הכנסנו את המוכתר לתמונה, סיפרנו לו איזה בחורים מצוינים אנחנו וכמה לא נעים יהיה עבורו אם הוא ירשה לשטויות כמו שריפת יבולים להימשך." קינג-קלארק טען כי אכן נרשמה ירידה משמעותית בהצתות בגזרת המחלקה (בעת ההיא באזור איילת השחר).⁴²²

בהמשך, לאחר הניסיון שנרכש בקרבות בג'ורדיה (ב-17 ביוני 1938) ובדבוריה (ב-10 ביולי, ראה להלן), שינה וינגייט את הנחיותיו וקבע כי אין להיכנס ליישובים ערביים בלילה, למעט בעת מרדף אחר אויב נסוג (ראה להלן).⁴²³ למרות זאת, נראה שבמקרים מסוימים נמשכו הביקורים הליליים, במיוחד כשימשו כהטעיה במהלך הכנה לפשיטה על כפר אחר.⁴²⁴

לעתים גררה כניסת כוח מהפל"מ ליישוב התקפה מצד המתקוממים, אשר חשפה את נוכחותם במקום ואפשרה לפעול כנגדם בהמשך. מקרה שכזה אירע ב-28 ביוני 1938, כאשר סיור בפיקודו של ישראל כרמי הותקף בעת ביקור במאהל הבדווי ערב אבו-שטווה (כיום בסביבות קיבוץ גשר), על ידי קבוצה חמושה שגודלה הוערך בכמאה לוחמים. בתגובה, הותקף המאהל כבר באותו הלילה על ידי היחידה, וכעשרה מהמתקוממים נהרגו.⁴²⁵

בחורף 1938, במהלך פיקודו של ברידן על היחידה, שולבה הפל"מ במבצעי סריקה גדולים של הבריגדה ה-16, שבוצעו כחלק ממהלך התקפי רחב היקף של הצבא בארץ ישראל.⁴²⁶ במבצע הראשון מסוג זה, שנערך ב-25 וב-26 באוקטובר בכפרים שבאזור "המשולש הצפוני", הייתה מטרת הפל"מ "לעורר את הערבים להתנגדות או לבריחה". הכוונה הייתה לכך, שחיפושים

⁴²¹ "פעולת הפטרולים המורכבים מאנגלים ויהודים..."

⁴²² Robert King-Clark, "Special Duty", *The Manchester Regiment Gazette*, Vol. XI, No. 4 (October 1938), p. 268.

⁴²³ "Additions to Standing Orders for S.N.S", p.6.

⁴²⁴ חיים ל., עמ' 8-9.

⁴²⁵ ישראל כרמי; ראה גם: "פעולת משמר קו הנפט בעין-חרוד. ביום 27.6.1938", את"ה 26/1; ראה גם:

Sykes, pp. 152-153.

⁴²⁶ "Dispatch on the Operations Carried Out by the British Forces in Palestine and Trans-Jordan. Period 1st November, 1938 to 31st March, 1939", WO 32/9499, p. 6.

שייערכו על ידי היחידה בכפרים יגרמו למתקוממים להימלט מהם, היישר אל מארבים שהוצבו על ידי יחידות צבא אחרות מבעוד מועד. במבצע זה שהו לוחמי הפל"מ בשטח כ-48 שעות.⁴²⁷

במבצע אחר של הבריגדה ה-16, שנערך ב-14 בנובמבר, השתתפה הפל"מ בחיפושים שנערכו בו-זמנית במספר כפרים שלאורך צינור הנפט בעמק יזרעאל. הפל"מ ערכה חיפושים בכפרים דנה, טייבה ונעורה, ולאחריהם נותרו הלוחמים ללון במקום. במהלך המבצע נעצרו ארבעים חשודים בסך הכל.⁴²⁸

בין ה-23 ל-26 בנובמבר, השתתפה המחלקה מה-RWK בפיקודו של גרוב ב"מבצע כרמל". במבצע זה, שנערך דרומית לחיפה, הושמדה סופית קבוצת המתקוממים בראשותו של אבו-דורה, אם כי מבלי שלפל"מ הייתה לכך תרומה משמעותית.⁴²⁹

6.4 פשיטות

גולת הכותרת של הפעילות המבצעית בפל"מ הייתה הפשיטות, אשר בוצעו כנגד אתרים לגביהם היה מידע על נוכחות מתקוממים. מטרתו של מבצע פשיטה הוגדרה כ"איתור והשמדה של כנופיה", לרוב תוך התייחסות לקבוצה החמושה המסוימת אשר נודע על הימצאותה במקום.⁴³⁰

מאחר ומבצעים שכאלה היו תלויים במודיעין מדויק, אשר הבטיח כי המתקוממים אכן נמצאים ביעד, היו הפשיטות נדירות יחסית. בסך הכל, נמנו על ידי שישה מבצעים שכאלה: הפשיטה על ג'ורדיה ב-17 ביוני, הפשיטה על מאהל ערב אל-בשטווה, ב-27 ביוני (בעקבות התקפה על סיור שהגיע למקום), הפשיטה על דבוריה ב-10 ביולי, הפשיטה על ח'רבת מגידע ב-31 ביולי, הפשיטה על ח'רבת ליד-אל-עוואדין ב-3 בספטמבר והפשיטה על סירין, ב-3 באוקטובר 1938.

על אף מספרן המועט, לפשיטות הפל"מ חשיבות רבה להבנת פעילות היחידה והתפקיד שמילאה במרד הערבי. זאת משום שפשיטות אלה הן בין המבצעים ההתקפיים היחידים במרד הערבי, בהם יזם הצבא הבריטי התנגשות עם האויב על פי תכנית ומודיעין מדויק. זאת בניגוד לפשיטות האחרות שננקטו (סריקות על ידי טורים ניידים, מבצעי חיפוש, הקמת מוצבים בכפרים וכד'),

⁴²⁷ יומן פלגות הלילה המיוחדות, ארכיון עין חרוד; ראה גם: "יומן הפלוגה השנייה", 24-26.10.1938.

⁴²⁸ יומן פלגות הלילה המיוחדות; ראה גם: יומן הפלוגה השנייה, 15.11.1938; וגם:

Dispatch from the High Commissioner for Palestine 29.12.1938, in: Jarman, pp. 292.

⁴²⁹ Ibid, p. 297. Also see:

מכתב מנחם סונין, 28.11.1938, ארכיון עין חרוד.

⁴³⁰ Orde Charles Wingate, "Report of Operation Carried Out by Special Night Squads on the Night of 11th / 12th July 1938", LHMCA LH 15/5/300, p. 1.

שנועדו להביא לקרב עם אויב שייתכן והיה במקום, תוך הותרת היוזמה בדבר הפתיחה באש בידיו. חריגה נוספת מהמקובל בצבא הבריטי, משמעותית לא פחות, הייתה שילובם של הנוטרים היהודים במבצעים שהם בעלי אופי התקפי מובהק.

מאחר ושניים מהמבצעים, הפשיטות על דבוריה ועל ח'רבת ליד-אל-עוואדין, ינותחו בפירוט רב יותר בהמשך, אסתפק כעת בהצגת העקרונות לפיהם בוצעו הפשיטות, ובסקירת הפשיטות על ג'ורדיה וח'רבת מג'דע.

ברמה הטקטית הפשוטה, לא נבדלו כמעט הפשיטות ממבצעי החיפוש. היחידה התחלקה לפלגות (בדרך כלל שתיים במחלקה), אשר ביצעו סיורים "שגרתיים", כולל ביקור בכפרים שלא היו היעד לפשיטה, במטרה להסוות את מטרת הפעולה. בסופו של דבר התכנסו הכוחות סביב כפר המטרה, תוך הקפתו והצבת מארבים על הדרכים העשויות לשמש להימלטות מתוכו. ההבדל בין "פשיטה" ל"חיפוש" נעוץ בשלב הבא, בו במקום להיכנס ליישוב על מנת לחפש בו אחר מתקוממים ואמצעי לחימה, תוקפת היחידה את הכפר (אם כי לאחר תום הלחימה, עשוי להתבצע במקום גם חיפוש).

לרוב שאף וינגייט לגרום למתקוממים לצאת אל מחוץ למקום מושבם, באמצעות שימוש בתחבולה, ולהיתקל במארבים שהוצבו מבעוד מועד.

הפשיטה הראשונה שנערכה על ידי הפל"מ הייתה ההתקפה על הכפר ג'ורדיה, שנמצא ממש על הגבול שבין ארץ ישראל המנדטורית לשטח המנדט הצרפתי בלבנון, בליל ה-17 ביוני 1938. ההחלטה על הפעולה התקבלה בעקבות מידע שהתקבל על ידי יוסף פיין, מוכתר היישוב חניתה, לפיו בני הכפר נטלו חלק בהתקפות על חניתה ועל הדרכים המובילות אליה, אשר גרמו לעשרה הרוגים מאז עליית היישוב לקרקע, ב-21 במארס של אותה השנה. ביום זה הגיע וינגייט לחניתה ועמו פלגת החיילים מה-RWK, אשר סופחה לפיקודו.⁴³¹ ככל הנראה, היוזמה להתקפה על ג'ורדיה הייתה של ההגנה, במטרה להפסיק את ההתקפות מכפר זה. מהמקורות המתארים את המקרה, לא ברור אם וינגייט הגיע לחניתה לצורך המבצע, או ששמע עליו רק עם הגיעו למקום.⁴³² כך או כך, וינגייט נטל על עצמו את הפיקוד למבצע ויצא בראש הכוח, שכלל את חמישה עשר

⁴³¹ דב ירמיה, עמ' 4; על פי צבי ברנר, חלק מאנשי ה-RWK כבר נמצאו בחניתה מזה מספר ימים. ראה: אשכול, עמ' 74.

⁴³² להערכתו, וינגייט הגיע לחניתה ביום זה ע"מ להציב בה את פלגת ה-RWK ולפתוח את פעילות המחלקה השלישית בפל"מ. הערכה זו מבוססת על עדותו של דב ירמיה, שסיפר כי החיילים שהגיעו עם וינגייט לא היו מוכרים לאנשי חניתה וכי לפני היציאה לפשיטה התלבטו אנשי ההגנה האם לקחת עמם רימוני יד (שהיו נשק לא חוקי מבחינת השלטון) מאחר ו"עדיין פחדנו מהאנגלים האחרים". ראה: דב ירמיה, עמ' 4.

חיילי ה-RWK, עשרה נוטרים שצורפו אליהם ועשרים וחמישה אנשי הגנה שנאספו בחניתה לצורך ההתקפה. יצחק לנדוברג (שדה), אשר נמצא ביישוב, הצטרף גם כן למבצע.⁴³³

הכוח חולק לארבע כיתות. תכניתו של וינגייט הייתה להציב כיתה אחת במבואות הכפר, למניעת יציאת מתקוממים מתוכו, ולהיכנס אל הכפר עם שלוש הכיתות האחרות.⁴³⁴

וינגייט הוביל את הכוח אל ג'ורדיה, כשהוא חוצה את הגבול על מנת להגיע אל הכפר מצפון (כלומר מכיוון לבנון) ולהפתיע את תושביו. במהלך ההתגנבות לפאתי הכפר, הזעיק מקומי, שנשאל על ידי וינגייט לזהות המקום, את תושבי הכפר בצעקות והחלה לחימה. וינגייט ואנשיו חדרו אל הכפר תוך ירי והטלת רימונים. את הלחימה בכפר ניהל וינגייט כשהוא עובר בין הכיתות השונות תוך כדי לחימה ומורה לאנשיהן כיצד לפעול. חמושים שנמלטו מהכפר וכאלה שחשו מכפרים סמוכים התמקמו על הרכס שמצפון לכפר ופתחו באש כבדה, אך לא מדויקת, לעבר הכפר. במהלך הלחימה נהרגו שניים מתושבי הכפר, ולאחר כשעתיים וחצי מתחילת הקרב נסוג הכוח בחזרה לחניתה, ללא אבדות.⁴³⁵

הפשיטה על דבוריה שלמרגלות התבור, שנערכה בלילה שבין ה-10 ל-11 ביולי, תוכננה באופן שונה. כפי שנראה בהמשך, תכנן וינגייט לכתר את הכפר בטרם יפתחו הכוחות באש. בשל התקלות מוקדמת של אחד הכוחות לא יצאה התכנית אל הפועל ובמהלך הקרב נפגעו אנשי הפל"מ מ"אש ידידותית", שנורתה על ידי אחת מכיתות הכיתור (ראה להלן).

בפשיטה על ח'רבת מג'דע (כיום ח' מַגְדֵּעַ, הנמצאת למרגלות הגלבוע, כארבעה וחצי קילומטרים דרומית לתל-עמל), יישם וינגייט, בפעם הראשונה, שילוב מוצלח של מארב ותחבולה. ב-31 ביולי 1938 הגיע לידי וינגייט מידע, כנראה מידי גרשון ריטוב, מוכתר טירת-צבי, לפיו קבוצה חמושה, בראשות חסיין עלי אל-דיאב, צפויה להתכנס בח'רבת מג'דע באותו הלילה.⁴³⁶ פלגה אחת (מהמחלקה שבתל-עמל, בפיקוד גרוב), נערכה במארב במעלה הגלבוע החל מהשעה 15:3 בבוקר. קבוצת מתקוממים, חלקם רכובים על סוסים וחלקם ברגל, התכנסה בח'רבה בשעות הבוקר

⁴³³ על פי ברנר, יצחק שדה נועד לפקד על המבצע לפני שוינגייט הגיע ליישוב. ייתכן גם ששדה היה שם מתוקף היותו "קצין הקישור" בין וינגייט לסוכנות. ראה: אשכול, עמ' 74.

⁴³⁴ מכתב מאת אמציה כהן, עמ' 4.

⁴³⁵ דגן, עמ' 121-127. ראה גם: דב ירמיה; אשכול, עמ' 73-75; מכתב מאת אמציה כהן, עמ' 3-5.

Sykes, pp. 152-153.

על פי חלק מהעדויות, נטל יצחק שדה חלק בפעולה זו כמשקיף.

⁴³⁶ גרשון ריטוב, ארכיון ההגנה 178.00028; ראה גם:

"Summary of Intelligence Palestine and Transjordan", 3.8.1938, TNA CO 732/81/9, p. 8.

המוקדמות, ואחרת התקרבה אל המקום מכיוון מערב. פלגה נוספת (מהמחלקה שבאפיקים, בפיקוד קינג-קלארק), שערכה במהלך הלילה סיור עד לשדה נחום ובחזרה, התקדמה אל החירבה מצפון, במטרה שהמתקוממים יזהו אותה וימלטו לכיוון המארב. כאשר המתקוממים זיהו את הפלגה הזו, הם פעלו כמצופה ונסוגו דרומה, במעלה ההר. שם נתקלה הקבוצה החמושה באש המארב שהמתין להם. הקבוצה השנייה, שהייתה בדרכה אל החירבה נמלטה גם היא, ללא פגע. בפעולה זו נהרגו שמונה מתקוממים ונפצעו ארבעה, אשר נעצרו על ידי הכוח. במקום נתפסו חמישה רובים, 300 כדורים ומטען חבלה.⁴³⁷

בפשיטה על ח'רבת ליד-אל-עוואדין, בלילה שבין ה-3 ל-4 בספטמבר, יושומו הלקחים מדבוריה ומח'רבת מג'דע. הכפר הוקף בשעות החשיכה, ועם אור ראשון הותקף על ידי הפלגות, תוך שימוש בתכסיסי הונאה שנועד לגרות את המתקוממים להיחשף (ראה להלן).

לא נמצאו מסמכים מאת וינגייט המתייחסים לעריכת פשיטות, אשר חוברו לפני המבצע בדבוריה ב-10 ביולי 1938. עם זאת, מניתוח הפשיטות על ג'ורדיה ודבוריה עולה, כי וינגייט לא נרתע בתחילה מלחימה לילית בתוך יישובים. רק בעקבות הקרב בדבוריה קבע וינגייט כי "לחימה בכפר בלילה הינה מסוכנת ומסובכת", בשל הקושי הניצב בפני המפקד להבין היכן נמצאים כוחותיו והיכן האויב ובשל הקושי של הכוחות השונים להבחין בין אויב לעמית.⁴³⁸ בפקודות הקבע שחיבר לפל"מ, מקדיש וינגייט התייחסות נרחבת ללחימה בשטח בנוי (וליתר דיוק ללחימה בתוך כפרים), על רקע ניסיונו. במסמך מה-3 באוגוסט כתב וינגייט כי "באורח רגיל, לא ייכנסו הפל"מ לכפרים בלילה", אלא אם הכוח הותקף מתוך הכפר, או שהוא במרדף אחר מתקוממים. גם לאחר כיתור הכפר, אין להשיב באש אל ירי מתוכו, או לירות על אנשים היוצאים ממנו במהלך הלילה, אלא אם מפקד הכוח משוכנע לחלוטין כי מדובר באויב. רק לאחר אור ראשון ייכנסו הכוחות, לפקודת מפקד המבצע, לכפר.⁴³⁹

הכניסה לכפר תתבצע במהירות, תוך הימנעות מתנועה לאורך "הרחוב הראשי" שלו. וינגייט מנחה את מפקדי הכוחות לנוע לפאתי השטח הבנוי ולחצות את הכפר אל צדו השני, ובכך לעקוף אויב העשוי לארוב בנתיב התנועה הצפוי ביותר. במקרה ואותר אויב בכפר, יש לאגף אותו במהירות

⁴³⁷ "פעולת 'יחידת האש' בגוש חרוד"; ראה גם: שטיין, עמ' 93.

⁴³⁸ Orde Charles Wingate, "Standing Orders for S.N.S.", 3.8.1938, LHMCA LH 15/5/300 p. 4.

⁴³⁹ Ibid, ibid.

ולהכריעו, ולא להשיב באש מעמדה נייחת. גם בשלב זה של הלחימה מורה וינגייט למפקדי הכוחות להקפיד על "משמעת אש קשוחה", ולא לירות שלא על יעדים ברורים.⁴⁴⁰

6.5 פעולות ענישה ותגמול

כחלק מפעילות פלגות הלילה המיוחדות, בוצעו פעולות ענישה כנגד כפרים אשר תושביהם נחשדו בשיתוף פעולה עם המתקוממים או באחריות לחבלות בצינור הנפט שאירעו בקרבתם. הענישה בוצעה במהלך מבצעי חיפוש, לאחר כינוס הגברים במרכז הכפר. העונש שהוטלו על הכפר השתנה מאירוע לאירוע וההחלטה עליו הייתה, ככל הנראה, של מפקד המבצע בלבד. אחד העונשים הנפוצים היה חיוב הכפריים להכין סעודה עבור הכוח, במהלכה נעשה שימוש בחיות המשק ומוצרי במזון שבכפר. לדוגמה, הפרק ביומן פלגת כנרת המתאר את מבצע חיפוש של הבריגדה ה-16, ב-26 באוקטובר 1938, מציין כי "בפקודת האנגלים אוספים כ-50 תרנגולות וגם כ-200 ביצים ועורכים סעודה נהדרת".⁴⁴¹ גם עצם עריכת החיפוש היווה עונש, מאחר ובמהלכו נהגו המחפשים להשחית ציוד ולהשמיד מזון שנמצא בכפר.⁴⁴²

במקרים אחרים, לאחר חבלות בצינור הנפט, אילצו לוחמי הפל"מ את אנשי הכפר למלא את פיותיהם באדמה רווית נפט, שנלקחה מאתר החבלה.⁴⁴³ במספר מקרים מסופר כי חיילי הפל"מ הלכו בשוטים את הגברים בכפרים ערביים, כעונש על חבלות בצינור או על התקפה אחרת.⁴⁴⁴ מסופר כי וינגייט (וברידן אחריו) הקפיד כי פעולות העונשין יבוצעו אך ורק על ידי החיילים הבריטיים, משום שאלה, לדבריו, לא יצטרכו לחיות בעתיד בשלום עם קורבנות הענישה.⁴⁴⁵

פעולות העונשין הנוקשות ביותר התרחשו בתקופת פיקודו של ברידן על הפל"מ. מתועדים שני מקרים שבהם הורה ברידן לירות באנשים במהלך פעולות חיפוש בכפרים חטיין (ב-19 לאוקטובר 1938) ומצר (ב-23 באוקטובר). ככל הנראה ביצע ברידן את הפעולה כנקמה על רצח חיילים מהרגימנט שלו (לא מהפל"מ) ועל הטבח שנערך ב"ליל טבריה". בכל אחד מהמקרים נהרגו שלושה ערבים.⁴⁴⁶

⁴⁴⁰ Ibid, p.5.

⁴⁴¹ "יומן הפלוגה השנייה", 27.10.1938; ראה גם: עובד מיכאלי, "קרבות פלוגות הלילה של וינגייט", ארכיון עין-חרוד, עמ' 7.

⁴⁴² בן-דוד, עמ' 41.

⁴⁴³ "קרבות פלוגות הלילה של וינגייט", שם. וגם: חיים ל, עמ' 9.

⁴⁴⁴ חיים ל, שם; ראה גם: שטיין, עמ' 88; וגם: שלמה, אצ"מ S25/10685, עמ' 3-4.

⁴⁴⁵ "קרבות פלוגות הלילה של וינגייט", שם. וגם: שטיין, עמ' 88.

⁴⁴⁶ "קרבות פלוגות הלילה של וינגייט", עמ' 3-7. וגם: דו"ח על האירוע במצר, 19.11.38, אצ"מ S25/8768; יומן פלגות הלילה המיוחדות; אשכול, עמ' 115-116.

בשני מקרים מתועדים פעלו כוחות הפל"מ במתכונת של פעולת תגמול, בתגובה להתקפה ערבית. המקרה הראשון אירע ב-14 בספטמבר 1938, לאחר שנודע לוינגייט כי חיים שטורמן, המוכתר של עין חרוד שהיה אחד ממקורות המודיעין העיקריים של הפל"מ וידידו האישי, נרצח בהתקפה על רכבו ליד הכפר סמריה בעמק בית שאן. בתגובה יצאה פלגת עין חרוד למקום האירוע וסרקה את אוהלי ערב א-סגר, שבט בדווי אשר שכן בסמוך. במהלך הסריקות נורו מספר יריות אל עבר הכוח ואנשי השבט כולו נמלטו. הכוח ירה אל עבר היורים והנמלטים, אך לא ידוע על אבדות שנגרמו.⁴⁴⁷

פעולת התגמול השנייה התרחשה בעקבות "ליל טבריה", קרי התקפת הטרור על העיר טבריה והטבח שנערך בשכונת קריית שמואל שבעיר, ב-2 באוקטובר 1938. למחרת, בתגובה להתקפה, כינס וינגייט את הפלגות וחלק מחניכי קורס הסמלים (אשר שבו מלילה ויום של פעילות, במהלכם אף הרגו שישה מפורעי טבריה, האבדות היחידות שנגרמו להם, במארב ליד מצפה) ויצא לדבוריה.⁴⁴⁸ שלא כבדרך כלל, נכנס הכוח לכפר באור היום וכשהוא על גבי המשאיות ועל ידי כך הפתיע את הנמצאים בו. וינגייט הציב חסימות מסביב לכפר והחל בסריקות בתוכו ובמנזר שעל פסגת התבור. במהלך הסריקות נורתה אש מאזור המנזר לעבר הכוחות. בסה"כ נהרגו בפעולה כעשרים ערבים, חלקם הקטן בקרב והיתר בעת שניסו להימלט מהכפר. כן נתפסו כעשרים רובים. בפעולה השתתף גם מטוס בריטי, אשר הפציץ את הכוחות הסורקים בשל טעות בזיהוי.⁴⁴⁹ על פי הסברה, מנהיג הקבוצה החמושה השיח' נאיף אל-זועבי הצליח להימלט מהמקום במהלך הקרב, לאחר שלוחם פל"מ שחררו בטעות.⁴⁵⁰

לשתי פעולות התגמול הללו מאפיינים המייחדים אותן מדרכי הפעולה השגרתיות של הפל"מ. שתיהן נערכו באור היום, ללא תכנון מראש וכנגד מטרה "מזדמנת" – יישוב שנחשד כקשור לפעולה שבעטיה נדרש התגמול.

בספרות העוסקת בוינגייט ובפל"מ מתוארות שיטות הפעולה שנקטו ביחידה כ"נוקשות", או אף כ"ברוטאליות", מעבר לנהוג בצבאות מערביים ובניגוד לכללים המקובלים בעת מלחמה.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ ברנר, עמ' 6-10.

⁴⁴⁸ לא ברורה לחלוטין הסיבה לבחירה בכפר זה דווקא. מקורות רבים מציינים כי וינגייט רדף אחרי מונית שבה זיהה את השיח' נאיף א-זועבי וכך הגיע לדבוריה (הנוטר העברי, סייקס, חיים ל., עקביה, נוח סונין). עם זאת מקורות אחרים מציינים כי אמנם נצפה רכב חשוד, אך רק לאחר הגעת הכוחות לכפר ולא בדרכם אליו (בן-דוד, "בקר בכפר דבוריה"). צבי ברנר טוען כי היה מודיעין לגבי הימצאות כנופיה בדבוריה וכי פעולה כנגד הכפר נקבעה מראש ליום המחרת (אשכול, עמ' 113-114).

⁴⁴⁹ בן-דוד, עמ' 38-45. וגם: חיים ל., עמ' 16; "ביקור בכפר דבוריה", ארכיון ההגנה 26/1.

⁴⁵⁰ ממט, עמ' 165-166.

⁴⁵¹ מיכאל אורן, עמ' 29-37. ראה גם:

לכאורה, פעולות התגמול הנזכרות כאן מצדיקות טענה זו, אך בחינה מעמיקה יותר של הדברים, תוך השוואתם לשיטות הפעולה שהיו נהוגות בכלל הצבא הבריטי במרד הערבי, מראה כי לא כך היה. למעט המקרים, שהתרחשו בחטין ובמצר, אין בפעולות הענישה שבוצעו על ידי הפל"מ משום חריגה משיטות הפעולה שהיו נהוגות ביחידות הצבא והמשטרה הבריטיות בעת ההיא. יתר על כן, שני המקרים החריגים האלה, בתולדות היחידה, אמנם נחשבו לאסורים על פי הפקודות, אך למעשה התרחשו אירועים כדוגמתם לאורך המרד הערבי, בגיבוי שקט מצד מפקדי הצבא.

על פי עדויות רבות, הנחה וינגייט את אנשיו שלא לפגוע בבלתי-מעורבים והוא עצמו נהג יחס של כבוד כלפי תושבי הכפרים.⁴⁵² גם המקרים שצוינו, בהם הרגו לוחמי הפל"מ כפריים שלא במהלך לחימה, אינם יכולים להיחשב כיוצאי דופן. כפי שנכתב לעיל, מקרים שכאלה אירעו לא אחת במהלך המערכה הבריטית לדיכוי המרד. דווקא העובדה, כי הרג הכפריים התרחש רק לאחר שוינגייט עזב את היחידה (ואת ארץ ישראל), מוכיחה כי פגיעה שכזו לא אפיינה את גישתו כמפקד ולא הייתה חלק מתפיסת ההפעלה שגיבש עבור הפל"מ.

6.6 מבצעי תגובה

פרט לפעילות המבצעית היוזמה, שהייתה עיקר העשייה בפלגות הלילה המיוחדות, שימשה היחידה גם למתן מענה להתקפות מצד קבוצות חמושות בגזרת פעילותה. במקרים שכאלה, יצאו הכוחות לדרכם במהירות האפשרית למקום האירוע, שם ניסו לאתר את המתקוממים ולחתור עמם למגע.

מבצעים אלה החלו באחת משלוש דרכים. לעתים, אירעה ההתקפה בסמוך למקום שבו שהו לוחמים מהפל"מ, ואלה הגיבו ביוזמתם. במקרים אחרים, הוזעקה היחידה על ידי מפקדת הבריגדה.⁴⁵³ עם זאת, ברוב המקרים נקראה הפל"מ לפעול על ידי היישובים היהודיים שבמרחב, או אף על ידי פיקוד ההגנה. ב-23 ביוני, לדוגמה, כתב שרתוק ביומנו כי ביקש מזסלני לשלוח את הפל"מ אל משמר הירדן, אשר הותקפה.⁴⁵⁴

Simon Anglim, "Orde Wingate and the Special Night Squads..."

⁴⁵² משה יגר, אורד וינגייט קורותיו והציונות (ירושלים, הספריה הציונית, 2013), עמ' 45-50; ראה גם: יואב רגב, "הידיד" ב"ארץ האש": צ'רלס אורד וינגייט ואנשי פלגות הלילה המיוחדות (תל-אביב, אחיאסף, 2010), עמ' 193-195.

⁴⁵³ "יומן הפלוגה השנייה", 29.11.1938.

⁴⁵⁴ שרת, עמ' 133-134.

המקרה הראשון בו מתוארת תגובת הכוחות להתקפה ערבית התרחש ב-21 ביוני 1938. בערב זה התרחשו שתי התקפות על יהודים בסביבות ראש פינה. בראשונה, נורו יריות מן המארב על רכב אזרחי. שתי פלגות ממחלקת איילת-השחר שסיירו בקרבת מקום, בפיקודם של קינג-קלארק ושמעון קוך (לימים אבידן), חשו למקום אך לא איתרו את התוקפים.⁴⁵⁵ בהמשך אותו הלילה נרצח אריה קלינשטיין בבית קפה בראש פינה, בזמן שאחד מכלי הרכב של המחלקה (ללא הלוחמים) הגיעה למקום. רכב זה הותקף ואנשיו ניהלו קרב יריות עם המתקוממים. קינג-קלארק מספר כי הלילה ההוא היה "המרגש ביותר עד כה" וכי כוחותיו רדפו אחר המתקוממים, ללא הצלחה.⁴⁵⁶

המקרה המשמעותי ביותר של תגובה להתקפה ערבית התרחש בעשירי באוקטובר 1938. בעקבות זיהוי קבוצה חמושה גדולה, אשר התקדמה מעמק הירדן אל עבר הטרקטורים של קיבוץ מעוז (כיום מעוז חיים) שעסקו בחריש, הזעיק מפקד הנפה של ההגנה את הפל"מ. בתגובה לקריאה זו, יצאה כיתה בת עשרה נוטרים, בפיקוד חיים לבקוב, אל שדות הקיבוץ, שם חברו לנוטרים המקומיים. כוח זה, יש לציין, כלל את כל אנשי היחידה שנמצאו בבסיס (יתר הלוחמים, יהודים ובריטים, שהו בחופשה). בקרב שהתפתח, בו השתתף גם מטוס קרב וכוח מחיל הספר העבר-ירדני, נהרגו שנים עשר מהתוקפים. שמונה מבין ההרוגים, ובהם מנהיג הקבוצה השייח' אבו-רחאל, נפגעו על ידי אנשי הפל"מ.⁴⁵⁷

6.7 תפיסת ההפעלה בפלגות הלילה המיוחדות

כפי שראינו, ביוזמתו להקים את פלגות הלילה המיוחדות ביקש וינגייט מלכתחילה לבסס את פעילות היחידה על תפיסה מבצעית השונה מזו שלטענתו נקט הצבא הבריטי עד אז בארץ ישראל.⁴⁵⁸ בחינת המסמכים שחיבר וינגייט בנושא זה, כמו ניתוח פעילותה של היחידה ועדויות האנשים אשר ביצעו אותה, מאפשרים לנסח את העקרונות המרכזיים עליהם התבססה היחידה. בעקרונות אלה ניתן לראות את "תפיסת ההפעלה" של הפל"מ, על פיה הונחתה הפעילות המבצעית של היחידה, בכוונה להגיע להישגים מבצעיים מוגדרים.

⁴⁵⁵ יומן קינג-קלארק, 21.6.1938.

⁴⁵⁶ שם; ראה גם: "הטרור ב-24 שעות", דבר, 23.6.1938, עמ' 1; וגם: מודעת אבל, דבר, 23.6.1938, עמ' 4. בביוגרפיה של אבידן מסופר כי וינגייט נלווה אל הכוח וכי לאחר הרצח הוביל את הפלגות לכפר מנסורה, שם איתר את הרוצחים אשר "הוכו שוק על ירך". השוואת המסופר שם עם יומנו של קינג-קלארק, שחובר מיד לאחר מעשה, מביאה אותי להטיל ספק בנכונות הגרסה המובאת בספר. ראה: שאול דגן ואליהו יקיר, שמעון אבידן "גבעתי": האיש שהיה לחטיבה (גבעת חביבה): יד יערי, 1995, עמ' 53-54.

⁴⁵⁷ דו"ח פעולה מתאריך 12.10.1938, אצ"מ S25/22548; ראה גם: "קרבות פלוגות הלילה של וינגייט", עמ' 9-10; וגם: ממט, עמ' 146-151.

⁴⁵⁸ וינגייט, 5.6.1938.

חשיבותו של הניסיון לנסח את התפיסה המבצעית אשר הנחתה את הפל"מ נובעת משתי סיבות מרכזיות. ראשית, דבר זה מאפשר לבחון את הפעילות המבצעית ביחידה ולבדוק באיזו מידה זו הונחתה על ידי תפיסה מבצעית מגובשת. שנית, ניסוח תפיסת ההפעלה יאפשר בהמשך לבחון את סוגיית מקוריותה, כלומר עד כמה, אם בכלל, חידש וינגייט לעומת המקובל בתורת הלחימה הבריטית כנגד התקוממות ולעומת שיטות הפעולה שהיו נהוגות בצבא הבריטי בארץ ישראל עד להקמת היחידה.

כפי שנראה להלן, בחינת המקורות העוסקים בנושא מצביעים על ארבעה עקרונות מרכזיים, אשר היוו את הקווים המנחים לפעילות היחידה. עקרונות אלה הם:

1. יוזמה והתקפיות.

2. מודיעין.

3. חשאיות.

4. שימוש בתחבולות.

6.7.1 יוזמה והתקפיות

וינגייט זיהה בהיעדר היוזמה הצבאית בלילה את עקב אכילס של הטקטיקה הבריטית בא"י. לטענתו, בשעות החשיכה ההפתעה הנה תמיד בידי המתקוממים ולעולם לא בידי הצבא. כמו כן, טען כי הימנעות הצבא מפעילות לילית יעילה מותירה בידי המתקוממים את היכולת להשליט את מרותם על הכפריים ובכך להתמיד במרד. הפתרון למצב שהתהווה, לדידו, היה אחד: "יש לשכנע את הכנופיות כי בעת פשיטותיהם הדורסניות יש להם את כל הסיכויים להיתקל בכנופיה ממשלתית הנחושה להשמידם, לא על ידי ירי מרחוק, אלא על ידי הסתערות גופנית בכידון ובפצצה".⁴⁵⁹

הערכתו של וינגייט הייתה כי, מסיבות תרבותיות, נלחמים המתקוממים בשיטת "פגע וברח" ואינם מסוגלים להתמודד עם כוח צבא באופן יעיל, אלא כאשר הם אורבים לו.⁴⁶⁰ מצד שני,

⁴⁵⁹ וינגייט 1938, 5.6, עמ' 1.

⁴⁶⁰ שם, עמ' 2.

לרשות הצבא עומדים יתרונות משמעותיים באימון, בציוד ובמנהיגות, המאפשרים להניח כי כוח קטן, קל ונייד אשר יאסור קרב בהפתעה, יוכל להביס כוחות הגדולים ממנו פי כמה.⁴⁶¹

וינגייט האמין כי יישומה של גישה התקפית תביא להכרעת המתקוממים, על ידי השגתם של מספר יעדי משנה. ראשית, הפעילות התקפית תביא ללחימה ולפגיעה ישירה במתקוממים. שנית, פעילות נמרצת, הנמשכת ברציפות ביום (על ידי הצבא הרגיל) ובלילה (על ידי הפל"מ) והמתבצעת בשטח שבו חשים המתקוממים כי הם בטוחים, תגרום להם לעסוק בדאגה לחייהם, להסתתר, לעזוב את האזור או אף לחדול כליל מפעילות. שלישית, נוכחות כוחות הצבא בכפרים הערביים, במיוחד בלילה, תפגע בבסיס התמיכה ממנו נהנים המתקוממים ותאפשר לשקם את שלטון הממשלה במקומות אלה. יעד זה יושג, על פי וינגייט, בין אם בהסרתו של האיום שהיוו המתקוממים על הכפריים ובין אם בפגיעה בכפרים ובתושביהם, כעונש על תמיכה בהתקוממות או השתתפות בה.⁴⁶²

וינגייט ראה בהתקפיות ערך בעל חשיבות גם עבור הלוחם הבודד, כשזה מוצא עצמו אל מול האויב. דבר זה מתבטא בקביעתו החד-משמעית של וינגייט (אשר הודגשה במקור) כי בלילה "כלי הנשק הנכונים לשימוש הם הרימון והכידון".⁴⁶³ קביעה זו לא נשארה בגדר דיבורים בעלמא: בתכנית האימונים הבסיסית, שערך וינגייט לצורך הכשרת לוחמים לפל"מ, הוקדש פרק הזמן הארוך ביותר (כארבע שעות) לתרגול הלחימה ברובה מכודן.⁴⁶⁴ אמנם, הסיבה שוינגייט מביא להעדפתו את כלי הנשק הללו היא חוסר היכולת לדייק בירי במהלך החשיכה, אך איני משוכנע כי זו הסיבה היחידה. לדעתי, יש לראות בדגש ששם וינגייט על השימוש בכלי נשק אלה, ובמיוחד על הכידון, את החלתה של גישתו ההתקפית על החייל הבודד. האימון הממושך נועד, להבנתי, להרגיל את הלוחם לחתור למגע קרוב ככל האפשר עם האויב.⁴⁶⁵

שני מקרים מוכיחים את צדקת הנחתו של וינגייט לגבי עליונות הלוחם בפל"מ על פני המתקומם ומדגימים את הנחישות שבה פעלו אנשי היחידה. במקרה הראשון, בקרב בכאוכב אל-הווא ב-5 ביולי 1938, נתקלה פלגה בת חמישה עשר לוחמים בקבוצה חמושה גדולה מאוד (ההערכות לגבי

⁴⁶¹ "Organization and Minor Tactics of the Night Squads", p. 1.

⁴⁶² וינגייט 5.6.1938, עמ' 4-1.

⁴⁶³ "Organization and Training of the Night Squads", p. 2.

⁴⁶⁴ "Organization and Minor Tactics of the Night Squads", pp. 2-3.

⁴⁶⁵ מעניין לציין כי המקורות בני הזמן מעידים כי על אף עמדתו של וינגייט והאימונים הממושכים, השימוש בכידונים בלחימה היה נדיר מאוד. ראה:

King-Clark, p. 177.

גודלה נעות בין 100 ל-150 איש). למרות העדיפות המספרית והטקטית של הכנופיה (בשל היותה ממוקמת על רכס בעוד הפלגה מטפסת עליו) תקפה הפלגה והניסה את הכנופיה תוך הרג שנים עשר מאנשיה (ראה ניתוח מפורט של הקרב בהמשך).⁴⁶⁶ דוגמה מובהקת אף יותר ניתן לראות במארב אליו נקלעה היחידה ליד הכפר דנה ב-23 בספטמבר 1938. קבוצה חמושה גדולה, אשר מנתה כארבעים איש, בפיקוד חוסיין עלי אל-דיאב (שהיה האחראי לרצח חיים שטורמן, אהרון אטקין ודוד מוסנזון, ב-14.9.1938),⁴⁶⁷ נערכה במקום המארב מבעוד מועד, תוך הנחת מחסומים ובניית עמדות מוגנות. ככל הנראה התכוונה הכנופיה לפגוע בכוח הפל"מ, אשר זוהה על ידה כשהוא נע על גבי כלי רכב באזור. המארב הצליח להפתיע את אנשי הפל"מ בעודם על כלי הרכב, אך הכוח הגיב במהירות והניס את המתקוממים תוך הרג שישה מהם, בהם מפקדם. על הטמעתה של הגישה ההתקפית בקרב לוחמי היחידה ניתן ללמוד מסיכום הקרב, בו נכתב כי הצלחתם של המתקוממים לסגת מבלי שיושמדו הינה ליקוי שיש ללמוד ממנו. זאת, על אף העובדה כי לוחמי הפל"מ הופתעו על ידי אויב שניחן בעליונות מספרית וטקטית!⁴⁶⁸

וינגייט טען כי דבקות בעיקרון זה הביאה להישגים משמעותיים תוך פרק זמן קצר. ב-10 ביוני 1938, לאחר תקופת פעילות קצרה מאוד, דיווח וינגייט כי העוצר החל להישמר בשעות הלילה בכפרים ובמאהלי הבדווים,⁴⁶⁹ תופעה אשר הקלה על ההבחנה בין אנשי הכנופיות לכפריים תמימים. עם הזמן, החלו כפרים ערביים אף לפנות לפל"מ (באמצעות אנשי קשר יהודיים כדוגמת חיים שטורמן) בבקשות לסיוע כנגד קבוצות חמושות הפועלות בשטחם. חיים לבקוב, לדוגמה, מספר על בקשה לעזרה שהגיעה מנכבדי ביסאן (כיום בית שאן) ועל שיתוף פעולה של הכפרים א-טיבה, נעורה ותמרה עם הפל"מ.⁴⁷⁰

את תמצית עמדתו של וינגייט בנוגע להתקפיות מבטאת הערה, אותה רשם בסיכום שערך לתקופת הפעילות הראשונה של היחידה. לאחר סקירת הישגיה של היחידה בהפחתת הפגיעה בצינור הנפט, ציין וינגייט כי "החבלות פסקו אך ורק בשל האמצעים ההתקפיים, ולא ההגנתיים, שנקטתי. כל עוד הגבלתי את עצמי לצינור החבלות גברו."⁴⁷¹

⁴⁶⁶ סלוצקי.

⁴⁶⁷ דו"ח מודיעין, את"ה 26/1, עמ' 4.

⁴⁶⁸ "התנגשות עם כנופיה ע"י כפר דנה".

⁴⁶⁹ וינגייט 10.6.1938, עמ' 1.

⁴⁷⁰ ממט, עמ' 118-119, עמ' 144.

⁴⁷¹ Orde Charles Wingate, "Note on the Development of Special Night Squads, by Captain O.C. Wingate at R.A.F. Hospital, Sarafand, on 14.7.1938", LHCMA 15/5/300, p.1.

6.7.2 מודיעין

מאחר ווינגייט שירת בארץ ישראל כקצין מודיעין, אין כל הפתעה בחשיבות הרבה שייחס להשגת מידע מדויק ואמין, הן לגבי האויב והן לגבי שטח הפעולה, או במאמצים שהשקיע לשם כך. לדבריו, "יש לבסס מארבים, בין אם נייחים או נעים, ככל האפשר על מידע מדויק" ולכן "על הקצין המנהל את המבצעים להיות במגע הדוק ככל הניתן עם כל מקורות המידע."⁴⁷²

כפי שנראה להלן, הגיע המידע אשר שימש את וינגייט במבצעי הפל"מ ממקורות מגוונים, אשר כללו מידע שאסף באופן אישי, מידע שנאסף על ידי אנשי היישובים היהודיים ומידע שנאסף על ידי המודיעין הצבאי והמשטרה.

אחד המרכיבים המעניינים והעלומים בפעילותו המודיעינית של וינגייט, הוא מערכת המודיעין שהקים ושהפעיל בעצמו בעמק יזרעאל ובגליל. למרבה הצער, אין בנמצא מקורות המתארים באופן ישיר וברור את שיטות איסוף המידע שהפעיל וינגייט, ככל הנראה בשל הקפדתו על סודיות. עם זאת, מתיאוריהם של אנשי הפל"מ עולה, כי וינגייט, שדיבר ערבית שוטפת, פיתח בעצמו רשת של מודיעים בכפרים הערביים. לדוגמה, אפרים קרסנר (דקל) סיפר כי "מדי פעם היה מגיע בלילה ערבי-מודיע ומספר לוינגייט על הכנופיות המסתתרות פה ושם..."⁴⁷³ נוח סונין, שהחליף את קרסנר בתפקידו, העיד כי "רכוז ידיעות על כנופיות ומטרותיהן נעשה בהצלחה. ערבים באים לשערי עין חרוד ומוסרים את הידוע להם. פגישות רצופות עם ערבים בשדות ועם שוטרים ערבים "ידידים" נותנים חומר רב."⁴⁷⁴ ייתכן וחלק מהמפגשים נערכו במהלך הסיורים שנהג וינגייט לערוך בגפו באזורים הערביים, כחלק מההכנות למבצעים.⁴⁷⁵ על פי אנגלים, הטוען (בטעות) כי וינגייט פעל כרכז מודיעין (SSO), נראה כי וינגייט החל לטוות קשרים מודיעיניים אלה כבר במהלך סיוריו בצפון ארץ ישראל.⁴⁷⁶ הרמז היחידי לחלק זה בפעילותו של וינגייט, נמצא במזכר שבו הציע להקים את "הקבוצה לתנועה בלילה". במסמך זה מציע וינגייט כי במהלך ביקור בכפר יוצע בחשאי ל"מוכתר או ערבי אחראי אחר" להודיע לצבא במהירות כאשר קבוצה חמושה מגיעה ליישוב.⁴⁷⁷

⁴⁷² "Organization and Training of the Night Squads", p. 2, 4.

⁴⁷³ אפרים דקל.

⁴⁷⁴ נוח סונין, עמ' 5.

⁴⁷⁵ יוסף אסא, עמ' 4.

⁴⁷⁶ Anglim, p. 75.

⁴⁷⁷ וינגייט, 5.6.1938, עמ' 6.

לעומת זאת, ישנן עדויות רבות המספרות על הסתמכותו של וינגייט על מידע שהגיע מהיישוב היהודי. מקורות רבים מספרים על קשריו עם המוכתרים של היישובים היהודיים, אשר סיפקו לו מידע המבוסס על הקשרים שהיו להם עם הכפריים הערבים שבקרבתם. למעשה, נעזר וינגייט במוכתרים כבר בסיוריו בצפון והמליץ להשתמש בהכרתם את האזור ובידיעתם את השפה הערבית (ובמשתמע, גם בקשריהם עם הערבים המקומיים) עוד בשלב תכנון הקמת הפל"מ.⁴⁷⁸ האנשים המרכזיים עמם עבד וינגייט היו חיים שטורמן מעין חרוד, גרשון ריטוב מטירת צבי ועמנואל וילנסקי (ילן) מחיפה. חשוב לזכור כי אנשים אלה היו מעין רכזי מודיעין אזוריים מטעם ההגנה.⁴⁷⁹ לגבי שטורמן, מסופר כי הלה לא הסתפק בהעברת המידע שקיבל בלבד, אלא גם ארגן מפגשים בין וינגייט לבין מודיעים ערבים שהכיר.⁴⁸⁰ כמו כן הפעיל וינגייט את נוח סונין, איש הקשר לפל"מ מטעם הסוכנות היהודית, כ"קצין מודיעין", בנוסף לתפקידיו האחרים, והנחה אותו "לדאוג לידיעות שעליך לשאוב ממקור ראשון כגון: ערבים ידידים (ודאי ישנם כאלה) ומוכתרים יהודים."⁴⁸¹

כדוגמה למידע שקיבל וינגייט ולשימוש שנעשה בו, מובא הציטוט הבא מפי גרשון ריטוב: "כאשר וינגייט היה בעין חרוד וארגן שם את פלוגות הלילה – קיבלתי ידיעה שבמקום מסוים לרגלי הגלבוע מתרכזת כנופיה שהיא פועלת בכל שטח עמק בית שאן. הוא בא אלי ושאל חדשות וספרתי לו את הידיעה הזו. למחרת לפנות ערב יצאו שלוש מכוניות מפלוגות הלילה מעין חרוד, לבושים כמו פועלים. כשהחשיך – בעת שהכנופיות מתרכזות שם – לפי הידיעות שקבלנו – הקפנו את המקום, התנפלנו עליהם, תפסנו מחסן נשק גדול ומסמכים חשובים שהגיעו אז."⁴⁸² דוגמה אחרת היא בקשתם של נכבדי ביסאן, שנמסרה לוינגייט באמצעות שטורמן, לפעול כנגד הקבוצה החמושה שגבתה מהם דמי חסות.⁴⁸³

גם מסמכים שנפלו שלל בידי הפל"מ במהלך מבצעים שימשו כמקור למודיעין. בפשיטה על ח'רבת ליד נמצאו על גופתו של מנהיג המתקוממים במקום מכתב החושף את מקומו של אבו-דורה

⁴⁷⁸ שם, עמ' 12.

⁴⁷⁹ יואב גלבר, שורשי החבצלת: המודיעין ביישוב, 1918-1947 (תל-אביב: משרד הביטחון, 1992), עמ' 229.

⁴⁸⁰ קושניר, עמ' 145.

⁴⁸¹ נוח סונין, עמ' 1.

⁴⁸² גרשון ריטוב. נראה כי ריטוב מתייחס לפעולה שבוצעה בחרבת מגידע ב-31.7.1938 (ראה להלן).

⁴⁸³ ממת, עמ' 118-119.

ומסמכים אשר הפלילו את מוכתר טנטורה בהשתתפות במרד. כבר למחרת היום פעלו אנשי הפל"מ על סמך המידע ופשטו על טנטורה במטרה ללכוד את המוכתר.⁴⁸⁴

יש לזכור כי במהלך פיקודו על הפל"מ, הוגדר תפקידו הרשמי של וינגייט כראש מרכז המודיעין הצבאי בנצרת, וכי הקצין אשר מילא תפקיד זה בפועל היה נתון לפיקודו.⁴⁸⁵ ניתן לשער, אם כן, כי לוינגייט הייתה גישה לכל מידע שהגיע לרשות הצבא או המשטרה ואשר רוכז במרכז המודיעין. יתר על כן, וינגייט הגדיר מראש את תפקיד מפקד הפל"מ ככולל עבודה מול מרכזי המודיעין הצבאי, הן בקבלת מידע והן בהזנתו.⁴⁸⁶ דוגמה למידע שהועבר על ידי המודיעין הצבאי ניתנת על ידי וינגייט, המציין בראשית יוני 1938 כי המרכז בנצרת הצליח לחזות נכונה, בשני מקרים נפרדים, את האתר בו בוצעה חבלה בצינור הנפט ואת מועדה.⁴⁸⁷

מלבד איסוף המידע, עסק וינגייט גם בהערכתו ובעיבודו, כבסיס לפעילות מבצעית. סונין תיאר כיצד עבד לצד וינגייט ב"ריכוז חומר אינפורמטיבי וניפוי".⁴⁸⁸ יוסף אסא, מהנוטרים בפל"מ, סיפר כי וינגייט דאג להצליב את המידע, שהגיע אליו ממקורות שונים: "הוא לא היה יוצא לפעולה, עד אשר לא היה מקבל את אותה הידיעה ממקורות שונים. והמקורות היו שונים: מהסוכנות היהודית, מערבים ומהצד האנגלי".⁴⁸⁹

וינגייט הקדיש זמן רב גם ל"מודיעין קרקע", שהוא לימוד יסודי של האזורים המיועדים לפעילות מבצעית. דבר זה התבצע הן על ידי עיון במפות והן באמצעות סיורים שערך ברכבו הפרטי, לבדו או עם מלווה בודד, על מנת לבחון את השטח שבו התכוון לפעול ולקבוע מבעוד מועד את מקומות היערכותם של הכוחות השונים.⁴⁹⁰ לטענתו, הכרות טובה עם תנאי השטח מאפשרת לצפות מראש, ברמת דיוק גבוהה, את המקומות והזמנים שבהם עשויים המתקוממים לפעול.⁴⁹¹ בסיורים אלה

⁴⁸⁴ חיים ל., עמ' 12; ראה גם:

Orde Charles Wingate, "Action of Special Night Squads on Night 3rd/4th September, 1938", LHCMA LH 15/5/300.

⁴⁸⁵ Royle, p. 120.

⁴⁸⁶ וינגייט, 5.6.1938, עמ' 14-15.

⁴⁸⁷ שם, עמ' 8.

⁴⁸⁸ נוח סונין, עמ' 6.

⁴⁸⁹ יוסף אסא, עמ' 5.

⁴⁹⁰ "פעולת "יחידת האש" בעין חרוד" 31.7.38.

⁴⁹¹ וינגייט, 5.6.1938, עמ' 2.

בחן וינגייט לא רק את תוואי השטח, אלא גם גורמים נוספים העשויים להשפיע על הצלחת הפעולה, כגון כיוון הרוח וכדומה.⁴⁹²

חשוב לציין כי במקרה אחד, ככל הנראה, הצליחו המתקוממים להטעות את וינגייט על ידי העברת מידע כוזב. בליל ה-2 באוקטובר 1938, יצאה הפל"מ למבצע במטרה לחסל קבוצה חמושה גדולה, אשר נמסר לוינגייט כי היא מתרכזת בכפר סירין (כחמישה ק"מ מזרחית לכפר קיש). באותו הלילה חדרה קבוצה חמושה לשכונת קרית שמואל בטבריה, ורצחה תשעה עשר יהודים, בהם נשים וילדים. חוץ מפלגה אחת, אשר חברה למ"ן בפיקוד יגאל פייקוביץ' (אלון) והציבה מארב לחלק מהמתקוממים בעת נסיגתם מטבריה, לא היו כוחות היחידה מסוגלים לסכל את ההתקפה.⁴⁹³ חלק מהמקורות טוענים כי המידע על נוכחות הכנופיה בסירין, שהתברר כשגוי, הועבר לוינגייט באופן מכוון, על מנת ליצור הסחה שתרחיק את כוחות הפל"מ מהעיר לקראת ההתקפה.⁴⁹⁴

6.7.3 חשאויות

במקביל לחשיבות הרבה שנתן להשגת מידע מדויק על מיקומו של האויב ועל פעילותו, ראה וינגייט במניעת מידע על אודות פעילות הפל"מ תנאי הכרחי להצלחת היחידה. היכולת להפתיע את המתקוממים, בין אם הם בבסיסם או בתנועה, הוגדרה על ידו כבעלת חשיבות עליונה גם לצורך יצירת המגע עמם וגם לצורך יצירת תחושות של חוסר ודאות וחשש בקרבם, העשויים לפעול כגורם מרתיע.⁴⁹⁵

לשם השגת יעד זה, הקפידו אנשי הפל"מ על חשאויות, שתכליתה לשמור בסוד הן את עצם עריכת הפעולות והן את היעדים אליהם הן מכוונות. חשאויות זו הושגה במספר אופנים: מידור, הסוואה ושימוש בפעולות הטעייה והסחה.

מידור מוגדר כ"הגבלת ידיעותיהם המסווגות של בעלי תפקידים רק לאותו מידע, הנחוץ להם במישרין לשם מילוי תפקידם."⁴⁹⁶ בפל"מ התבצע מידור "חיצוני", כלומר מניעת מידע מיחידות אחרות של הצבא או המשטרה ומידור "פנימי", בתוך היחידה עצמה.

⁴⁹² יוסף אסא, שם.

⁴⁹³ חיים ל., עמ' 13-14.

⁴⁹⁴ ממט, עמ' 162-163; וגם: י. גת, "פרשת טבריה – פעולתו האחרונה", בתוך: שטיין, עמ' 94-95.

⁴⁹⁵ וינגייט, 5.6.1938, שם.

⁴⁹⁶ המילון למונחי צה"ל, עמ' 327.

המידור החיצוני התמקד בעיקר במניעת מידע על פעולות היחידה המתוכננות מגורמי שלטון אחרים, ובמיוחד ממשטרת ארץ ישראל. וינגייט החזיק בדעה הרווחת, לפיה הסקציה הארץ-ישראלית במשטרה היא "חסרת תועלת" וכי לסמוך עליה זו "איוולת", בשל תמיכתם של השוטרים הערביים במרד, אם מתוך הזדהות עמו ואם בשל חשש לחייהם ולחיי בני משפחותיהם.⁴⁹⁷ כמו כן, הניח וינגייט כי כל מידע שיועבר לקצינים או לפקיד השלטון, אפילו בריטיים, יגיע בסופו של דבר לידיעת המתקוממים. לכן, קבע כי "הפתרון הוא לא לגלות לאיש את הפרטים, ואת הרעיון הכללי לקומץ קטן ככל האפשר".⁴⁹⁸ במידה ויש צורך בשיתוף פעולה מצד המשטרה, קבע וינגייט, תעשה הפנייה ללא חשיפת היעד לפעולת הפלי"מ.⁴⁹⁹ חלק נוסף ממידור זה הייתה הימנעותו של וינגייט מלפנות לקציני המשטרה האחראים על הנוטרים ביישובים ובמ"ן, לפני צירופם למבצע, מה שגרם לחיכוכים בין וינגייט למשטרה וליישובים.⁵⁰⁰

המידור הפנימי התבטא בשני אופנים עיקריים. לרוב, נמנע וינגייט מלהודיע לאנשיו מבעוד מועד מהו היעד למבצע ומידע זה נותר בחזקת הקצינים בלבד. ללוחמים נודע על עצם היציאה לפעולה רק מספר שעות לפני היציאה.⁵⁰¹ שנית, וינגייט לא שיתף, ככל הנראה, את אנשיו (כולל הקצינים) בפעילותו המודיעינית, כך שהמקורות עמם עבד ושיטות עבודתו מולם נותרו עלומים עד ליום זה.⁵⁰²

מטרתה של הסוואת הפעילות המבצעית הייתה למנוע מהערבים לגלות את תנועות היחידה. הסוואה זו הייתה הסיבה הראשונה לבחירתו של וינגייט ביישובים היהודיים כבסיסים לפעילות. וינגייט העריך, ככל הנראה בצדק, כי כל פעילות בבסיסי הצבא והמשטרה גלויה בפני המתקוממים. פרט למסירת מידע על ידי ערבים המשרתים בבסיסים אלה, מנה וינגייט כסיבות לכך את היות התנועות אליהם ומהם גלויות לעין כל כפעילות צבאית ואת הצורך להסיע אספקה לבסיסים כעדות לפעילות המתבצעת או המתוכננת.⁵⁰³ בניגוד לכך, טען וינגייט כי היישובים היהודיים בטוחים מנוכחות משתפי פעולה, אינם חשופים לתצפית בלילה ומאפשרים יציאה

⁴⁹⁷ וינגייט 5.6.1938, עמ' 13.

⁴⁹⁸ "Organization and Training of the Night Squads", p. 2; Also see:

וינגייט, 10.6.1938, עמ' 3.

במקור כתוב "several British officials". ייתכן שוינגייט התייחס בדבריו לקצינים או לפקידים בריטים מסוימים, אשר העריך כי הם מהווים סיכון מודיעיני.

⁴⁹⁹ וינגייט, 10.6.1938, עמ' 10.

⁵⁰⁰ שרת, עמ' 146; ראה גם: "פלוגות מעורבות", אצ"מ, S25/8768; וגם: "קרב עם הכנופיה ע"י חרבית ליד" בתאריך 3-4.9.38, S25/8768.

⁵⁰¹ בן-דוד, עמ' 16, 25; וגם: ראיון עם מר שלמה אופנהיים, 9.5.2009.

⁵⁰² ראיון עם מר שלמה תבורי, 10.8.2009.

⁵⁰³ וינגייט, 5.6.1938, עמ' 13.

חשאית או מוסווית מתוכם (ראה להלן).⁵⁰⁴ כדבריו, "מושבה יהודית היא כיום המקום היחיד בפלסטינה בו ניתן לדון במבצעים בביטחון כי כל שנאמר יישאר סודי כקבר".⁵⁰⁵

הנחייתו הראשונה של וינגייט בעניין זה, הייתה הסוואתם של החיילים הבריטיים כאנשי היישובים בהם השתכנו. לשם כך, הורה לחיילים להתלבש בדומה לבני היישובים במהלך שעות היום, אם כי לא מצאתי עדות לכך שהדבר בוצע באופן שגרתי.⁵⁰⁶

בעת יציאה לפעולה, נקטו אנשי הפל"מ במספר שיטות על מנת להסוות את עצמם מעיניים בולשות. כאשר כוח יצא רגלית מיישוב, הורה וינגייט להתחיל בתנועה לאחר רדת החשכה, בהתגנבות יחידים. הלוחמים נעו לבדם, או בזוגות, עד שהגיעו לנקודת כינוס שנקבעה מראש על ידי מפקד הכוח. נקודת הכינוס מוקמה כמה מאות מטרים מהיישוב, בכיוון שונה מזה שאליו צריך הכוח לנוע בהמשך.⁵⁰⁷

במידה והכוח יצא לפעילות כשהוא מוסע בכלי רכב, נקט וינגייט בשיטת הסוואה שונה. הנחתו הייתה, כי כל רכב הנוסע בדרכים נצפה על ידי ערבים וכי מידע על אודותיו מגיע למתקוממים. לכן, העדיף וינגייט להוביל את כוחותיו בכלי רכב אזרחיים, כשהלוחמים לבושים כפועלים והנשק שברשותם מוסתר. על מנת להגביר את הרושם כי מדובר בנסיעה תמימה, נהגו הלוחמים לשיר בזמן הנסיעה ובמספר מקרים אף צורפו נערות לנסיעות שכאלה.⁵⁰⁸

על מנת להסוות את ירידת הכוח מכלי הרכב, בוצעה זו תוך כדי נסיעה, בשטח שאינו נצפה מיישובים סמוכים, כאשר הלוחמים קופצים מהמשאיות לקרקע בזה אחר זה ואחר מתכנסים במרחק קצר מהדרך.⁵⁰⁹

כאשר לא ניתן היה להסוות את תנועת הכוחות, אם בשל מספר כלי הרכב, שימוש במכוניות צבאיות או בשל יציאת הכוח מבסיס צבאי, ביקש וינגייט להטעות את האויב לגבי מטרת הנסיעה. לצורך זה, נסעה השיירה בנתיב ארוך ועקלקל, אשר התחיל בנסיעה לכיוון המנוגד מזה שמוביל ליעד. כן המליץ וינגייט על עריכת מספר נסיעות מקדימות באותו הנתיב, רצוי בשיתוף

⁵⁰⁴ שם, שם; ראה גם:

"Organization and Training of the Night Squads", p. 2.

⁵⁰⁵ וינגייט 10.6.1938, עמ' 3.

⁵⁰⁶ "Organization and Training of the Night Squads", ibid.

⁵⁰⁷ וינגייט 10.6.1938, עמ' 6; וגם: ראיון עם מר שלמה תבורי.

⁵⁰⁸ "Organization and Training of the Night Squads", p. 3; Also see:

ממט, עמ' 126, עמ' 129; וגם: בן-דוד, עמ' 16-17; כרמי, עמ' 31.

⁵⁰⁹ "מיומני". וגם: חיים ל., עמ' 8-9.

כוחות משטרה או צבא נוספים (ללא שידעו על מהות הפעולה המתוכננת), על מנת להרגיל את הכנופיות שבאזור לתנועה הצבאית.⁵¹⁰

אמצעי נוסף אשר וינגייט מזכיר בתוכניותיו הוא הפצת ידיעות כוזבות בדבר פעולות היחידה. וינגייט הציע להפיץ תכניות פעולה מפוברקות, מזכרים מזויפים וכד' ליחידות צבא ומשטרה אחרות, מתוך כוונה כי יגיעו לידי הכנופיות ויטעו אותן לגבי פעילות הפל"מ. כן ביקש לקבל את הסמכות להורות ליחידות משטרה לערוך פעילות מטעה, כדוגמת מארבי דמה או סיורים ממונעים באזורים שבהם רצה להפגין נוכחות.⁵¹¹ לא מצאתי עדות ישירה לשימוש באמצעים שכאלה בפועל, אם כי וינגייט מציין כי כוח המשטרה המוצב בכפר תבור מבצע פעילות לילית בהנחייתו.⁵¹²

6.7.4 שימוש בתחבולות

אחד ממאפייניו המיוחדים של וינגייט כמפקד, בפל"מ ובהמשך דרכו הצבאית, היה גישתו היצירתית ללחימה והשימוש הרב שעשה בתחבולות. חוץ מתכסיסי ההסוואה וההטעה אשר פורטו לעיל, שנועדו להסתיר את הכוח במהלך תנועתו אל היעד, כללו מבצעי הפל"מ תחבולות נוספות.

אחת התחבולות הנפוצות בהן השתמשו כוחות הפל"מ הייתה עריכת פעילות שגרתית, כגון סיור או מבצע חיפוש, לפני פשיטה על כפר אחר המרוחק מאתר הפעילות השגרתית. בדרך זו ביקש וינגייט למנוע חשד כי מתוכננת פעילות מיוחדת ולהטעות את המתקוממים ביעד בו מתוכננת הפשיטה.⁵¹³ תחבולות נוספות בהן השתמש כללו שימוש ב"מלכודת דבש", כלומר הצבת כוח חשוף שנועד לשמש כפיתיון למתקוממים, ומארבים הממתינים להגעתם,⁵¹⁴ או התקדמות גלויה לכיוון קבוצת מתקוממים והצבת מארבים סמויים לאורך נתיבי נסיגתה הצפויים.⁵¹⁵

תחבולה נוספת אשר שימשה את לוחמי הפל"מ הייתה הסוואתם של הלוחמים כערבים. פעולות שכאלה בוצעו כאשר היה צורך בתצפית סמויה, באור היום, על מקום מסוים. במקרה מסוים יצאה קבוצה בת ארבעה לוחמים בפיקוד קצין לצינור הנפט. עם הגעת הכוח לצינור הזהירו כפריים מהכפר הסמוך (שמו אינו מצוין) את הלוחמים שלא להתקרב לצינור, מאחר ויחידה

⁵¹⁰ וינגייט 10.6.1938, שם.

⁵¹¹ וינגייט 5.6.1938, עמ' 15.

⁵¹² וינגייט 10.6.1938, עמ' 2.

⁵¹³ "Action of Special Night Squads on Night 3rd/4th September, 1938".

⁵¹⁴ Ibid.

⁵¹⁵ רן אדליסט ודני ויפה. מי שילח פרא חפשי: אברהם יפה – "זורבה הציוני" – האיש ושמירת הטבע (תל-אביב: משרד הביטחון, 2008), עמ' 79.

צבאית מסיירת בקרבתו. כך השיגה הפעולה מטרה נוספת, בכך שהביאה לזיהוי כפריים המשתפים פעולה עם הכנופיות, לשם פעולה עתידית כנגדם.⁵¹⁶ במבצע אחר, שלא יצא לפועל, תוכנן להשתמש בלוחמי פל"מ המחופשים לערבים לשם פגיעה במסיתים במהלך הפגנות בעיר חיפה.⁵¹⁷

אחד השיאים היצירתיים בתכניותיו של וינגייט כלל דווקא שחזור של מעשה קדום. וינגייט הושפע מאוד מסיפורי התנ"ך, ובמיוחד מסיפורו של השופט גדעון, שהתרחש באזור שבו פעלה הפל"מ. וינגייט פנה אל קרסנר (דקל) וביקש ממנו להשיג שופרות, שנועדו לשימוש בפעולה לילית, כנראה בהשראת מתקפתו של גדעון על המדיינים. לאכזבתו הרבה של וינגייט, רכש קרסנר עבורו מספר חצוצרות. במשך זמן מה, תקעו כוחות שפעלו לאורך הצינור בחצוצרות אלה במהלך הלילה, בפקודתו של וינגייט.⁵¹⁸ נראה כי כוונתו בכך הייתה ליצור בלבול בקרב ערביי האזור, על ידי פעולה בצורה לא צפויה ולא הגיונית לכאורה. מעניין לציין כי פקודיו של וינגייט מצאו את הרעיון משעשע, אם לא מגוחך.⁵¹⁹

⁵¹⁶ שלמה. וגם: ראיון עם שלמה תבורי, 10.8.2009.

⁵¹⁷ גלבר, עמ' 237-238.

⁵¹⁸ "במחיצתו של וינגייט", אצ"מ S25/10685; ראה גם: אפרים דקל, עמ' 3.

⁵¹⁹ אפרים דקל, שם; יונתן, אצ"מ S25/10685.

6.8 לחימת הפלגות הלילה המיוחדות - מקרי מבחן

6.8.1 קרב ההיתקלות בפאופ אל-הווא, 5 ביולי 1938

הכפר כאוכב אל-הווא (נ"צ 249212/722424. כיום בסמוך לכוכב הירדן) נמצא בקצה המזרחי של רמת כוכב, התחומה על ידי ואדי בירה (נחל תבור) מצפון, עמק הירדן ממזרח וואדי א-שייח' (נחל יששכר) מדרום. משלושה צדדים אלה מתנשאת השלוחה בתלילות רבה. לדוגמה, בשיפוליה המזרחיים מטפסת הרמה מגובה של 200 מטרים מתחת לפני הים לגובה של 300 מטרים מעליו, במרחק של כקילומטר. ממערב לכפר נמשכת הרמה בשיפוע מתון ונוח לתנועה. הכפר, שנבנה בצמוד למבצר הצלבני העתיק בלוואר, הכיל בעת ההיא 46 בתים ומנה כמאתיים ועשרים תושבים.⁵²⁰ צינור הנפט נמצא צפונית לכפר, דרומית לערוץ ואדי בירה ובמקביל לו.

בחמישי ליוני 1938 (ו' תמוז, התרצ"ח)⁵²¹ יצאה היחידה לפעולה, אשר נועדה לסכל חבלות בצינור הנפט או לפגוע במחבלים לאחר מעשה, במהלך נסיגתם. האזור שנבחר לפעולה כלל את סביבת צינור הנפט בעמק יזרעאל, בין הכפר כאוכב אל-הווא (כיום כוכב הירדן) במזרח למחנה ישראל במערב, וצפונית לו, בין המושב מנחמיה שבבקעת הירדן לכפר סירין שמערבית לו.⁵²²

בפעולה זו השתתפו שלושה כוחות שונים. הכוח הראשון היה פלגת נוטרים מעין-חרוד, בפיקודו של וינגייט, אשר סייר לאורך צינור הנפט בחלקו המערבי של השטח שהוגדר למבצע. ככל הנראה, סייר הכוח, שהרכבו המדויק אינו ידוע, לאורך הצינור מכיוון מערב לכיוון מזרח. הכוח השני הורכב גם כן מאנשי מחלקת עין-חרוד, בפיקוד ברידן ובהרכב חיילים בריטיים מה-RUR ונוטרים. משימתו הייתה לסייר לאורך צינור הנפט, בין הכפר כאוכב אל-הווא במזרח לכפר בירה במערב. כוח זה פוצל לשתי פלגות, אשר אחת מהן, שמנתה שישה בריטים וארבעה יהודים, בפיקודו הישיר של ברידן והשנייה (בהרכב לא ידוע, אך סביר שמנתה מספר דומה) בפיקודו של חיים לבקוב.⁵²³ להערכתו, הורכבה פלגתו של לבקוב מנוטרים בלבד, אך אין מידע ודאי בנוגע לכך. הכוח השלישי בפעולה זו הורכב ממחלקת אפיקים (אשר מוקדם יותר באותו היום עברה

⁵²⁰ ממט, עמ' 127.

⁵²¹ התאריך העברי מובא לצורך הערכת אור הירח שהיה בליל הקרב.

⁵²² יומן קינג-קלארק, 5.7.1938; ראה גם: אבינועם סלוצקי, את"ה 14.000001.

⁵²³ ממט, עמ' 126-127; ראה גם: חיים לבקוב, עמ' 1; וגם:

Nahman Betzer, "An S.N.S. Fighting Patrol Along the Oil Pipeline at Kochav Al Hu, July 1938", Ein Harod Archive, p. 1.

חלק מהמקורות (שטיין, אבינועם סלוצקי) מציינים כי הפלגה הייתה בת 15 אנשים, ללא ציון מספר הבריטים והנוטרים בה. העדפתי את גרסתו של נחמן בצר, בשל הפירוט שבה (בצר מציין את שמות הנוטרים שהשתתפו בסיוור) ובשל היות הרכב הכוח דומה לאלה המצוינים בדו"חות הפעולה מחודש יוני של מחלקת עין חרוד. ראה: "פעולת הפטרולים המורכבים מאנגלים ויהודים 13.6.1938 גוש חרוד".

לאפיקים מאיילת השחר). גם כוח זה חולק לשתי פלגות מעורבות, הראשונה בפיקוד קינג-קלארק והשנייה בפיקוד סגנו, הקורפורל הוברוק (Howbrook). כוח זה נועד לסייר ממנחמיה לסיירן ולהציב מארבים מדרום לכפר, בתקווה לפגוע במתקוממים השבים אליו לאחר שחיבלו בצינור.⁵²⁴

צינור הנפט באזור שנבחר לפעולה על ידי וינגייט סבל מחבלות רבות בימים שקדמו למבצע. במהלך חציו השני של יוני נוקב הצינור לא פחות משבע פעמים ליד הכפר כווכאב אל-הווא.⁵²⁵ בימים הראשונים של חודש יולי בוצעו שתי חבלות נוספות: בראשון ליולי פגעו מתקוממים בצינור בסמוך לכאוכב אל-הווא,⁵²⁶ וברביעי לחודש נוקב הצינור שנית, ליד הכפר טמרה.⁵²⁷ על פי קינג-קלארק, היה בידי וינגייט מידע כי הכפר סירין "מלא באנשי כנופיות",⁵²⁸ וייתכן כי העריך שמכפר זה יצאו המחבלים שפגעו בצינור הנפט ליד כאוכב אל-הווא.

דרכם של הכוחות שתחת פיקוד ברידן וקינג-קלארק ליעדיהם מדגימה את יישום הוראותיו של וינגייט לגבי אופן התנועה משטח הכינוס (היישוב בו השתכנה המחלקה) לשטח ההיערכות (נקודת ההתחלה של המסע אל היעד). הכוח ממחלקת אפיקים יצא מהיישוב בשעה בשבע וחצי בערב, על גבי משאית אזרחית השייכת למקום. ייתכן כי החיילים לבשו בגדים אזרחיים, על מנת להסוות את זהותם, אך הדבר אינו מצוין במפורש. הכוח נסע עד למנחמיה, משם יצא רגלית לכיוון הכפר סירין.⁵²⁹ ברידן הוציא לפועל הטעייה מתוחכמת יותר. הכוח יצא לדרכו מעין חרוד, בשעות אחר הצהריים, בשתי משאיות אזרחיות. הלוחמים לבשו בגדים אזרחיים, הסתירו את רוביהם על רצפת כלי הרכב ושרו בקול גדול, על מנת להיראות כאילו הם בדרכם למסיבה. המשאיות נסעו מזרחה, עברו בעיירה ביסאן (בית שאן) ומשם לתל-יוסף, אליה הגיעו באור יום. לאחר רדת החשכה, יצאו המשאיות מתל-יוסף לביסאן, באורות דלוקים ו"בהמולה רבה". משם המשיכו כלי הרכב בדרכם עד למושב מולדת, אשר נקבע כנקודת הסיום של המבצע עבור הכוח. ישנה אי הסכמה במקורות לגבי הנקודה ממנה התחיל הכוח בסיור הרגלי. על פי חיים לבקוב ואבינועם סלוצקי (שהשתתף בסיור כאחד הרמנים בפלגה של ברידן), יצא הכוח מתל-יוסף רגלית, כשהמשאיות נשלחו לדרכן ריקות (למעט, כמובן, הנהגים ומלווים חמושים) לשם הטעיית הערבים

⁵²⁴ יומן קינג-קלארק, שם.

⁵²⁵ "Puncturing the I.P.C. Line: Nine Times in Five Nights", Palestine Post, 21.6.1938, p. 5; Also see: "24 Hours of Crime", Palestine Post, 22.6.1938, p. 2; Also see: "24 Hours of Crime", Palestine Post, 27.6.1938, p. 2.

⁵²⁶ "24 Hours of Crime", Palestine Post, 1.7.1938, p. 2.

⁵²⁷ "24 Hours of Crime", Palestine Post, 5.7.1938, p. 2.

⁵²⁸ יומן קינג-קלארק, שם.

⁵²⁹ שם, שם.

באזור. על פי נחמן בצר (לוחם נוסף בפלגת ברידן בלילה זה), הלוחמים נסעו עם המשאיות עד לגשר שמעל לואדי בירה (נחל תבור), שם ירדו מהן ויצאו לדרכם.⁵³⁰ כך או אחרת, נראה כי ברידן השקיע מאמץ רב בהטעיית ערבים שעשויים היו להבחין בתנועת הכוח לגבי יעדו, שעת יציאתו ומקומו.⁵³¹ אין מידע לגבי פעולת הכוח שתחת פיקודו הישיר של וינגייט, עד לחבירתו עם הכוח של ברידן בתום הלחימה (ראה להלן). עם זאת, סביר להניח כי גם כוח זה פעל באופן דומה, תוך ניסיון להסוות את תנועתו.

לפני צאתם לדרך, הנחה ברידן את לבקוב כי שתי הפלגות ינועו במרחק של כקילומטר זו מזו, על מנת לכסות שטח גדול יותר. במקרה הצורך, ייעשה שימוש בזיקוק להזעקת עזרה.⁵³²

הפלגה שבפיקוד ברידן נעה בסדר התנועה שקבע וינגייט, למעט חריגה אחת: ברידן הוביל בראש הכוח, ללא סייר לפניו. אחרי ברידן נעו שני הרמנים ואחריהם יתר הכוח, שחולק לשתי כיתות. המרחק בין הרמנים לכיתה המובילה, ובינה לזו שאחריה היה כשלושים מטרים.⁵³³

במהלך הסיור, החל הכוח לטפס על הרכס שעליו נמצא הכפר כאוכב אל-הווא. מאחר וכל המקורות העוסקים בקרב מתארים טיפוס במדרון תלול מאוד המכוסה בסבך של קוצים, נראה כי הכוח לא הגיע מכיוון מערב, לאורך צינור הנפט. הערתו של אבינועם סלוצקי, כי "היה זה בין הצנור לבין קאוקה",⁵³⁴ מרמזת על כך שהפלגה טיפסה על הרכס מצפון מזרח (מכיוון עמק הירדן). אם הדבר נכון, הרי שהכוח טיפס אל רמת כוכב באחד הקטעים הגבוהים והתלולים ביותר שלה.⁵³⁵

לקראת סיום הטיפוס המתיש, נתקל הכוח בקבוצה גדולה של ערבים חמושים. ישנן גרסאות שונות לאופן ההיתקלות: על פי סלוצקי, זיהו הלוחמים את המתקוממים ממרחק של כמאה מטרים, בעת שהללו היו בדרכם לכיוון צינור הנפט.⁵³⁶ בצר סיפר כי ברידן הבחין בערבים שנמצאו

⁵³⁰ ממט, שם; ראה גם: "קרבות פלוגות הלילה של וינגייט", עמ' 1; סלוצקי, אצ"מ S25/10685, עמ' 1; וגם: Betzer, p.1.

⁵³¹ סלוצקי מוסיף כי עד אז נהגו לצאת לסיורים ממולדת וזו הייתה הפעם הראשונה בה בחר ברידן להתחיל בבית-יוסף, גם כאמצעי הטעייה. ראה: סלוצקי, שם.

⁵³² ממט, שם; "קרבות פלוגות הלילה של וינגייט", שם.

⁵³³ סלוצקי, שם.

⁵³⁴ שם.

⁵³⁵ הערה זו מחזקת גם את גרסת בצר למקום שממנו התחילה התנועה. הגשר שעל ואדי בירה נמצא בדיוק צפונית-מזרחית לכפר, ותנועה מנקודה זו תוביל לקטע ההליכה היחיד שבין הצינור לכפר המחייב טיפוס מפרך. אם הכוח יצא מתל-יוסף ברגל, הרי שהיה עליו לצעוד מרחק רב עד לתחילת הטיפוס, תוך הקפת הרמה ומבלי להתקרב לצינור הנפט, שנמצא עליה ובחלקה הצפוני. דבר זה אינו בלתי אפשרי (במיוחד לאור המרחקים שוינגייט דרש מאנשיו לצעוד), אך הוא סביר פחות לדעתי, במיוחד אם משימת הכוח הייתה לסייר בקרבת צינור הנפט.

⁵³⁶ סלוצקי, שם.

על גבי הרמה, ממרחק של כארבעים מטרים.⁵³⁷ על פי לבקוב, עצר הכוח במעיין הסמוך לכפר ושם הופתע על ידי ירי מצד המתקוממים.⁵³⁸ דב ירמיה טען כי הערבים זיהו את הכוח וארבו לו.⁵³⁹ עם זאת, כל המקורות מסכימים כי המתקוממים הם שפתחו ראשונים באש וכי נורתה אש כבדה מאוד, "גשם של יריות".⁵⁴⁰ בשל החושך והמחסה שסיפקו סלעי הבזלת הרבים הפזורים במדרון, לא נפגע איש מהירי.⁵⁴¹

על אף שנמצא בשטח נחות, אל מול אויב העולה עליו מספרית באופן משמעותי (ההערכות לגבי גודלה של הקבוצה החמושה נעות בין ארבעים למאה וחמישים איש), הגיב ברידן בתוקפנות ובנחישות להן ציפה וינגייט. ברידן הוביל את הפלגה צפונה ב"ריצה מטורפת",⁵⁴² במטרה לאגף את האויב. הכוח נע במורד ואז שב ופנה מערבה, עד שנמצא באגפם של המתקוממים, שכלל הנראה האמינו כי הניסו את אויביהם.⁵⁴³ כשהגיע לרמה פיצל ברידן את הכוח: כיתה אחת נותרה במקום בפיקוד הקורפורל וולש (Walsh), ועמה מקלע הלואיס ולפחות אחד הרמנים (אבינועם סלוצקי). הכיתה השנייה, בפיקוד ברידן, המשיכה לאגף את המתקוממים, עד שהתמקמה בעורפם. הכיתות פתחו באש ונלחמו עם המתקוממים במשך זמן מה. הלחימה לוותה בירי זיקוקים מצד הכוח, גם לצורך הארת שדה הקרב וגם לשם הזעקת עזרה, בהתאם לכללים שקבע וינגייט. במהלך חילופי האש נפצעו שניים מאנשי הפל"מ: חייל בריטי בשם קמפבל (Campbell), שנורה בכתפו והנוטר חיים אטיאס, שנפגע מכדור בפרק ידו השמאלית. הקרב הוכרע לאחר שאבינועם סלוצקי, שהיה רמן מצטיין בהגנה, הטיל רימונים אל עבר ריכוז מתקוממים. בעקבות הפיצוצים נסוגו הערבים מהמקום.⁵⁴⁴

סלוצקי מספר גם כי המתקוממים שרו תוך כדי הלילה, וכי השירה היא שהסגירה את עובדת הימצאותם במקום.
⁵³⁷ Betzer, *ibid.*

⁵³⁸ ממט, עמ' 127; ראה גם: "קרבות פלוגות הלילה של וינגייט", שם.
מאחר ולבקוב לא נמצא במקום בשעת ההיתקלות, אני נוטה לקבל את המשותף בגרסאותיהם של סלוצקי ובצר, לפיו הכוח נתקל בסמוך לקצה הרמה וכי הבחין במתקוממים לפני הפתיחה באש.

⁵³⁹ Royle, p. 134.

⁵⁴⁰ סלוצקי, שם.

⁵⁴¹ שם; ראה גם:

Betzer, *ibid.*

⁵⁴² *Ibid.*

⁵⁴³ *Ibid.*

גם תיאור מהלך זה, לפיו היה על ברידן לפנות צפונה ומערבה על מנת לאגף את המתקוממים, תומך בהערכה כי הכוח טיפס לרמת כוכב מצפון-מזרח.

⁵⁴⁴ סלוצקי, עמ' 1-2; ראה גם:

Betzer, pp. 1-2; Also see: "Large Arab Band Repulsed by Military", *Palestine Post*, 7.7.1938, p.1.

על פי סלוצקי, הקורפורל וולש איבד את עשתונותיו ואסר עליו להטיל את הרימונים, מחשש שיפגע בכוח ידידותי.
ראה: סלוצקי, עמ' 2; וגם: אבינועם סלוצקי, את"ה 14.000001.

בתום הלחימה, הורה ברידן לנחמן בצר ולאבינועם סלוצקי לצאת למולדת ולהזעיק עזרה, משום שהכוח ירה את כל זיקוקי האיתות שברשותו וטרם הגיעו כוחות סיוע.⁵⁴⁵ בשלב זה, ככל הנראה, הגיעה הפלגה שבפיקודו של לבקוב למקום וסייעה בהגשת עזרה ראשונה לפצועים (אטיאס, שנפגע, שימש כחובש של פלגת ברידן ולא יכול היה לטפל בעצמו או בפצוע השני).⁵⁴⁶

לאחר מסע של כעשרה קילומטרים הגיעו בצר וסלוצקי למולדת. ניתן להניח כי הללו ביצעו את הדרך בריצה לאורך רמת כוכב, כשהם חוצים את השטח אליו נמלטו המתקוממים ועוברים בסמוך לכפרים העוינים בירה ודנה. לאחר שארגנו תחמושת וכוח תגבורת (אשר סביר להניח שהורכב נוטרים ואנשי הגנה מהיישוב), יצאו בחזרה לכיוון כאוכב אל-הווא, על גבי שתי המשאיות של הכוח. כלי הרכב נסעו בדרך העוברת על רמת כוכב, דרך הכפר טייבה. במהלך הנסיעה נפגשו המשאיות עם הפלגה שהוביל וינגייט, אשר הגיעה לכאוכב אל-הווא בעקבות זיקוקי האיתות ששיגר ברידן. על פי סלוצקי, וינגייט הגיע סמוך מאוד לכוח של ברידן, אך זה נמנע מלענות לאיתותי הפנס של וינגייט, מחשש שמדובר בתחבולה ערבית. הפצועים פונו לעין חרוד, בעוד ששאר הכוח נע רגלית בחזרה למולדת.⁵⁴⁷

במהלך הקרב, המשיכה מחלקת אפיקים במשימתה באזור סירין, מאחר ואנשיה לא הבחינו בזיקוקים שנורו או בקולות הקרב. בדרכו חזרה, סמוך למנחמיה, נתקל הכוח בפיקוד קינג-קלארק בקבוצה חמושה קטנה מטווח קצר מאוד. לאחר חילופי אש והשלכת רימונים, שלא התפוצצו מאחר והיו ללא נפצים, נמלטו המתקוממים מבלי שנפגעו.⁵⁴⁸

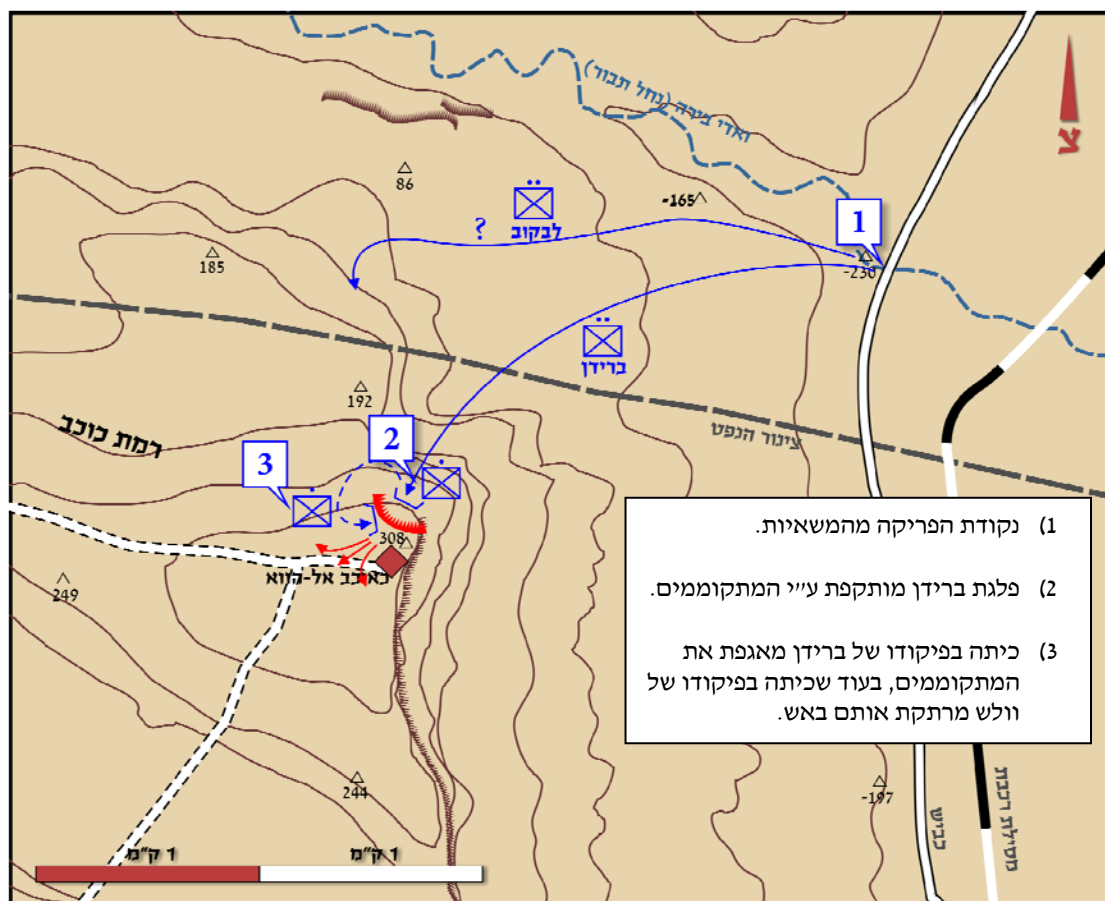
בתום הלחימה בכאוכב אל-הווא נמנו שנים עשר הרוגים מבין המתקוממים, ביניהם מנהיג מקומי של קבוצה חמושה.⁵⁴⁹

⁵⁴⁵ Betzer, p. 2.

Betzer, ibid.

⁵⁴⁶ מוט, עמ' 127-128.
⁵⁴⁷ סלוצקי, עמ' 3-4 ; ראה גם :

⁵⁴⁸ יומן קינג-קלארק, שם.
⁵⁴⁹ שטיין, שם.

איור מס' 3: קרב ההיתקלות בכאוכב אל-הווא, 5.7.1938.⁵⁵⁰

הקרב בכאוכב אל-הווא מהווה דוגמה מצוינת ליישום שיטת הסיורים שפיתח וינגייט, כמו גם הוכחה לטענתו בדבר עליונות הלוחם הסדיר על פני המתקומם הערבי בלוחמת לילה. הסיורים השונים הופעלו על פי תכנית, תוך חלוקת גזרות הפעולה ופרישת כוחות בהתאם למידע מודיעיני ולהערכות המבוססות עליו. נעשו מאמצים רבים להסוות את עצם קיום הפעולה, כמו גם את יעדיה, במידה ותיחשף. פרט לתכסיסי ההטעיה שנקטו ברידן וקינג-קלארק (ובסבירות גבוהה מאוד גם וינגייט) בדרכם לסיור, הרי שעצם קיום הפעולה ויעדיה נשמרו בסוד, גם מפני הקצינים, עד לשעות מעטות לפני תחילתה.⁵⁵¹

גם בנתיב שצעדה פלגת ברידן בדרכה אל היעד ניתן לראות יישום תחבולה. הכוח נע בשטח הררי תלול מאוד, המשופע בסלעים גדולים ומכוסה, באמצע הקיץ הארץ-ישראלי, בקוצים לרוב. ציר

⁵⁵⁰ כל המפות המופיעות במחקר זה הן מאת המחבר.

⁵⁵¹ יומן קינג-קלארק, שם.

התנועה שנבחר, יחד עם תכסיסי ההטעיה שקדמו לו, אפשרו לפל"מ להפגיע ולהגיע לקרבתה של קבוצה חמושה גדולה מאוד, דבר נדיר ביותר בשלב זה של המרד הערבי.

בלחימה שפרצה, כאמור, הוכחו כל טענותיו של וינגייט כנגד הדעה בדבר עליונותם לכאורה של המתקוממים על פני חיילים סדירים בלוחמת לילה. מבחינה טקטית טהורה, נמצאו המתקוממים בתחילת הקרב ביתרון מכריע על פני לוחמי הפל"מ. הקבוצה החמושה נהנתה מיתרון מספרי עצום (בין ארבעה לחמישה עשר מתקוממים על כל לוחם, תלוי במקור המצוטט), מיתרון טופוגרפי בהיותה על הרמה בעוד כוח הפל"מ מתחתיה ומהכרות טובה בהרבה עם השטח. יתרונות אלה אמורים היו לאפשר למתקוממים להביס את הכוח הקטן שמולם. למרות זאת, התברר כי פעולה התקפית נחושה, המלווה בחתירה למגע מצד הכוח הסדיר, הביא למוסתם של המתקוממים. השוואת התנהגות זו אל מול איתנות הרוח שהפגינו לוחמי הפל"מ, על אף פציעת שניים (קרי חמישית!) מהם ועל אף תפקוד לא מיטבי, כנראה, של אחד ממפקדיהם, מראה כי וינגייט צדק בהנחות היסוד שהעלה על הכתב בדיוק חודש קודם לכן.⁵⁵²

קרב זה הוכיח גם את צדקתו של וינגייט לגבי כושרם הקרבי של היהודים בארץ ישראל. על אף היותם חסרי ניסיון בלחימה מסוג זה, נלחמו הנוטרים בפלגה טוב לא פחות, ואולי אף יותר, מהחיילים הבריטיים שלצדם. בעיני מעידה העובדה, שברידן בחר להטיל את המשימה להזעיק תגבורת דווקא על שני נוטרים, על האמון הרב שהעניק ליכולותיהם כאנשי צבא.

באשר לברידן, אופן ניהולו את הקרב מעיד על היותו מנהיג טקטי מהדרגה הראשונה. על פי עדות פקודיו, הפגין ברידן קור רוח תחת אש, שיקול דעת מהיר ורוח לחימה, אשר הביאו לתוצאות שבהן הסתיימה ההיתקלות. בעקבות קרב זה עוטר ברידן, בפעם השנייה, בעיטור ה"צלב הצבאי" (Military Cross), המוענק בשל גילוי אומץ לב בפעילות קרבית.⁵⁵³

⁵⁵² וינגייט 5.6.1938, עמ' 2-1.

⁵⁵³ "Report on Operations... 20.5-31.7.1938", p. 10.
115

6.8.2 הפשיטה על דבוריה, 10-11 ביולי 1938

הכפר דְבּוּרְיָה (נ"צ 234927/733156) נמצא על ערוץ נחל דבורה, למרגלות הר תבור (גובה 562 מטרים מעל פני הים), מצדו המערבי. ממערב לכפר מתנשא הר דבורה (437 מ'). דבוריה ממוקם על קו גבול בין שני תאי שטח גיאוגרפיים: מצפון לכפר ישנן גבעות צפופות השייכות לשלוחות המשתפלות מהרי נצרת שבמערב. הגבעות הן בגבהים שבין 450 מטרים מעל לפני הים (במערב) ל-180 מטרים (מזרחית לתבור). בניגוד לימינו, לא היה אזור הגבעות מכוסה ברובו בצמחיה צפופה, למעט כרמי זיתים. האדמה באזור זה טרשית מאוד וההליכה בו אינה קלה. מדרום לדבוריה משתרעת בקעת פְּסָלוֹת, שהיא מישור רחב ידיים, בגובה של כ-120 מטרים מעל פני הים. הכפר עצמו נמצא באזור מצומצם, שגובהו נע בין 130 ל-180 מטרים מעל לפני הים. הכפר מנה אז כ-750 תושבים, שהתגוררו בכ-180 בתי בוץ.⁵⁵⁴ בפאתיו המערביים של הכפר, בשטח נמוך ושטוח, נמצאה הגורן, ששימשה לדיש הקמה.⁵⁵⁵ כשלושה קילומטרים צפונית-מערבית לדבוריה שוכן הכפר עֵין-מֶהָל (נ"צ 233554/736554), על פסגה בגובה 570 מטרים. כפר זה היה אז (ועודנו כיום) קטן משמעותית מדבוריה, וככל הנראה התגוררו בו כמה עשרות תושבים.

היוזמה לפשיטה על דבוריה באה בעקבות התקפה שביצעה קבוצה חמושה גדולה על העיר נצרת, בירת המחוז, בלילה שבין השישי לשביעי ביולי 1938. המתקוממים, שמנו ככל הנראה מעל למאה איש, חדרו לעיר במהלך הלילה ותקפו את משרדי הממשלה, תחנת המשטרה ומגורי השוטרים באש עזה. הקבוצה פעלה ללא הפרעה במהלך הלילה ונסוגה לקראת בוקר.⁵⁵⁶

לידי וינגייט הגיע מידע ממרכז המודיעין בנצרת, לפיו הקבוצה שתקפה את נצרת (או לפחות חלק ממנה) אמורה ללון בכפר עין-מהל בלילה שבין העשירי לאחד עשר ביולי (י"א בתמוז התרצ"ח). וינגייט חשד, על סמך מידע נוסף, שנמסר לו מידי ההגנה, כי הקבוצה נמצאת למעשה בדבוריה, אך מאחר והכפר היה סמוך לעמדת משטרה, העריך כי הסבירות להימצאותה בעין-מהל גבוהה יותר.⁵⁵⁷ ככל הנראה צוין שמו של נאיף א-זועבי כמנהיג של קבוצה זו.⁵⁵⁸

⁵⁵⁴ ממת, עמ' 128.

⁵⁵⁵ King-Clark, p.189.

⁵⁵⁶ אייל, האנתפדה הראשונה, עמ' 376; ראה גם:

"Nazareth Police Drive Off Gang", Palestine Post, 8.7.1938, p. 1.

⁵⁵⁷ Orde Charles Wingate, "Report on Operation Carried Out by Special Night Squads on the Night of 11th / 12th July 1938", LHCMA LH 15/5/300, p.1; Also see:

עקביה, עמ' 46-47.

⁵⁵⁸ Royle, p. 134.

המטרה שהגדיר וינגייט למבצע הייתה "לאחר ולהשמיד את הכנופיה האחראית לכיבוש נצרת... ולהתקפות על עמדות המשטרה שם." התכנית שגיבש וינגייט לצורך זה כללה את הדוגמה הידועה הראשונה לתחבולה, שהפכה לטיפוסית בהמשך, לפיה נעשה ניסיון לגרום למתקוממים לצאת מהכפר, על מנת לפגוע בהם באמצעות מארבים שהוכנו מבעוד מועד. וינגייט תכנן להציב את המארבים מצפון, ממזרח ומדרום-מערב לעין מהל (או לדבוריה, ראה להלן) ולאחר מכן למשוך את המתקוממים אל מחוץ לכפר, על ידי ירי זיקוקים בקרבתו. וינגייט קיווה כי ירי זה יעורר את המתקוממים לנסות ולאחר את הכוח שירה אותם, או לסגת מהכפר, וכך יושמדו על ידי כוחות המארב. לכוח ההטעיה (פלגה בפיקוד קינג-קלארק) תכנן וינגייט ציר תנועה ארוך יותר מזה שנקבע לכוחות שנועדו לבצע את המארבים (הפלגות בפיקוד וינגייט, גרוב וברידן), על מנת להבטיח שזה יגיע לפאתי הכפר אחרון, לאחר שלמארבים היה זמן מספיק על מנת להתמקם.⁵⁵⁹

לצורך המבצע קיבץ וינגייט, לראשונה, את כל הכוחות אשר עמדו לפקודתו. כמו כן תוגבר הכוח בנוטרים מיישובי הסביבה ומהמשמרות הנעים.⁵⁶⁰ ההכנות למבצע החלו, באופן חריג, בתדריך שנערך לקצינים בשעות הבוקר המוקדמות בעין חרוד.⁵⁶¹ בשעה שש בערב התכנסה הפל"מ באפיקים, והיחידה נערכה ליציאה. בסך הכל השתתפו במבצע שלושים ושניים חיילים וקצינים בריטיים וחמישים ושבעה נוטרים. וינגייט חילק את היחידה לארבעה כוחות משנה – אחד עבור כל מחלקה ועוד פלגה תחת פיקודו האישי.⁵⁶² הרכבם המדויק של הכוחות אינו ידוע, אך ברור כי כל אחת משלוש המחלקות הרכיבה פלגה גדולה יחסית, שכללה את כל החיילים הבריטיים והנוטרים שתחת פיקודה (למעט מחלקת עין-חרוד, שחלק מהנוטרים שלה יצאו עם וינגייט). בכל אחת מהפלגות בוצעה חלוקה לשתי כיתות, שאחת מהן הורכבה מחיילים והשנייה מנוטרים. מפקדי הכיתות היו ישראל כרמי (פלגת וינגייט), אברהם יופה (פלגת גרוב) וצבי ברנר (פלגת קינג-קלארק). לא ידוע מי פיקד על הנוטרים בפלגתו של ברידן.⁵⁶³

⁵⁵⁹ Ibid, pp 1-2.

חשוב לזכור כי מרגע היציאה, לא התאפשרה כל תקשורת בין הכוחות השונים, למעט באמצעות ירי זיקוקים.

⁵⁶⁰ Ibid, p. 1; Also see:

ראיון עם מר שלמה אופנהיים.

⁵⁶¹ יומן קינג-קלארק, 10.7.1938.

⁵⁶² "Report on Operation Carried Out by Special Night Squads on the Night of 11th / 12th July 1938", pp 1-2.

⁵⁶³ Ibid; Also see:

"קרבות פלוגות הלילה של וינגייט", עמ' 4.

העדרן של עדויות של לוחמים יהודים מפלגתו של ברידן מעלה את האפשרות לפיה ברידן פיקד במבצע זה רק על החיילים הבריטיים של מחלקת עין חרוד, בעוד שוינגייט פיקד על הנוטרים שבה. כאמור, השערה זו מסתמכת על העדר ממצאים ולכן קשה לקבלה.

לאחר מעשה, דיווח וינגייט לאוטס על המשימות שהגדיר לכוחות השונים. הפלגה ממחלקת עין חרוד, בפקוד וינגייט, נועדה לנוע מאזור כפר כנא ולהתמקם במארבים צפונית לעין מהל. הפלגה השנייה ממחלקת עין חרוד, בפקוד ברידן, נדרשה לנוע מכיוון נצרת אל נקודת מארב שנמצאה דרומית מערבית לכפר. משימת הפלגה מתל-עמל הייתה לנוע מאזור לוביה (כיום קיבוץ לביא) ולהציב מארבים מזרחית לעין מהל. הכוח האחרון, ממחלקת אפיקים, הוטל לנוע מאזור קרני חטין, דרך ח'רבת אום-ג'ובייל (תל גובל), כשני קילומטרים מזרחית לכפר ושם לירות שני זיקוקים לבנים.⁵⁶⁴

כל יתר המקורות המתארים את הקרב, סותרים סקירה זו של וינגייט וטוענים כי היעד למבצע היה מלכתחילה הכפר דבוריה. קינג-קלארק, אשר רשם את קורות הקרב ביומנו ביום שלמחרת, אינו מזכיר כלל את עין-מהל או את ירי הזיקוקים. היעד היחיד הנזכר ביומנו הוא דבוריה.⁵⁶⁵ אותו הדבר מופיע בדבריהם של ישראל כרמי, צבי ברנר וחיים לבקוב.⁵⁶⁶ עניין זה גורם לבעיה בהבנת תכנית הפעולה של וינגייט וההתפתחויות בשטח: האומנם תוכנן כיתור עין-מהל, בשילוב תחבולה, כפי שמספר וינגייט? או שמא נועדה התכנית שתיאר וינגייט להיות מיושמת בדבוריה? עדותו של לבקוב, לפיה פלגתו של וינגייט אכן סיירה בתחילה בסביבת עין-מהל, מעלה אפשרות נוספת, לפיה ביקש וינגייט לכסות את פאתי שני הכפרים במקביל.⁵⁶⁷ בכל מקרה, המקורות השונים מסכימים על כך שעל הכוחות היה לכתר את דבוריה, ולהיכנס אליו רק על פי פקודה מוינגייט, שתינתן באמצעות זיקוק.⁵⁶⁸ ייתכן שהכוונה בכך ליישום התחבולה שוינגייט תאר כמתוכננת לעין-מהל.

הכוחות יצאו לדרכם מאפיקים בשעה שבע בערב. השיירה יצאה מזרחה, עברה בביסאן, פנתה צפונה לטבריה ומשם פנתה מזרחה, לכיוון נצרת. השיירה נסעה ללא אורות.⁵⁶⁹ על פי התרגולת שנקבעה בפל"מ, קפצו הלוחמים מכלי הרכב בעודם נוסעים והתאספו מצפון לכביש. כל אחת מהפלגות החלה לנוע לכיוון צפון, בכיוון המנוגד ליעדה הסופי, וצדה בכיוון זה לאורך מספר

⁵⁶⁴ "Report on Operation Carried Out by Special Night Squads on the Night of 11th / 12th July 1938", pp 1-2.

⁵⁶⁵ יומן קינג-קלארק, שם.

⁵⁶⁶ עקביה, עמ' 47-46; ראה גם: ממט, עמ' 129-128; וגם: אשכול, 107.

⁵⁶⁷ חיים ל., עמ' 4.

⁵⁶⁸ אדליסט ויפה, עמ' 81; ראה גם: עקביה עמ' 47.

⁵⁶⁹ Ibid, p. 2.

בלילה שבו נערך המבצע היה הירח מלא כמעט וזרח בשעה מוקדמת יחסית. לכן, ניתן להניח כי נסיעה שכזו אכן הייתה אפשרית.

קילומטרים, לפני שפנתה בחזרה לכיוון דרום.⁵⁷⁰ שיירת כלי הרכב, ככל הנראה באורות דולקים, המשיכה לנצרת ומשם הייתה אמורה לנסוע למחנה ישראל (כיום דברת), מקום ממנו ניתן להבחין בזיקוקים הנורים בסביבות התבור.⁵⁷¹ במקום לעצור במחנה ישראל המשיכה השיירה לעפולה, בניגוד לתכנית, שם עצרו הנהגים והמלווים (שברובם היו בריטים) ושתו לשכרה.⁵⁷² מיקום כלי הרכב במחנה ישראל עשוי לרמוז על כך שוינגייט אכן התכוון לפשוט על דבוריה מלכתחילה. בעוד שמחנה ישראל נמצא קרוב יחסית לדבוריה, הרי שהיה מרוחק מעין-מהל, הקרוב יותר לנצרת. עם זאת, ייתכן שהבחירה במחנה ישראל נבעה משאיפתו המוכרת של וינגייט לשמירה על סודיות, באמצעות מיקום ביישובים יהודיים, או מהכרות מוקדמת עם היישוב ואנשיו.

וינגייט דיווח כי כל הכוחות הגיעו ליעדם בזמן ונערכו למארבים מסביב לעין-מהל. לדבריו, כוח ההטעיה הגיע לח'ירבת אום-ג'ובייל בשעה עשר וארבעים בערך וירה את הזיקוקים כמתוכנן (קינג-קלארק, כאמור, אינו מציין זאת ביומנו ומספר רק כי הכוח צעד לדבוריה "לאחר עריכת חיפוש קצר בעיי חורבות בדרך").⁵⁷³ לדבריו, לא נראו כל תנועות חשודות בכפר או בסביבתו הקרובה. לאחר שהמתין במשך זמן מה, החליט וינגייט כי ככל הנראה אין מתקוממים במקום וכי המידע שנמסר ממקורותיו היהודים, לגבי לינת הקבוצה החמושה בדבוריה, הוא הנכון.⁵⁷⁴ על פי מקור אחר, נמצאה הפלגה של וינגייט במארב מחוץ לעין-מהל, כאשר פרץ הקרב בדבוריה.⁵⁷⁵

וינגייט החליט לעזוב את עין-מהל ולצאת לכיוון דבוריה. לא ידוע כיצד תדרך את הקצינים לקראת שינוי המשימה, או מה היו ההנחיות שנתן להם, אם בכלל. ניתן להניח כי התכנית הייתה דומה, קרי הקפת הכפר במארבים ולאחר מכן ניסיון למשוך את המתקוממים החוצה, או כניסה אל הכפר לצורך עריכת חיפוש. סביב חצות החלו כוחות הפל"מ לנוע דרומה, לכיוון דבוריה. הכוח הראשון שהגיע לכפר היה הפלגה ממחלקת תל-עמל, בפיקודו של לוטננט שני גרוב, מכיוון צפון

⁵⁷⁰ ראיון עם שלמה אופנהיים; ראה גם: חיים ל., עמ' 3.

⁵⁷¹ "Report on Operation Carried Out by Special Night Squads on the Night of 11th / 12th July 1938", p. 1.

⁵⁷² חיים ל., עמ' 4; וגם: ראיון עם מר שלמה אופנהיים. וינגייט מציג את מסלול הנסיעה שבוצע על ידי השיירה כאילו תוכנן מראש ואף מספר על היתקלות שאירעה לשיירה זו סמוך לגבעת המורה. נראה כי טענות אלה נועדו להסביר את העיכוב שחל בהגעת כלי הרכב לדבוריה במהלך הקרב (ראה להלן), מבלי לפגוע בחיילים שהיו על כלי הרכב.

⁵⁷³ יומן קינג-קלארק, שם. רויט טוען כי הזיקוקים נורו על ידי צבי ברנר, לאחר שהכיתה שבפיקודו נותקה, בניסיון למשוך אליו כוחות ידידותיים. ברנר טוען כי הנתק אירע לאחר שהקרב פרץ, כך שהדברים אינם מתיישבים. ראה: אשכול, עמ' 107, וגם: Royle, p. 135.

⁵⁷⁴ "Report on Operation Carried Out by Special Night Squads on the Night of 11th / 12th July 1938", p. 2.

⁵⁷⁵ שטיין, עמ' 92-93.

מערב.⁵⁷⁶ במהלך התנועה מחירבת אום-ג'ובייל לדבוריה, נפרדה הכיתה שבפיקוד צבי ברנר משאר הכוח שבפיקוד קינג-קלארק ואיבדה את דרכה.⁵⁷⁷

ישנן גרסאות שונות לגבי ההתרחשויות שהביאה לפתיחה באש. מרבית המקורות טוענים כי גרוב, שהגיע ראשון אל הכפר, שגה ונכנס אל פאתי הכפר ושם הותקף על ידי ערבים, שהסתתרו על הגגות.⁵⁷⁸ בסיכום שחיבר לאחר הקרב, טען וינגייט כי גרוב הגיע לפאתי הכפר, שם נתקל בשני חמושים, פתח עליהם באש והרג אחד מהם. בעקבות הלחימה שהתפתחה, התמקמה הפלגה בסביבות הגורן.⁵⁷⁹ קינג-קלארק סיפר כי הקרב החל כאשר המשאיות הקדימו להגיע לכפר (אולי בעקבות זיהוי הזיקוקים שנורו קודם לכן) ופתחו באש לתוכם. גרוב, שהבין כי הסיכוי להפתיע אבד, נכנס לכפר בניסיון לחבור אל כלי הרכב ונתקל בהתנגדות.⁵⁸⁰ לגבי השעה שבה החלה הלחימה, צבי ברנר מציין את שתיים בלילה, בעוד שלבקוב טוען כי הקרב החל סביב אחת עשרה וחצי.⁵⁸¹ קשה לקבוע מי מהם צודק, אך אני נוטה לאחר את שעת תחילת הקרב ולא להקדימה, בהנחה הסבירה לפיה התנועה הרגלית החלה סביב שמונה וחצי, וזו, בנתיבים שקבע וינגייט, נמשכה יותר משלוש שעות. גם מועד סיום הקרב (ראה להלן), המתואר בנפרד על ידי וינגייט ועל ידי קינג-קלארק במסמכים שנכתבו מספר ימים לאחריו, מתאימים להנחה בדבר תחילת הלחימה סביב שתיים.

בכל אופן, עם תחילת הלחימה נמצאה פלגת גרוב בשטח נחות, כאשר מתקוממים יורים על אנשיה מגגות הבתים הנמצאים על שיפולי התבור ומתוכם. המתקוממים ירו אש כבדה, שגרמה לכפר להיראות "כולו ניצוצות, כמו כוכבים." הפלגה השיבה באש וירתה זיקוקים אדומים, לשם הזעקת סיוע.⁵⁸² במהלך חילופי האש נפגעו מספר לוחמים, ובהם אברהם יפה והקצין גרוב, שנפצעו באורח

⁵⁷⁶ "Report on Operation Carried Out by Special Night Squads on the Night of 11th / 12th July 1938", p. 2; Also see:

חיים ל., עמ' 5.

⁵⁷⁷ יומן קינג-קלארק, שם; על פי ברנר, קינג-קלארק הציב את כיתתו במארב למרגלות התבור ושכח אותה שם. לאחר זמן מה, החל ברנר לנוע מיוזמתו לכיוון דבוריה. ראה: אשכול, עמ' 107.

⁵⁷⁸ ישראל כרמי, ארכיון ההגנה 51.4, עמ' 4; ראה גם: ממט, עמ' 130; וגם: "קרבות פלוגות הלילה של וינגייט", עמ' 5.

⁵⁷⁹ "Report on Operation Carried Out by Special Night Squads on the Night of 11th / 12th July 1938", p. 2; Also see:

עקביה, עמ' 47.

⁵⁸⁰ King-Clark, pp.190-191.

⁵⁸¹ אשכול, שם; ראה גם: חיים ל., שם.

⁵⁸² חיים ל., עמ' 4.

קל, וטוראי סטיבן צ'פמן (Stephen Thomas Chapman), שנפגע מכדור בבטנו, פציעה ממנה נפטר ב-31 ביולי.⁵⁸³

עם הישמע היריות וזיהוי הזיקוקים האדומים ששיגר הכוח שבדבוריה, חשו יתר הפלגות לכיוון הכפר. וינגייט הוביל את הכוח שבפיקודו במהירות, תוך התקדמות בשטח טרשי ותלול, עקף את הכפר מצפון מערב וחבר אל הפלגה של גרוב.⁵⁸⁴

הפלגה שבפיקודו של ברידן הגיעה ממערב, נתקלה בחמושים ורדפה אחריהם במעלה ההר לכיוון דבוריה, עד שחברה לכוחות שבכפר.⁵⁸⁵

בשלב זה ברור כי נמצאו בכפר כלי הרכב ממחנה ישראל, בין אם הגיעו לאחר תחילת הקרב, בעקבות ירי הזיקוקים על ידי גרוב ווינגייט, כטענתם של רוב המקורות, ובין אם הקדימו וגרמו לתחילתו, כדברי קינג-קלארק. המשאיות, שצוידו במקלעים, התמקמו בפאתי הכפר, סמוך לכביש, ופתחו באש לעברו.⁵⁸⁶

טוראי צ'פמן פונה על ידי פלגת וינגייט לאחד מכלי הרכב, ווינגייט הוביל את הפלגות שלו ושל גרוב בחזרה אל הגורן, על מנת להילחם במתקוממים. במהלך ההתקדמות לעבר הגורן, נורה הכוח מעורפו. מירי זה נפצעו וינגייט וחייל נוסף ונהרג הנוטר משה בן-יוסף. גם לגבי תקרית זו קיימות גרסאות שונות, אם כי לא בהכרח סותרות. על פי האחת, המופיעה בדברי לבקוב וכרמי, אחד מהחיילים או מהנוטרים בפלגתו של גרוב מצא בגורן שמיכה לבנה והתעטף בה, על מנת להתחמם. במהלך התנועה בחזרה אל הגורן, זיהה אחד מהמקלענים של ברידן את הדמות העטופה בלבן ופתח לעברה באש, מחשש כי ערבים התערבו בתוך הכוח. סייקס מציין גרסה דומה, ואף מזהה את המקלען כמש"ק בשם מק-קונביל (MacConville).⁵⁸⁷ דב ירמיה טוען גם כן כי היורה היה אחד החיילים האיריים, אם כי אינו מציין את עניין השמיכה הערבית.⁵⁸⁸ קינג-קלארק מספר כי

⁵⁸³ שם ; ראה גם :

"Report on Operation Carried Out by Special Night Squads on the Night of 11th / 12th July 1938", *ibid*;
Also see: The Queen's Own Royal West Kent Regiment Gazette, October 1938, p. 192.

⁵⁸⁴ חיים ל., שם.

⁵⁸⁵ אדליסט ויפה, שם ; ראה גם :

"Report on Operation Carried Out by Special Night Squads on the Night of 11th / 12th July 1938", *ibid*.

⁵⁸⁶ חיים ל., שם ; יומן קינג-קלארק, שם.

⁵⁸⁷ Sykes, p.158.

⁵⁸⁸ ישראל כרמי, שם ; ראה גם : חיים ל., עמ' 5 ; וגם :

הנהג של מחלקתו הוא אשר ירה על וינגייט, במקלע המורכב על המשאית.⁵⁸⁹ כמובן שאפשרי בהחלט כי בלהט הקרב, בחושך, פתחו שני המקלענים באש אל עבר הכוח, וייתכן גם כי שניהם פגעו.

וינגייט העביר את הפיקוד על הפלגה לישראל כרמי, אשר המשיך בלחימה. בגורן, בה רוכזו הפצועים, נתגלה ערבי מסתתר וזה נהרג על ידי חייל אנגלי.⁵⁹⁰ הלחימה נמשכה עוד זמן מה, כאשר על שתיים מהפלגות, זו של וינגייט וזו של מחלקת תל-עמל, מפקדים יהודים: ישראל כרמי ואברהם יופה.⁵⁹¹

הקרב נמשך בסך הכל כארבעים וחמש דקות. בסופו נמשכו עוד פעולות סריקה וטיהור, שלוו ביריות בודדות. קינג-קלארק והכיתה הבריטית שעמו הגיעו לכפר וחברו אל וינגייט, מאוחר מכדי להשתתף בלחימה. הכיתה שבפיקוד ברנר עדיין לא הגיעה.⁵⁹² בשעה שלוש וחצי בבוקר, על פי וינגייט, הסתיימה הלחימה סופית. בידי הכוח היו שלוש גופות של מתקוממים ומספר שבויים. אלה נבחנו על ידי וינגייט, שזיהה את אחד ההרוגים כבנו של מוכתר הכפר, אשר העריך כי הנהיג קבוצה חמושה.⁵⁹³

שני החיילים שנפצעו באורח קשה יחסית, צ'פמן וחייל נוסף ממחלקת תל-עמל בשם סוטר (Suter) פונו לחיפה.⁵⁹⁴ שני הפצועים הנוספים פונו למחנה ישראל, שם טופלו על ידי רופא היישוב. נראה כי וינגייט סירב להתפנות לבית החולים, לפחות עד שידע מה עלה בגורל כיתתו של צבי ברנר, והוא שב לדבוריה על מנת להמתין לכוח זה.⁵⁹⁵ בסביבות השעה ארבע בבוקר הגיע ברנר בראש הכוח, ללא כל נפגעים.⁵⁹⁶

לאחר הקרב נמצאו בדבוריה על ידי המשטרה שש גופות נוספות. בסך הכל, נהרגו בקרב תשעה מתקוממים באופן ודאי ונלכדו שני רובים.⁵⁹⁷ בהמשך העריך וינגייט, כי סביר להניח שמספר

⁵⁸⁹ יומן קינג-קלארק, שם.

⁵⁹⁰ חיים ל., שם; ראה גם:

"Report on Operation Carried Out by Special Night Squads on the Night of 11th / 12th July 1938", *ibid.*
⁵⁹¹ אדליסט ויפה, שם; ראה גם: חיים ל., שם; וגם: ישראל כרמי, שם.

⁵⁹² יומן קינג-קלארק, שם; ראה גם: אשכול, שם.

⁵⁹³ ישראל כרמי, שם; ראה גם: צבי, אצ"מ S25/10685, עמ' 3.

⁵⁹⁴ "Three Bandits Dead in Mt. Tabor Clash", *Palestine Post*, 12.7.1938, p.1.

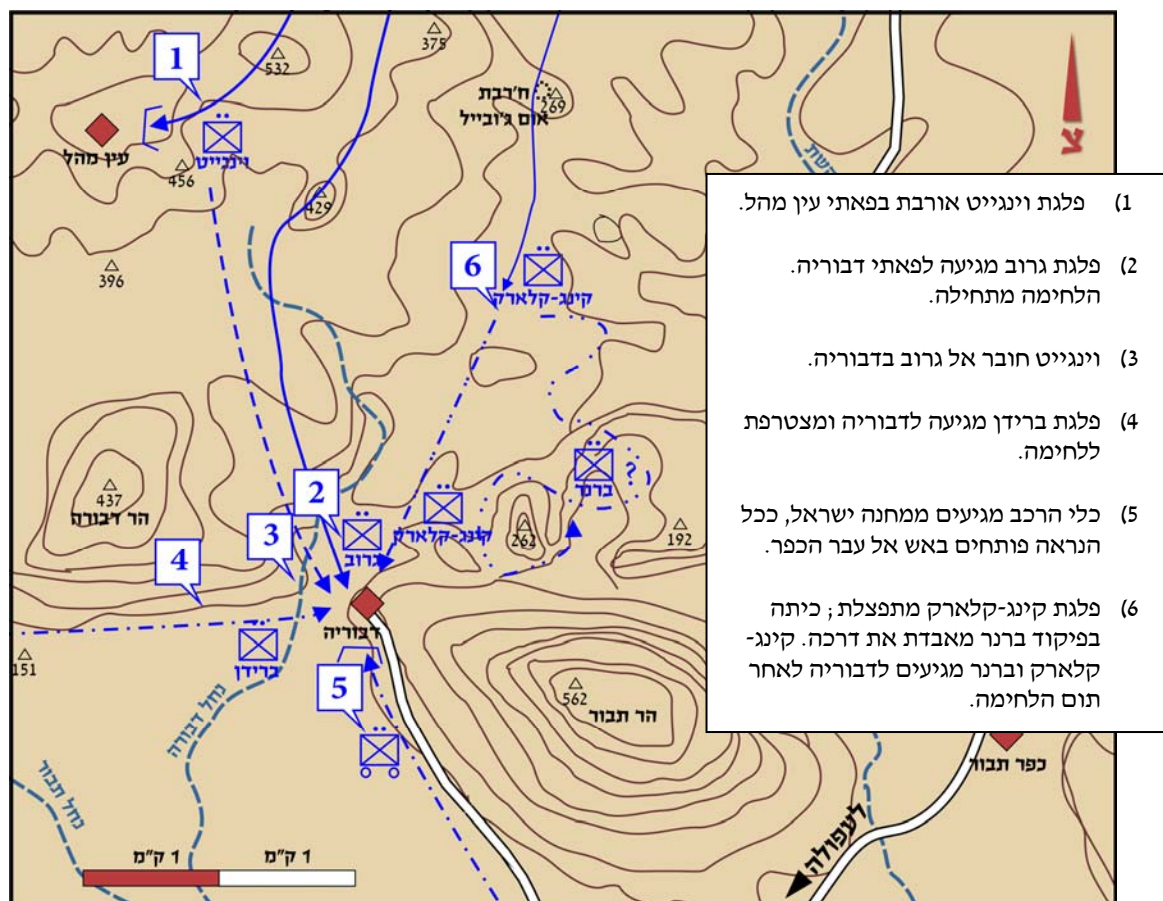
⁵⁹⁵ Bierman & Smith, p. 102.

⁵⁹⁶ יומן קינג-קלארק, שם; וגם:

"Report on Operation Carried Out by Special Night Squads on the Night of 11th / 12th July 1938", p. 3.

⁵⁹⁷ *Ibid*, *ibid*.

המתקוממים ההרוגים היה גבוה יותר, בין חמישה עשר לעשרים.⁵⁹⁸ גודל הקבוצה החמושה כולה, אשר נגדה נערך הקרב, הוערך בין חמישים לשישים איש.⁵⁹⁹ לפלי"מ נגרמו שני הרוגים, הנוטר יוסף בן-משה והחייל סטיבן צ'פמן וכן ארבעה פצועים, בהם וינגייט, שנפגע ממספר כדורים ברגליו ובידיו.

איור מס' 4: הפשיטה על דבוריה, 11-10.7.1938.

מבחינת תוצאותיה, הפשיטה על דבוריה יכולה להיחשב ככישלון הגדול ביותר של וינגייט ושל הפלי"מ בפעילות מבצעית. בקרב זה שכלה היחידה את חלליה היחידים ונגרמו לה יותר פצועים מאשר בכל שאר פעילותה המבצעית גם יחד. במבצע זה התרחשו גם שתי תקלות מבצעיות חמורות, שהן ירי כוחות הפלי"מ אלה על אלה ואבדן הקשר עם כיתה שלמה למשך מספר שעות. קינג-קלארק, לדוגמה, כינה חמישים שנה אחר כך את המבצע "פשלה מדרגה ראשונה" (A)

⁵⁹⁸ Bierman & Smith, p. 102-103.

⁵⁹⁹ "2nd Lieutenant M.R.L. Grove Awarded the Military Cross", *The Queen's Own Royal West Kent Regiment Gazette*, October 1938, p. 208.

"cock-up of the first water",⁶⁰⁰ בעוד שברידן טען כי האופן שבו שינה וינגייט את תכנית הפעולה המקורית הוא שגרם לתקלה.⁶⁰¹

וראה זה פלא, הקרב בדבוריה נתפס על ידי פיקוד הצבא כהצלחה, אשר תוגמלה בשפע עיטורי גבורה. וינגייט עצמו עוטר באות "מסדר השירות המצויין" (Distinguished Service Order), שהוא העיטור השני בחשיבותו בצבא הבריטי (דרגה אחת מתחת ל"צלב ויקטוריה"). כן הוענקה לווינגייט דרגת תקן של מייג'ור, שגררה עמה העלאה ניכרת בשכר. גרוב עוטר אף הוא, בעיטור ה"צלב הצבאי". גם סוטר, החייל הפצוע, צוין לשבח (Mentioned in Dispatches) על ידי היינג.⁶⁰² לישראל כרמי הוענק "עיטור המשטרה הקולוניאלי לאומץ לב" (Colonial Police Medal for Gallantry) על חלקו בקרב.⁶⁰³

נראה לי כי הסיבה להענקת עיטורים אלה לא הייתה שאיפה לכסות על מחדל או על כישלון, כי אם הערכה אמתית, מצדם של היינג ואוטס, לפעילות הפל"מ בכלל ולפשיטה על דבוריה בפרט. על אף התקלות שהתרחשו, הרי שבסופו של דבר ביצעה היחידה דבר חריג מבחינת הצבא הבריטי בתקופה זו והוא כניסה לקרב עם קבוצה חמושה גדולה, בבסיס הבית שלה. עצם ביצוע התקפה שכזו, על רקע היותם של שאר הכוחות הצבאיים במגננה ובמיוחד לאחר השתלטות המתקוממים על העיר נצרת מספר לילות קודם לכן, הפכה את המבצע לבעל ערך רב מבחינת מפקדי הצבא.⁶⁰⁴ נראה לי כי שני המפקדים הבכירים היו מסכימים עם רוח הדברים שכתב קינג-קלארק ביומנו, ביום שלמחרת הקרב: "אנו משיגים בלילה אחד את מה שלוקח לבריגדה יומיים."⁶⁰⁵ פרט לעיטורים, מעידה על ההערכה לה זכתה הפל"מ גם נכונות הפיקוד לדון בהרחבת היחידה, שבאה לידי ביטוי במזכר שחיבר וינגייט במהלך אשפוזו ואשר הביאה, בחודש ספטמבר 1938, לפתיחת הקורס לסמלים עבריים בעין חרוד.⁶⁰⁶

⁶⁰⁰ King-Clark, p. 189.

⁶⁰¹ Royle, p. 135.

⁶⁰² "Report on Operations... 20.5-31.7.1938", p. 10.

⁶⁰³ The London Gazette, Issue 34618, 21.4.1939, p. 2661; Also see:

"מפרשת הגבורה הטהורה של הנוטרים העבריים", דבר, 12.6.1939, עמ' 1.

⁶⁰⁴ "Report on Operations... 20.5-31.7.1938", p. 6.

⁶⁰⁵ יומן קינג-קלארק, 11.7.1938.

כפי שראינו, מעניין להשוות בין עמדה זו, שגיבש מיד לאחר האירועים, לבין תפיסתו את הקרב ככישלון, חמישים שנה אחר כך.

⁶⁰⁶ "Note on the Development of Special Night Squads..."

תוצאות הקרב, על אף האבדות שנגרמו לפל"מ, היו חיוביות: הקבוצה החמושה נפגעה קשות ופוזרה לזמן מה.⁶⁰⁷ תפקוד הכוח, בתנאים הקשים שנוצרו, מעורר הערכה ומוכיח, כמו בכאוכב אל-הווא, את צדקתו של וינגייט לגבי עליונות הכוח הסדיר בלוחמת לילה. הפלגות המרוחקות חשו במהירות לאתר הקרב עם תחילתו והופעתן בכפר גרמה להכרעת האויב. פציעתם של מפקדים, ובפרט פציעתו של וינגייט, לא גרמה לאבדן עשתונות או לחוסר אונים והמש"קים תפסו פיקוד והובילו את כוחותיהם בלחימה המורכבת. במיוחד ראויים לציון מפקדי הכיתות היהודים, ישראל כרמי, אברהם יופה וצבי ברנר, אשר מצאו את עצמם מפקדים לבדם על כוח במצב מורכב ומסוכן. למרות זאת, ועל אף היותם חסרי כל הכשרה צבאית או ניסיון משמעותי, הפגינו שלושתם כישורי מנהיגות גבוהים, הראויים לשמש מופת לכל מפקד זוטא הנמצא במצב דומה.

לפשיטה על דבוריה חשיבות גם בהבנת אופן התפתחותה של תפיסת ההפעלה של הפל"מ. במהלך אשפוזו בבית החולים הצבאי בצריפין, סיכם וינגייט את המבצע וריכוז מספר לקחים מרכזיים שלדעתו יש להפיק ממנו. המסמך, שנועד למפקד הבריגדה ה-16, מנוסח בזהירות רבה, וככל הנראה כולל אי דיוקים והשמטות, כגון המשפט "כמבצע, הכל התנהל ללא דופי".⁶⁰⁸ למרות זאת, ניתן לראות כי וינגייט הבין את הגורם המרכזי לתקלות, כמו גם את הסיבות לכך שהמבצע הוכתר למרות הכל, בהצלחה.

הלקח המרכזי אותו הפיק וינגייט מדבוריה, היה כי "לוחמת כפרים בלילה היא גם מסוכנת וגם מסובכת", בשל הקושי שבו נתקל המפקד המנסה להבין את תמונת הקרב ולשלוט בכוחותיו. וינגייט הסיק מלקח זה מסקנות מבצעיות, שהביאו לשינוי שיטת הפעולה בפל"מ. במסמך הנושא את התאריך שלישי באוגוסט (ואשר יש להניח כי חובר בעיקר במהלך אשפוזו, שהסתיים רק ב-30 ביולי) קובע וינגייט כי אין להיכנס לכפרים במהלך הלילה, למעט במקרה של מרדף אחר מתקוממים, ופירט את השיטות שתמנענה סכנה של "אש ידידותית".⁶⁰⁹ בעקבות דבוריה, החל וינגייט ליישם את גרסת ה"כיתור וחיפוש" שננקטה בפל"מ מאז, לפיה כותר היעד במהלך הלילה, אך הכניסה אליו בוצעה עם אור ראשון. שיטה זו שימשה את הפל"מ ברבים מהמבצעים שערכה לאחר מכן.

⁶⁰⁷ Bierman & Smith, *ibid.*

⁶⁰⁸ "Report on Operation Carried Out by Special Night Squads on the Night of 11th / 12th July 1938", p.

3.

⁶⁰⁹ "Standing Orders for S.N.S", pp. 3-4.

6.8.3 הפשיטה על ח'רבת ליד-אל-עוואדין, 3-4 בספטמבר 1938

הכפר הערבי ח'רבת ליד (נ"צ 221180/724392) נמצא בעמק יזרעאל והוא מוקף מכל עבריו במישור רחב ידיים (גובה של כ-70 מטרים מעל פני הים). כקילומטר מערבית לכפר נמצאת גבעה נמוכה ומתונה, הגבוהה ממנו בכעשרים מטר (במקום זה נמצא כיום מושב היוגב), ממנה מתאפשרת תצפית לעברו. כשלושה קילומטרים צפונית לכפר נמצא נחל הקישון, שערוצו זורם ממזרח למערב. חמישה קילומטרים צפונית לכפר נמצא קיבוץ שריד. בשנת 1931 מנה הכפר כ-87 בתים וכ-450 תושבים, שהתפרנסו מחקלאות בשדות העמק ואשר גידלו בקיץ, בין היתר, תירס וחמניות.⁶¹⁰ כשני קילומטרים מצפון לכפר עוברת מסילת הברזל של "רכבת העמק", החוצה את עמק יזרעאל ממערב למזרח. דרומית לכפר ובצמוד לו שכן מאהל גדול של השבט הבדואי עַרְב אֶל-עוואדין. בני שבט זה נחשבו לפעילים מאוד בהתקוממות ובפשיעה.⁶¹¹ כבר במהלך סיוריו בעמק, זיהה וינגייט, כי בשל היותו של היישוב סמוך למוצא הדרך העוברת בואדי ערה (נחל עירון), הוא משמש כנקודת מעבר למורדים ולאמצעי לחימה מהגליל לשומרון ודרומה.⁶¹²

מפקד גוש נהלל בתקופה זו, עמנואל מרקובסקי, טוען כי "עם התחלת פעולותיו של הידיד" פנה לוינגייט מספר פעמים והציע לערוך חיפוש בח'רבת ליד "ולנער אותו קצת".⁶¹³ ייתכן והדבר נכון, אך ברור שוינגייט העריך בעצמו את החשיבות לפעולה במקום, בעיקר בתקופה בה עברו מתקוממים רבים מצפון הארץ, בו נפרש הצבא בכפרים רבים, לדרומה. וינגייט מספר כי העילה למבצע הייתה מידע, אשר הגיע לידיו בסוף אוגוסט, לפיה אבו-דורה הביע דאגה בעקבות חיפוש שנערך במקום.⁶¹⁴ לבקוב טוען כי המקור למודיעין על ח'רבת ליד היו "המוכתרים היהודים".⁶¹⁵

תכניתו של וינגייט למבצע בח'רבת ליד דומה בבסיסה לזו שהציג לגבי עין-מהל. בשלב הראשון, יוקף הכפר מכל עבריו על ידי הפלגות, שתצבנה מארבים על נתיבי הבריחה ממנו. בשלב השני תתבצע פעולת הטעיה, אשר מטרתה לגרום למתקוממים המסתתרים בכפר לחשוף את עצמם. בהתאם ללקחים שהפיק מדבוריה, תכנן וינגייט להקיף את היעד במהלך הלילה, ולפתוח בפעולה

⁶¹⁰ אתר עמותת "זוכרות", ח'רבת-ליד-עוואדין; www.zochrot.org/places; ראה גם: ממט, עמ' 138.

⁶¹¹ "דין וחשבון על פעולה משותפת עם הידיד בעריכת חיפוש בכפר ליד והתנגשות עם כנופיה", 5.9.1938, אצ"מ S25/8768, עמ' 1; ראה גם: ממט, עמ' 137.

⁶¹² וינגייט 1938, 5.6, עמ' 4.

⁶¹³ "דין וחשבון על פעולה משותפת עם הידיד בעריכת חיפוש בכפר ליד והתנגשות עם כנופיה", שם.

⁶¹⁴ Orde Charles Wingate, "Action of Special Night Squads on Night 3rd/4th September, 1938", 4.9.1938, LHCMA LH 15/5/300.

לא ידוע לאיזה חיפוש מתכוון וינגייט, ואין כל מידע על מבצע שכזה שערכה הפל"מ. ייתכן ובוצע "ביקור לילי" במקום על ידי אחת הפלגות, או שנערך בו חיפוש על ידי המשטרה או יחידה צבאית אחרת.

⁶¹⁵ חיים ל., עמ' 11.

עם שחר, באור היום.⁶¹⁶ התחבולה בה בחר וינגייט מכונה בעגה הצבאית "מלכודת דבש", ועיקרה הצבת כוח פיתיון לאויב, עליו מחפים כוחות אחרים, נסתרים. וינגייט ביקש לשחזר מקרה שאירע זמן מה לפני כן בח'רבת ליד, כאשר משאית שיצאה מעפולה ועליה יהודים התקרבה לכפר בטעות והותקפה על ידי מתקוממים ששהו בו. לצורך ביצוע ההטעיה הורכב כוח בן חמישה עשר לוחמים, נוטרים וחיילים מה-RUR, בפקודו של הקורפורל וולש (סגנו של ברידן). משימתו הייתה לנסוע במשאית אזורית, כאשר עיקר הכוח, חמוש במקלעים, שוכב בתא המטען מתחת לכיסוי ברזנט. שלושה מהאנשים, שניים מהם בבגדי עבודה אזוריים והשלישי במדי נוטר, נועדו להעמיד פנים כי באו לתקן את מסילת הברזל הסמוכה לכפר. וינגייט קיווה כי רכב זה, עם שלושת ה"אזרחים" שבו, יגרום למתקוממים בכפר לצאת לקראתו, ואז יחוסלו באש הלוחמים שעליו.⁶¹⁷

הפשיטה על ח'רבת ליד החלה בערב השלישי בספטמבר ונמשכה עד לשעות הבוקר המאוחרות של הרביעי (ח' באלול, התרצ"ח). במבצע השתתפו חמש פלגות מהפל"מ: פלגת נוטרים ממחלקת עין חרוד, בפקוד וינגייט; פלגה נוספת מאותה המחלקה, בפקוד ברידן; פלגה ממחלקת תל-עמל בפקוד גרוב; פלגה ממחלקת אפיקים בפקוד קינג-קלארק ופלגה נוספת מרגימנט אסקס (Essex), בפקוד לוטננט יוסטון (Houston).⁶¹⁸

מבחינת הרכב הכוחות, ברור כי הכוח בפקוד וינגייט הורכב מנוטרים בלבד, ממחלקת עין חרוד וממסופחים (ראה להלן). הכוח ממחלקת אפיקים הורכב גם כן מנוטרים בלבד, בפקוד קינג-קלארק וסמל המחלקה הוברוק.⁶¹⁹ אין פרטים לגבי הרכב הכוחות של ברידן ושל גרוב, אך אני מניח כי כללו נוטרים וחיילים, כרגיל.⁶²⁰ הכוח החמישי, הפלגה מרגימנט אסקס, מהווה חידה. לא ידוע דבר על פלגה זו או על מפקדה, מעבר לאזכורה בדו"ח שחיבר וינגייט לאחר הקרב. להערכתי, מדובר בפלגה שהורכבה מחיילים בריטיים, אשר הועמדה תחת פיקודו של וינגייט לצורך מבצע זה

⁶¹⁶ "The Action at Khirbet Lidd", p. 1.

⁶¹⁷ Ibid, p.2; Also see: "Action of Special Night Squads on Night 3rd/4th September, 1938".

⁶¹⁸ "Action of Special Night Squads on Night 3rd/4th September, 1938".

⁶¹⁹ החיילים מרגימנט מנצ'סטר שבו ליחידתם זמן קצר לפני כן. הקצין וסמל המחלקה נותרו בפל"מ כמפקדי מחלקה המורכבת מנוטרים בלבד. ב-4 בספטמבר סיימו השניים את שירותם ביחידה, ושבּו ליחידת האם שלהם, שעמדה לצאת לסינגפור. ראה:

King-Clark, p. 196-197.

⁶²⁰ בביטאון רגימנט RWK מופיעים שמות שישה חיילים מהיחידה שנטלו חלק בקרב. ראה:

"The 2nd Battalion in Palestine", The Queen's Own Royal West Kent Regiment Gazette, October 1938, p. 217.

בלבד. ייתכן גם שפלגה זו נועדה להחליף את פלגת החיילים מרגימנט מנצ'סטר, אשר סיימו את תקופת שירותם בארץ ישראל.⁶²¹

בנוסף לפל"מ, שהשתתפה במבצע זה בהרכב מלא ומנתה כמאה ועשרים לוחמים, הצטרפו למבצע נוטרים נוספים מהאזור. אלה כללו את צוותי המשמרות הנעים של גוש נהלל, בפקוד יוסף פרסמן, ושל גוש עפולה, בפקוד שרגא מוסטיבילישקר וכן מספר נוטרים נוספים וביניהם משה דיין, שפיקד בתקופה זו על מ"ן עמק יזרעאל. בסך הכך השתתפו במבצע כעשרים וחמישה נוטרים, מלבד אנשי הפל"מ.⁶²²

השתתפותם של הנוטרים האלה בפשיטה נעשתה ללא ידיעתם של האחראים על הנוטרים בצפון, מטעם המשטרה או הסוכנות, ומבלי לקבל את רשותם.⁶²³ לאחר הקרב, דיווחו מפקדי המ"ן לקצין האחראי על הנוטרים המוספים בצפון, רינג (Ring), כי פגשו את וינגייט בליל ה-3 בספטמבר בדרך מקרה וכי הם נעתרו לבקשת סיוע מצדו.⁶²⁴ הימצאותם "במקרה" של שלושת מפקדי המ"ן של האזור בשריד, יחד עם שני צוותים מלאים ונוטרים נוספים אינה נשמעת סבירה. להערכתו, השתתפות הנוטרים תוכננה מראש (אם גם בהתראה קצרה) ונשמרה בסוד מפני אנשי המשטרה והסוכנות, על מנת למנוע ידיעות על המבצע המתוכנן מהאויב.

במהלך מקדים לפשיטה, הוציא וינגייט לפועל מבצע הטעיה נרחב, שנועד לשכנע את המתקוממים כי לא צפויה פעילות נוספת באותו הלילה.⁶²⁵ פעילות זו החלה בסיור לאורך צינור הנפט במזרח עמק יזרעאל, בין כאוכב אל-הווא לדנה. וינגייט הנחה את הכוחות לסייר "ברעש גדול", על מנת להיחשף.⁶²⁶ במהלך שלב זה בוצעו פעולות עונשין בשני הכפרים הללו, בעקבות חבלה בצינור הנפט שהייתה בקרבתם בלילה הקודם.⁶²⁷ וינגייט ריכז את הגברים ואיים עליהם כי, מאחר ולא שנו לאזהרותיו עד כה, ייענשו על החבלות. לאחר מכן הוכרחו הערבים למלא את פיותיהם באדמה ספוגה בנפט והולקו בשוטים ובמקלות.⁶²⁸ ייתכן מאוד כי פעולה זו, שלבקוב מספר כי זו הפעם

⁶²¹ ייתכן ומדובר ב"פלגת לילה מיוחדת" גדודית, כדוגמת אלה שהופעלו על ידי גדודי ה-RWK וה-Buffs (ראה להלן).

⁶²² "דין וחשבון על פעולה משותפת עם הידיד בעריכת חיפוש בכפר ליד והתנגשות עם כנופיה", שם; ראה גם: "פלוגות מעורבות", 9.9.1938, אצ"מ S25/8768.

נראה כי דיין השתתף בפעולה זו כלוחם מן השורה ולא כמפקד מ"ן. ראה: "פלוגות מעורבות".⁶²³

⁶²⁴ דו"ח פעולה מאת שרגא מוסטיבילישקר, 4.9.1938, אצ"מ S25/8768; ראה גם: "הנדון: קרב עם הכנופיה ע"י 'חרבית ליד' בתאריך 3-4.9.38", אצ"מ S25/8768.

⁶²⁵ "Action of Special Night Squads on Night 3rd/4th September, 1938".

⁶²⁶ ממת, שם.

⁶²⁷ "The Situation in Brief - Official Reports", Palestine Post, 4.9.1938, p. 7.

⁶²⁸ חיים ל., עמ' 9.

הראשונה שבוצעה, הייתה חלק מתכסיס ההטעיה ונועדה להגביר את הרושם שיצרה פעילות היחידה בקצה המזרחי של העמק, רחוק ככל האפשר מח'רבת ליד.

בשעה תשע בערך סיימו הפלגות את פעילותן ושבּו לעין חרוד. משם יצאו בנסיעה, ללא אורות, לכיוון מערב. בסמוך לשריד קפצו הלוחמים מהמשאיות וצעדו לתוך היישוב. כלי הרכב המשיכו בנסיעתם עד לשמרון, שם המתנינו לסיום הפעולה.⁶²⁹ על פי לבקוב, הלוחמים לא ידעו שמתוכננת פעולה נוספת באותו הלילה, עד שנקראו לעלות על המשאיות בדרך לשריד.⁶³⁰

בשריד, אליה הגיעו סביב השעה עשר בלילה, הורה וינגייט לאנשיו לנוח. מעט לפני חצות הצטרפו אליו מפקד גוש נהלל ואנשי המ"ן שיועדו לפעולה. באופן חריג, ערך וינגייט תדריך אשר כלל את מפקדי הכוחות השונים והנהגים, בו הסביר את יעדי הפעולה ואת אופן הביצוע המתוכנן.⁶³¹

בשעה אחת אחר חצות יצאו הכוחות משריד. שתי פלגות, בפיקוד ברידן וגרוב, יצאו בשיירה דרומה. לאחר שחצו את עפולה קפצו הלוחמים מכלי הרכב ונעו מערבה, לכיוון ח'רבת ליד. כוחות אלה הציבו מארבים בשדות, מזרחית ודרומית-מזרחית לכפר.⁶³² שלוש הפלגות הנוותרות, אחת בפיקוד וינגייט, השנייה בפיקוד קינג-קלארק והשלישית בפיקוד יוסטון, יחד עם נוטרי המשמרות הנעים, יצאו רגלית משריד לכיוון דרום. לאחר צעדה קצרה הגיעו הכוחות לנחל הקישון, לאורכו הורה וינגייט לאנשי המ"ן להציב שני מארבים, במקומות אליהם צפה כי מתקוממים הנמלטים מח'רבת ליד עשויים להגיע. אחד המארבים הוצב צפונית לכפר והשני צפונית-מזרחית לו, במרחק של כ-800 מטרים זה מזה. וינגייט הנחה את מפקדי המ"ן "לירות בכל אדם מזוין שלא ירצה לעמוד אחרי האזהרות."⁶³³ משם המשיכו שלוש הפלגות בדרכן אל היעד. כהרגלו, נע וינגייט במסלול מפותל ועקף את הכפר ממערב ומדרום. במהלך הצעדה, ובהתאם ללקח שהפיק לאחר דבוריה, מיקם וינגייט בעצמו את הפלגות השונות במקומותיהן מסביב לכפר.⁶³⁴ לפי וינגייט, סביב השעה ארבע היו הכוחות בעמדותיהם, כשהם יוצרים מעגל ברדיוס של כ-1,200 מטרים מסביב לו.⁶³⁵ על השטח השולט שמערבית לכפר נפרש הכוח העיקרי, ובו וינגייט, פלגתו של קינג-קלארק ופלגתו של יוסטון. הכוח שבפיקודו של וינגייט התמקם קרוב לכפר, במרחק של בין שישים

⁶²⁹ "Action of Special Night Squads on Night 3rd/4th September, 1938".

⁶³⁰ חיים ל., עמ' 10.

⁶³¹ שם, שם.

⁶³² "Action of Special Night Squads on Night 3rd/4th September, 1938".

⁶³³ לעניין זהותו של ברידן כמפקד הכוח הנפרד הזה, ראה: חיים ל., עמ' 10.

⁶³⁴ דו"ח פעולה מאת שרגא מוסטבילישקר; ראה גם: "הנדון: קרב עם הכנופיה ע"י 'חרבית ליד'" בתאריך 3-4.9.38; וגם: "דין וחשבון על פעולה משותפת עם הידיד בעריכת חיפוש בכפר ליד והתנגשות עם כנופיה", שם.

⁶³⁵ חיים ל., שם.

⁶³⁵ "Action of Special Night Squads on Night 3rd/4th September, 1938".

לשבעים מטרים מהאוהלים הקיצוניים, והסתתר שם.⁶³⁶ על פי מרקובסקי, התכוון וינגייט למקם את עצמו דרומית מערבית לכפר, ולא מערבית לו, אך טעה בניווט.⁶³⁷ וינגייט אינו מצוין שגיאה שכזו, אך מספר כי הפלגה שבפיקודו "נכנסה בין מספר אוהלים" במהלך תנועתה, ונאלצה להסתתר בשכיבה על מנת שלא להתגלות.⁶³⁸ ייתכן, אם כן, כי הכוח שבפיקוד וינגייט התקרב למאהל יותר מכפי שתוכנן. מצד שני, הגבעה שמערבית לכפר, עליה נמצא וינגייט, הייתה המקום היחיד באזור שאפשר תצפית טובה על היעד וסביבתו וסביר היה שוינגייט יבחר להתמקם עליה מלכתחילה.⁶³⁹

ישנן גרסאות שונות לאירוע שהביא לתחילת הקרב. על פי ברידן, הפשיטה הייתה דוגמה נדירה למבצע צבאי שהתבצע בדיוק כפי שתוכנן. לטענתו, רכב הפיתיון הגיע בזמן ו"הסוס הטרויאני הטעה לחלוטין את כנופיית המורדים".⁶⁴⁰ וינגייט דיווח כי רכב הפיתיון אכן הגיע בשעה היעודה, חמש בבוקר, אך לא הותקף בתחילה. בראותו שהפיתיון אינו פועל, הורה ליוסטון להיכנס עם חייליו לכפר (מכיוון מערב) ובעקבות זאת החלה הלחימה.⁶⁴¹ על פי מרקובסקי, רכב הפיתיון לא הגיע בשעה היעודה (שאותה הוא מציין כארבע וארבעים וחמש דקות), ובשעה חמש התגלה הכוח במקרה על ידי ערבי מקומי. בעקבות זאת החלו הכוחות להיכנס לכפר.⁶⁴² גרסה שונה מאלה משותפת ללבקוב ולדויד יצחקי, איש הגנה שנלווה למבצע זה כ"משקיף". לפי גרסה זו, שלח וינגייט שני לוחמים (אחד מהם הוא כנראה יונתן אברמסון, שכונה "יונץ") אל פאתי הכפר, על מנת לעורר את המתקוממים לפעול.⁶⁴³ משה דיין סיפר כי לאחר שלא נראה כי רכב הפיתיון השיג את מטרתו, הורה וינגייט לכוח לנוע אל הכפר בפרישה רחבה ובמהלך תנועה זו התגלה.⁶⁴⁴

קינג-קלארק, מצדו, סיפר כי הוא וכל אנשי הפלגה שעמו נרדמו במהלך ההמתנה וכי התעורר עם הזריחה. מאחר ונבהל, העיר את הלוחמים האחרים בחופזה והחל לנוע עמם לכיוון הכפר (הוא

⁶³⁶ "פלוגות מעורבות".

⁶³⁷ King-Clark, p.196-197; Also see:

"דין וחשבון על פעולה משותפת עם הידיד בעריכת חיפוש בכפר ליד והתנגשות עם כנופיה", שם.

⁶³⁸ "Action of Special Night Squads on Night 3rd/4th September, 1938".

⁶³⁹ חיים ל., שם.

⁶⁴⁰ "The Action at Khirbet Lidd", p. 3; Also see:

ממט, עמ' 138-139; וגם: "קרבנות פלוגות הלילה", עמ' 3.

⁶⁴¹ "Action of Special Night Squads on Night 3rd/4th September, 1938".

⁶⁴² "דין וחשבון על פעולה משותפת עם הידיד בעריכת חיפוש בכפר ליד והתנגשות עם כנופיה", שם.

סיפור הערבי שגילה את הכוח מופיע גם אצל ממט, אך שם מסופר כי הכוח השתלט עליו, כפת אותו והמשיך לשכב במארב עד שרכב הפיתיון הגיע. ראה: ממט, עמ' 138.

⁶⁴³ חיים ל., שם; ראה גם: דויד יצחקי, את"ה, 103.22, עמ' 7.

⁶⁴⁴ "פלוגות מעורבות".

אינו מציין אם קיבל פקודה לכך).⁶⁴⁵ יוסף אסא, לוחם בפלגה זו, מספר כי לאחר עלות השחר נכנס הכוח לפאתיו המערביים של המאהל והחל לערוך בו חיפוש, שנפסק כאשר החלו להישמע יריות.⁶⁴⁶

בהתחשב במרחקים הגדולים יחסית שבין הכוחות השונים (בין וינגייט לברידן הפרידו כשניים וחצי קילומטרים בתחילת הקרב), בכך שבשעות הבוקר כיסה ערפל קל את האזור,⁶⁴⁷ ובעובדה שחלק מהכוחות נמצאו כשפניהם אל השמש הזורחת, ניתן להבין מדוע רצף האירועים נתפש אחרת על ידי המשתתפים השונים. לדעתי, מבחינת המקורות השונים ניתן להציע סדר התרחשויות המתקבל על הדעת ואשר מיישב את מרבית הסתירות שצוינו.

להלן תיאור תחילתו של הקרב, כפי שאני מעריך ששלב זה התרחש ובהתאם לכתוב במקורות השונים. רכב הפיתיון נערך בעמדתו באיחור מסוים (אני מקבל את שעת היעד שמרקובסקי מציין, 4:45, ואת השעה חמש כשעת הגעת הרכב בפועל) ולא הותקף מיד. לאחר שהמתין כעשרים דקות להתקפה על רכב זה, החליט וינגייט לשלוח צמד סיירים אל הכפר, בתקווה כי אלה יעוררו תגובה. בזמן זה החל הכוח שבפיקוד קינג-קלארק לנוע אל המאהל, ללא קשר לוינגייט. עם ההגעה לאוהלים הקיצוניים, החלו הלוחמים לערוך סריקות אחר חשודים ואמצעי לחימה. לאחר שהסיירים ששלח וינגייט התגנבו אל פאתי הכפר, הורה וינגייט לכוח שעמו, קרי הפלגה שלו ופלגת יוסטון, לנוע לכיוונם. במהלך התנועה התגלה הכוח על ידי תושבי המקום, ווינגייט (ככל הנראה אישית) פתח ראשון באש ואחריו הסיירים, שחשבו כי הירי כוון אליהם.⁶⁴⁸

בכל מקרה, נראה כי הפל"מ הצליחה להשיג את ההפתעה המבוקשת. על פי דיווחיהם של שני מפקדי המ"ן, אשר לא יכלו לראות את המתרחש בכפר, בשעה חמש ורבע בערך החל להישמע ירי כבד, של רובים ומקלעים.⁶⁴⁹ דיווחים אלה מחזקים את ההערכה כי לוחמי הפל"מ הם שפתחו ראשונים באש.

בכפר החלה התרוצצות של אנשים חמושים, שניסו להימלט מתוכם. וינגייט מתאר כיצד, במשך כשעה, רצו מתקוממים חמושים מצד אחד של הכפר לאחר, ונתקלו בכל מקום באש הכוחות.⁶⁵⁰

⁶⁴⁵ King-Clark, pp. 197-198.

⁶⁴⁶ יוסף אסא, עמ' 4.

⁶⁴⁷ חיים ל., שם.

⁶⁴⁸ חיים ל., שם; ראה גם: דויד יצחקי, שם.

⁶⁴⁹ דו"ח פעולה מאת שרגא מוסטבילישקר; ראה גם: "הנדון: קרב עם הכנופיה ע"י 'חרבית ליד' בתאריך 3-4.9.38".
⁶⁵⁰ "Action of Special Night Squads on Night 3rd/4th September, 1938".

עיקר המתקוממים, שניסו לנוס מזרחה לעבר כביש עפולה-גינין, נפגעו מאש פלגתו של ברידן.⁶⁵¹ אחרים, שנמלטו צפונה, נתקלו במ"ן עפולה ובמ"ן נהלל, אשר הרגו שלושה מהם.⁶⁵² לדברי וינגייט, כחמישה עשר מתקוממים, חלקם רכובים, הצליחו לפרוץ את הכיתור ולהימלט, אף כי העריך שעשרה מהם נפגעו.⁶⁵³

האפיזודה המרכזית בקרב הייתה לחימתו של השייח' טהא אל-חוראני, אחד מעוזריו של אבו-דורה ומנהיגם של המתקוממים במקום. אל-חוראני, חמוש, לבוש במדי משטרה ורכוב על סוסה, ניסה להימלט מזרחה. כאשר נתקל באש המקלעים של פלגת ברידן, סב לאחור וחזר אל תוך המאהל. אל-חוראני ירד מסוסתו, מצא מחסה מאחורי ערמת עצים והחל לירות אל עבר הפלגה של קינג-קלארק, שכבר הייתה בתוך המאהל.⁶⁵⁴ הוברוק איגף את עמדתו של אל-חוראני, כשקינג-קלארק מחפה עליו בירי לעברו. כשהגיע לקרבת מנהיג המתקוממים, ניצל הוברוק את העובדה שאל-חוראני טען את רובהו, ירה בו באקדחו והרגו.⁶⁵⁵

לאחר ששכבו הירות, הורה וינגייט לכל הכוחות, למעט אנשי המ"ן, להיכנס לכפר ולערוך בו חיפוש. במהלך החיפוש נמצאו שישה רובים, מלבד אלה שנאספו מגופות המתקוממים.⁶⁵⁶ על גופתו של השייח' טהא אל-חוראני, שזוהתה על ידי אנשי הכפר, נמצאו מסמכים המכילים מידע בעל חשיבות רבה, בין היתר אודות מיקומו של אבו-דורה ולגבי מעורבותו של מוכתר טנטורה במרד.⁶⁵⁷ עם זאת, בשל גודלו של היישוב לא נערך חיפוש יסודי במקום.⁶⁵⁸ במהלך החיפוש, הורה וינגייט לכנס את הגברים בגורן, שם רוכזו גופות ההרוגים. וינגייט נאם בפני הערבים והזהירם: "דעו שהמהומות נגמרו ובאם תתנו עוד פעם יד למורדים אבוא ואהרוג את כלכם."⁶⁵⁹

⁶⁵¹ חיים ל., עמ' 11.

⁶⁵² דו"ח פעולה מאת שרגא מוסטבילישקר; ראה גם: "הנדון: קרב עם הכנופיה ע"י 'חרבית ליד' בתאריך 3-4.9.38".
⁶⁵³ "Action of Special Night Squads on Night 3^d/4th September, 1938".

⁶⁵⁴ חיים ל., שם; ראה גם: "דין וחשבון על פעולה משותפת עם הידיד בעריכת חיפוש בכפר ליד והתנגשות עם כנופיה", שם; וגם:

King-Clark, p.198.

⁶⁵⁵ Bierman & Smith, p. 112; Also see: King-Clark, ibid.

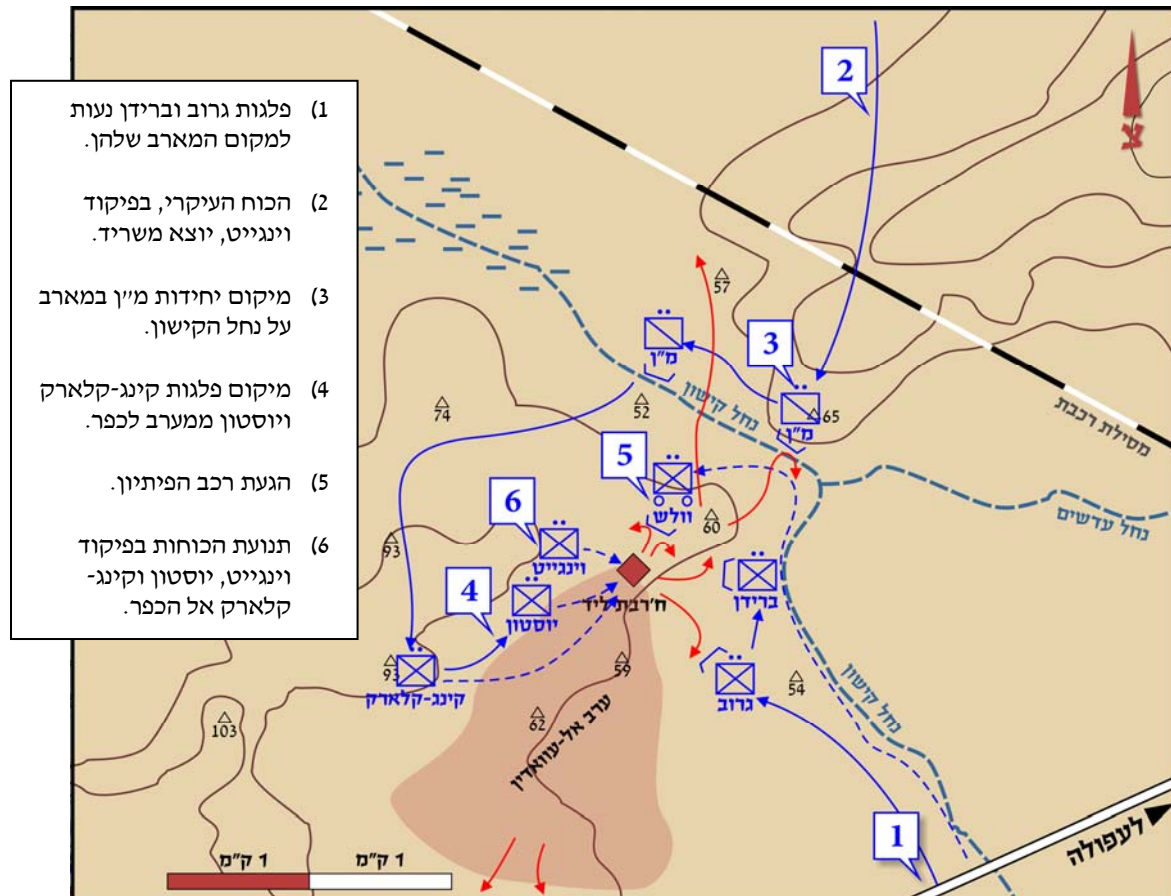
⁶⁵⁶ "דין וחשבון על פעולה משותפת עם הידיד בעריכת חיפוש בכפר ליד והתנגשות עם כנופיה", שם.

⁶⁵⁷ "Action of Special Night Squads on Night 3^d/4th September, 1938".

⁶⁵⁸ "דין וחשבון על פעולה משותפת עם הידיד בעריכת חיפוש בכפר ליד והתנגשות עם כנופיה", שם; ראה גם: "פלוגות מעורבות".

⁶⁵⁹ "דין וחשבון על פעולה משותפת עם הידיד בעריכת חיפוש בכפר ליד והתנגשות עם כנופיה", עמ' 2.

בשעה שמונה וחצי, לאחר שהסתיים החיפוש ולאחר ששיירת כלי הרכב הגיעה לח'רבת ליד משמרון, נקראו המשמרות הנעים להיכנס לכפר, על ידי ירי שלושה זיקוקים.⁶⁶⁰ הכוחות עלו על המשאיות ושבּו לבסיסהם.

איור מס' 5: הפשיטה על ח'רבת ליד-אל-עוואדין, 4-3.9.1938.

בתום הקרב בכפר ח'רבת ליד ובמאהל אל-עוואדין נמנו ארבעה-עשר מתקוממים הרוגים ונתפסו שישה עשר רובים, אקדח וכ-500 כדורים. כמו כן נעצרו שלושה חשודים. כאמור, בין ההרוגים זוהה מנהיג בעל חשיבות ונתפסו מסמכים המכילים מידע בעל ערך.⁶⁶¹ לפל"מ ולכוחות הנלווים אליה לא היו כל נפגעים. ניתן להבין, מדוע תיאר ברידן את התנהגותו של וינגייט בכפר לאחר הקרב במלים "הייתה זו אחת ההזדמנויות היחידות שבהן [ברידן] ראה את וינגייט נרגש באמת."⁶⁶²

⁶⁶⁰ דו"ח פעולה מאת שרגא מוסטבילישקר; ראה גם: "הנדון: קרב עם הכנופיה ע"י 'ח'רבת ליד' בתאריך 3-4.9.38".
⁶⁶¹ "Action of Special Night Squads on Night 3rd/4th September, 1938".

⁶⁶² "The Action at Khirbet Lidd", p. 4.

הפשיטה על ח'רבת ליד נתפסה להישג חריג וראוי להערכה כבר לאחר ביצועה. כמות המתקוממים שנהרגו, כמות הנשק שנתפסה ובמיוחד מותו של אל-חוראני, היו תוצאה חריגה בנוף הפעילות הצבאית הבריטית באותה העת. בדיווחו למשרד המלחמה כתב היינינג: "ייתכן והפעולה הדרמטית מכולן הייתה המבצע הלילי בכפר ליד, במרכז עמק יזרעאל ההיסטורי, היכן שחמש פלגות לילה מיוחדות הקיפו כנופיה שנחה בכפר..."⁶⁶³ היינינג גיבה הערכה זו בהענקת עיטור "הצלב הצבאי" לקינג-קלארק וציון הוברוק לשבח.⁶⁶⁴ מפקד הכוח האווירי בארץ ישראל, קומודור-אוויר ארתור האריס (Air Commodore Arthur T. Harris),⁶⁶⁵ הזכיר את הקרב במכתב למפקדו, וציין כי זו דוגמה לסוג הפעולות שיש לבצע על מנת לנצח במערכה. האריס הדגיש את הצלחת הפשיטה, על ידי השוואתה לחוסר יעילותם הרגילה של מבצעי כוחות הצבא.⁶⁶⁶

וינגייט עצמו ראה במבצע זה את אחד משיאי פעילותו בפל"מ. בהתייחסו להצלחתם של הכוחות להפתיע קבוצה חמושה בבסיסה ולפגוע בה באורח קשה, כתב וינגייט כי "אם קיים מקרה בר-השוואה לאלה של אום-מג'דה וח'רבת ליד, איני יודע עליו."⁶⁶⁷

בחנית המבצע מסבירה היטב מדוע נתפס כהצלחה. ראשית, פעולה זו מדגימה את יכולתו של וינגייט לאסוף מודיעין מדויק ולפעול על פיו במהירות, כל עוד המידע עדיין רלוונטי. כפי שראינו, מבצע מוכוון מודיעין שכזה היה נדיר במהלך המרד הערבי.

במבצע ההסחה שקדם לפעולה ניתן לראות התפתחות באופן יישום תפיסתו המבצעית של וינגייט. בניגוד למבצעים קודמים, לא הסתפק וינגייט בהנעת כוחותיו לאורך נתיבים שיקשו על זיהוי יעד, או בהסתרת תנועתם בשטח. הפעם ביצעו הכוחות פעולה אקטיבית, בגזרה מרוחקת, שנועדה לגרום למתקוממים להעריך כי לא תתבצענה עוד פעולות באותו הלילה. כפי שצינתי, אני מעריך כי הרצון למשוך תשומת לב רבה למתרחש במזרח העמק הוא שהביא, לפחות בחלקו, לפעולות העונשין שביצעה הפל"מ בלילה זה. ראוי לציין גם כי תכנית ההסחה מעידה על הערכה רבה שרכש וינגייט ליכולתם של המתקוממים להעביר מידע ביניהם. וינגייט הניח כי כניסה של כוחות צבא לכפר בקצה המזרחי של עמק יזרעאל תגיע תוך שעות מספר לידיעתם של מתקוממים

⁶⁶³ "Despatch on the Operations Carried Out by the British Forces in Palestine & Trans-Jordan. Period 1st August to 31st October 1938", WO 32/9498, pp. 1-2.

⁶⁶⁴ Ibid, p. 8, p. 11.

⁶⁶⁵ דרגת "קומודור-אוויר" (Air Commodore) היא הדרגה המקבילה בחיל האוויר המלכותי לדרגת בריגדיר בצבא היבשה (ולדרגת תת-אלוף בצה"ל).

⁶⁶⁶ מכתב מהאריס לניקולס, 5.9.1938, TNA AIR 23/767.

⁶⁶⁷ Royle, p. 142.

הנמצאים במרכז העמק, כשלושים קילומטרים משם. במצבם של אמצעי התקשורת בארץ ישראל בשנת 1938, במיוחד ביישובים הכפריים הערביים, הנחה שכזו אינה מובנת מאליה.

הפעלת כוחות פיתיון קטנים, המתקרבים לבדם אל יישוב עוין, מוכיחה את נכונותו של וינגייט להסתכן באופן מחושב על מנת להשיג הצלחה. כמו כן, מעידה נכונותם של אנשיו לסכן את עצמם באופן זה, ובמיוחד נכונות הסיירים ששלח אל תוך המאהל, לא רק על אומץ לבם אלא גם על מידת האמון שרכשו למפקדם.

בכלל, הכוחות השונים הפגינו במבצע זה יכולת מקצועית גבוהה. צריך לזכור כי מיקומו הגיאוגרפי של הכפר, בלב מישור רחב ידיים, הציב אתגר מבצעי מורכב. כפי שברידן מציין, היה ברור כי גילוי אחד הכוחות בשלב ההתקדמות אל היעד תוביל להימלטות המתקוממים מהכפר ולכישלון המבצע כולו.⁶⁶⁸ בנוסף, כפי שכל מי שניווט אי פעם בלילה בארץ ישראל יכול להעיד, התקרבות לכפר ערבי, ויותר מכך למאהל בדואי, מבלי לעורר את כלבי המקום מהווה משימה לא פשוטה כלל. והנה, בזכות תכנון נכון וביצוע מדויק של התנועה אל הכפר, הצליחו הכוחות להגיע לפאתי היישוב ולשהות שם במשך כשעה, מבלי להיחשף. יצחקי, שליווה את הכוח באופן חד-פעמי, התרשם עמוקות מרמת המשמעת והסיבולת שגילו הלוחמים במסע אל היעד, שהייתה לדבריו גבוהה מהנהוגה בפו"ש.⁶⁶⁹

בחינת הפשיטה על ח'רבת ליד והשוואתה עם המבצע בדבוריה, מאפשרת לראות את התפתחות תפיסתו של וינגייט. בניגוד לדבוריה, בה נעו ארבעה כוחות באופן עצמאי, הפעם פיצל וינגייט את כוחותיו לשניים: הכוח העיקרי בפיקודו והמשני בפיקוד ברידן. וינגייט הקפיד למקם את הכוחות במקומם בעצמו, וכך הבטיח כי הוא יודע בדיוק היכן הם נמצאים.

⁶⁶⁸ "The Action at Khirbet Lidd", p. 1.

⁶⁶⁹ דויד יצחקי, עמ' 7.

פרק 7: סיכום ודיון: פלגות הלילה המיוחדות במרד הערבי

7.1 הערכת ההישגים המבצעיים של פלגות הלילה המיוחדות

יחידת פלגות הלילה המיוחדות זכתה לשבחים נלהבים ולתמיכה מצד מפקדי הצבא. על כך מעיד במיוחד השיעור החריג של הקצינים והחיילים הבריטיים בפל"מ שעוטרו בעקבות שירותם ביחידה (לפחות תשעה מתוך כארבעים).⁶⁷⁰ יש לזכור, כי ההמלצות להענקת העיטורים הללו אושרו אישית על ידי אווטס והיינינג.

עם זאת, העובדה שהיחידה זכתה לשבחים ולהערכה, אינה מעידה בהכרח על תרומה חריגה להשגת מטרתו הסופית של הצבא, קרי הבסת המתקוממים וסיום המרד בארץ ישראל. ניתן הרי לטעון, כי הסיבה לשבחים אלה היא העובדה שהיחידה הייתה חריגה בפעילותה ההתקפית, אך לא בתוצאותיה, או שוינגייט הצליח להשפיע על מפקדיו בזכות קשריו, או בשל כישוריו בתחום "יחסי הציבור".⁶⁷¹ טענה אחרת עשויה להיות כי ליחידה יוחסה הצלחה מעל ומעבר לזו שהייתה לה בפועל, בשל השפעתה על היישוב היהודי ועל מנגנוני הביטחון שלו.

על מנת לקבל תמונה מהימנה ככל האפשר של הישגי היחידה, יוצגו להלן הנתונים העולים מסיכום כל המידע הזמין לגבי פעילות מבצעית של הפל"מ ותוצאותיה, ותוצאות השוואתם עם הנתונים המקבילים לגבי כלל יחידות הצבא בארץ ישראל בתקופה המקבילה.

7.1.1 סיכום הפעילות המבצעית

המקורות השונים כוללים דיווחים על תשעים ושבע פעולות מבצעיות שונות שביצעה הפל"מ, בין ה-11 ביוני 1938 לבין ה-19 בפברואר 1939. אלה כוללות סיורים, מבצעי חיפוש בכפרים, מארבים, פשיטות ומבצעים בתגובה להתקפה מצד המתקוממים. בשל פערים בדיווח, סביר להניח כי מספר זה הוא חלקי וכי נערכו פעולות נוספות, במיוחד סיורים.

בחירת אופן החלוקה בין סוגי המבצעים השונים מראה, כי הם כוללים שלושים סיורים, שלושים וחמישה מבצעי חיפוש, שש פשיטות, שישה מארבים, אחד עשר מבצעי תגובה ותשעה מבצעים מסוג אחר, או לא ידוע.⁶⁷² חשוב לציין כי חלוקה זו בוצעה על ידי, ואינה מופיעה במקורות. כמו כן, רישום אירועי כ"סיור" או כ"חיפוש" עשוי להטעות, שכן מבצעי החיפוש נערכו כמעט תמיד כחלק מסיורים.

⁶⁷⁰ לרשימת העיטורים המלאה, ראה נספח 7.

⁶⁷¹ Anglim, p. 75.

⁶⁷² לסיכום הפעילות המבצעית, ראה נספח 5; לרשימה מלאה של הפעילות המבצעית, ראה נספח 6.

7.1.2 גודלה היחסי של היחידה במהלך המרד הערבי

כפי שראינו, פלגות הלילה המיוחדות הייתה בעלת גודל ומבנה הדומים לאלה של פלוגת חיל רגלים. היחידה מנתה בשיאה כמאה ועשרים לוחמים, ובמהלך חלקים מהתקופה אף פחות מכך.

לעומת זאת, מנו הכוחות הבריטיים בארץ ישראל בעת הקמת היחידה שתי בריגדות, בנות שלושה גדודי חיל-רגלים כל אחת, שתי פלוגות שריון ושלוש טייסות.⁶⁷³ החל בחודש ספטמבר תוגברו הכוחות באופן משמעותי, וחיל המצב אורגן במסגרת שתי מפקדות דיוויזיה (השביעית והשמינית). דיוויזיות אלה הפעילו חמש בריגדות, שבהן תשעה עשר גדודי חיל רגלים, וכן גדוד שריון.⁶⁷⁴

אם נביא בחשבון כי גדוד חיל רגלים בעת ההיא כלל כארבע מאות וחמישים חיילים, הרי שבארץ ישראל, במהלך תקופת הפעילות של הפל"מ, שהו בין 2,700 ל-כ-8,500 חיילים לוחמים. אמנם, הגדודים כללו גם מרכיב שולי של אנשי מנהלה, אך מאחר ואיני כולל במספר הלוחמים את סגלי המפקדות השונות, את כוחות העזר ואף לא את הלוחמים ביחידות השריון וחיל האוויר, ניתן להניח כי מספר החיילים הלוחמים היה בפועל אף גבוה יותר. לאלה יש להוסיף את 979 הקצינים והחיילים, רובם המכריע לוחמים, ששירתו בחיל הספר העבר-ירדני.⁶⁷⁵

פרט לכוחות הצבא, פעל בארץ ישראל כוח משטרה בן כ-5,500 שוטרים, שתוגבר ב-11,891 שוטרים מוספים זמניים מסוגים שונים.⁶⁷⁶

מניתוח המספרים הללו עולה, כי הפל"מ היוותה, מבחינת גודלה, כוח שולי עד זניח מתוך כלל כוחות הביטחון שפעלו כנגד המרד. חלקה היחסי של היחידה, מכלל כוחות חיל הרגלים וחיל הספר, נע בין שלושה אחוזים (3%) ביוני 1938 לאחוז אחד (1%) בסוף אוקטובר של אותה השנה. אם נוסיף לחישוב זה את השוטרים הקבועים והזמניים, הרי שחלקה היחסי של היחידה מכלל הכוחות הוא מזערי, ונע בין 0.57% מכלל הכוח (ביוני) ל-0.44% ממנו (באוקטובר).

7.1.3 אבדות שנגרמו למתקוממים

מפקדי הצבא הבריטי בארץ ישראל דגלו בגישה, לפיה יסתיים המרד כתוצאה מפגיעה במורדים עצמם. הייננג, לדוגמה, כתב כי "יש לצוד אותם ללא הרף. ועד שהם ייהרגו, סמכותם תמשיך

⁶⁷³ "Notes on Operations in Palestine Between November 1937 and January 1939", CZA S25/22788.

⁶⁷⁴ "Despatch on Operations... 1.8-31.10.1938", p. 14.

⁶⁷⁵ אורי קוסובסקי, "חיל הספר העבר-ירדני 1926-1948", עבודה לתואר מוסמך, אוניברסיטת חיפה, 2007, עמ' 39; ראה גם:

"Annual Report of the Trans-Jordan Frontier Force for the Year 1939", TNA AIR 2/5069, pp. 60-61.

⁶⁷⁶ דו"ח שנתי של משטרת ארץ ישראל, עמ' 2, 15.

להוות איום על הממשלה.⁶⁷⁷ לכן, אין זה מפתיע שאחד המדדים העיקריים להצלחת הצבא במאבק כנגד המרד הערבי, היה מספר המתקוממים שנהרגו בפעילות מבצעית. דו"חות המודיעין הקפידו לציין מדי שבועיים את מספר המתקוממים ההרוגים, תוך פירוט הנסיבות המיוחדות של הקרבות השונים.⁶⁷⁸ נתון זה נמסר באורח סדיר גם על ידי מושלי המחוזות, כמצביע על מצב המרד וההתמודדות עמו במחוזותיהם וכן על ידי הנציב העליון, בדיווחו התקופתי לשר המושבות.

פרט לחשיבות שייחסו הבריטים ל"ספירת גופות" כמדד להצלחה בלחימה כנגד התקוממות, הרי שנתון זה יכול להעיד על מידת ההצלחה של יחידות הצבא להגיע ללחימה כנגד האויב ועל מידת ההצלחה בקרבות עצמם. לאור העובדה כי אחד האתגרים העיקריים שעמדו בפני הצבא היה הבאת המתקוממים ללחימה, מעידה כמות אבדות האויב, ובמיוחד הנסיבות בהן נגרמו, על איכותן של היחידות הצבאיות השונות שגרמו להן.

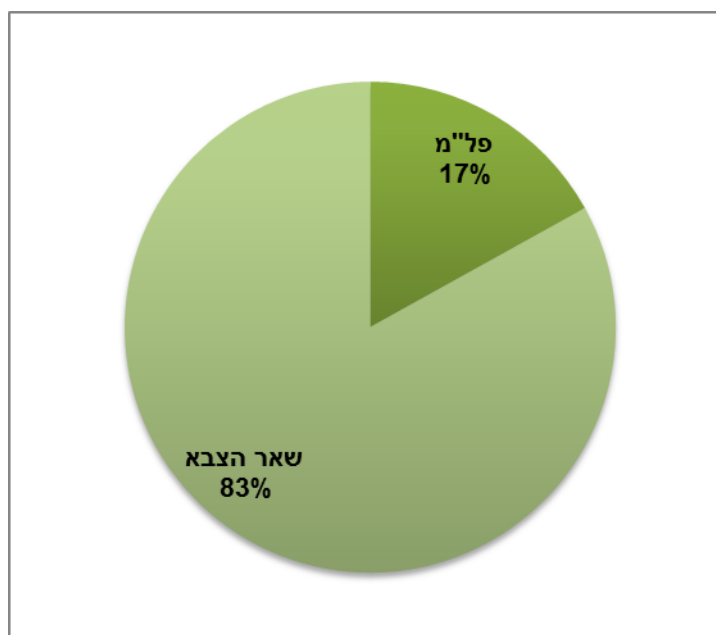
מסיכום הנתונים שבידי עולה, כי בין יוני 1938 לפברואר 1939 דווח על מאה וארבעים ושישה (146) מתקוממים, שנהרגו על ידי לוחמי הפל"מ. אלה נהרגו בשלושים אירועים נפרדים, אשר כולם, למעט אחד (בו נהרגו שני מתקוממים), התרחשו במהלך שנת 1938.⁶⁷⁹

לשם השוואה, בתקופה שבין ה-3 ביוני ל-30 בדצמבר 1938, מדווח ענף המודיעין על שמונה מאות וחמישים (850) מתקוממים שנהרגו בהתנגשויות עם כוחות הצבא. מכאן עולה, כי במהלך החצי השני של שנת 1938, נגרמו כשבעה עשר אחוזים (17%) מכלל אבדות האויב על ידי הפל"מ. נתון זה בלבד עשוי מצביע על כך שליחידה היו הישגים מבצעיים החורגים בצורה ניכרת מהמקובל באותה העת.

⁶⁷⁷ "Despatch on the Operations Carried Out by the British Forces in Palestine and Trans-Jordan Period 1st November, 1938 to 31st March, 1939", TNA WO 32/9499, p. 7.

⁶⁷⁸ אוסף דו"חות דו-שבועיים של ענף המודיעין בארץ ישראל, אפריל עד דצמבר 1938, TNA CO 732/81/9 ו-CO 732/81/10.

⁶⁷⁹ לסיכום ההרוגים בפעילות המבצעית של הפל"מ, ראה נספח 3.

- סה"כ הרוגים : 850 (100%)
- נהרגו ע"י שאר יחידות הצבא : 706 (83%)
- נהרגו ע"י הפל"מ : 144 (17%)

תרשים 1 : יחס המתקוממים שנהרגו ע"י הפל"מ מתוך כלל ההרוגים, יוני-דצמבר 1938

עיון בדו"חות המודיעין התקופתיים מעלה גם, כי רובן המכריע של ההתנגשויות בין הצבא למורדים בתקופה זו החלו באקראי, כתוצאה מסיור שגרתי, או כתוצאה מהתקפה של המתקוממים על הכוחות. בניגוד לכך, למעלה משליש מהמתקוממים שנהרגו על ידי הפל"מ (חמישים איש) נפגעו במהלך פשיטות מתוכננות, אשר בוצעו על בסיס מידע מודיעיני מדויק.

7.1.4 פגיעה במנהיגי הקבוצות החמושות

מלבד כמות המתקוממים שנהרגו, ניתנה חשיבות רבה על ידי פיקוד הצבא לפגיעה במנהיגי הקבוצות החמושות. המודיעין הבריטי השקיע מאמץ רב בניסיון לזהות את מנהיגי ההתקוממות, למפות את אזורי פעילותם ואת הכוחות העומדים לרשותם. פגיעה באחד ממנהיגים אלה נחשבה להישג נדיר ומשמעותי במאבק כנגד המרד, ודווחה על ידי ראש ענף המודיעין, מפקד הצבא ולעתים אף על ידי הנציב העליון.

על פי המודיעין שעמד לרשות הבריטים, נשלטו הקבוצות החמושות באזור עמק יזרעאל, עמק בית שאן ובסביבות נצרת, גזרת פעילותה של הפל"מ, על ידי שלושה מנהיגים מרכזיים. אלה היו השייח' נאيف דיאב סעיד אל-זועבי (אזור התבור וגבעת המורה),⁶⁸⁰ חסיין עלי אל-דיאב משבט ערב

⁶⁸⁰ דו"ח מודיעין תקופתי, 7.10.1938, CO 732/81/9, עמ' 5; ראה גם: דנין, עמ' 95-96, עמ' 109.

א-סחנה (אזור עמק בית שאן)⁶⁸¹ והשייח' עבד אל-רחים אבו-רחאל (אזור עמק בית שאן).⁶⁸² מעניין לציין, כי עד בדו"חות המודיעין הקודמים לחודש יולי 1938 אין כל התייחסות נפרדת לזהות מנהיגי ההתקוממות באזורים אלה, וניתן להניח כי יש קשר בין פעילותו של וינגייט באזור בתקופה הנדונה לשיפור בידיעות שבידי הצבא.

הפל"מ פעלה בהצלחה כנגד שלושת המנהיגים האלה. כנגד קבוצתו של אל-זועבי נערכו לפחות שני מבצעים, הפשיטה על דבוריה ב-7 ביולי ופעולת התגמול בה, ב-4 באוקטובר 1938. על פי המידע שהגיע לידי ענף המודיעין, נפגעה פעילותו של אל-זועבי בעקבות המבצעים נגדו, השפעתו פחתה באופן ניכר והוא נאלץ להימלט מארץ ישראל מספר פעמים במהלך התקופה הנדונה.⁶⁸³ על פי חיים לבקוב, במהלך המבצע בדבוריה ברביעי באוקטובר נעצר השייח' על ידי אחד מלוחמי הפל"מ, אך שוחרר בעקבות טעות בזיהוי.⁶⁸⁴

חסיין עלי אל-דיאב, אשר בין יתר פעולותיו היה האחראי לרצח חיים שטורמן, נהרג בקרב שהתפתח לאחר שהקבוצה שבפיקודו ארבה לסיור של הפל"מ, ב-23 בספטמבר 1938.⁶⁸⁵ עוד קודם לכן, ב-30 ביולי, כוונה כנגדו הפשיטה שנערכה על ח'ירבת מגידע, ממנה הצליח, ככל הנראה, להימלט.⁶⁸⁶

השייח' אבו-רחאל מצא את מותו בקרב שנערך על יד קיבוץ מעוז, ב-10 באוקטובר 1938. אבו-רחאל נהרג במהלך התקפה שערך עם קבוצתו על אנשי הקיבוץ, לאחר שכוח קטן של נוטרים מהפל"מ הוזעק לסייע במקום.⁶⁸⁷

מנהיג נוסף של קבוצה חמושה שנהרג על ידי הפל"מ, אשר שמו אינו נזכר בדו"חות המודיעין הצבאי, היה השייח' טהא אל-חוראני. כאמור, נפגע אל-חוראני במהלך הפשיטה על ח'ירבת ליד-אל-עוואדין, ב-4 בספטמבר 1938. מסמכים שנמצאו על גופתו העידו על כך כי היה אחד מעוזריו של יוסף אבו-דורה, מראשי ההתקוממות באזור חיפה והכרמל.⁶⁸⁸

⁶⁸¹ דו"ח מודיעין תקופתי, 1.7.1938, CO 732/81/9, עמ' 5; ראה גם: דו"ח מודיעין של ההגנה, 28.9.1938, את"ה 26/1.

⁶⁸² דו"ח מודיעין תקופתי, 26.8.1938, CO 732/81/9, עמ' 7; ראה גם: דו"ח מודיעין של ההגנה, שם.

⁶⁸³ דו"ח מודיעין תקופתי, 12.8.1938, CO 732/81/9, עמ' 6.

⁶⁸⁴ ממש, עמ' 165-166.

⁶⁸⁵ דו"ח מודיעין של ההגנה, שם.

⁶⁸⁶ דו"ח מודיעין תקופתי, 3.8.1938, CO 732/81/9, עמ' 8.

⁶⁸⁷ דו"ח מודיעין של ההגנה, שם; ראה גם: ממש, עמ' 146-147.

⁶⁸⁸ "Action of Special Night Squads on Night 3rd/4th September, 1938".

ניתן לראות, אם כן, כי פעילות הפל"מ גרמה לפגיעה קשה במתקוממים שפעלו בגזרתה. פגיעה זו לא הייתה "כמותית" בלבד, אלא גם "איכותית", באמצעות הריגתם או הפסקת פעולתם של כל מנהיגי ההתקוממות שהוכרו באזור.

7.1.5 תפיסת אמצעי לחימה

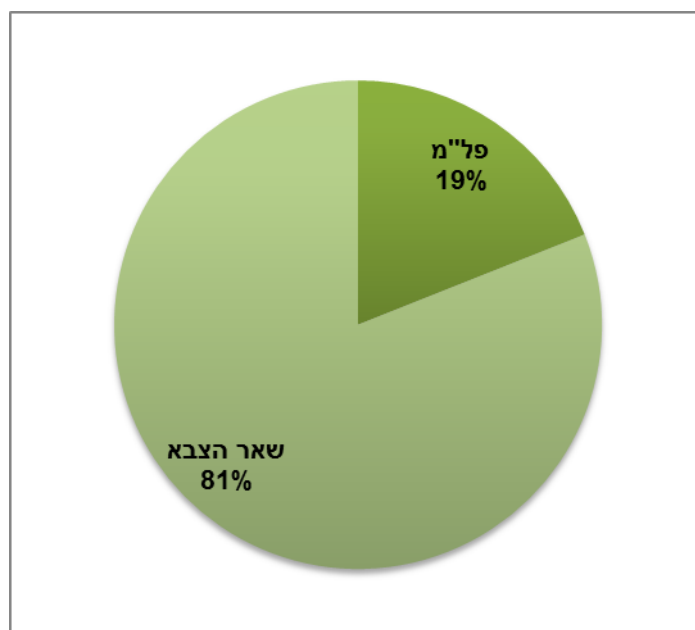
מדד נוסף אשר שימש להערכת מידת הצלחתה של הפעילות הצבאית בארץ ישראל היה כמות אמצעי הלחימה שנתפסה בפעילות מבצעית. בדומה למספר המתקוממים ההרוגים, דווח מספר זה בפירוט על ידי הכוחות, ובהמשך על ידי הפיקוד הצבאי והנציב העליון.

בחינת כמויות כלי הנשק שנתפסו במהלך התקופה שבין יוני לדצמבר 1938 מציגה תמונה דומה מאוד לזו המצטיירת מבחינת האבדות שהסבה היחידה. בתקופה זו דווח המודיעין הצבאי על שלוש מאות וארבעים ושמונה (348) רובים ואקדחים אשר נלקחו שלל בעקבות הפעילות הצבאית.⁶⁸⁹ מבין אלה, שישים ושישה כלי נשק נתפסו על ידי לוחמי הפל"מ. כמות זו מהווה תשעה עשר אחוזים (19%), כמעט חמישית, מכלל אמצעי הלחימה שנתפסו במהלך התקופה!⁶⁹⁰ גם אם נבחן את מספר אמצעי הלחימה שנתפסו על ידי הפל"מ לכמות אשר ממשלת בריטניה דווחה לחבר הלאומים כי נתפסה במהלך כל שנת 1938, שמונה מאות ושבעים וארבעה (874) כלי נשק, עדיין מתקבלת תמונה המחמיאה לפל"מ, לפיה היחידה אחראית ללכידת שבעה אחוזים (7%) מכלל אמצעי הלחימה בארץ ישראל בשנה זו.⁶⁹¹

⁶⁸⁹ אוסף דו"חות דו-שבועיים של ענף המודיעין בארץ ישראל.

⁶⁹⁰ כמות זו אינה כוללת עשרים רובים, אשר לוחמי הפל"מ טוענים כי לכדו בדבוריה ב-4.10.1938, מאחר ולא נמצא אזכור לכך בדיווחים נוספים. ראה: שטיין, עמ' 96.

⁶⁹¹ דו"ח לשנת 1938 של ממשלת הוד מלכותו לחבר הלאומים בנוגע לפלשתינה ועבר-הירדן, <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/CC68BAB76EC42E79052565D0006F2DF4>

- סה"כ אמל"ח שנתפס: 346 (100%)
- נתפס ע"י שאר יחידות הצבא: 282 (81%)
- נתפסו ע"י הפל"מ: 66 (19%)

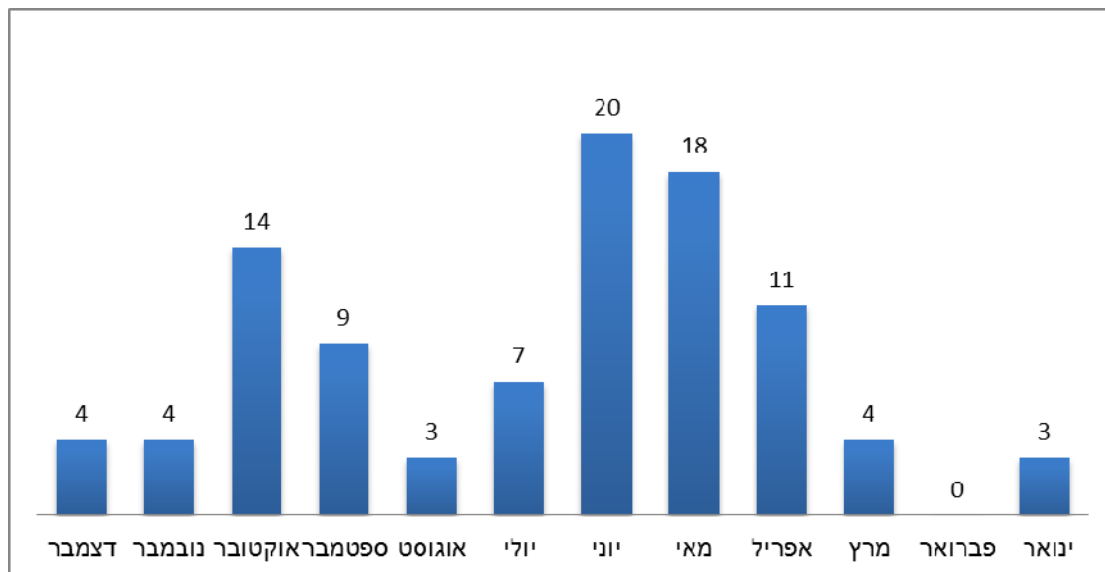
תרשים 2: יחס אמצעי הלחימה שנתפסו ע"י הפל"מ מתוך הכמות שנתפסה ע"י הצבא, יוני-דצמבר 1938

7.1.6 חבלות בצינור הנפט

משימתה המקורית של הפל"מ, כפי שראינו, כללה את ההגנה על צינור הנפט בעמק יזרעאל. כמעט לאורך כל תקופת פעילותה נותרה האחריות למניעת חבלות בצינור בעמק יזרעאל על היחידה. לכן, ניתן להעריך כי בחינה של דפוסי החבלות בצינור הנפט במהלך תקופת פעילות היחידה לאורכו, תסייע לענות על השאלה האם עמדה הפל"מ במשימתה, ומה הייתה השפעתה על תופעה זו.

לשם עריכת הבדיקה, ריכזתי את כל הדיווחים על חבלות בצינור הנפט. המקורות לכך היו דו"חות המודיעין הצבאי, דו"חות תקופתיים של הבולשת הבריטית ובעיקר דיווחים בעיתונות. אחר כך, הצלבתי את הנתונים המופיעים במקורות השונים. במקרים שבהם נתגלתה סתירה בין המקורות, העדפתי תמיד להחמיר ולקבל את הדיווח על מספר החבלות הגבוה יותר. להערכתי, עבודה זו אפשרה לי לשרטט תמונה מדויקת ככל האפשר ואמינה של החבלות שבוצעו בצינור הנפט במהלך המרד הערבי.⁶⁹² חשוב לציין כי מאחר ולא תמיד צוין מקום החבלה, כוללים הנתונים ככל הנראה גם חבלות שבוצעו מחוץ לאזור שתחת אחריות היחידה.

⁶⁹² לסיכום החבלות בצינור הנפט, ראה נספח 3.

תרשים 3 : מספר החבלות בציור הנפט, 1938

עיון במספר החבלות באמצע שנת 1938 מבהיר מדוע חיפש הצבא אחר פתרון מיוחד לבעיה זו. כפי שניתן לראות, בחודש אפריל חלה עלייה חדה במספר מקרי החבלה, אשר עד אז עמדו על כשלושה בחודש (כולל סוף שנת 1937, ראה נתונים בנספח 3). מגמת העלייה נמשכה גם בחודשים מאי ויוני, בו הגיעה לשיאה (עשרים מקרים בחודש בודד, כלומר יותר מחבלה אחת בלילה בממוצע).

בחודש יולי חלה ירידה תלולה במספר החבלות, ומגמת הדעיכה של תופעה זו נמשכה, למעט עלייה חדה, אך זמנית, בחודשים ספטמבר ואוקטובר. עלייה זו קשורה, ככל הנראה, לכך שבחודשים אלה הגיע המרד הערבי לשיאו, בכל רחבי ארץ ישראל. ייתכן והעובדה, כי גם בשלב זה לא שבו החבלות להיקף אליו הגיעו במאי ויוני, כמו גם הירידה החדה במספרן החל מנובמבר (ירידה שנותרה קבועה עד לסוף המרד, למעט עלייה קלה בפברואר 1939), נובעות גם הן מפעילות היחידה לאורך הצינור ובכפרים הסמוכים לו.

ישנן מספר עדויות לכך כי הירידה החדה במספר החבלות לאחר חודש יוני הייתה תוצאה של פעילות הפל"מ לאורך הצינור. באמצע יוני דיווח וינגייט, כי תכיפות החבלות פחתה בעקבות הסיוורים.⁶⁹³ בדו"ח התקופתי לגבי פעילות הצבא בארץ ישראל בין מאי ליולי 1938, קבע הייננג כי "הנוכחות המתמדת של פלגות הלילה המיוחדות בצינור הנפט ובסביבותיו הרתיעה את המחבלים

⁶⁹³ וינגייט 10.6.1938, עמ' 1.

במידה כזו, שניקוב הצינור הוא כעת מאורע נדיר.⁶⁹⁴ במכתב לשר המושבות, הסוקר את המצב הביטחוני בארץ ישראל בין יוני לאוגוסט, כתב הנציב העליון מקמייקיל כי "כתוצאה מפעילות מנע צבאית ומשטרתית בעמק יזרעאל, נמנעה פגיעה בצינור הנפט."⁶⁹⁵ אמנם קביעה זו אינה מדויקת (היו כאמור, שלוש חבלות בחודש אוגוסט), אך אין ספק כי היא מתארת את השיפור הרב שחל במצב.

על הצלחתה של הפל"מ למגר, במידה ניכרת את התופעה, מעידים השינויים שחלו בהפעלתה ובאופן מימונה. בחודשים נובמבר ודצמבר 1938, כאמור, נשלחה היחידה, בחלקה או במלואה, למשימות בעמק החולה ובגליל העליון, הרחק מהצינור. כמו כן, ביקשה חברת IPC לסיים את החוזה עם עשרים וארבעה הנוטרים שמשכורותיהם שולמו על ידה, עדות נוספת לירידה בצורך בהגנה מיוחדת על הצינור.⁶⁹⁶

⁶⁹⁴ "Report on the Operations...", 20.5-31.7.1938, p. 7.

⁶⁹⁵ Dispatch from the High Commissioner for Palestine 13.9.1938, in Jarman, p. 199.

⁶⁹⁶ "Administration of Attached Infantry & S.N.S. Police", 22.4.1939, CZA S25/8768, p. 2.

7.2 המערכה הצבאית לדיכוי המרד, נובמבר 1938 – מאי 1939

בחודשי הקיץ של שנת 1938 הגיע המרד הערבי לשיאו. במהלך התקופה שבין יוני לאוקטובר נרשמה עלייה חדה בהתקפות על אזרחים, יהודים וערבים, בהתקפות על כוחות הביטחון (ובמיוחד על מתקני המשטרה ועל אנשיה) ובמספר מקרי החבלה. במקביל להתקפותיהם, הגבירו המתקוממים את ניסיונותיהם ליצור סמכות שלטונית חלופית לזה של הממשלה, בין היתר על ידי הקמתם של בתי דין, שנועדו למלא את מקום המערכת המשפטית המנדטורית.⁶⁹⁷ מעבר לסיבות הקשורות במדיניות, תרמו להתגברות המרד בשלב זה שני גורמים עיקריים. ראשית, תום עונת הקציר אפשר לפלאחים רבים לקחת חלק פעיל במרד וחל גידול ניכר במספרם של המתקוממים. שנית, כפי שראינו, הביאו שיטות הפעולה שאימץ הצבא במהלך חודש מאי, שעיקרן השקעת כוחות צבא גדולים בגליל ובשומרון, לדילול ניכר של הכוחות בשאר הארץ.⁶⁹⁸ בשל המתרחש הבין-לאומית סביב משבר צ'כוסלובקיה והחשש מפרוץ מלחמה באירופה, נמנעה ממשלת בריטניה מתגבור הכוחות בארץ ישראל.

המתקוממים ניצלו מצב זה על מנת להגביר את פעילותם בכל רחבי הארץ. לראשונה מאז שנת 1936 שבו המתקוממים אל הערים הגדולות והגבירו את פעילותם בדרום הארץ, אשר היה שקט יחסית עד לשלב זה. במקביל להרחבת שטחי פעילותם, זיהו הבריטים בשלב זה גם שיפור ניכר בשיטות הפעולה של המתקוממים וביעילות ההנהגה שלהם.⁶⁹⁹ בשיאו של התהליך, בחודש אוקטובר 1938 דיווח הנציב העליון כי "המאורעות לבשו יותר ויותר צורה של מרד גלוי". את חודש ספטמבר תיאר הנציב כ"הגרוע ביותר מפרוץ המאורעות בשנת 1936".⁷⁰⁰

בתגובה למצב, החלו השלטונות לנקוט באמצעים שיקלו על ההתמודדות עם המרד, בתחילה באמצעות הכוחות הקיימים ולאחר מכן בעזרת תגבורת. ב-1 בנובמבר הוכרז כי על כל תושבי הארץ לשאת תעודות זהות וכי יונפקו אישורי מעבר מיוחדים לנוסעים בדרכים. במקביל הוכרז על עוצר תנועה בשעות הלילה והוקמו מחסומים בכניסות לערים המרכזיות ובמקומות נוספים ברחבי הארץ. צעדים אלה נועדו להדק את השליטה על התנועה בכבישים ולהקשות על מעבר מתקוממים ממקום למקום וכן להקל על זיהויים.⁷⁰¹

⁶⁹⁷ דו"ח הנציב העליון לשר המושבות, 14.7.1938, עמ' 39.

⁶⁹⁸ "Despatch on the Operations...", 1.8-31.10.1938, p. 2.

⁶⁹⁹ דו"ח הנציב העליון לשר המושבות, 14.7.1938, עמ' 38.

⁷⁰⁰ דו"ח הנציב העליון לשר המושבות, 24.10, עמ' 54.

⁷⁰¹ אייל, עמ' 428-429.

משטרת ארץ ישראל נפגעה במיוחד מההחרפה במרד. בשלב זה, היה ברור לשלטונות המנדט כי השוטרים הערביים, ככלל, מהווים סיכון ביטחוני. לכן, הועבר ב-12 בספטמבר הפיקוד על משטרת ארץ ישראל למפקד חיל המצב. רוב השוטרים הערבים פורקו מנשקם וכל השוטרים הערבים המוספים פוטרו. במקביל, הורחב גיוס הנוטרים היהודים ונוצרו יחידות עתודה של שוטרים בריטיים.⁷⁰² לצעד זה הייתה השפעה ניכרת על יכולת הצבא לפעול בחשאי וכן על התופעה של "שדידת" כלי נשק מידי השוטרים הערבים.

בתחילת אוקטובר 1938, לאחר החתימה על הסכם מינכן, נשלחו לארץ ישראל תגבורות משמעותיות, בכוונה לדכא את ההתקוממות במהירות. במהלך החודש הגיעו לארץ כוחות גדולים, אשר כללו שישה עשר גדודי חיל רגלים ויחידות נוספות. חיל המצב אורגן במסגרת שתי מפקדות דיוויזיה, השביעית (בדרום ארץ ישראל) והשמינית (בצפון), שבכל אחת מהן שתי בריגדות. בנוסף, החזיקה המפקדה הכללית בבריגדה אחת כעתודה.⁷⁰³

תגבור נרחב זה אפשר לצבא ליטול את היוזמה לידי ולצאת למתקפה. הכוחות פתחו במערכה שמטרתה "לפרוק את הערבים מנשקם, למצוא ולהחרים את מצבורי התחמושת וחומרי הנפץ ולחסל את המנהיגים, המסיתים, טרוריסטים והמורדים הפעילים."⁷⁰⁴ במבצעים גדולים טוהרו יפו, העיר העתיקה בירושלים וערים נוספות מנוכחות מתקוממים. כן נערכו מבצעי סריקה רחבי היקף באזורים הכפריים.⁷⁰⁵ מטרתם של מבצעי הסריקה, אשר היוו את עיקר הפעילות הצבאית ההתקפית, הייתה לאתר את המתקוממים ולהפרידם מהאוכלוסייה הכללית. לצורך זה הוקמו מרכזי מעצר, אליהם הובאו מאות חשודים שנעצרו במבצעים אלה.⁷⁰⁶ הפעילות לוותה בהחמרה בפעולות העונשין, ובפרט פיצוץ בתים, הטלת קנסות קיבוציים על כפרים ושימוש בבני ערובה כ"מגן אנושי".

מעבר להגדלת סדר הכוחות, חל שיפור ניכר ביכולת הצבא לאסוף מודיעין. שיפור זה נבע מהשימוש במודיעין שסופק על ידי היישוב היהודי, מעלייה בשיתוף הפעולה מצד ערבים, אשר

⁷⁰² "The Development of the Palestine Police...", pp. 6-8.

⁷⁰³ "Despatch on the Operations...", 1.8-31.10.1938 p. 14.

סדר הכוחות הבריטיים בסוף אוקטובר 1938 : דיוויזיה 8, בהרכב הבריגדה ה-14 (ארבעה גדודי חי"ר), הבריגדה ה-16 (חמישה גדודי חי"ר ופלגת תותחים) וגדוד פרשים ממוכן מוקטן; דיוויזיה 7, בהרכב הבריגדה ה-18 (3 גדודי חי"ר), הבריגדה ה-19 (שלושה גדודי חי"ר) ופלגת פרשים ממוכנת; כוח עתודה הכולל את הבריגדה ה-20 (שני גדודי חי"ר וסוללת תותחים); 3 טייסות; פלוגת שריוניות; חיל הספר העבר-ירדני. בהמשך נשלחו לא"י כוחות נוספים. ראה: שם, שם.

⁷⁰⁴ "Despatch on the Operations...", 1.11.1938-31.3.1939, p. 1.

⁷⁰⁵ Ibid, pp. 1-2; Also see: "Despatch on the Operations...", 1.8-31.10.1938 p. 24.

⁷⁰⁶ "Hostile Propaganda in Palestine", WO 32/4562, pp. 6-9.

נפגעו כתוצאה מהמרד ומחקירתם של הערבים הרבים שנעצרו במבצעי הסריקה. בנוסף, אורגנו בחלק מהכפרים "כנופיות שלום", קבוצות חמושות שפעלו כנגד המתקוממים בחסות בריטית.⁷⁰⁷

מכלול האמצעים שננקטו נשא פרי במהירות. במהלך נובמבר הצליחו הכוחות להגיע למגע עם קבוצות מתקוממים במספר היתקלויות, והסבו להם אבדות כבדות. כן נתפסו כמויות גדולות של אמצעי לחימה.⁷⁰⁸ בפברואר 1939 דיווח מונטגומרי, מפקד הדיוויזיה השמינית, כי "נשבר עמוד השדרה של ההתקוממות המזוינת".⁷⁰⁹ חודשיים אחר כך, בראשית אפריל, דיווח היינינג למשרד המלחמה כי "הארץ כולה, מדן ועד באר-שבע, מהירדן לשפלת השרון ולחוף הים, נמצאת עתה, ונתפסת על ידי, הכוחות הבריטיים וחיל הספר העבר-ירדני".⁷¹⁰

7.3 פלגות הלילה המיוחדות במערכה לדיכוי המרד הערבי

במהלך החלק הראשון של תקופה זו, בין סוף אוקטובר 1938 לינואר 1939, שילבה מפקדת הבריגדה ה-16 את הפל"מ במערכה שניהלה לדיכוי המרד הערבי בגזרתה. היחידה המשיכה לבצע את פעילותה המבצעית השגרתית, קרי סיורים ומבצעי חיפוש, אך תוך שינוי משמעותי. בניגוד לתקופה שקדמה לכך, כאשר מפקד היחידה בחר בעצמו את יעדי הפעילות, הוגדרו היעדים לפעולה על ידי מפקדת הבריגדה.⁷¹¹ באופן זה, יכלה הבריגדה להפעיל לחץ מתמשך בגזרה נתונה, על ידי שילוב מבצעי הפל"מ עם אלה שהוצאו לפועל על ידי יחידות אחרות.

בנוסף, שולבה הפל"מ במבצעי הסריקה הנרחבים שערכה הבריגדה בעמק יזרעאל, בצפון השומרון ובכרמל. במבצע הראשון מסוג זה, שנערך בין ה-24 ל-26 באוקטובר ואשר נועד לטהר את ה"משולש הצפוני", השתתפה היחידה במלואה. תכנית הבריגדה כללה את הקפת הכפרים במרחב על ידי כוחות גדולים, והברחת המתקוממים מתוכם על ידי כניסת כוחות (והפל"מ בכלל זה) לחיפושים בכפרים.⁷¹² במבצע נוסף, שנערך ב-15 וב-16 בנובמבר, השתתפה היחידה בסריקות שנערכו בכפרים הערבים שלאורך צינור הנפט. לוחמי היחידה סרקו את דנה, טייבה ונעורה ושהו בתוכם במהלך הלילה. במקביל, פעלו יחידות צבא אחרות בכפרים נוספים באזור.⁷¹³ ב-23 בנובמבר שותפו לוחמי הפל"מ במבצע "כרמל", שהיה מבצע רחב היקף שנערך באזור חיפה ואשר

⁷⁰⁷ "Despatch on the Operations...", 1.8-31.10.1938, pp. 2-3; Also see:

גלבר, עמ' 229.

⁷⁰⁸ "Despatch on the Operations...", 1.11.1938-31.3.1939, pp. 7-10.

⁷⁰⁹ "Notes for C.I.G.S. – February 1939, TNA WO 216/111, p. 1

⁷¹⁰ "Despatch on the Operations...", 1.11.1938-31.3.1939, p. 6.

⁷¹¹ "עין חרוד – 4.11.1938", אצ"מ S25/22548.

⁷¹² "הפעולות ב-25/10 וב-26/10", ארכיון עין חרוד; ראה גם: "יומן הפלוגה השנייה", 24-26.10.1938.

⁷¹³ "עין חרוד 15.11.1938", ארכיון עין חרוד.

במהלכו חוסלה הקבוצה החמושה שבהנהגת אבו-דורה.⁷¹⁴ למחרת פעלה היחידה במבצע סריקות רחב נוסף של הבריגדה, במהלכו הוטל היחידה לערוך חיפוש בכפר סירין.⁷¹⁵ היחידה המשיכה להשתתף במבצעי הבריגדה עד לסוף ינואר 1939.⁷¹⁶

בסוף נובמבר 1938 נשלחה, כפי שראינו, מחלקת עין חרוד לחצר תל-חי, וניתנה לה המשימה להשכין שלום בעמק החולה ולסייע בביסוס סמכות השלטון שם. למעשה, הוטלה על היחידה משימת מוצב (piquet) קלאסית, בדומה לזו שהוטלה על מחלקות רגלים רבות מאז מאי 1938.⁷¹⁷ משימה דומה שהוטלה על היחידה, הייתה תפיסת מוצב בעין טינה (מעל לערוץ נחל עמוד, כשני קילומטרים מערבית לצפת), לשם אבטחת עבודות להקמת מפעל מים שנערכו במקום. במקום הוצב כוח קטן, שהורכב מנוטרים בלבד, אשר סייר באזור. שהותו של הכוח במקום עברה ללא אירועים מיוחדים, למעט מקרה אחד של ירי מרחוק על המוצב.⁷¹⁸

7.4 השפעת תפיסת ההפעלה של הפל"מ על הצבא הבריטי בא"י

כפי שראינו, הביאה פעילות היחידה להישגים מבצעיים מרשימים, מעל ומעבר לגודלה היחסי. הצלחה זו, כמו גם העובדה שנבעה משיטת פעילות השונה מהנהוגה ביתר יחידות הצבא, לא נעלמה מעיניהם של מפקדי הצבא הבריטי בארץ ישראל. היינינג, כאמור, הביע התפעלות רבה ממבצעי היחידה ודאג לגמול לאנשיה בעיטורים, מעל ומעבר לחלקם היחסי בקרב הכוחות. האריס, מפקד הכוח האווירי בארץ ישראל, החזיק בעמדה כי הפל"מ מהווה את הדגם לסוג הכוחות והפעילות שיש לבצע, על מנת להכניע את המרד. "פעילותן", כתב למפקדו, "מוכיחה בבירור מה חסר באמת בשיטות ביטחון הפנים המקומיות".⁷¹⁹ טגארט, היועץ האימפריאלי ללוחמה בטרור, הביע עניין בפעילות היחידה ואף טען כי "מאה וינגייטים" יאפשרו לפתור את בעיית ההתקוממות בצפון ארץ ישראל.⁷²⁰ כל אלה מעידים על עניין יוצא דופן שגילו דרגי הפיקוד הבריטיים הבכירים ביותר ביחידה ובפעילותה.

⁷¹⁴ עמנואל ילן, ארכיון ההגנה 0012/ 69פ/080; ראה גם: "פלוגות לילה מיוחדות", 28.11.1938.

⁷¹⁵ "יומן הפלוגה השנייה", 24.11.1938; ראה גם: "פלוגות לילה מיוחדות".

⁷¹⁶ "יומן הפלוגה השנייה", 25.1.1939.

⁷¹⁷ "פלוגות לילה מיוחדות"; ראה גם: נוח סונין, עמ' 6.

⁷¹⁸ נוח סונין, עמ' 9-10; ראיון עם מר שלמה תבורי.

⁷¹⁹ מכתב מהאריס לניקולס, 5.9.1938.

⁷²⁰ שרת, עמ' 289-293.

אך האם היו לעניין זה גם השלכות מעשיות? את התשובה לכך ניתן למצוא במסמך "הערות על לקחי המרד הערבי, 1938-1939", שחובר במטה הדיוויזיה השמינית במהלך שנת 1939.⁷²¹ מסמך זה נועד להשלים את קובץ הלקחים משנת 1936, ולעדכן את תפיסת ההפעלה של כוחות הצבא בארץ ישראל בהתאם לשינויים שחלו מאז תחילת שנת 1938.

בקובץ לקחים זה ניתן לראות בבירור את השפעת הניסיון שנצבר בפל"מ. הפרק החמישי במסמך, שכותרתו "שיטות חדשות" (New Methods), פותח בדיון בלוחמת לילה. בניגוד לגישה שהוצגה בעבר, לפיה נהנים המתקוממים מיתרון ניכר במהלך החשכה, נכתב במסמך כי "בימינו ברור לחלוטין כי זה אינו המקרה והוכח בוודאות כי בלילה הערבי אינו בן תחרות לחייל הרגלי הבריטי המאומן היטב."⁷²² בהמשך, נמתחת ביקורת על שיטת הטורים הניידים, בשל הותרת היוזמה בידי האויב, ונכתב כי "הסוד להצלחה במבצעים הוא תמיד לשמור על היוזמה ולחדש."⁷²³

גם בכל האמור בביטחון המידע ניתן לראות התפתחות בגישה הבריטית לעומת זו של ראשית 1938. בניגוד לעבר, מניח הפיקוד הבריטי כי ניתן בהחלט לשמור על חשאיות, בתנאי שישנה הקפדה על מידור, הימנעות מהעלאת הפקודות על הכתב, הפצת מידע כוזב ואימוץ שיטות תנועה המטעות את האויב לגבי יעדם של הכוחות.⁷²⁴

ההנחיות לתנועה בלילה המופיעות בקובץ הלקחים הזה כוללות שיטות אשר יושמו קודם לכן בצורה נרחבת בפל"מ. אלה כוללות נסיעה ללא אורות, תוך שמירה על מהירות קבועה, הורדת הכוחות במרחק מהיעד וצעידה עד אליו וכן המלצה לצייד את החיילים בנעליים בעלות סוליות גומי, במקום בנעלי הצבא הרגילות, כאמצעי להפחית את רעש הצעידה.⁷²⁵

ניתן למצוא עדות ליישום הלקחים הללו במהלך סוף 1938 וראשית 1939 במקורות נוספים. על הגברת הפעילות המבצעית בשעות הלילה ניתן ללמוד מדיווחו של היינינג לחודשים נובמבר 1938 עד מרץ 1939, בו הוא מדווח כי הסוד להצלחה במערכה הוא "לחץ צבאי מתמיד – על ידי סיורים וכוחות חיפוש – ביום ובלילה."⁷²⁶ כן ניתן לראות כיצד השיטות שיושמו על ידי הפל"מ הורחבו במבצעי הבריגדה ה-16, החל מסוף אוקטובר 1938. מניתוח המעט שמדווח על אופן עריכת

⁷²¹ "Notes on Lessons of Arab Rebellion, 1938-1939", WO 201/326.

⁷²² Ibid, p. 9.

⁷²³ Ibid, ibid.

⁷²⁴ Ibid, p. 16.

⁷²⁵ Ibid, pp. 16-17.

⁷²⁶ "Despatch on the Operations...", 1.11.1938-31.3.1939, p. 6.

המבצעים של הבריגדה, נראה כי לפחות בחלק מהמקרים ביקש אווטס ליישם את שיטותיו של וינגייט, אשר הופעלו על כפר בודד בכל פעם, על מספר יישובים במקביל.⁷²⁷

כפי שניתן לראות, מעידים מפקדי הצבא הבריטי על שינוי מהותי ביחסם כלפי לוחמת לילה, לוחמת מודיעין ופעילות יזומה. הדמיון הרב שבין השיטות שאומצו על ידי הצבא, החל מסוף שנת 1938, לתפיסת ההפעלה שניסח וינגייט ואשר יושמה בפל"מ, מצביע, לדעתי, על השפעה ישירה. כפי שראינו, חלק מההמלצות המופיעות בקובץ לקחי הדיוויזיה השמינית נראות כמעט כשיטות ישיר של וינגייט – ובפרט אלה העוסקות בהנחות היסוד לגבי לוחמת לילה, בשיטות לתנועה בשעות החשכה ובעקרונות לשמירה על ביטחון המידע. מאחר ועיקר הניסיון המעשי הבריטי בתחומים אלה נרכש בפל"מ, ניתן להניח כי אכן פעילות היחידה היא המקור לשינוי באופן ההתמודדות הבריטית עם המרד הערבי.

7.4.1 פלגות לילה מיוחדות נוספות

העדות הישירה ביותר להשפעתה של תפיסת ההפעלה של הפל"מ על כלל הצבא הבריטי בארץ ישראל, היא הקמתן של יחידות נוספות באותה המתכונת. כבר בחודש יולי 1938 דיווח היינג כי הוקמו פלגות לילה מיוחדות "בשתי הבריגדות", אך ללא פירוט נוסף, מלבד יחידתו של וינגייט. נראה כי במסגרת גדודי חיל הרגלים הבריטיים הוקמו יחידות ייעודיות לפעילות התקפית, שהתמקדו בסיוורים ומארבים ליליים וכן בשימוש בתחבולות שונות. יחידות אלה, שהיו בסדר גודל של מחלקה, הוקמו, ככל הנראה, במהלך המחצית השנייה של שנת 1938 ופעלו במקביל לפל"מ.

ביטאון רגימנט מערב קנט המלכותי מזכיר את קיומה של "מחלקה Q"⁷²⁸ (Q platoon), המכונה גם "מחלקת המארבים הגדודית". מהמידע המועט הקיים לגבי יחידה זו, נראה כי מדובר במחלקה שאורגנה על בסיס חיילים מתנדבים מהפלוגות השונות ואשר התמחתה בלוחמת לילה, ובמיוחד בהצבת מארבים למתקוממים. מצוין כי לוחמי המחלקה נהגו להסוות את עצמם בלבוש אזרחי ופעילותם השוטפת נשמרה בסוד מפני יתר יחידות הגדוד.⁷²⁹ המחלקה הופעלה במקרים שבהם העריכו מפקדי הגדוד כי יש סיכוי להיתקלות בקבוצה חמושה משמעותית, או ללכוד את אחד

⁷²⁷ "הפעולות ב-25/10 וב-26/10", ארכיון עין חרוד.

⁷²⁸ המחלקות בגדוד חי"ר בריטי כונו במספרים פי סדר קבוע, כך שפלוגה A כללה את מחלקות 1 עד 3, פלוגה B את מחלקות 4 עד 6 וכיו"ב. האות "Q", אם כן, הינה כינוי חריג למחלקה בגדוד בריטי, המרמז על היות המחלקה שונה ומיוחדת.

⁷²⁹ The Queen's Own Royal West Kent Regiment Gazette, 1938, p. 221.

ממנהיגי המתקוממים. לדוגמה, נטלה המחלקה חלק מרכזי במבצע של הבריגדה ה-16, שנועד ללכוד את יוסף אבו-דורה, ב-26 בנובמבר 1938.⁷³⁰ דוגמה אחרת לפעילות היחידה היא במארב שהציבה למתקוממים בסמוך לכפר יאמון, בו נהרגו שניים מהם.⁷³¹ על הקשר שראו חיילי הגדוד בין מחלקה Q לפל"מ מעידה העובדה כי שתי היחידות מוזכרות זו לצד זו, תוך ציון הדמיון בייעודן ובשיטות פעולתן. המחלקה שהועברה מהגדוד לפל"מ אף מכונה "מחלקת המארבים החטיבתית" (Brigade Ambush Platoon), בדומה לכינוי שניתן למחלקה Q.⁷³²

ב"פלסטיין פוסט" ניתן למצוא אזכורים ל"מחלקת לילה מיוחדת" (Special Night Platoon) או "פלגת לילה מיוחדת" של הגדוד הראשון של רגימנט הבאפס (1st Buffs). על פי כתבה ומכתב למערכת, שפורסמו עם עזיבת הגדוד את ארץ ישראל, פעלה יחידה זו בשכונת אגרוונק בתל-אביב במשך כשנה, עד ליולי 1939. הכתבה מציינת רק כי היחידה ביצעה "פעילות לילית ללא הפסקה", ביעילות רבה ובסודיות גמורה ("utmost secrecy"), תוך מידור יתר יחידות הגדוד. ליחידה יוחסה הצלחה, בין היתר בתפיסתו של אחד ממנהיגי המתקוממים.⁷³³ ניתן להניח כי מחלקות מסוג זה הוקמו גם בגדודים נוספים, וכי העובדה כי פעלו עד לסוף המרד מעידה על הצלחתן.

7.5 מקוריות תפיסת ההפעלה של פלגות הלילה המיוחדות

אחת השאלות הצצות בעת בחינת תפיסת ההפעלה שגיבש וינגייט עבור פלגות הלילה המיוחדות, היא סוגיית מקוריותה וכפועל יוצא מזה, חשיבותו של אורד וינגייט כמחדש בתחום הלוחמה כנגד התקוממות. הביוגרפים של וינגייט, ובמיוחד סייקס ומוסלי, מתארים אותו כאיש חזון, אשר ידע לזהות את הבעיות בשיטות הלחימה של הצבא, להציע להן פתרונות יצירתיים ובלתי שגרתיים ולפעול ללא לאות לפתרונן. כמו כן נחשב וינגייט בספרות העוסקת בלוחמה בהתקוממות וביחידות מיוחדות, לאביה של תפיסת הלחימה המודרנית בהתקוממות, המשלבת יחידות מיוחדות עם מודיעין מדויק. בספרות מוגדרת הפל"מ כחלוצה בתחום זה: "לראשונה, עמד לרשות הממשלה כוח הערוך ומצויד להשמדת לוחמי הגרילה הערבים בשטחם".⁷³⁴ כמו כן, מתוארת

⁷³⁰ The Queen's Own Royal West Kent Regiment Gazette, 1939, p. 32.

⁷³¹ The Queen's Own Royal West Kent Regiment Gazette, 1938, p. 178.

⁷³² Ibid, p. 221.

⁷³³ "1st Bn. Buffs on Way To Egypt", *Palestine Post*, 20.7.1939, p. 1; Also see: "A Tribute to the Buffs", *Palestine Post*, 18.7.1939, p. 6.

⁷³⁴ John Pimlott, "The British Experience", in: Ian F. W. Beckett (Ed.), *The Roots of Counter-Insurgency: Armies & Guerrilla Warfare, 1900-1945* (London: Blandford Press, 1988), pp.36-37.

הפל"מ כיחידה המייצגת גישה "לא מסורתית" ללוחמה בהתקוממות, וכ"הורה רוחני" ליחידת הכוחות המיוחדים הבריטית, (SAS) Special Air Service.⁷³⁵

גישה דומה, הרואה בפל"מ חידוש לעומת הנהוג בצבא עד אז, נפוצה מאוד גם במקורות בני הזמן של היישוב היהודי, ובמיוחד בדבריו של משה שרתוק (שרת). במספר מקרים שונים התבטא שרתוק לגבי פעילות היחידה, תוך השוואתה לשיטות הנהוגות, לדבריו ללא תוצאות טובות במיוחד, בידי שאר הצבא.⁷³⁶ בהמשך, ציינו רבים מהמפקדים בצה"ל, כי לתפיסת ההפעלה שגיבש וינגייט הייתה השפעה רבה על התפתחות הכוח המגן ביישוב ולאחר מכן על צה"ל עצמו.⁷³⁷

מנגד, הוצגה העמדה כי וינגייט לא חידש למעשה דבר וכי ינק מהניסיון הצבאי הבריטי העשיר ב"מלחמות קטנות". טענה זו מוצגת בעיקר על ידי סיימון אנגלים, אשר למיטב ידיעתי הוא אחד החוקרים הבולטים הבוחן את תפיסת ההפעלה של הפל"מ. לחיזוק טענתו, מציג אנגלים את הניסיון הבריטי בהקמתן והפעלתן של יחידות ז'נדרמריה, הכוללות תושבים בני המקום, בעת לחימה בהתקוממויות ברחבי האימפריה. שתי הדוגמאות הבולטות לעניין זה, אשר לדברי אנגלים עמדו לנגד המפקדים הבריטיים בא"י, היו הפעלת "כוחות העזר" (Auxiliaries) וה"שחורים וחומים" (Black & Tans) בעת דיכוי המרד באירלנד בשנות העשרים וכן הניסיון שנצבר בהתמודדות עם ההתקוממות ההינדית בהודו.⁷³⁸ המלצתו של טגארט, אשר הגיע לארץ ישראל בעקבות ניסיונו המוצלח בדיכוי ההתקוממות בחבל בנגל, להקים משטרה כפרית רכובה, שאנשיה "מכירים את המשחק טוב לא פחות מאשר הצד השני", מוצגת על ידי אנגלים כדוגמה, הקודמת לוינגייט, לניסיון להקים יחידה בסגנון הפל"מ בארץ ישראל.⁷³⁹

גם לגבי שיטות הפעולה שננקטו בפל"מ, טוען אנגלים כי אין בהן חידוש. אנגלים מציין, ובצדק, כי חלק משיטות אלה היו מוכרות למפקדי הצבא בארץ ישראל עוד קודם להקמת היחידה. לדוגמה, מציין אנגלים כי כבר בסיכום לקחי 1936 נקראים המפקדים לחתור למגע עם האויב ולהקנות לכוחותיהם ניידות וגמישות, "כולל זריזות מחשבתית".⁷⁴⁰ כן מביא אנגלים את המבצע ללכידת

⁷³⁵ Jones, p.13.

⁷³⁶ נאום ב"יום השליחים", עמ' 11; ראה גם: סקירה על מצב הביטחון בא"י, אצ"מ S25/46, עמ' 15-16; וגם: "Re: Security Conditions in Palestine and the Yishuv's Defence Forces", 25.7.1938, CZA S25/46, p. 2. ⁷³⁷ ראיון עם רא"ל יגאל ידין, 24.3.1950, את"ה 143.12; ראה גם: ישראל בר, "תכסיסי גרילה", מערכות, פ"ז-פ"ח (דצמבר 1954), עמ' 176-177; וגם: יצחק שדה, מלחמה בלתי שגרתית (תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 1980), עמ' 218.

⁷³⁸ A.D. Harvey, "Who Were the Auxiliaries?", *The Historical Journal*, 35, 3 (1992), pp. 665-669.

⁷³⁹ Anglim, p. 67.

⁷⁴⁰ "Military Aspects of the Arab Rebellion". Also: "Preliminary Notes on the Tactical Lessons of the Palestine Rebellion, 1936".

השייח' פרחאן א-סעדי, בנובמבר 1937, כדוגמה לכך שהצבא הבריטי יכול היה לבצע פעילות התקפית לילית, ממוקדת על פי מודיעין, לפני שוינגייט נכנס לפעולה.⁷⁴¹ אנגלים מזכיר גם את ההמלצה למפקדים להפעיל כוחות סיור רגליים קטנים בלילה כנגד צלפים, שאת חיבורה הוא מייחס לאוטס, כהוכחה לכך שגם בתחום הטקטי לא חידש וינגייט דבר.⁷⁴²

בחינה מעמיקה של תורת הלחימה הבריטית ויישומה על ידי הצבא בארץ ישראל מצד אחד, ושל תפיסת ההפעלה של הפל"מ מצד שני תאפשר לענות על שאלה זו. כפי שניתן לראות, חולקות תורת הלחימה הבריטית כנגד התקוממות ותפיסת ההפעלה של הפל"מ שני עקרונות יסוד מרכזיים, שהם היוזמה וההתקפיות וחשיבות המודיעין. גם לחשיבות שוינגייט מקנה לחשאויות ולשימוש בתחבולות ניתן למצוא בסיס בתורת הלחימה הבריטית, המכירה בערכם של עקרונות אלה. הדבר אינו צריך להפתיע, מאחר ועקרונות אלה הינם אוניברסאליים כמעט (היוזמה וההתקפיות, למשל, מהווה את אחד מעקרונות הלחימה הכלליים המוכרים על ידי צבאות רבים בעולם, וצה"ל בכלל זה). עם זאת, אי אפשר להתעלם מכך שהצבא הבריטי פעל, במשך בפרקי זמן ארוכים, בניגוד להמלצותיה של תורת הלחימה שלו עצמו. כפי שראינו, על פי עדויותיהם של מפקדי הצבא, התאפיינה הפעילות המבצעית, ככלל, בהיעדר יוזמה, ביכולת איסוף מודיעין לקויה ובביטחון מידע רעוע. בכל הנוגע בעקרונות אלה, יש לראות בתפיסת ההפעלה של הפל"מ, לכל הפחות, יישום נכון של תורת הלחימה הבריטית, יותר ממה שהיה מקובל בעת ההיא ביחידות אחרות.

עם זאת, בחינה מדוקדקת יותר של תורת הלחימה הבריטית ושל לקחי ההתמודדות הבריטית עם המרד הערבי תראה, כי וינגייט היה יותר מאשר איש פעולה מצליח וכי היו בתפיסה אשר גיבש בפל"מ פתרונות מקוריים לאתגרים מבצעיים, שלהם לא מצא הצבא הבריטי מענה.

לטעמי, תרומתו החשובה ביותר של וינגייט הינה בתחום לוחמת המודיעין. כפי שראינו, תורת הלחימה הבריטית הניחה כי בהתקוממות ישנה עדיפות מובהקת לאויב בתחום המודיעין, וכי יש לשאוף ולצמצם את יתרונו, אך מבלי לצפות להפיכת המצב. פעילות הפל"מ, כפי שראינו, הפריכה את ההנחה הזו. היחידה הצליחה לזכות במה שמכונה בעגה הצבאית בשם "עליונות מודיעינית", מושג שמשמעותו הימצאות מידע על האויב בידי הכוח, ומניעת מידע על הכוח מידי האויב. הדרך להגיע להישג זה, הראוי להערכה בכל מערכה כנגד התקוממות ובכלל, הייתה באמצעות שילוב של איסוף מודיעין והערכתו, יכולת לתגובה מבצעית מהירה על בסיס המידע שנאסף ויכולת לפעול

⁷⁴¹ Anglim, *ibid.*

⁷⁴² *Ibid.*, pp. 76-77.

בחשאייות. כל אלה אפשרו לפל"מ להגיב במהירות ובהפתעה למידע לגבי הימצאותו של אויב ביעד מסוים. הדוגמאות הטובות ביותר לכך הן כמובן, הפשיטות שבוצעו על ח'רבת מגידע וח'רבת ליד-אל-עוואדין. שיטה זו, של פעילות מוכוונת מודיעין, מהווה כיום את האידיאל בתורות הלחימה נגד התקוממות של מרבית מדינות המערב, מאחר והיא מאפשרת לפגוע באופן מדויק במתקוממים, תוך מזעור הפגיעה בבלתי-מעורבים.

נכון אמנם, שגם לפני הקמת הפל"מ הצליח הצבא הבריטי לפעול, במקרים מסוימים, על סמך מודיעין מדויק ובהפתעה. אך בחינת המקורות מצביעה על כך, כי מקרים אלה היו חריגים וכי לא היו פועל יוצא של מערכת מאורגנת, שאפשרה לחזור על הצלחות שכאלה בהמשך.

תחום שני, שבו בולט ההבדל בין התפיסה שיושמה בפל"מ לתורת הלחימה הבריטית ולישומה במרד הערבי, הוא לוחמת הלילה. כפי שראינו, תורת הלחימה הבריטית בת הזמן הביעה רתיעה עקבית מפעילות מבצעית התקפית בשעות החשכה, בשל היתרון שיוחס למתקוממים על פני החיילים בלילה, כמו גם בגלל הקושי בפיקוד ובשליטה על כוחות. ראינו גם, כי למעט במקרים נדירים, קיבל הצבא הבריטי בארץ ישראל את ההנחות הללו ונמנע מלזום מבצעים התקפיים ליליים. העובדה כי אכן קיימת המלצה חריגה להפעיל כוחות סיור רגליים בשעות החשכה אינה משנה דבר, מאחר והמלצה זו לא יושמה הלכה למעשה.

פעילות פלוגות הלילה המיוחדות, כפי ששם היחידה מרמז, היוותה יציאה מכוונת כנגד המלצותיה של תורת הלחימה וכנגד ניסיונו של הצבא בארץ ישראל עד להקמת היחידה. כפי שראינו, וינגייט כפר בנכונותן של ההנחות בדבר עליונות המתקוממים בלילה. את טענתו, לפיה ביכולתם של כוחות צבא לנוע ולפעול בלילה בהצלחה רבה מזו של המתקוממים, הוכיחו ההישגים המבצעיים המרשימים שהניבה פעילות היחידה. בעניין זה, לכל הפחות, ניתן לראות כיצד פנה וינגייט, באופן מודע, כנגד התפיסה המקובלת בימיו וכיצד הניב החידוש שיזם פירות. כאמור, הצליחה פעילות הפל"מ לשכנע את הפיקוד בארץ ישראל בנכונות עמדתו של וינגייט בנושא זה, עד כדי אימוץ רשמי של מסקנותיו לגבי לוחמת לילה.

תחום נוסף, בו מהווה תפיסת ההפעלה של הפל"מ שינוי לעומת המקובל עד להקמת היחידה, הוא באופן הפעלתם של כוחות קטנים. כאמור, לצד ההמלצה המופיעה בתורת הלחימה לפעול בכוחות "קטנים ככל הניתן", ישנה אזהרה מפני שימוש בכוחות "קטנים מדי", העשויים להיות מושמדים על ידי האויב. הצבא הבריטי בארץ ישראל, כפי שראינו, הקפיד למלא אחר אזהרה זו, ועד להקמת

הפל"מ נראה כי הכוח שנשלח למשימה התקפית היה לפחות בסדר גודל של פלוגה, ולרוב היה גדול מכך. מנגד, הכוח המבצעי הבסיסי שהופעל על ידי הפל"מ מנה ארבעה עשר לוחמים בלבד (סדר גודל של כיתת חיל רגלים), כאשר לעתים, כפי שראינו, פעלו כוחות קטנים אף יותר. גם במקרה זה הוכחה צדקתו של וינגייט, שהעריך כי לחיילים הסדירים, או לנוטרים, יתרון משמעותי על פני המתקוממים. המקרה הבולט ביותר שבו הודגמה נכונות התפיסה היה קרב ההיתקלות בכאוכב אל-הווא, כאשר פלגה בת חמישה עשר לוחמים הביסה כוח אויב הגדול ממנה פי כמה.

לסיכום, אין ספק שתפיסת ההפעלה שפיתח וינגייט לצורך פעילות הפל"מ הייתה חדשנית ומקורית. ניתן לראות כי וינגייט יצא, בכוונת מכוון, הן כנגד הנחות היסוד הקבועות בתורת הלחימה הבריטית והן כנגד יישומן על ידי הצבא בארץ ישראל. במבחן המעשה, הנמדד בתוצאות הפעילות המבצעית של פלגות הלילה המיוחדות, הוכחה גישתו של וינגייט כנכונה. חשוב מכך, סיפורה של הפל"מ מוכיח כי, בהינתן מנהיגות נועזת וטקטיקה מתאימה, יכולים חיילים סדירים "רגילים", לנצח את לוחמי הגרילה ב"משחקם" הם.

7.6 סיכום

במחקר זה בוצעה, לראשונה, הערכה כמותית לתוצאות פעילות הפל"מ. ניתוח הנתונים מראה, מעל לספק סביר, כי הפל"מ זכתה להישגים משמעותיים, מעל ומעבר למקובל ביחידות אחרות של הצבא הבריטי בארץ ישראל. מאחר והחומר האנושי שבפל"מ לא היה שונה מזה שבגדודי הרגלים הבריטיים, ואילו הנוטרים היו למעשה חסרי ניסיון צבאי משמעותי עם גיוסם, לא ניתן לייחס את ההצלחות הללו להבדל מהותי באיכות כוח האדם שביחידה לזה שבשאר הצבא. אין גם הבדל בצידוד שעמד לרשות הפל"מ ואף לא בגזרת הפעולה, בה פעלו גם יחידות צבא אחרות.

ההסבר היחיד, היכול להסביר את התוצאות החריגות שהיו לפעילות הפל"מ, הוא יישומה של תפיסת ההפעלה שגיבש אורד וינגייט. וינגייט קרא תגר על מוסכמות שנקבעו בתורת הלחימה הבריטית, ובמיוחד עליונות המתקומם בשעות החשיכה והאפשרות לפעול בכוחות קטנים, והוכיח את צדקתו. עם זאת, תרומתו הגדולה ביותר של וינגייט ללחימה כנגד התקוממות, היא בכך שהראה כי כוח סדיר יכול להגיע לעליונות מודיעינית על פני מתקוממים וכי הדבר מהווה גורם מכריע בהתמודדות עמם. פרט לחידושים אלה, כללה תפיסת ההפעלה את יישומם הנכון של עקרונות יסוד נוספים בתורת הלוחמה בהתקוממות, כגון היוזמה וההתקפיות, השמירה על ביטחון המידע והשימוש בתחבולות. לכן, תרמה היחידה לשינוי בדפוסי הפעילות של הצבא

הבריטי בארץ ישראל ולא־ימוץ חלק מהנחותיו של וינגייט כבסיס למבצעים כנגד התקוממות. כל זאת, יש לזכור, הושג בפרק הזמן הקצר בו פעלה היחידה בהתאם לתפיסת ההפעלה שניסח וינגייט, כחצי שנה בסך הכל.

אין בכוונתי לטעון כי הפל"מ הכריעה את המרד הערבי. אמנם, לתפיסת ההפעלה שגובשה על ידי וינגייט ואשר יושמה ביחידה הייתה השפעה על שיטות פעולתו של הצבא הבריטי בארץ ישראל, אך זו לא אומצה במלואה במהלך המרד הערבי. אם, כדברי מאו דזה-דונג, לוחמי הגרילה משולים לדגים והסביבה האזרחית לים, בחרו הבריטים לדכא את ההתקוממות, החל מאוקטובר 1938, על ידי "דיג ברשת", קרי באמצעות הסתמכות על כוחות גדולים מאוד, הפועלים במקביל באזורים נרחבים של הארץ, תוך מעצר מאות רבות של חשודים ופעילות ענישה רחבת היקף. הפל"מ, לעומת זאת, פעלה באופן ממוקד, תוך בחירת מטרות המבצעים בקפידה על סמך מידע מדויק. עם זאת, ברור שההימנעות מאימוץ הדגם שהציבה הפל"מ במהלך המרד הערבי נבעה מבחירה, אשר לא ניתן היה להתמיד בה עם השתנות הנסיבות הפוליטיות, הגיאוגרפיות והדמוגרפיות, לאחר מלחמת העולם השנייה.

מתום מלחמת העולם ועד לימינו היה הצבא הבריטי מעורב לפחות בעשר מערכות כנגד התקוממות, החל במאבק נגד היישוב היהודי בארץ ישראל, דרך מלחמות בתנועות חתרניות באפריקה, בבלקן, במזרח הרחוק, במזרח התיכון ובצפון אירלנד ועד ללחימה בעיראק ובאפגניסטן במסגרת המלחמה בטרור העולמי. בכל אלה הפעיל הצבא הבריטי יחידות מיוחדות, הפועלות בחשאי כנגד המתקוממים על סמך מודיעין מדויק. חלק מהיחידות הללו, כדוגמת "יחידות המשטרה המיוחדות" בארץ ישראל וה"סיירים המלאים" (Malayan Scouts SAS) הוקמו על ידי פקודים לשעבר של וינגייט, ברנרד פרגוסון (Bernard Fergusson) ומייקל קאלוורט (Michael Calvert).

שיטות הפעולה, אשר נוסחו לראשונה על ידי וינגייט, אומצו גם על ידי צבאות וכוחות ביטחון רבים נוספים ברחבי העולם, ובהם גם צה"ל. גם אם כל היחידות הללו הוקמו ללא כל קשר לניסיון שנצבר בפל"מ, ניתן לראות בהקמתן ובפעילותן הכרה, אוניברסאלית כמעט, בדבר נכונות העקרונות עליהם התבסס וינגייט ובדבר תקפותה של תפיסת ההפעלה שגיבש. בראייה לאחור, נראית הקמת הפל"מ כ"קו פרשת מים" בתולדות הלוחמה כנגד התקוממות. המודל של יחידה

קטנה, הפועלת בחשאי והתוקפת את האויב על סמך מודיעין מדויק ותוך שימוש נרחב בתחבולות, מהווה בימינו את הבסיס לפיו בנויות יחידות מיוחדות ברחבי העולם.

פרט למענה שסיפקה הפל"מ, מהווה סיפורה של היחידה הוכחה ליכולתו של ארגון צבאי להסתגל לתנאים מבצעיים משתנים, לאמץ תפיסה נכונה ללחימה בהתקוממות ולהוציאה אל הפועל בהצלחה, בתוך פרק זמן קצר מספיק על מנת להשפיע על המערכה. הצלחה זו נובעת מאחד ההיבטים המיוחדים שבסיפור היחידה, והוא היוזמה והיצירתיות החריגות שגילה וינגייט מצד אחד, והתמיכה והעידוד שהעניקו לו מפקדי הצבא בארץ ישראל מצד שני. סיפור הפל"מ מלמד, כי טיפוח חשיבה יצירתית במסגרות צבאיות, ומתן עידוד למפקדים לחפש בעצמם פתרונות לבעיות תוך שחרורם מכבלי הנוהג הקיים עשויים להניב רווחים גבוהים.

רשימת מקורות

מקורות ארכיוניים

1. ארכיון תולדות ההגנה (את"ה)

תיקים

- 26/1
- 19/סנס/2
- 19/סנס/14
- 87/ציונ/14
- 80/69פ/26
- 0012/ 69פ/080

עדויות

- 13.00013
- 14.000001
- 16.00017
- 26.14
- 51.4
- 115.16
- 159.00017
- 143.12
- 178.00028

2. הארכיון הציוני המרכזי (אצ"מ, CZA)

- S25/46
- S25/254
- S25/8768
- S25/8787
- S25/4935
- S25/10685
- S25/22430
- S25/22548
- S25/22788

3. ארכיון עין-חרוד

- פלגות הלילה המיוחדות, אוסף לא ממוין.
- אורד וינגייט, אוסף לא ממוין.

4. הארכיון הלאומי הבריטי (The National Archives, TNA), לשעבר PRO

א. תיקי משרד האוויריה (AIR)

- AIR 2/1832
- AIR 2/1839
- AIR 2/2066
- AIR 2/5069
- AIR 23/767
- AIR75/27

ב. מסמכי הקבינט (CAB)

CAB/23/85 •

CAB/24/264 •

ג. תיקי משרד המושבות (CO)

CO 732/81/9 •

CO 732/81/10 •

CO 733/383/1 •

CO 935/21 •

ד. תיקי משרד המלחמה (WO)

WO 32/4176 •

WO 32/4562 •

WO 32/9401 •

WO 32/9496 •

WO32/9497 •

WO 32/9498 •

WO 32/9499 •

WO 33/1436 •

WO 33/1437 •

WO191/62 •

WO 191/67 •

WO 191/70 •

- WO 191/75
- WO 191/88
- WO 201/326
- WO 201/831
- WO 216/111

ה. אוסף מפות

- MPH 1/949

5. אוסף הארכיונים הצבאיים במרכז לידל-הרט, קינגס קולג' (Lidell-Hart Centre of Military

(Archives, LHCMA

- LH II, 1938
- LH 15/5/300

6. מוזיאון המלחמה האימפריאלי (Imperial War Museum, IWM)

- Robert King-Clark, Lt. Col.

7. מרכז הארכיונים של המזרח התיכון, קולג' סיינט-אנתוני (Middle East Archives Centre,)

(MECA

- Charles Tegart Papers, GB 165-0281

8. מרכז הלימוד והארכיון טימסייד (Tameside Local Studies & Archive Centre)

- ארכיון רגימנט מנצ'סטר

9. מקורות נוספים

- ארכיון חברת British Petroleum.
- דו"ח שנתי לשנת 1938 של משטרת פלסטינה, גנוז המדינה 013/15.
- "מספרי הנוטרים המוספים", דו"ח משנת 1943, יחידת ההיסטוריה של משטרת ישראל.
- דו"ח לשנת 1938 של ממשלת הוד מלכותו לחבר הלאומים בנוגע לפלשתינה ועבר-הירדן. נצפה ב: <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/CC68BAB76EC42E79052565D0006F2DF4>
- אתר עמותת "זוכרות". www.zochrot.org

ספרים

1. אייל, יגאל. האינתיפאדה הראשונה: דיכוי המרד הערבי על-ידי הצבא הבריטי בארץ ישראל 1936-1939 (תל-אביב: מערכות, 1998).
2. אדליסט, רן ויפה, דני. מי שילח פרא חפשי: אברהם יפה – "זורבה הציוני" – האיש ושמירת הטבע (תל-אביב: משרד הביטחון, 2008).
3. ארנון-אוחנה, יובל. פלאחים במרד הערבי בארץ ישראל 1936-1939 (תל-אביב: פפירוס, 1982).
4. אשכול, יוסף. איש השורה: סיפורו של צבי ברנר (תל-אביב: משרד הביטחון, 1990).
5. בורלא, יאיר (עורך). לקסיקון מונחים צבאיים (תל-אביב: שוקן, 1988).
6. בן-דוד, יהודה. פלוגות-האש נעות בלילה (הקיבוץ המאוחד: 1984).
7. ברנר, אורי. בבקעה: היום בו נפלו השלושה (בית שאן: אקספרס, 1989).
8. גלבר, יואב. שורשי החבצלת: המודיעין ביישוב, 1918-1947 (תל-אביב: משרד הביטחון, 1992).
9. דגן, שאול. הפּו"ש: פלוגות השדה של ארגון ה"הגנה" (תל-אביב: משרד הביטחון, 1995).

10. דגן, שאול ויקיר, אליהו. שמעון אבידן "גבעתי": האיש שהיה לחטיבה (גבעת חביבה : יד יערי, 1995).
11. דינור, בן-ציון (עורך). ספר תולדות ההגנה (תל-אביב : מערכות, 1964).
12. דנין, עזרא. תעודות ודמויות מגנזי הכנופיות הערביות במאורעות 1936-1939 (ירושלים : מאגנס, 1981).
13. הרכבי, יהושפט. מלחמה ואסטרטגיה (תל-אביב : מערכות, 1990).
14. חרובי, אלדד. הבולשת חוקרת : ה-C.I.D. בארץ ישראל, 1920-1948 (כוכב יאיר : פורת, 2011).
15. יגר, משה. אורד וינגייט קורותיו והציונות (ירושלים, הספריה הציונית, 2013).
16. מוסלי, לאונרד. גדעון יוצא למלחמה (תל-אביב : מל"ן, 1956).
17. מוריס, בני. קורבנות : תולדות הסכסוך הציוני-ערבי 1881-2001 (תל-אביב : עם עובד, 2003).
18. ממש, רזיאל. שלום על הרובים : סיפורם של חיימ'קה לבקוב וחבריו (תל-אביב : משרד הביטחון, 1986).
19. עקביה, אברהם. אורד וינגייט חייו ופועלו (תל-אביב : מערכות, 1993).
20. פורת, יהושע. ממהומות למרידה התנועה הלאומית הערבית-פלסטינית 1929-1939 (תל-אביב : עם עובד, 1978).
21. צבא בריטניה. מדריך שדה של כוחות היבשה : מבצעים נגד התקוממות (האגף הכללי לדוקטרינה ופיתוח הכוח של כוחות היבשה, 1995).
22. צה"ל, אג"מ-תוה"ד. מילון למונחי תו"ל (תל-אביב : מטכ"ל, 1996).
23. קושניר, שמעון. אנשי הבזלת : השטורמנים (תל-אביב, עם עובד, 1975).
24. רגב, יואב. "הידיד" ב"ארץ האש" : צ'רלס אורד וינגייט ואנשי פלגות הלילה המיוחדות (תל-אביב, אחיאסף, 2010).
25. ריבלין, גרשון (עורך). לאש ולמגן : תולדות הנוטרות העברית (תל-אביב : מערכות, 1962).
26. שטיין, א. ש. (עורך). הנוטר העברי : סיכומים וסיכויים (תל-אביב : הועד הארצי למען החייל היהודי, 1946).
27. שדה, יצחק. מלחמה בלתי שגרתית (תל-אביב : הקיבוץ המאוחד, 1980).

29. Anglim, Simon. Orde Wingate and the British Army, 1922-1944 (London: Pickering & Chatto, 2010).
30. Bierman, John and Smith, Colin. Fire in the Night; Wingate of Burma, Ethiopia and Zion (New York: Random House, 1999).
31. Callwell, C.E. Small Wars: Their Principles and Practice (London: War Office, 1906).
32. Field Service Regulations, Volume 2: Operations – General (London: War office, 1935).
33. Eshed, Haggai. Reuven Shiloah: The Man Behind the Mossad (London: Frank Cass, 1997).
34. Gwynn, Charles W. Imperial Policing (London: MacMillan, 1939).
35. Horne, Edward. A Job Well Done (Essex: Palestine Police Old Comrades Benevolent Association, 1982).
36. Jones, Tim. Postwar Counterinsurgency and the SAS 1945-1952 (London: Frank Cass, 2001).
37. King-Clark, Robert. Free For a Blast (London: Greenhill, 1988).
38. Mockaitis, R. British Counterinsurgency, 1919-60 (New York: St. Martin's Press, 1990).
39. Omissi, David E. Air Power and Colonial Control: The Royal Air Force, 1919-1939 (Manchester: Manchester University Press, 1990).
40. Pelger, Martin & Chappell, Mark. The British Tommy 1914-1918 (London: Osprey, 1996).
41. Royle, Trevor. Orde Wingate: A Man of Genius 1903-1944 (London: Frontline, 2010).

42. Simson, H. J. British Rule, and Rebellion (London: William Blackwood & Sons, 1937).
43. Skeen, Andrew. Lessons in Imperial Rule (London: Frontline Books, 2009).
44. Sykes, Christopher. Orde Wingate (London: Collins, 1959).
45. Townshend, Charles. Britain's Civil Wars: Counterinsurgency in the Twentieth Century (London: Faber & Faber, 1986).

מאמרים

1. אורן, מיכאל. "אורד וינגייט: ידידות במבחן". תכלת, 10 (ירושלים, 2001).
2. ארנון-אוחנה, יובל. "היבטים חברתיים ופוליטיים בתנועת המרד הערבי, 1936-1939". בתוך: דנין, עזרא. תעודות ודמויות מגנזי הכנופיות הערביות במאורעות 1936-1939 (ירושלים: מאגנס, 1981).
3. אייל, יגאל. "המרד הערבי בשנים 1936-1939: נקודת מפנה במאבק על ארץ ישראל". בתוך: מן, ניר (עורך). עלי זית וחרב, כך ט': והאנגלי אז בארץ: עיונים בפן הביטחוני של תקופת המנדט הבריטי בארץ ישראל (ירושלים: כרמל, 2009).
4. בר, ישראל. "תכסיסי גריליה", מערכות, פ"ז-פ"ח (דצמבר 1954).
5. דורי, יעקב. "הרהורים על מפעלות וינגייט בארץ", מערכות, פ"ז-פ"ח (דצמבר 1954).
6. קרויזר, גד. "הקמת גדר הצפון במרד הערבי ושאלת כשלונה: בחינה מחודשת", קתדרה, 120 (יוני 2006).
7. שדה, יצחק. "לאופי 'המלחמה הקטנה' מאורעות 1936-1939", מערכות, פ"ז-פ"ח (דצמבר 1954).
8. Anglim, Simon. "Orde Wingate and Anglo-Jewish Cooperation in the Arab Revolt of 1936-1939 – Myth Versus Reality", <http://kcl.academia.edu/SimonAnglim/Papers>.
9. Anglim, Simon. "Orde Wingate and the Special Night Squads: A Feasible Policy for Counter-Terrorism?", Contemporary Security Policy, Vol. 28, No.1 (April 2007).

10. Hacothen, David. "The Story of a Historic Friendship", Jewish Observer and Middle East Review, October 1969.
11. Harvey, A.D. "Who Were the Auxiliaries?", The Historical Journal, 35, 3 (1992).
12. Hughes, Matthew. "The Banality of Brutality: British Armed Forces and the Repression of the Arab Revolt in Palestine, 1936-39". English Historical Review, Vol. 124, No. 507 (April 2009).
13. King-Clark, Robert. "Special Duty", The Manchester Regiment Gazette, Vol. XI, No. 4 (October 1938).
14. Mead, Peter. "Orde Wingate and the Official Historians", Journal of Contemporary History, Vol. 14, No. 1 (London, 1979).
15. Thorntom, Rod. "Countering Arab Insurgencies: British Experience", Contemporary Security Policy (No. 28, 2007).
16. Townshend, Charles. "The Defence of Palestine: Insurrection and Public Security, 1936-1939", The English Historical Review, Vol. 103, No. 409 (October 1988).

עבודות שלא פורסמו

1. קוסובסקי, אורי. חיל הספר העבר-ירדני 1926-1948, עבודה לתואר מוסמך, אוניברסיטת חיפה, 2007.

עיתונות

1. דבר.
2. The Queen's Own Royal West Kent Regiment Gazette.
3. The London Gazette.

4. The Manchester Regiment Gazette.
5. The Palestine Post.

תכניות רדיו

1. T. R. Fyvel, "Wingate in Palestine", BBC Radio Broadcast, 16.4.1984.

ראיונות שנערכו ע"י המחבר

1. ראיון עם מר כריסטופר יאפ (Christopher Jupp), היסטוריון רגימנט קנט המערבי המלכותי, 25.1.2012.
2. ראיון עם מר שלמה אופנהיים, 9.5.2009.
3. ראיון עם מר שלמה תבורי, 10.8.2009.

נספח 1: גזרת הפעילות של פלגות הלילה המיוחדות

נספח 2: תמונות

תמונה מס' 1: לוחמי פל"מ על רקע הר תבור. הכידונים מכוסים בשרוולי בד שחור, למניעת החזר אור. יוני 1938.
צילום: ה.א.נ. ברידן. מתוך: King-Clark, Free for a Blast, p. 190.

תמונה מס' 2 : וינגייט (בכובע מצחייה) במהלך חיפוש בכפר ערבי, יולי 1938.
מתוך : King-Clark, p.190.

תמונה מס' 3 : מייקל גרוב (ימין) וה.א.נ. ברידן (משמאל) במהלך פעילות מבצעית בפל"מ. המשקפות הוענקו לקצינים ע"י חיים ויצמן.
מתוך : King-Clark, p.161.

תמונה מס' 4 : וינגייט (אוחז במפות) חולף על פני שתי משאיות קלות מדגם Morris 15CWT וחיילים מרגימנט מנצ'סטר. עין-חרוד, יולי 1938.
מתוך King-Clark, p.156.

תמונה מס' 5 : רוברט קינג-קלארק (במרכז, חובש קולפאק) ונוטרי מחלקתו באיילת שחר. שמעון קוך (אבידן) עומד בקצה השמאלי. יוני 1938.
מתוך King-Clark, p.168.

תמונה מס' 6 : וינגייט (בכובע מצחייה) בהלווייתו של חיים שטורמן. 15.9.1938.
באדיבות מר שלמה תבורי.

תמונה מס' 7 : ערבים מכבים הצתה של צינור הנפט בעמק יזרעאל. תאריך לא ידוע.
אוסף אווטס, KCLHMA.

תמונה מס' 8: נוטרי המשמר הנע של אלונים ליד אתר חבלה בצינור הנפט בעמק יזרעאל, 1938.
באדיבות משפחת שלמה אופנהיים.

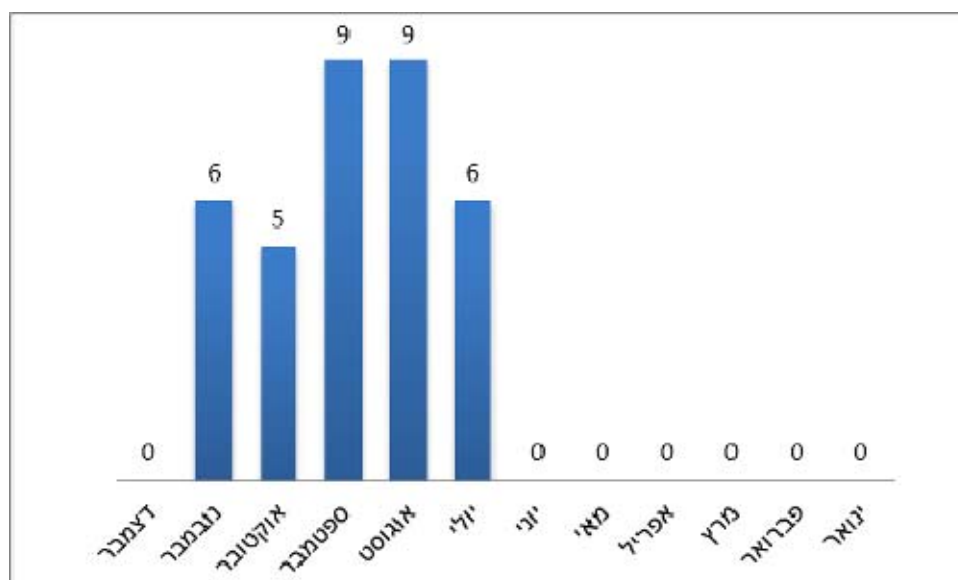
תמונה מס' 9 : נוטרי הפל"מ צועדים, בתמונה לצורך יחסי ציבור. צבי ברנר מוביל (בחולצה בהירה), 6.12.1938.
צילום : זולטן קלוגר. באדיבות אוסף התצלומים הלאומי.

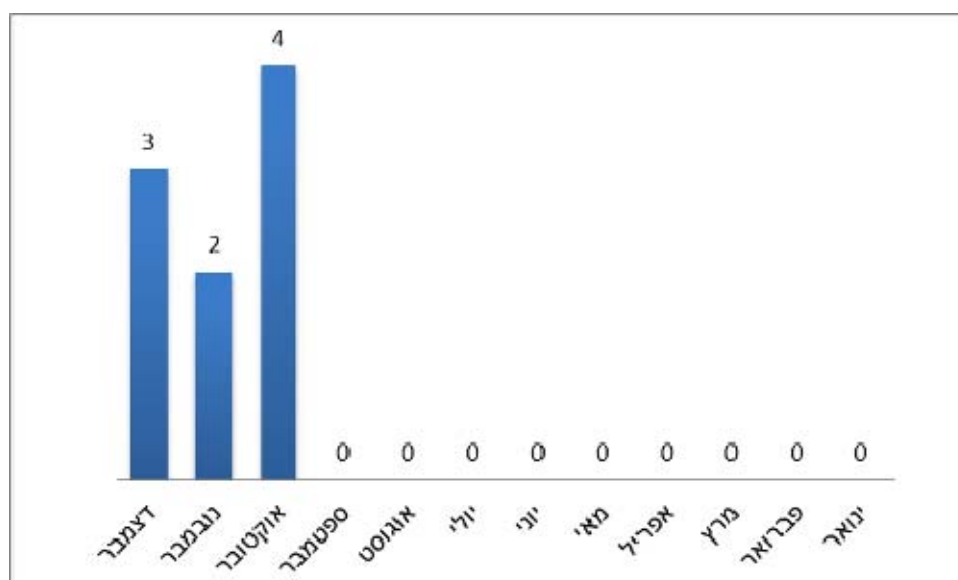
תמונה מס' 10 : נוטרי הפל"מ מסתערים בעת תרגיל, בתמונה לצורך יחסי ציבור. עין חרוד, 6.12.1938.
צילום : זולטן קלוגר. באדיבות אוסף התצלומים הלאומי.

נספח 3: סיכום החבלות בצינור הנפט במהלך המרד הערבי

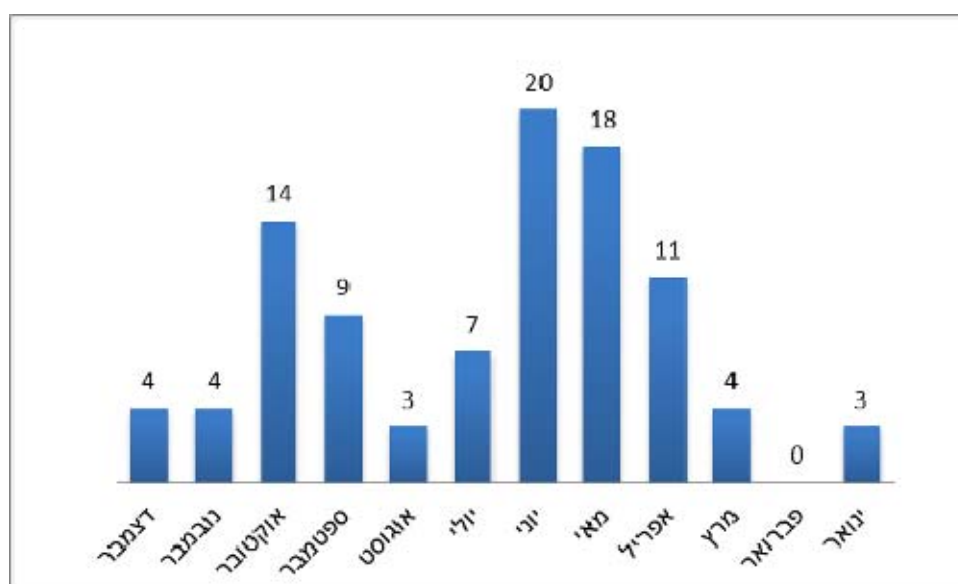
הנתונים נלקחו מדיווחים על חבלות בצינור שנמצאו בעיתונים Palestine Post ו"דבר" וכן מדיווחים המופיעים בדו"חות מידע של ה-CID (MECA Tegart Papers, GB 165-0281).

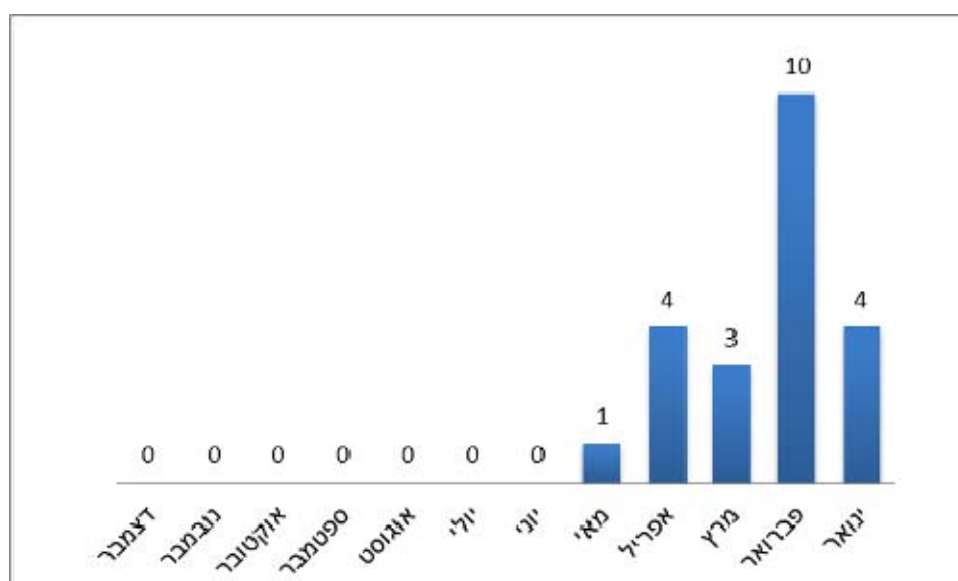
תרשים 1: חבלות בצינור הנפט לפי חודשים, 1936

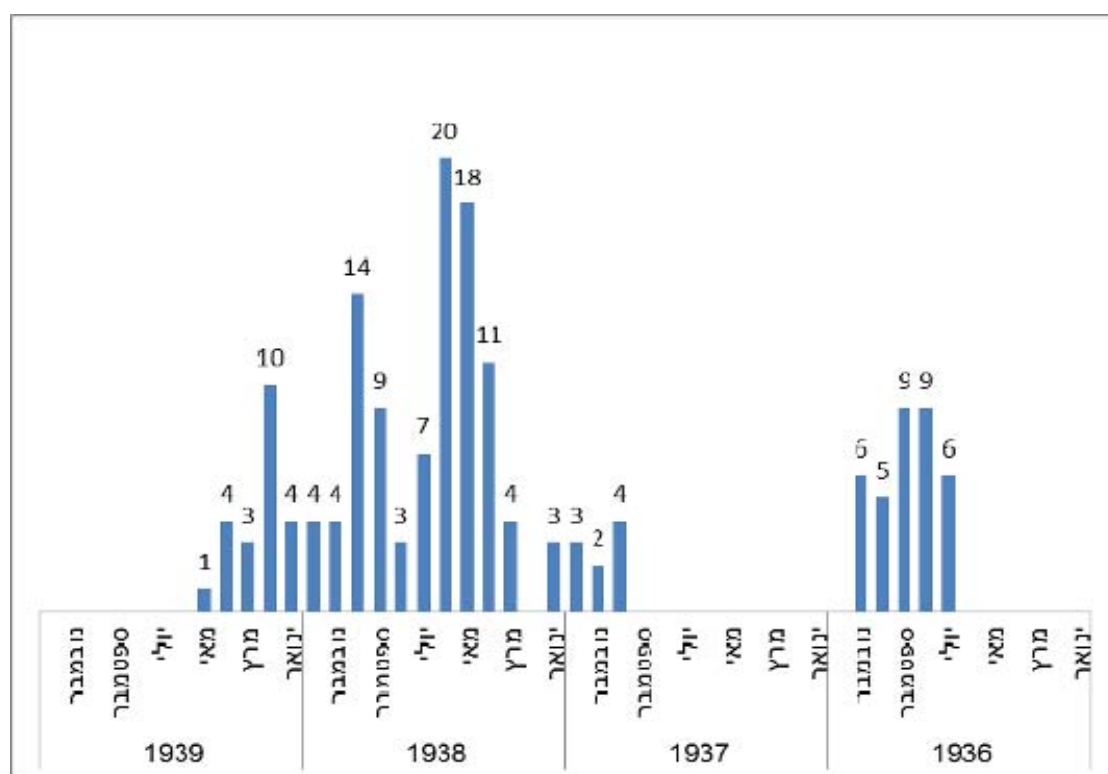
תרשים 2: חבלות בצינור הנפט לפי חודשים, 1937

תרשים 3 : חבלות בצינור הנפט לפי חודשים, 1938

תרשים 4 : חבלות בצינור הנפט לפי חודשים, 1939

תרשים 5: סיכום החבלות בצינור הנפט לפי חודשים, 1939-1936

נספח 4: סיכום כתבות העיתונות העוסקות בצינור הנפט, 1936-1939

העיתון	שנה	חודש	יום	עמוד	כותרת	תוכן
Palestine Post	1936	6	26	2	I.P.C. ask protection for its pipeline	החברה פונה לעבר הירדן בבקשה להגן על הצינור מפני חבלות
דבר	1936	7	7	7	צנור הנפט העיראקי והמאורעות	חבלה בין עפולה לבית שאן
דבר	1936	7	18	1	הודעות הממשלה	חבלה ליד בית שאן
Palestine Post	1936	7	20	5	the rest of the crime sheet	תוגברה האבטחה על הצינור לאור החבלות האחרונות; התקפות על תל יוסף ועין חרוד
Palestine Post	1936	7	21	5	arab band attacks dead sea convoy	חבלה ליד מחנה ישראל
דבר	1936	7	23	1	שאלות ארץ ישראל בבית-הנבחרים	22.7.36 דיון בבית הנבחרים על א"י, כולל התייחסות של אורמסבי-גור לסכנות חמורות לצנור
Palestine Post	1936	7	27	1	i.p.c. pipeline punctured again	חבלה כ-2 ק"מ מערבית לירדן, ה-4 מאז פרוץ המאורעות
דבר	1936	7	27	7	שוב ניזוק צנור הנפט	חבלה ליד בית שאן, השלישית מתחילת המאורעות
Palestine Post	1936	7	28	5	crime and penalty	2 חבלות בצינור
Palestine Post	1936	7	28	8	slight damage to i.p.c. line	חבלה ליד עין דור, החמישית מאז 17.4.36
דבר	1936	7	30	1	יריות	חבלה ליד בירה
Palestine Post	1936	7	31		shooting round tiberias	2 חבלות בעמק יזרעאל
דבר	1936	8	1	1	הודעות הממשלה	חבלה ממזרח לירדן. מצב מיוחד 200 מטר משני צדי הצנור בין 30 ל-4 בבוקר מטמרה לירדן.
Palestine Post	1936	8	2	5	damage to i.p.c. pipeline oil set on fire	חבלה מזרחית לירדן
Palestine Post	1936	8	2	5	ARAB CONSTABLE KILLED IN SAFAD	חבלה בצינור, עוצר לילי בין טמרה לנהר הירדן
Palestine Post	1936	8	4	5	official curfew notice	עוצר 200 מ' משני צדי הצינור, מטמרה לכביש עפולה נצרת
דבר	1936	8	4	6	הודעות הממשלה	החלת מצב מיוחד מתמרה לכביש עפולה נצרת

חבלה ליד מחנה ישראל	Military patrol fired on near Jenin	7	5	8	1936	Palestine Post
חבלה ליד כוואב	uneasiness in haifa	5	11	8	1936	Palestine Post
חבלה ליד בית שאן	התקפת שירה בגליל	10	11	8	1936	דבר
חבלה ליד כוואב	יריות ופצצות	1	13	8	1936	דבר
חבלה ליד ביסאן	oil aflame in beisan	7	14	8	1936	Palestine Post
2 חבלות ליד טמרה	4 dead, 5 wounded	7	14	8	1936	Palestine Post
חבלה ליד צמח	בארץ	18	14	8	1936	דבר
חבלה ליד טמרה	בקרב ליד שכס נהרגו 8 מהמרצחים	1	14	8	1936	דבר
חבלה ליד נצרת	מתנכלים לצינור	1	15	8	1936	דבר
חבלה ליד כוואב, בין ה-13 ל-14 באוגוסט	four jews killed	7	16	8	1936	Palestine Post
חבלה ליד כוואב ב-14.8	הודעות הממשלה	4	16	8	1936	דבר
חבלה ליד כוואב (19.8)	two killed, five wounded	5	20	8	1936	Palestine Post
חבלה ליד כוואב, 25.8.36	the rest of the crime sheet	5	27	8	1936	Palestine Post
חבלה ליד כוואב	2 brigands killed	7	2	9	1936	Palestine Post
חבלה ליד בית-שאן	פוגעים ב"פורצי-גדר"	7	8	9	1936	דבר
חבלה ליד כוואב	i.p.c. line damaged	7	9	9	1936	Palestine Post
עד כה 26 חבלות, מהן 2 בעבר הירדן	sabotage to the i.p.c. pipe line	2	11	9	1936	Palestine Post
חבלה ליד כוואב	the rest of the crime sheet	7	13	9	1936	Palestine Post
חבלה ליד כוואב	ליל יריות לפרדסי פ"ת	7	13	9	1936	דבר
חבלה ליד בית שאן	והטרור נמשך כמקודם	1	14	9	1936	דבר
חבלה ליד כוואב	railway sabotage	9	16	9	1936	Palestine Post
2 חבלות	the last four days	6	20	9	1936	Palestine Post
עד כה יותר משלושים חבלות, הרוב ליד כוואב	בארץ	8	20	9	1936	דבר
חבלה ליד כוואב	צבא ותכונה - וסוף אין	1	21	9	1936	דבר
חבלה ליד בית שאן	התקפה על תל-יוסף נהדפה באש חזקה	11	24	9	1936	דבר

חבלה באזור ביסאן	villagers versus terrorists	9	25	9	1936	Palestine Post
חבלה בין שריד לגניגר	הכנפיות תוקפות	10	28	9	1936	דבר
חבלה בין שריד לגניגר	וההתקפות - כרגיל	1	28	9	1936	דבר
חבלה(לא ברור מיקום)	אצל הנפט הבוער	1	29	9	1936	דבר
חבלה בין שריד לגניגר, באדמות מגידל	אניה בוערת בלב כמראה"ים"	1	29	9	1936	דבר
חבלה ליד גניגר ועוד אחת ליד כווכאב אל-האוה	I.P.C. pipeline damaged again near saris	5	30	9	1936	Palestine Post
חבלה ליד ביסאן	arab woman wounded	7	4	10	1936	Palestine Post
חבלה ליד גניגר	הודעות הממשלה	1	8	10	1936	דבר
חבלה בצינור, עוד אחת בין 4 ל 5 באוקטובר	I.P.C. pipeline again damaged near ganigar	11	9	10	1936	Palestine Post
עוצר לאורך צינור הנפט	police officer shot at haifa	11	9	10	1936	Palestine Post
חבלה ליד טמרה	after midnight	1	12	10	1936	Palestine Post
חבלה ליד עין דור	Jewish ghaffir shot dead at jeida farm	5	13	10	1936	Palestine Post
35 מקרי חבלה עד כה מתחילת המרד	I.P.C. pipeline damage	3	22	11	1936	Palestine Post
האחריות לנזק לתשתית (חשמל, טלפון, צינור נפט) מוטלת על הכפרים השכנים	nearset village held responsible	3	1	6	1937	Palestine Post
חבלה ליד הירדן	official communiques	1	17	10	1937	Palestine Post
חבלה בין עין דור לטמרה	midnight attack	1	5	11	1937	Palestine Post
חבלה בין בירה לכווכאב	shooting of ghaffir	3	19	12	1937	Palestine Post
ממשלת עיראק מביעה דאגה בגין הפגיעות בצינור.	iraq's concern over pipeline sabotage	6	28	11	1937	Palestine Post
חבלה ליד ביסאן	bullets and bombs at two jerusalem buses` train derailed at ras el ain	1	15	10	1937	Palestine Post
חבלה ליד גניגר	"the country was generally quiet"	3	9	12	1937	Palestine Post
"הועד להגנת פלסטין" העיראקי קורא שלא לפגוע בצינור	drawing the line	2	5	12	1937	Palestine Post

הרס בית בנעין וקנס באל-בירה בעקבות פגיעה בצינור + הצבת עמדות משטרה בכפרים	police posts in arab villages	1	25	10	1937	Palestine Post
חבלה בעמק יזרעאל המערבי	shots and sabotage	3	21	10	1937	Palestine Post
חבלה הין עין דור לתמרה	התנקשו בצנור הנפט	7	4	11	1937	דבר
חבלה הין עין דור לתמרה	התנקשות בצנור הנפט	20	5	11	1937	דבר
חבלה ליד גניגר	המשטרה מודיעה	7	8	12	1937	דבר
חבלה בין בירה לכווכאב	ידיעות המשטרה	1	19	12	1937	דבר
חבלה בצינור ליד טיבייה	sniping and sabotage: attack on karkur	2	18	3	1938	Palestine Post
חבלה ליד יאגור	4 jews injured in land mine explosion	2	10	4	1938	Palestine Post
דיווח עלך כנופיה של כשבעים איש בהרי נצרת; 2 חבלות ליד שריד	4 arabs murdered by armed brigands	1	15	4	1938	Palestine Post
חבלה בין מחנה יהודה לתל עדשים; חבלה ליד ניין ועין דור	i.p.c. pipeline punctured twice in two nights	2	19	4	1938	Palestine Post
חבלה ליד ביסאן, חבלה ליד נצרת	sniping and sabotage during 24 hours	2	20	4	1938	Palestine Post
סיכול חבלה ליד שריד ע"י נוטרים	sarid ghaffirs avert pipeline damage	2	24	4	1938	Palestine Post
חבלה בצינור; פשיטה מוצלחת של RUR על סילאת א-דאהר הביאה לתפיסת חשודים וכמות נשק גדולה	huge arms haul in military surprise raid on village	1	29	4	1938	Palestine Post
חבלה ליד ביסאן	constable killed in highway ambush	1	17	5	1938	Palestine Post
חבלה בין כווכאב לביסאן; חבלה ליד עין דור	arabs wound lieutenant from ambush	1	18	5	1938	Palestine Post
חבלה בנפת נצרת; כתבה על תפיסת כפרים בגליל ע"י הצבא	ain hazorea settlers repulse attacks	1	22	5	1938	Palestine Post
חבלה ליד נהריים	fires raging in the north	2	25	5	1938	Palestine Post
שתי חבלות בנפת נצרת	the rest of the weekend crime	2	29	5	1938	Palestine Post
שלושה ניסיונות חבלה בצינור	mukhtar and a villager murdered	1	31	5	1938	Palestine Post
חבלה בנפת נצרת	sniping, sabotage and armed robbery	2	1	6	1938	Palestine Post

4 מטוסים הוקצו לסיור לאורך הצינור	patrolling the pipeline	2	1	6	1938	Palestine Post
חבלה ליד דנה	24 hours of crime	2	13	6	1938	Palestine Post
סקירה כללית על ההתקפות	attacks on iraq pipeline	3	14	6	1938	Palestine Post
סיור צבאי הרג ערבי חמוש ליד הצינור, ירי על תחנת ביסאן	24 hours of crime	2	15	6	1938	Palestine Post
חבלה ליד כוואב	flames by night	2	17	6	1938	Palestine Post
ניקוב הצינור ליד כוואב - תשע פעמים בחמישה לילות	puncturing the I.P.C. line: nine times in five nights	5	21	6	1938	Palestine Post
חבלה ליד כוואב	24 hours of crime	2	27	6	1938	Palestine Post
חבלה ליד חיפה	24 hours of crime	2	30	6	1938	Palestine Post
חבלה ליד טמרה	24 hours of crime	2	5	7	1938	Palestine Post
חבלה בנפת נצרת, חבלה בנפת חיפה	24 hours of crime	2	20	7	1938	Palestine Post
חבלה ליד יאג'ור	24 hours of crime	2	25	7	1938	Palestine Post
חבלה ליד טייבה	24 hours of crime	2	15	8	1938	Palestine Post
כתבה המתארת התקלות ב-31.7, RWK	life sentence for brigand boy	2	22	8	1938	Palestine Post
חבלה בין כוואב לדנה	the situation in brief official reports	7	4	9	1938	Palestine Post
קרב בארד אל-עוואדין, 14 מורדים נהרגו, שבחים לאסטרטגיה הבריטית ללא אזכור מפורש ל-SNS)	reflections	6	5	9	1938	Palestine Post
חבלה ליד כוואב ב-3.9	situation in brief official reports	1	6	9	1938	Palestine Post
חבלה ליד תל עדשים	pump house and pipeline	2	15	9	1938	Palestine Post
חבלה בין דנה לעין דור; חבלה בין תל עדשים ומחנה ישראל	situation in brief official reports	1	18	9	1938	Palestine Post
חבלה ביו כוואב לדנה	pipeline punctured	1	23	9	1938	Palestine Post
חבלה בין דנה לקמרה	Tuesday, sept. 27, 9 p.m.	2	28	9	1938	Palestine Post
8 חבלות בין 1.7 ל-30.9; סיכום קרבנות ואבדות בתקופה זו	1762 casualties since july 1	1	30	9	1938	Palestine Post
2 חבלות בין דנה לטייבה; שני מחבלים נפצעו ע"י סיור צבאי	situation in brief official reports	1	30	9	1938	Palestine Post
חבלה ליד תמרה, חבלה ליד כוואב	27 casualties at shefa amr	1	3	10	1938	Palestine Post

חבלה בין תל עדשים למחנה ישראל	Galilee	2	7	10	1938	Palestine Post
חבלה ליד שריד, חבלה בין כוואב לטייבה	three casualties to gang	2	9	10	1938	Palestine Post
חבלה בין דנה לטייבה	Galilee	2	18	10	1938	Palestine Post
חבלה ליד טייבה. סיור צבאי הרג שני מחבלים	nine brigand casualties	2	20	10	1938	Palestine Post
חבלה בצינור ליד כפר חסידים	Haifa	2	23	10	1938	Palestine Post
חבלה בין כוואב לדנה	Galilee	2	23	10	1938	Palestine Post
חבלה ליד דנה	sixteen tiberias arabs arrested	2	24	10	1938	Palestine Post
חבלה צפונית לביסאן	arab found dead	2	27	10	1938	Palestine Post
חבלה ליד כוואב	pillion driver shot dead	2	30	10	1938	Palestine Post
חבלה בין קרית חיים לכפר חסידים	jericho town occupied by military	1	14	11	1938	Palestine Post
חבלה ליד נשר	three arabs killed, two wounded by terrorists	2	17	11	1938	Palestine Post
חבלה ליד כוואב	brigands routed	2	2	12	1938	Palestine Post
סיכום קורבנות ואבדות מה-1.7.38 עד ה-30.11.38. כולל תפיסת אמל"ח ואבדות לכנופיות	seven bandits dead in hebron hill area	1	2	12	1938	Palestine Post
חבלה ליד כפר חסידים	bath yam Jews succumbs to wounds	1	14	12	1938	Palestine Post
חבלה ליד el Ira (אל בירה?)	military arrests thirteen in nablus searches	2	22	12	1938	Palestine Post
כתבה על רגימנט מנצ'סטר, כולל תיאור פעילות לאורך הצינור	manchester regiment sails from haifa today	5	25	9	1938	Palestine Post
כתבה בה טוען טהא אל האשמי כי הכספים שנשלחים לאי"י מיועדים לנזקים ולא לאלה שפוגעים בצינור (מעיד על חומרת הבעיה בעיני הבריטים)	haj amin invited to baghdad	2	26	6	1938	Palestine Post
חבלה בין דנה לבירה	armed gangs at large near gaza	2	6	6	1938	Palestine Post
חבלה ליד חיפה	24 hours of crime		30	6	1938	Palestine Post
3 חבלות ליד כוואב	bedu killed in yavniel fray	2	6	6	1938	Palestine Post

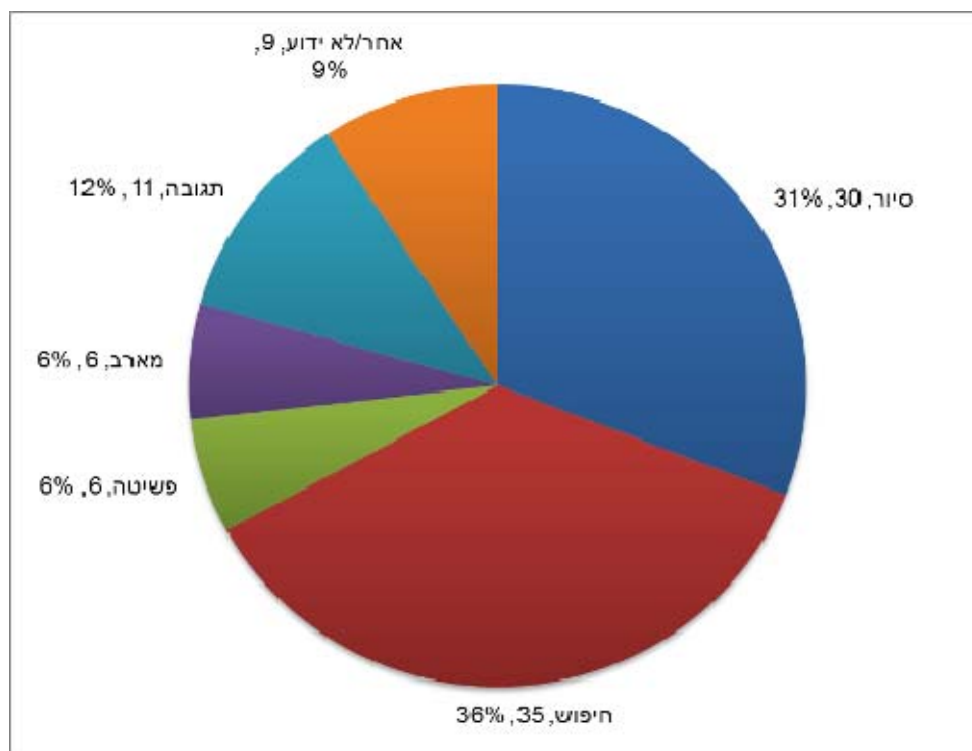
התקלות בין נוטרים מתל עדשים לכנופיה, ככל הנראה מנעה חבלה בצינור	ghaffirs surprise arab brigands in emek	1	27	5	1938	Palestine Post
חבלה ליד שריד, עקבות מובילים למאהל בדווי	tell the police about this	2	5	5	1938	Palestine Post
חבלה ליד נצרת	villager taken from house by gang and executed	2	30	3	1938	Palestine Post
חבלה בעבה"י	railway labourers molested		9	8	1938	Palestine Post
הוצאה להורג של עלי אחמד מחמד אל-יוסף, שנתפס חמוש ליד הצינור בקרב ביסאן	two death sentences carried out at acre	2	28	7	1938	Palestine Post
עוצר הוכרז לאורך הצינור ממחנה ישראל לנהר הירדן	news in today's gazette	2	16	6	1938	Palestine Post
פריבת כוחות בצפון; מעצר ארבעה ערבים ממגידל בחשד לחבלה בצינור	search parties of troops and police deploy through north	3	17	1	1938	Palestine Post
מעצר ארבעה חשודים במגידל בחשד לחבלה ליד שריד ב-3.1.38	hebron strikes as fine collection begins	3	5	1	1938	Palestine Post
סיכום מחצית ראשונה של חודש ספטמבר 1938: 115 מקרי חבלה (בכלל, כולל בצינור) לעומת 46 בתקופה המקבילה בבחצי השני של אוגוסט. שתי חבלות בצינור לעומת 3 באוגוסט.	228 casualties in last fortnight	1	16	9	1938	Palestine Post
התקפה על כפר חטים; ארבע חבלות בין סידי ואדנה, ליד ביסאן במוצ"ש; התקלות במהלך חיפוש בטמרה - 15 ערבים הרוגים. התקלות באל בירה	23 bandits killed in weekend fighting	1	16	5	1938	Palestine Post
חבלה ליד כוואב, 25.3.38	arab legion patrol seizes arms dump	1	27	3	1938	Palestine Post
סיכום נובמבר 1938: 3 חבלות; 139 חברי כנופיות הרוגים, 109 רובים נתפסו ו-30 אקדחים	terror's toll 330 casualties in november	1	2	12	1938	Palestine Post
חבלה ליד סאסא	murder comes to lydda	2	20	11	1938	Palestine Post
סיכום חודש אוקטובר 1938: 12 חבלות בצינור	762 casualties in october	1	1	11	1938	Palestine Post
חבלה בין דנה לטייבה, 1.10.38	armed arabs killed	2	18	10	1938	Palestine Post
סיכום מה 1.7.38 ל-30.9.38: 445 מחבלים הרוגים, 8 חבלות (כנראה רק בספטמבר)	1762 casualties since july 1	1	30	9	1938	Palestine Post
סיכום הלחימה ב-1938 עד ספטמבר. כולל התייחסות לירידה בפעילות	a year of intense effort	11	25	9	1938	Palestine Post

הכנופיות בגליל בעקבות חומת טגארט ופטרולים.						
סיכום אוגוסט 1938 : 130 מחבלים, 3 חבלות.	248 killed in august; 301 wounded	1	1	9	1938	Palestine Post
חבלה ליד דנה ; התקפה גדולה על שימרון	bomb explosion in tiberias	2	15	8	1938	Palestine Post
דיווח על התקלות ליד כוואב, קצין בריטי פצוע קל	after midnight	1	13	7	1938	Palestine Post
8.7.38 חבלה ליד טמרה	24 hours of crime	2	10	7	1938	Palestine Post
עליה של 19.5% בייצוא הנפט דרך הצינור	news in brief	5	5	7	1938	Palestine Post
4.7.38 חבלה ליד טמרה	24 hours of crime	2	5	7	1938	Palestine Post
חבלה ליד כוואב	24 hours of crime	2	1	7	1938	Palestine Post
חבלה ליד כוואב	24 hours of crime	2	22	6	1938	Palestine Post
4 חבלות בגזרת נצרת	24 hours of crime	2	21	6	1938	Palestine Post
חבלה בגזרת חיפה וחבלה בגזרת נצרת	24 hours of crime	2	20	6	1938	Palestine Post
חבלה ליד כוואב וחבלה ליד טמרה	48 hours of crime	2	19	6	1938	Palestine Post
חבלה ליד כוואב	soldier dead in explosion of land mine	1	7	6	1938	Palestine Post
3 חבלות 3.5.38	two arab ghaffirs killed near hebron	1	26	5	1938	Palestine Post
קנס של 200 ליש"ט לכפר מגיידל על חבלה בצינור	shots and bomb in jerusalem	1	13	1	1938	Palestine Post
חבלה ליד שריד (וירי על היישוב) וחבלה ליד כוואב	eleven separate incidents within seventy-two hours	3	4	1	1938	Palestine Post
חבלה ליד יג'ור, 24.11.38	unsuccesful attempt on nablus mukhtar	2	27	11	1938	Palestine Post
חבלה ב-14.4.38 ליד נצרת ואחת ב-15.4.38 ליד ביסאן	18 of brigand gang reported killed in six-hour encounter	1	17	4	1938	Palestine Post
חבלה ליד כוואב	brigands routed	2	2	12	1938	Palestine Post
חבלה ליד כוואב, 11.3.38	stray shots causes death of soldier	1	13	3	1938	Palestine Post
חבלה בין טייבה לכוואב	situation in brief: official reports	2	9	10	1938	Palestine Post

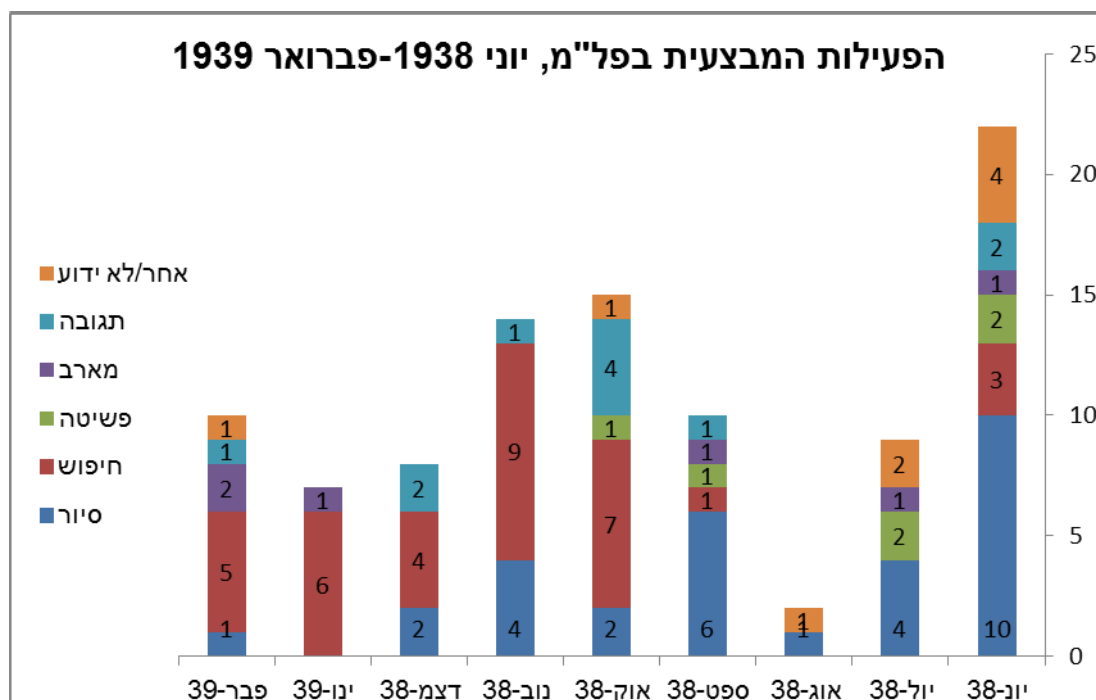
התקלות בין כוח חיילים ונוטרים לכנופיות ליד כווכאב. תשעה הרוגים לכנופיה, חייל ונוטר פצועים.	24 hours of crime	2	8	7	1938	Palestine Post
מחבל הרוג ליד דנה, 23.3.38	the situation in brief	1	25	9	1938	Palestine Post
חבלה ליד כווכאב	הודעת הממשלה	8	16	9	1938	דבר
סיכום כותרות שנת 1938, כולל דיווחים על תקיפות וחבלות	headlines of the year 1938	3	1	1	1939	Palestine Post
חבלה ליד כווכאב	troops kill 2, wound 2 terrorists in searches	2	2	1	1939	Palestine Post
חבלה ליד כפר חסידים	toll of weekend terror	2	22	1	1939	Palestine Post
חבלה ליד טמרה	sniping , kidnapping, arson	2	29	1	1939	Palestine Post
חבלה ליד כפר חסידים	arab wounded in haifa	2	1	2	1939	Palestine Post
חבלה ליד כפר חסידים ; חבלה ליד אל-בירה	jew wounded in bus attack	2	10	2	1939	Palestine Post
חבלה בין גניגר לשריד	soldier dead two wounded in land-mine explosion	2	15	2	1939	Palestine Post
חבלה ליד כווכאב ; התקפות על סגירה, עקיבא ומ"ן בין לוביה לסגירה	48-hour curfew after attack	2	21	2	1939	Palestine Post
חבלה ליד בירה	teacher murdered in jerusalem quarter	2	26	2	1939	Palestine Post
חבלה ליד כווכאב	passanger wounded in car attack on jerusalem road	2	7	3	1939	Palestine Post
חבלה ליד גניגר	three arabs murdered` 3 other persons wounded	2	18	3	1939	Palestine Post
חבלה ליד קרית חרושת	two arabs, one jew shot	2	26	3	1939	Palestine Post
ניסיון חבלה ליד דנה, כלבי משטרה מובילים למעצר באל-בירה	Arab murdered in haifa	2	7	5	1939	Palestine Post
טרקטור עולה על מטען חבלה ליד צינור הנפט ליד שער העמקים. ההרוג : אריה גבעתי	tractor hits landmine: driver dead	1	21	8	1939	Palestine Post
סיור של שוטרים יהודים סיכל חבלה ליד סריס	arab villagers fight bandits	2	3	9	1939	Palestine Post
מקרה בודד של חבלה במאי 1939	184 is disturbances toll	2	1	6	1939	Palestine Post

	during may					
חבלה ליד דנה	arab terror claims six victims	1	3	4	1939	Palestine Post
סיכום אירועי אפריל 1939 ; 4 חבלות בצינור	116 casualties in april	2	3	5	1939	Palestine Post
סיכום מרץ 1939. מספר חבלות בצינור	238 victims during march	1	3	4	1939	Palestine Post
סיכום פברואר 1939. עשר חבלות ; 3 בינואר 1939	one hundred and ten killed in palestine in february	2	1	3	1939	Palestine Post
חבלה ליד בירה, שתיים ליד כוואב	suspects detained, arms and ammunition seized	2	24	2	1939	Palestine Post
חבלה ליד דנה, 19.2.39 ;	villager murdered by armed men near nablus	2	20	2	1939	Palestine Post
חבלה בין טמרה לעין דור	musrara placed under curfew	2	24	1	1939	Palestine Post

נספח 5: סיכום הפעילות המבצעית בפלגות הלילה המיוחדות

תרשים 6: התפלגות סוגי הפעילות המבצעית, יוני 1938 – פברואר 1939

תרשים 7: התפלגות סוגי הפעילות המבצעית לפי חודשים, יוני 1938 – פברואר 1938

נספח 6: פירוט הפעילות המבצעית בפלוגות הלילה המיוחדות

שנה	חודש	יום	צורת פעילות	מקום	תוצאות		מקור
					הרוגים	רובים	
1938	6	11	סיור	טמרה	2	0	CO732/81/9
1938	6	12	סיור	דנה	2	0	CO732/81/9
1938	6	13	סיור	מסר	0	0	את"ה 26/1
1938	6	13	סיור	נין	1	2	את"ה 26/1
1938	6	14	סיור	נוריס	1	2	S25\8768 אצ"מ
1938	6	16	סיור	גדר הצפון	0	0	יומן קינג-קלארק
1938	6	17	פשיטה	ג'ורדיה	3	0	
1938	6	18	סיור	איילת	0	0	יומן קינג-קלארק
1938	6	19	סיור	ראש פינה	0	0	יומן קינג-קלארק
1938	6	21	תגובה	ראש פינה	0	0	יומן קינג-קלארק
1938	6	22	סיור	סאסא-כפר ברעם	0	0	יומן קינג-קלארק
1938	6	23	מוצב יום	ואדי איילת	0	0	יומן קינג-קלארק
1938	6	23	חיפוש	טילייל	0	0	יומן קינג-קלארק
1938	6	23	תגובה	משמר	0	0	יומן קינג-קלארק
1938	6	24	סיור	גדר הצפון, ברעם	0	0	יומן קינג-קלארק
1938	6	24	סיור	א-דחי	0	0	את"ה 3/סנס/19
1938	6	25	חיפוש	בירה	0	0	את"ה 3/סנס/19
1938	6	27	חיפוש	ערב א-בשאטווה	10	0	את"ה 26/1, CO 732/81/9
1938	6	27	מארב	גדר הצפון	0	0	יומן קינג-קלארק
1938	6	28	פשיטה	ערב א-בשאטווה	10	0	Sykes p. 153
1938	6	28	חיפוש	מונטר	0	0	יומן קינג-קלארק
1938	6	30	לא ידוע	מחנה ישראל	0	0	את"ה 3/סנס/19
1938	7	2	סיור	גדר הצפון	0	0	יומן קינג-קלארק
1938	7	5	סיור	ממנחמיה לסירין	0	0	יומן קינג-קלארק
1938	7	5	סיור	כאוכב אל-הווא	12	0	ארכיון עין חרוד
1938	7	7	סיור	ממנחמה ישראל לסרטבה	0	0	יומן קינג-קלארק
1938	7	10	פשיטה	דבוריה	15	2	סיכום וינגייט
1938	7	12	סיור	כאוכב אל-הווא	0	0	את"ה 3/סנס/19
1938	7	14	סיור	מעוז	0	0	את"ה 3/סנס/19
1938	7	30	לא ידוע	ליד ביסאן	0	0	את"ה 3/סנס/19
1938	7	31	פשיטה	אום מג'דה	8	4	את"ה 26/1
1938	8	9	חיפוש	פקוע	0	0	את"ה 3/סנס/19
1938	8	12	סיור	חטין	4	1	אצ"מ S25/8768
1938	9	3	פשיטה	חרבת ליד-אל עוואדין	14	16	אצ"מ S25/8768
1938	9	23	תגובה	דנה	6	0	את"ה 26/1
1938	9	24	סיור	דנה	2	0	את"ה 26/1
1938	9	26	סיור	בין דנה לטייבה	0	0	אצ"מ S25/22548
1938	9	28	סיור	צינור הנפט	0	0	את"ה 2/סנס/19
1938	9	29	סיור	עד דנה	0	0	אצ"מ S25/22548
1938	9	29	סיור	במרחה	0	0	אצ"מ S25/22548
1938	9	29	חיפוש	דנה	1	0	את"ה 2/סנס/19
1938	9	30	סיור	במרחה	1	0	אצ"מ S25/22548

9	30	מארב	כביש עפולה-גינין	0	0	את"ה 2/סנס/19
10	2	פשיטה	סירין	0	0	אצ"מ S25/22548
10	2	תגובה	מצפה	5	5	אצ"מ S25/22548
10	3	חיפוש	סרגיונה	0	2	אצ"מ S25/22548, בן-דוד, עמ' 34
10	4	אחר	דבוריה	0	12	CO732/81/9
10	4	תגובה	תל-עמל	0	0	את"ה 2/סנס/19
10	10	חיפוש	כפר מנדה	0	0	אצ"מ S25/22548
10	12	תגובה	מעוז	10	8	אצ"מ S25/22548
10	14	חיפוש	דבל אל-דחי, ניין	0	0	את"ה 2/סנס/19
10	16	תגובה	תל-יוסף	0	0	את"ה 2/סנס/19
10	18	סיוור	צינור הנפט	2	2	ארכיון עין חרוד
10	19	חיפוש	חטיין	3	8	אצ"מ S25/8768 ; ארכיון עין חרוד
10	19	סיוור	מסר	2	2	CO732/81/10
10	23	חיפוש	מסר	1	3	ארכיון עין חרוד
10	23	חיפוש	מסחה	1	0	את"ה 2/סנס/19
10	24	חיפוש	כאוכב אל-הווא	0	3	אצ"מ S25/22548
11	4	חיפוש	חרבת ליד	0	1	ארכיון עין חרוד
11	9	חיפוש	חרבת ליד	0	1	את"ה 2/סנס/19
11	13	חיפוש	ערב א-זביידה, צפונית לשער העמקים	1	2	ארכיון עין חרוד
11	13	סיוור	אזור וולדהיים	0	0	את"ה 2/סנס/19
11	14	חיפוש	דנה, טייבה, נעורה	1	0	ארכיון עין חרוד
11	21	סיוור	עמק החולה	0	0	ארכיון עין חרוד
11	22	סיוור	עמק החולה	0	0	ארכיון עין חרוד
11	23	חיפוש	סינדיאני (ליד זכרון)	2	0	ארכיון עין חרוד
11	23	סיוור	עמק החולה	0	3	ארכיון עין חרוד
11	24	חיפוש	סירין	0	0	ארכיון עין חרוד
11	26	חיפוש	נעורה	0	0	את"ה 2/סנס/19
11	28	חיפוש	שונם	0	0	את"ה 2/סנס/19
11	29	תגובה	אם אל זינאת	0	0	את"ה 2/סנס/19
11	30	חיפוש	דבל אל-דחי	0	0	את"ה 2/סנס/19
12	2	תגובה	תל-עמל	0	0	את"ה 2/סנס/19
12	2	חיפוש	פקוע	0	0	את"ה 2/סנס/19
12	4	סיוור	צינור הנפט	0	0	את"ה 2/סנס/19
12	8	תגובה	שטה	0	0	את"ה 2/סנס/19
12	10	חיפוש	כפר עין חרוד	0	0	את"ה 2/סנס/19
12	11	סיוור	צינור הנפט	0	0	את"ה 2/סנס/19
12	12	חיפוש	דנה	0	0	את"ה 2/סנס/19
12(?)	?	חיפוש	כפר בעמק החולה	1	0	אצ"מ S25/22548
1	14	חיפוש	מלאעה (ליד תל חי)	0	0	את"ה 2/סנס/19
1	15	חיפוש	טאלמניה	0	0	את"ה 2/סנס/19
1	16	חיפוש	שוקא תחתא	0	0	את"ה 2/סנס/19
1	21	חיפוש	פיקיעטין	0	0	את"ה 2/סנס/19
1	22	חיפוש	בית גין	9	2	את"ה 14/ציון/14
1	24	מארב	חלסה	0	0	את"ה 2/סנס/19
1	25	חיפוש	מונטא, טובא	0	0	את"ה 2/סנס/19

19/סנס/2 את"י	0	0	קטיאה, מזאזה	חיפוש	29	1
19/סנס/2 את"י	0	0	אונין (גבול לבנון)	מארב	1	2
19/סנס/2 את"י	0	0	זאווה	חיפוש	5	2
19/סנס/2 את"י	0	0	א-נעימה	תגובה	7	2
19/סנס/2 את"י	0	0	דפנה, סומבריה	חיפוש	9	2
19/סנס/2 את"י	0	0	אונין (גבול לבנון)	מארב	11	2
26/1 את"י	0	0	לא ידוע	סיוור	13	2
19/סנס/2 את"י	0	0	א-נעימה	אבטחה	14	2
19/סנס/2 את"י	15	0	א-בוזאווה, ג'אולה	חיפוש	15	2
19/סנס/2 את"י	0	2	א-בוזאווה	חיפוש	17	2
19/סנס/2 את"י	0	0	א-זאווה	חיפוש	19	2

נספח 7: עיטורים שהוענקו ללוחמים בפלגות הלילה המיוחדות

שם	תפקיד	יחידה מקורית	העיטור	מקור
א.צ'. וינגייט (O. C. Wingate)	מפקד היחידה	מפקדת כוח החירום	Distinguished Service Order	WO 32/4947
ה.א.נ. ברידן (H.E.N. Bredin)	מפקד מחלקה	1 st Btn., Royal Ulster Regiment	Bar to Military Cross	WO 32/4947
מ.ר.ל. גרוב (M.R.L. Grove)	מפקד מחלקה	2 nd Btn., Royal West Kent Regiment	Military Cross	WO 32/4947
ר. קינג-קלארק (R. King-Clark)	מפקד מחלקה	1 st Btn., The Manchester Regiment	Military Cross	WO 32/4948
ו. וולש (W. Walsh)	סמל מחלקה	1 st Btn., Royal Ulster Regiment	Military Medal	WO 32/4947
א. סוטר (A. Suter)	לוחם	2 nd Btn., Royal West Kent Regiment	Mentioned in Dispatches	WO 32/4947
ג'.א. נייט (G.E. Knight)	סמל מחלקה	2 nd Btn., Royal West Kent Regiment	Mentioned in Dispatches	WO 32/4947
ג'.ו.ק. וואטס G.V.K. Watts	מקלען	2 nd Btn., Royal West Kent Regiment	Mentioned in Dispatches	WO 32/4947
פ. הוברוק (F. Howbrook)	סמל מחלקה	1 st Btn., The Manchester Regiment	Mentioned in Dispatches	WO 32/4948
ישראל כרמי	סמל מחלקה (נוטר)	משטרת ארץ ישראל	Colonial Police Medal	The London Gazette, Issue 34618, 21.4.1939, p. 2661

הערה: שמות חיילי ה-RWK הרשומים לעיל מופיעים בביטאון הרגימנט ומצוין כי הם שירתו בפל"מ; ראה:

"The 2nd Battalion in Palestine", The Queen's Own Royal West Kent Regiment Gazette, 1938.

נספח 8: מסמכים נבחרים

SECRET.

Appreciation by Captain O.C. Wingate, of Force H.Q. Intelligence on 5.6.38 at NAZARETH of the possibilities of night movements by armed forces of the Crown with the object of putting an end to terrorism in Northern Palestine.

Object.

To set up a system and undetected movement of troops and police by night, across country and into villages, surprising gangs, restoring confidence to peasants, and gaining government control of rural areas.

FACTORS.

(1). Present state of rural areas.

It has been admitted by the civil authority that, on the approach of darkness, the virtual control of the country passes to the gangsters. In the dark they are free to visit villages without the smallest risk of any action being taken against them. They are free to move without danger anywhere, except on the main roads, and they do, when convenient, use even these. Neither police nor troops move by night as a general rule. When they do move it is usually by car and on the main roads. When ambushed in so doing, as is to be expected, the practice has been to return fire, a useless proceeding by night, and, after an exchange of shots, to allow the gangs to withdraw unpursued. Surprise has always been inflicted by the gangs, not by our forces, and such will continue to be the case so long as present methods are followed. When any cross country movement by armed forces does take place at night, it is usually by the direct, and therefore most obvious route; is given away beforehand by Arabs in touch with the forces, and it is therefore effective. The result of all this is that the gangs, who enjoy a warm bed as much as anyone, make a practice of visiting villages by night. Here they oppress and terrorise the peasants in a manner that the Government could not rival even were it its object to do so.

א. ת. ה.	
692	הט'
26	תיק
1	עמ'

הצעת וינגייט להקמת "קבוצה לתנועה בלילה", 5.6.1938
את"ה, 69/809/26

COPY.

ACTION OF SPECIAL NIGHT SQUADS ON NIGHT 3RD/4TH
SEPTEMBER, 1938.

Narrative:

On the evening of the third the S.N.S. carried out an operation on the pipeline, returning to AIN HEROD by 2100 hours. This action led neighbouring rebels to suppose that no further activity was to be expected that night. Meanwhile five squads proceeded to 172230 dropping off without lights in the usual manner, the M.T. proceeding to SHIMRON, 170234, at 2200 hours. At 0100 hours on the 4th two squads proceeded to 177225 where they dropped off, the M.T. proceeding to SHIMRON. At the same hour the squads from SARID moved South towards KH LIDD 172224, better known as LIDD EL AWADIN. Squads advanced off tracks, and by 0400 hours had formed a complete circle around LIDD of about 1200 yards radius. Captain Wingate's Squad got among some tents, but, by dint of lying on their backs, contrived to avoid detection until 0500 hours. At 0500 hours, as previously arranged, Corporal Walsh R.U.R. with a squad of Jewish police from EIN HEROD concealed in the bottom of a lorry, drove up to LIDD from AFFULEH. Two men in blue shirts and one ghaffir provided the bait.

At first, however, this car was not attacked. At 0505 hours I ordered the Essex Squad under Lieut.-Houston to advance into the tents from the West. Great activity immediately became apparent, numbers of rebels appearing with rifles and on horseback. During the next hour these ran about from one squad to another trying to find a way of escape. About fifteen eventually got away of whom ten appeared to be wounded. Fourteen were killed and their bodies recaptured. Sixteen rifles were captured, including two service rifles, one being R.A.S.C. 47th Coy No. 45, bolt (different) 46203 and rifle No. 18810. One parabellum was captured. About five hundred rounds S.A. . were captured. Three prisoners were captured bearing arms or ammunition. The body of the gang leader was identified by the peasants as that of Sheikh TAHA, and documents captured shew him to have been Sheikh TAHA EL HAURANI, one of ABU DUREA's lieutenants. He was dressed in khaki uniform with black leggings and boots and silver spurs. His uniform was that of the Palestine police and the police badges that had belonged to it were found in his attache case. Also found in the case was a recent letter from Abu DURRA indicating his present whereabouts in the light of other information available, a letter incriminating the Mukhtar of TANTURA, and various other documents of interest. It will be remembered that Abu DURRA shewed great concern some days ago when he heard that LIDD EL AWADIN was being searched.

Three or four of the escaping gangsters fled across the AFFULEH JENIN road towards Mount GILBOA. Others broke towards MUJEIDAD. Three of the latter four were killed by Jewish supernumeraries from SARID who observed their approach.

Thirteen rifles and the ammunition captured were handed in to AFFULEH police station. The remainder were retained for disposal elsewhere. The body of Sheikh TAHA was left at SHATTA police post. A photograph of this corpse was taken at LIDD.

Captain.

O.C.S.N.S.

AIN HEROD,
4.9.38.

דו"ח מאת וינגייט על הקרב בח'רבת ליד-אל-עוואדין, 4.9.1938.

KCLHCMA LH15/5/300

30. I have already referred in the body of the despatch to the Special Night Squads and have submitted separately the names of the following officers and other ranks of these Squads for the award of decorations -

(a) Under Confidential letter, dated 24th July, 1938, to the Military Secretary.

Distinguished Service Order. Captain O.C. WINGATE,
Royal Artillery.

Bar to Military Cross. 2nd Lieutenant H.E.M. BREEDIN, M.C.,
2nd Bn., The Royal Ulster Rifles.

(b) Under this Headquarters letter No. CR/PAL/7140/13/MS, dated 21st August, 1938.

Military Cross. 2nd Lieutenant M.R.L. GROVE,
2nd Bn., The Queen's Own
Royal West Kent Regiment.

Military Medal. No. 7007791, Corporal W. WALSH.

הודעה על הענקת עיטורים לאנשי הפל"מ בעקבות הקרב בדבוריה: וינגייט, ברידן, גרוב וולש, 24.8.1938.
TNA WO32/9497

פעולת הפטרולים המורכבים מאנגלים ויהודים

13.6.38 גוש הירדן.

פטרול 1. בן 9 אנשים, 5 יהודים 4 אנגלים קצין אנגלי כראש. התנועע בקו הנפס ממזרח למערב. בשעה 22.30 סרו צפונה מקו הנפס לכפר מכפר-משא. לאחר שהקיפו את הכפר נכנסו 2 מהפטרול, אנגלי הקצין יהודי י.כ. נגשו לבית מואר אשר שייך למוכח, ונכנסו פנימה. בו נמצאו שני ערכים נוסף למוכח. השניים נראו כחשדנים וכלן נחקרו שקרים שהם מצפת, ומג'ש של יד צפת, נחברו שהם טורים, אחר מכות נאמנות נ סרו והובאו למשרת ששה.

פטרול 2. בן 10 אנשים, 6 יהודים 4 אנגלים קורפורל אנגלי כראש. התנועע בקו הנפס ממערב למזרח. בשעה 24.00 בהתקרבם לכפר נן, דרומה מהקו נחקלו באיש במרחק 50 מ' מהולך מכפר נין למחנה הבידואים הקרוב לכפר. לקול קריאת אחד מבני הפטרול, זרק מה שהוא מידיו, מאין כרידה מוכרת היה להתקרב לצד הפטרול, זרק מה שהוא מידיו, מאין כרידה מוכרת היה להתקרב לצד הפטרול, נגש לאחר החיילים כהתחננות שיחשטו עליו, וכצדיו רוכה סורקי עם שתי חגורות כדורים, הדבר אשר נזרק על ידו היה אשה אשר כסתה עוד רובה גרמני. את הערכי הרגו במקום וגופתו הובאה למשרת ששה.

דו"ח על סיורי פל"מ בעמק יזרעאל, 13.6.1938.

אצ"מ, S25/8768

P. 6/40/12/6.

T R O E N T

HEADQUARTERS,
THE PALESTINE POLICE FORCE,

22nd May, 1939.

Attached Infantry Police,
Headquarters,
Haifa.

Subject :- Irregular Auxiliary Police - Ain Harod.

It has been decided that the personnel of this irregular auxiliary force will, with immediate effect, be struck off the rolls of temporary additional police or supernumerary police or such other category of Government paid auxiliary police in which they are now wrongly serving and they shall without delay be enrolled instead as special constables.

2. On their enrolment as special constables this Force will cease to take any responsibility for the clothing and pay of these personnel, the arrangements with regard to which will be as follows :-

Mr. Noah Sonin, Jewish Agency representative, will make all necessary arrangements to collect all the funds required monthly for these personnel. He will be personally responsible for all payment of salaries and will ensure that personnel receive the amounts due to them by the 7th of each month. Mr. Sonin will keep a duplicate paysheet in respect of all payments made; these paysheets which will show in detail all sums deducted monthly and the reasons for these deductions will be available for inspection by responsible officers of the Jewish Agency and the Officer in charge Railway Police, Haifa. In the event of personnel requiring clothing this will be obtained on repayment through Officer in charge Railway police either from military or police sources. No clothing will be obtained on repayment however unless specific approval is given from this office.

22.5.1939. דרישת המפקח הכללי של משטרת המנדט לשחרר את נוטרי הפל"מ משירות, 22.5.1939
אצ"מ, S25/8768

היום נפתח ב-24/10 בשעה 12. בזמן הארוחה מודיעים לנו טוב. אחרי הצהריים, בשל היציאה לצנור הנפט. בשעה 15 יוצאים לכפר כסחה, ע"י הר תבור. הפעם שחזרה. יוצאים במאה כדורים. קבלנו עוד חבורה אחת. הסחלקה שלנו נמצאת הפעם בהבטחה על הר. מחלקות אחרות והחילים הבריטיים נכנסים לכפר. בזמן החפשים נמצא בבית רובה גרמני ובתור עונש שורפים את הבית. בעל הרובה נעלם. גם הפעם אוספים את כל הגברים. כמה חשודים מנסים לברוח ונורו במקום. בשעה 17.30 חוזרים הביתה. בערב בכל זאת אחרי פעולת עונשין זו שוב הפעם בוער הצנור. כנראה שעור הרבה זמן יצטרכו להמשיך בפעולות כאלו. אין הכנופיות אחרי האבידות הרבות במקום זה נכבדות. מצד אחד הסכנה כאן לא כ"כ גדולה בשל השטח הגדול והמספר הקטן של האנשים הנחוץ להצית את הצנור, ומצד שני הפעולה נראית למרחוק בשטח ענקי, נראית השלהבת העולה מהצתה וידוע כלם ויראו מה גדולה הפעולה...

בבקר בשעה 9 מפקד. נודע בו שיש להתכונן היום ליציאה גדולה שיכולה לארוץ 48 שעות. הודעה זו נותנת הרבה חומר לשיחות. ביחוד שכאן הדברים כמוסים סודיים ופרטים הפעם לא נמסרים לגמרי. ויש כל מיני השערות וכל המרבה הריהו משובח. אך אף אחד לא יודע משהו ברור. המפקדים עומדים הפעם תחת לחץ הגיון של החברה ושאלותיהם המסוריות אך מחזיקים מעמד ועומדים בסיון. לא מספרים כלום. היום נסגר ביום 20/10 בשעה 12.15.

24- 26/10

היום נפתח בשעה 17 ב-26/10.

התכונה מרובה. מכינים הרבה אוכל. מחפשים תרמילים בודקים שוב אם לכל אחד יש עזרה ראשונה ובאם כל התחכוש והתלבושת בסדר. גם שמיכות הפעם לוקחים. אך עוד טוב שאותן לא יסחבו. גם כך העבודה מרובה והדרך די ארוכה. לפנות ערב מחלקים את המחלקה לשתי פלוגות, כל אחת עם כל כלי הקדש שלה. פצצים, והנושא ריקטות ואקדח, בעל העזרה ראשונה הכללית לכס וכו'. הכתה הראשונה עם ה"לואים גן" בפקוד לואים ק. והשניה בפקוד הסרגנט מגיל. לפנות ערב מפקד בו נמסרות ההוראות האחרונות. מחלקים את התרמילים לכל שנים ומסדרים את הסודרים האחרונים. בארוחת ערב נודע כבר משהו יותר ברור: יוצאים בסביבות נצרת. וכאן ישו כנראה מינימום 48 שעות: והתכונה היא לקרב גדול בו יקיפו שטח ענקי וישתתפו בו כל החילים מהבריגדה ה-16, כ-3000 - 2000 איש. בשעה 19 יוצאים באוטומובילים. נוסעים הרבה זמן. הדרך בהרבה מקומות הרוסה. סוף סוף אחרי כפר ח'נה קופצים מהאוטומובילים. הפעם הקפיצה יותר קשה, הכבודה גדולה. ולכן גם הדרך יותר קשה. טוב עוד שרוב הדרך מישור. אך התרמיל מאחור סוגר כהוגן. גם 100 הכדורים והגנדים החמים שוקלים משהו, והנך מרגיש שהפעם די כבד, וקשה, והנה גם להר הגענו וכאן עוד יותר כל אלה החפצים נותנים להרגיש בהם. וגם התקוה שהיתה להתחלף עם השני שיסחב את התרמיל עכשיו איננה. ישנו די ויותר צלחת והברירה בידך או תרמיל או 4 צלחות. וההבדל ביניהם לא גדול. ההתקדמות בהר קשה. כאן שתי הכיתות נפרדות. אחת שארת עם הקצין כרידן והשניה עולה עם הסרגנט מגיל עוד יותר גבוה. הכתה בפקוד הסרגנט טביל מתקדמת. העלה קשה, מזיעים ונושמים בכבדות וההר לא בגמר. נחים ושוב עולים. סוף סוף מגיעים לפסגה גבוהה, גבוהה. (אח"כ לפי המפה נודע שגובה ההר 548 מ') וכאן נגלית תמונה נהדרת: נוף יוצא מהכלל. מרחוק (ובדסה שזה קרוב). נראית לך חיפה בכל חדרה, מאות ואלפי אורות נוצצים ועולים ויורדים. חלק לא רוצה להאמין שכל כך ברור אפשר לראות את חיפה וחמשנים ששם עיר אחרת. אך אח"כ אחרי הוכחות מאמינים. ולא רק חיפה אלא גם עכו, נהריה, חניתא וצפת מצד השני ואים. מל בלי יוצא מהכלל בהנחים. אך לזמן קצר. הקר חודר לעצמות. הזיעה מזמן כבר התיבשה וקר יבש תפס מקומה. בכליון עינים מחכים לבקר. מתהלכים קצת, אף עושים התעמלות בידים וכגלים ומתחממים בכל זאת קצת. בבקר בעלות השחר הנוף נראה עוד יותר יפה מבלילה. הנוף רואה כמעט את חצי הארץ. מצד אחד בגלית יפה הכנרת והרי הגולן ומצד שני כל החוף עד לגבול הצפוני. המפרץ, הסנקים הלבנים של חברת הנפט העירקית, מגדל נהריה, עכו והכל ברור למדי. בבקר נודע שהכתה בשארת עד סוף הפעולה במקום. כאן תחנת האות המרכזית והתפקיד של חברי הכתה לשמור מכל צד. לשגיח לכל תנועה למטה ולתפוס גם אם יאותו. הזמן עובר לאט. האכל יבש. מעט הים במימיות הולך וכלה. בצהריים המצב משתפר. העלו מים ולכל אחד טפל גדול עם קפה חם, נעים לחין מחמם ומקל על עכול האכל היבש.

דף מיומן הפלגה השנייה.

את"ה 2/סנס/19

MR4/17/307/1/15

HEBREW TRANSLATIONS:

- ① RAMUS LOWI WITZ - "I WENT (FLEW) TO MESRA (ILANIYYA) AND THREW (OUT) A LETTER (TO MY) HOME."
- ② ISRA BIM - "I WENT (IN THE AEROPLANE) TO DEGANIYA BET."
- ③ ZWE BRENNER - "AFIKIM, LAND OF ISRAEL."

דף מספר הטיסות של רוברט קינג-קלארק, המתעד טיסות שבוצעו עבור הפל"מ.

Thameside Local Studies & Archives MR4/17/307/1/15

SPECIAL DUTY

By the middle of 1938 the activities of the saboteurs on the I.P.C. Pipe Line were so untrammelled that the almost nightly glow from the burning oil, visible for miles around, became an insult to the fair name of the 16th Infantry Brigade.

However there came to the rescue a man of great resource and sagacity, with the suggestion, which he most ably put into effective practice, that the obvious and only way to combat and destroy an enemy whose password even was "In the darkness", was to attempt to fight them on their own ground—or in their own darkness.

Thus the original Night Squad came into being and soon proved itself such a prickly thorn in the flanks of its adversary, that to all intents and purposes the mounting flames from the Pipe Line ceased to become, in the words of a certain gang leader, a monument to British Oppression in Palestine.

To the original Night Squad—commanded by an officer whose courageous bearing was so exceptional as to almost alarm any normal man—there were added two other Squads, formed of volunteers from the two other Battalions in the Brigade.

These Squads—for the first month of their existence—were given independent areas in which they were expected to discourage any night activities by the "Oozle bats".

The original squad—who by this time almost regarded the Pipe Line as their personal property—remained in that area, while the squad with which the writer of these notes was concerned was given an area in which the favourite occupation of the enemy was the burning of the Jewish crops.

Though we were not very successful in the actual apprehension of the villains concerned, forced marches to the scenes of many fires were made with bursting lungs and aching legs over ground which invariably seems to include a field of waist-high and extremely sharp thorns, followed up with what we hoped was a lightning raid on the nearest and most likely village—

which always seemed to be at the top of the highest hill in the vicinity—where we put the Mukhtar in the picture and told him what fine fellows we were and how uncomfortable it would be for him if he allowed such nonsense as the burning of crops to continue.

Strangely enough these cases of arson did actually cease—though whether due to our efforts (as we fondly imagined) or to a growing ennui amongst the bandits, it is difficult to say.

These independent activities were occasionally interspersed by dreaded "Combined Stunts" which to us seemed to consist almost entirely of orders to climb the highest mountain in the neighbourhood in the shortest possible time.

On one of these occasions, while descending one of the aforementioned highest mountains—which in the dark we found as tricky if not quite so exhausting as ascending the same—we were challenged in Arabic from a distance of about five yards.

In the following chaos of shots and rushing hither and thither—the night was as black as Il Duce's shirt—we succeeded in chasing our opponents into a beautiful wadi which lay at our feet, and there beneath me I heard the cries of the discomfited enemy whose "Smoker" we had so rudely interrupted; and with a nice warm feeling inside me I drew the pin from a Mills grenade and casting it from me with a muttered prayer, I cast myself to the ground.

After about a minute had elapsed I began to suspect that someone had blundered, and we rose to our feet and made our rather subdued way homewards, for my part vowing in future to put the detonators in the bombs myself.

There was one period during the first month when we were ambushed four times in one week in the same wadi while driving through in two trucks, and though we chased wildly up the hillside we could not get near our adversaries. On one of these occasions a volley was fired at us from seven yards from the roadside (we picked up the empties later) and one can only suppose

כתבה מביטאון רגימנט מנצ'סטר, המתארת את פעילות הפל"מ, אוקטובר 1938.

Thameside Local Studies & Archives

נספח 9: ראיון עם מר שלמה אופנהיים, 22.5.2009

מר שלמה אופנהיים, יליד שנת 1916, מתגורר באלונים. במהלך המרד הערבי שירת כנוטר בקיבוץ אלונים ובמשמר הנע של האזור. לדבריו, השתתף יחד עם אנשי המ"ן בפשיטה על דבוריה (10.7.1938).

ש: ספר לי בבקשה על הפעולה, איך היא התבצעה?

ת: הייתי בטנדר של רמת דויד. פרסמן היה המפקד. נסענו עם וינגייט בקומנדקרים לכיוון טבריה, קפצנו מהמשאית בחושך. הלכנו הרבה מאוד. פלוגה של חיילים אנגלים הלכו בשורה ואנחנו, עם חולצות כחולות של הנוער העובד, הלכנו בשורה מקבילה. הייתה משמעת מים – הייתה לנו מיימיה, אבל אסור היה לנו לשתות ממנה.

ש: הסבירו לכם מה אתם הולכים לעשות?

ת: אמרו לנו שהולכים לדבוריה, שזה קן רוצחים. ביקשו עזרה, אז אני ועוד שניים עברנו לשורה של האנגלים. כשהתקרבו לכפר, הוצאנו את הנצרות מהרימונים והלכנו אתם מוכנים לפעולה.

ש: מתי התחילה הלחימה?

ת: כשנכנסו לכפר פתחו עלינו באש. אולי הבחינו בנו בדרך. נתתי הוראה להיצמד לקיר ולתפוס מחסה. נפגע שם יוסף בן משה ועוד אחד, מכפר יהושע. אחר כך הייתי צריך לספר להורים שלו איך הוא [יוסף בן משה] נהרג ולא ידעתי מה לומר, לא הכרתי אותו לפני כן.

ש: מה קרה המשך?

ת: בתוך הכפר היה קרב איום. וינגייט הגיע ואמר לרדת ולהתארגן. ירו גם זיקוקים כדי לקרוא לנהגים של המשאיות, אבל הם היו בעפולה.

ש: מה הם עשו בעפולה?

ת: הם השתכרו! הם שתו ולא שמו לב שקוראים להם, עד שהיה מאוחר. כשהם הגיעו, הם היו שיכורים והם נבהלו כשחזרנו למשאיות. הם פתחו באש ופגעו בווינגייט.

ש: מה קרה אחרי הקרב? השתתפת בעוד פעולות של ה-SNS?

ת: חזרתי לטנדר. לא הייתי בעוד פעולות.

Abstract

The Special Night Squads (SNS) was a British military counterinsurgency unit, which operated during the Arab Revolt in Palestine, between June 1938 and September 1939. The SNS was established by Captain Orde Charles Wingate, who also served as its commanding officer during the first four months of its existence. The SNS had a unique composition, which included British soldiers and Jewish supernumerary policemen, who were actually Hagana members. During the first six months, the SNS operated according to a unique doctrine, which was developed by Wingate in order to allow military units to defeat the Arab insurgents, mostly by using night fighting tactics, stratagems and accurate intelligence.

This research wishes to examine the Special Night Squads as a military unit, which was raised for a specific operational need and which operated in the wider British military campaign against the Arab Revolt. The research focuses on the SNS' doctrine, its modes of operation, its organization and its composition. This research innovates in the use of archival materials, by using documents from both British and Israeli archives side by side. This allows, for the first time in SNS research, to achieve an accurate and reliable depiction of the unit, during its short-lived existence.

The research focuses on the unit's doctrine, as it was implemented in three extraordinary combat operations: the battle near Kawkab ak-Hawa, the raid on Dabburiya and the raid on Hirbat Lidd-Al-'Awaddin. An analysis of these operations helps examine the unit's modes of operation and underscores important aspects in its doctrine.

The achievements of the SNS were evaluated by composing a thorough summary of its operational achievements during the period between June to December 1938, and comparing it with the results achieved by other military units at the time. The results show that the SNS had a major role in the campaign against the Arab Revolt, and that Wingate's innovative doctrine was adopted by other British units in Palestine and, later, by other military organizations.

This work was carried out under the supervision of Prof. Avraham Faust
& Dr. Gad Kroizer

Department of Land of Israel Studies, Bar-Ilan University

BAR-ILAN UNIVERSITY

**The Special Night Squads (SNS) During the
Arab Revolt – Unit Characteristics and Doctrine
According to Military Operations in Kawkab Al-
Hawa, Dabburiya and Khirbat Lidd-Al-'Awaddin**

Shlomi Chetrit

**Submitted in partial fulfillment of the requirements for the
Master's Degree in the Department of Land of Israel Studies,
Bar-Ilan University**

Ramat Gan, Israel

2013